

P54

908
sz 39

**A 150 ÉVES
KEVERMES KÖZSÉG
TÖRTÉNETE**

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

PELLE FERENC
tanár

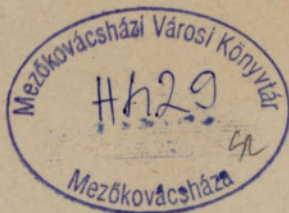

Kiadás: Kéziratok Könyvtára
Kiadás helye: Budapest, Gyűjtő- és
Kiadás: 1965. évi kiadás
Kiadás: Budapest, 1965. évi kiadás
Kiadás: Budapest, 1965. évi kiadás
Kiadás: Budapest, 1965. évi kiadás

1965

~~HELYTÖRTÉNET 316~~

A 150 ÉVES
KEVERMES KÖZSÉG
TÖRTÉNETE

2009 AUG. 24

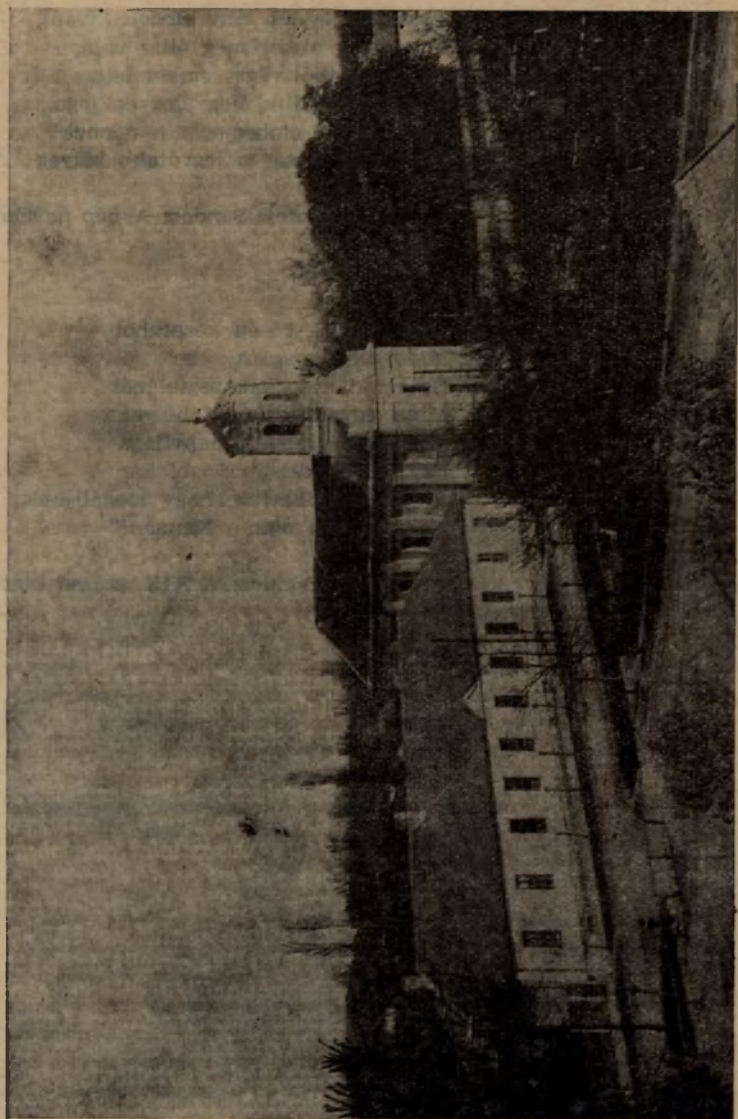
Kiadja: Kevermes község tanácsa
Felelős kiadó: Szelezsán György vb-elnök
Készült 750 példányban 19 (A/5) ív terjedelemben
Kiadói Főigazgatóság eng. sz.: 716—4370/1965.
66. 2., 4025 Békés megyei Nyomdaipari Vállalat, Gyula

„S a nép hajdan csak eledelt kívánt,
Mivelhogy akkor még állat vala;
De az állatból végre ember lett,
S emberhez illik, hogy legyen joga.
Jogot tehát, emberjogot a népnek!
Mert jogtalanság a legrútabb bélyeg...”

(Petőfi Sándor: A nép nevében).

„Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!”

(Petőfi Sándor: A XIX. század költői).

ELŐSZÓ

A történelem folyamán 150 év nem nagy idő, de eseményekben lehet gazdag. Kevermes község is csak ennyi esztendő múltra tekinthet vissza, de sorsa hűen tükrözi egy magyar község, egy nagy közösség 130 éves vergődését a fojtó gyom között és 20 éves rohamos fejlődését a felszabadulás után. Egyszer, 1596-ban már eltörölték Kevermest (a régi Kevermest) a föld színéről, de a termékeny föld megmaradt és 220 évvel később új emberekkel új élet sarjadt e földből. És ez az új élet szívós volt, mert Kevermes dolgozó parasztsága a legnagyobb elnyomás ellenére is úgy vészelt át a felszabadulásig eltelt 130 évet, hogy azért közben saját erejéből még fejlődött is. A felszabadulás után pedig mintha újra születtek volna az emberek. Új lendülettel dolgoztak azon a földön, melyen addig csak a munka volt az övék, de a termés nem.

A felszabadulástól napjainkig a fejlődés természetesen nem volt hibamentes, hiszen egy történelmi átalakulás közben zökkenők is vannak. De hol állnak ezek a kis zökkenők a Ferenc József-idők és a Horthy-rendszer mély kátyúitól, melyek a nép könnyével és verejtékével voltak tele, s melyekben évtizedenként szenvedett a nép szekere tengelytörést. És vagy ki tudott vergődni a kátyúból, vagy benne maradt. Segítséget senkitől sem kapott.

Kevermes népe rövid történelme folyamán sokat szenvedett és küzdött, dolgozott és bizakodott a felszabadulásig. Átvészelt minden megpróbáltatást. Ma már révben van: dolgozik és fejlődik. És ha néha a felszínre vetődnek is visszahúzó erők, a fejlődést megállítani nem tudják. Aki még a segítség ellenére sem akar az elöl menetelők közé állni, az marad, de a felsorakozók ezeket elsodorják az útból, mert akadályá válnak.

Feladata e könyvnek az, hogy bemutassa Kevermes község küzdelmes múltját szinte a mai napig. A múlt ismerete tapasztal-

talatokat ad a jövő formálásához. Legyen ez a könyv is a jövőformálás eszköze: tanuljunk belőle! Olvasás közben néhol találkozunk majd darabossággal, néhol érezni fogjuk, hogy az összefüggések láncolata nem elég folyamatos, de ezt a meglévő anyagforrások hiányossága okozza. Különösen a múlt századból van kevés levéltári anyag. Ennek oka, hogy amikor a makói levéltári anyagot Szegedre szállították, a szállító gépkocsi kigyulladt és az elégett iratok között volt a kevermesi iratállomány jelentős része is. Így az anyag összeállítása nagy nehézségekbe ütközött. Azért úgy gondoljuk, hogy mindezek ellenére sikerült a község életét a valóságnak megfelelően megmutatnunk.

Kevermes, 1965.

PELLE FERENC

KEVERMES KÖZSÉG TERMÉSZETI FÖLDRAJZA

A KÖZSÉG FÖLDRAJZI HELYZETE ES TERÜLETE. SZOMSZÉDOS TELEPÜLÉSEK

Fekvése: Kevermes nagyközség Magyarország délkeleti részén, Békés megye mezőkovácsházi járásában, a román országhatár közelében (Kevermes központjától a román országhatár távolsága 2,5 km) fekszik. A földrajzi fókusz szerint Kevermes a keleti hosszúság $21^{\circ} 24' 42''$ metszéspontjában található.

Területe: 43,36 km², lakóinak száma: 4251 fő, népsűrűsége: 98/km².¹

A szomszédos települések: Északkeletre: Lőkősháza vasúti határállomás (6 km). Északnyugatra: Nagykamarás község (8 km). Nyugatra: Dombiratos község (6 km). Délre: Dombegyház község (10 km). A járási székhely (Mezőkovácsháza) 24 km-re, a megyeszékhely (Békéscsaba) 35 km-re van a községtől. Tengerszint feletti magassága 99—106,2 m-ig terjed.

A KÖZSÉG TERÜLETÉNEK GEOLÓGIAI FELÉPÍTÉSE ÉS FELSZÍNE. TALAJTÍPUSOK²

Kevermes és határa geológiailag az Alföld területéhez tartozik. Kialakulásában jelentős szerepe volt a harmadidőszak végén utoljára jelentkező Pannon tengernek, mely az ország jelentős részét elborította. Így a korábban elsüllyedt, főleg kristályos palákból felépült mezozoos, illetve ópaleozoos alaphegységre kb. 2000—3000 m vastag alsó- és felső-pannóniai tengeri üledék települt.

Tekintve, hogy Kevermes és környéke a Tisza—Maros—Körös közének délkeleti, ún. alsó-tiszántúli részén fekszik, fel-

színe meglehetősen egyhangú síkság, mely Románia felé alig észrevehetően emelkedik. A negyedidőszaki pleisztocén folyamán az akkori Maros számtalan ágra bomlva érkezett az Alföldre, hatalmas legyező alakú hordalékkúpot terítve a tengeri üledékre. Nagyon valószínű, hogy Kevermes és határának területén nem egy Maros-ág folyt keresztül, mégpedig kelet—nyugati irányban. Az elhagyatott és feltöltődött folyómedrek még ma is megfigyelhetők a község határában, és nyugat felé tovább is, egészen a mai Szárazérig.

Napjainkig természetesen óriási méretű változások következtek be a felszín kialakulásában. A pleisztocén lösz és agyag, valamint a holocén iszap és homok azonban megtalálható a mai felszín közvetlen közelében. Erre vonatkozóan megbízható anyagot szolgáltatott a község területén végzett kútfúrások, továbbá az 1959. szeptember 15-én kezdődött geológiai fúrások a község északi határában. A fúrások átlagosan 80—90 m mélységig szolgáltatott kőzetmintákat. 1961 nyarán pl. a tanácsháza előtti fúrás alkalmából a következő kőzetretegződést találták:

felszíni talajréteg 0—150 cm,
sárgaföld (lössös agyag) 150—300 cm,
sárga agyag 300—1300 cm,
sárga homok 1300—2700 cm,
kék agyag 2700—3600 cm,
kék és szürke homok 3600—4400 cm,
vegyes agyag 4400—5600 cm,
kék és szürke homok 5600—7100 cm,
vegyes agyag 7100—8100 cm,
apró kavics 8100—? cm.

A község északi szélén végzett geológiai fúrások eredménye volt az 1960 májusában megnyílt homok- és sóderbánya, amely közel 3 évig működött. Az ottani rétegződés a következő:

0—100 cm-ig mezőszéki talajréteg,
100—300 cm-ig folyami eredetű homok,
300—400 cm-ig kvarcos homok,
400—1000 cm-ig kavics- és homokos kavicrétegek.

Ezzel kapcsolatban a fúrásokat végző geológusok arra következtettek, hogy ezen a területen húzódott keresztül kb. 150 000 évvel ezelőtt a fentebb már említett egyik Maros-ág

medre, mely feltehetően Kevermestől haladva Makó felé tartott. Itt jegyzem meg, hogy 1942-ben pl. a vidéken feltörő talajvíz az említett ősmédrekben kelet—nyugat felé lassan folydogált. Ez különösen 3 ilyen ősméderben volt tapasztalható. Ezekon kívül még több hosszmenti mélyedés is található a község határában.

A mai felszín morfológiailag löszös terület. Talajtípusok szerint a község határának legnagyobb részén mezőségi talajokat találunk, elsősorban csernozjomot és humuszban gazdag öntéstalajt, az északi és északkeleti területeken pedig laza szerkezetű humuszos homoktalajt. Ritkábban a szikes altalajú mezőségi talaj is előfordul. Talajtípusaink sokfélesége és aránylag jó termőképessége sokoldalú mezőgazdasági termeléshez kínál kedvező feltételeket a szorgalmas lakosságának.

ÉGHAJLAT, IDŐJÁRÁSI VISZONYOK (MIKROKLÍMA) ÉS VÍZRAJZ

Kevermes területe, az Alfölddel együtt, a kontinentális (szárazföldi) éghajlat legszélsőségesebb vidékén fekszik. Ezt a nem éppen kedvező helyzetet mi sem bizonyítja jobban, mint az 1838-as évtől kezdődő rendszeres mikroklimatikus feljegyzések, amelyeknek részletes felsorolására a későbbiek során visszatérek.

Az éghajlati viszonyok alföldi átlagát véve alapul, Kevermes a 11°C-os évi középhőmérsékletű, 2000 órás napsütés zónájában fekszik, ahol a csapadék mennyisége 550—600 mm és az uralkodó szélirány az északkeleti, a helyi szélirányok azonban általában a déli, nyugati, északnyugati. A januári középhőmérséklet —2°C, a júliusi középhőmérséklet 22°C, tehát elég nagy a hőingadozás (évi), az abszolút hőingadozás pedig ezen a vidéken a legnagyobb az országban.

Helyi viszonylatban előfordult már, hogy a legmelegebb és a leghidegebb nap hőmérsékleti értékei között 62,5°C különbség adódott. Például 1956. augusztusában 35°C-ot, februárjában pedig — 27,5°C-ot mértek.

A mikroklíma kontinentális jellege gyakran nyilvánult és nyilvánul meg aszályos években, súlyos csapást mérve a mező-

gazdaságra. Ilyen aszályos évek voltak a gyakran emlegetett rossz emlékű „szükszandók”: 1846., 1863., 1889., 1890., 1893., 1903., 1905., 1907., 1924., 1929., ... 1952 ... 1963. Ezekben az években — a feljegyzések szerint — igen gyenge termés volt, elsősorban kenyérgabonából.³

Sokat szenvedett Kevermes népe másfél évszázad alatt a szeszélyes helyi, illetve vidéki időjárás okozta elemi csapások pusztításai miatt is. Ilyenek voltak: az 1838. június 7-i ferge-
teges jégeső, amely óriási pusztítást végzett a földeken és
húszezer baromfit vert agyon, de jelentős kárt okozott a jégeső
az apróvad-állományban is; 1898. június 28-án az esti órák-
ban kitört országos méretű orkán és jégeső; az 1924. évi rész-
leges jégeső; 1930. májusában, egy csütörtöki napon az esti
órákban 10 cm-es hó esett; 1933. márciusában olyan heves hóvi-
harok voltak, hogy helyenként több méteres hótorlaszok kelet-
keztek; 1935. május 3-án igen erős fagy pusztította el a veté-
seket és ezt követően május 28-án ráadásul jégesőtől kísért
orkán pusztította végig a községet (de az ország jelentős ré-
szét is), óriási károkat okozva a szántóföldeken, sőt még az
épületekben is.⁴

1942 kora tavaszán hatalmas mennyiségű eső esett, majd
ezt követően mindenütt feltört a talajvíz, mely még a lakások-
ban is nagy károkat okozott, a szántóföldekről nem is beszélve.
A mélyebb fekvésű területeken valóságos tavak és folyók ke-
letkeztek, amelyekben nem volt ritka a 2—3 méteres mélységű
víz sem. Közülük a község északi határában még ma is meg-
levő ún. „Kisházi-tó” ma is vadvizes, nádas terület. 1946 ok-
tóber végén kisebb hóviharak voltak. 1948 tavaszán a már
kalaszba szökkent gabonafélék és egyéb kultúrnövények szen-
vedtek súlyos fagykárt. 1952-ben tavaszi fagy és nyári aszály,
1953—1954-ben igen hosszú, kemény, hideg, havas tél volt.
1962. március 15-én óriási hóvihár, helyenként 2 méteres hó-
akadályokkal, mely a hónap végén még egyszer megisméltódott
és a hófúvás komolyan akadályozta a közlekedést. 1964. júni-
usában jégverés pusztított a környéken (helyenként 80%-os
károkat okozva), de szerencsére Kevermest elkerülte a jégeső.

A felsorolt mikroklimatikus adatok meggyőzően bizonyítják
azt a tényt, hogy Kevermes szorgalmas népének nincsen könnyű
dolga az elemekkel vívott küzdelemben. Mégis jóleső ér-

zéssel írhatjuk le, hogy e szorgalmas nép sohasem csüggedt el, nem adta fel a harcot, hanem mindig újra hozzáfogott a termelő munkához, megbírkózott a földdel, a mostoha időjárással és nem vallott szégyent a terméseredményekkel sem.

Községünk területén folyó, vagy állandó jellegű tó nincs. Jelentős azonban a felszínhez közel fekvő pleisztocén löszös agyag és más vízzáró üledékek miatt 3—6 méteres mélység között, a finomszemcsés rétegekben lassan mozgó talajvíz. Ez a talajvíz rendkívül sok ásványi oldatot tartalmaz és ezért a községi ásott kutak vize ihatatlanul kemény, rendszerint megszes, ráadásul sok helyen szennyezett. A mélyebb víztároló rétegek vize (a rétegvíz) tiszta és egészséges. Az ivóvizet általában 30—50—80 méter mélységre fűrt szivattyús kutakból nyerik. Kevermesen összesen 23 db ilyen szivattyús közkút van az utcákban, biztosítva a lakosság ivóvíz-szükségletét.

A TERMÉSZETES NÖVÉNYTAKARÓ ÉS AZ ÁLLATVILÁG⁵

A természetes növénytakaró ma már szinte teljesen hiányzik. Legfeljebb elvétve, a mezőgazdaságilag hasznosítatlan területeken található meg. Ilyen „érintetlen” terület azonban alig akad a község határában. Néhány évszázaddal ezelőtt a lösz növényzete és az ártéri növénytársulások jellemző fajai fordultak elő a mai község területén és határában.

Ilyenek voltak az erdős sztyepp, a törékeny fűz (*Salix fragilis*), a fehér fűz (*Salix alba*), fekete nyár (*Populus nigra*), valamint a gyepszintben még ma is előforduló hamvas szeder (*Rubus caesius*). A vadvíz-elvezető kanálisok partjain jellegzetes a bokor alakú rekettyefűz (*Salix cinerea*) és a sás. Uralkodó fűfélék a kékperje (*Molinia coerulea*), a sziki csenkesz (*Festuca pseudovina*), gyakori az értékes orvosi székfű is (*Matricaria chamomilla*).

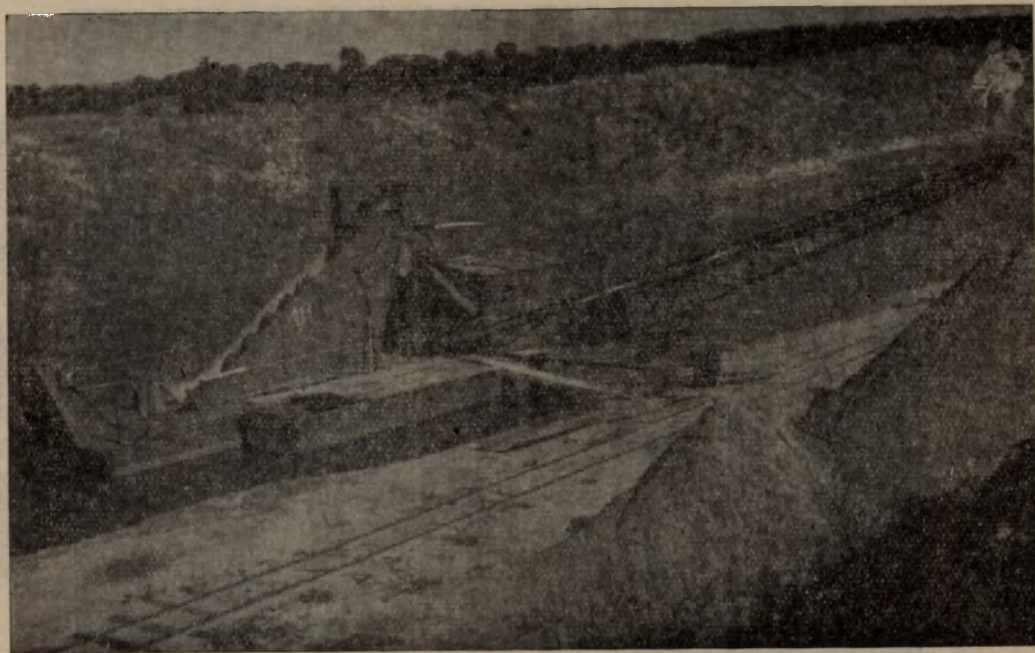
A község határában természetes erdő nincs. Helyenként ligetes, mesterségesen telepített erdőfoltokat és útmenti fasorokat találhatunk. Ezek jellemző fái: az akác, eper, jegenyenyár. Az alföldi fásítási programba Kevermes lakossága is aktívan bekapcsolódik. Ebben a munkában az úttörők is szívesen vesznek részt a termelőszövetkezet dolgozóival együtt.

A község természetes vadállománya igen gazdag és védett. Nagy számban fordul elő fácán, fogoly, fűrj, nyúl és néhány őz. Jelentős a kártékony mezei rágszáló is: az ürge, hörcsög, mezei pocok (népies nevén: güzü) és a mezei egér. Ritkábban róka is akad.

A madarak közül gyakori a szarka, a réti héja, a vércse és a bagoly, valamint igen gyakori a varjú. Hasznos madaraink a tarka harkály, a cinke, pacsírta és az ökörsem, valamint a gólya és a füstti fecske. Vizenyős nádasokban időnként néhány vízi szárnyas is megjelenik, pl. a bóbice, vadkacsa és vadliba („Kisházi-tó”). A gyümölcsösökben, főleg cseresznyeérés-kor, nagy károkat okoz a csapatokban vonuló seregély.

Kevermes és határának térképe 1960-ban

A volt sóder- és homoktelep, mely ma a termelőszövetkezet kacsatelepe

ÁLTALÁNOS TÖRTÉNET

A MAGYAR KÖZÉPKOR ELŐTTI TELEPÜLÉSEKRŐL

Kevermes község és határának talaja ma is igen jó minőségű termőföld. Régen, néhány ezer évvel ezelőtt, a volt folyómedrek egy részében még víz is volt (legalább is állóvíz), a földeken jó legelő és ritkás erdők voltak. Ha valahol egy-egy darab földterületet művelés alá fogtak, a föld meghálálta a munkát: bő terméssel fizetett. Az éltető vizet a folyómedrek embernek, állatnak biztosították, sőt a vizekben halak is voltak, ami az élelmezés szempontjából volt jelentős. Így a lehetőség a településhez biztosítva volt. Mert mi kellett az embereknek régen? Az akkori viszonyoknak megfelelő megélhetési lehetőség: jó termő föld és legelő, víz, több-kevesebb fa, azaz erdő. És ezen a területen mindezt megtalálhatták.

Mivel a talajviszonyok és az általános természeti viszonyok jók voltak, érthető, hogy a népvándorlásnak megfelelően, állandóan laktak itt emberek a régi Kevermes települése előtt is. Igaz, hogy a vándorló népcsoportok csak kis területeken telepedtek le, kis közösségeket alkothattak, de nyomuk megtalálható behálózva az egész községet és a község határát. A már eddig előkerült igen nagy mennyiségű lelet (edénytöredékek és edények, ékszerek, kézi őrlőkövek és egyéb használati tárgyak, sírok stb.) mind azt bizonyítják, hogy valamikor régen, a bronzkortól egészen a mai Kevermes településéig, ha nem is állandó folyamatosággal, de megszakításokkal, illetve inkább embercsoportok váltakozásával, állandóan laktak ezen a területen. Különösen a volt folyómedrek partjain kerültek és kerülnek elő nap mint nap újabbnál újabb leletek, melyeket részben a termelőszövetkezetekben alkalmazott 50—80 cm-es mélysántásoknak köszönhetünk.

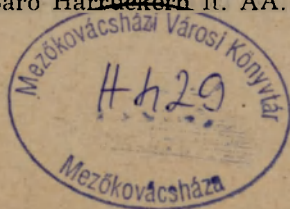
Ezekután nézzük, miről mesélnek a leletek. A község déli széle és a még meglevő „kisgyep” között már a bronzkorban is lakhattak (i. e. 1800—900), mert bronzkori edénytöredékek kerültek elő (mélyszántás 1962 őszén). A népvándorlás idején pedig igen lakott volt e terület (i. sz.—1000). Például a szarmaták települései behálózták az egész határt. Szinte egymást érik a szarmata települések nyomai. Ebben a korban a rómaiak is járhattak errefelé (lehet, hogy laktak is, lehet, hogy csak a kereskedők jártak errefelé), mert a község határában már több alkalommal került elő római pénz (arany, ezüst és bronz egyaránt). Az avarok sem kerültek el e területet. Ők a község északi szélén és a volt sóderbánya környékén (és területén) lakhattak. 1964 tavaszán a sóderbánya területén igen értékes avar sirra bukkantak (arany fülbevaló, ezüst ötvözetű karpercek, orsókorong stb.). Honfoglaláskori és Árpád-kori lelet ugyancsak bőven került és kerül elő. Ebben az időben is éppen olyan lakott lehetett e terület, mint a szarmaták idejében. Igen sok esetben a szarmata leletek együtt kerültek elő a honfoglaláskori és Árpád-kori leletekkel. Tehát lényegében ugyanazon a helyen váltották egymást szarmaták, avarok, magyarok. Ezeken a helyeken az eke gyakran felszínre hozza a lakókunyhók vagy ehhez hasonló építmények megégett oldaldarabjait, illetve oldalfaldarabjait, az ún. paticsokat (sárral tapasztott nád égett darabjai), s gyakran kerül elő egyéb égéstermék is. Különösen az Árpád-kori leletek gyakoriak, tehát valószínű, hogy a honfoglaló magyarok néhány családból álló kisebb csoportja lakhatott ezen a területen. Magyar középkorból való leletet (1000—1526) már csak egy helyen találtak, mégpedig a mai Barta-halomban és a halom környékén, ahol az első településű régi Kevermes lehetett.

Kevermes község határa a régészeti leletek szempontjából igen gazdag. Reméljük, hogy a jövőben még több és érdekesebb lelet kerül elő, és így sokkal többet tudhatunk meg azokról az emberekről, akik valamikor itt éltek.

És most ismerjük meg a régi és az új Kevermes történetét, mely küzdelmekben igen gazdag.

Az első falu, melyről hivatalosan tudunk, „a mai Kevermes-től északnyugatra eső Bartahalom körül feküdt, melyben elperladt épületmaradványok és nagy számú embercsontok találhatóak. Neve kun személynévre látszik mutatni.”¹ Az előbbi idézetet, a névre vonatkozóak kivételével, nyugodtan elfogadhatjuk. Bizonyítékként szolgál a Bartahalom 1963. évi ásatása. Ugyanis az ásatás alkalmával bebizonyosodott, hogy a halom egy középkori temető, melyben többszörösen is temetkeztek, azaz amikor a temető megtelt, a régi sírok felett új sírokat ástak. Volt olyan hely, ahol négy sír is volt egymás felett, közöttük 10—30 cm-es távolságokkal. Több sírban még a koporsónyomok is kivehetők voltak, tehát a halottakat koporsóban temették el. A halom közepén előkerült döngölt sárga agyag-alap feltehetően a falu templomának alapja lehetett (kelet—nyugati irányú, egymástól 4,25 méterre párhuzamosan haladó alap, körülötte igen sok téglá- és maltertörmelékkel, valamint tégladarabokkal — közöttük egészek is akadtak —, melyek szintén a középkorból valók). A halomból, valamint a halom körül előkerült edénytöredékek, egyéb cserepek és tárgyak, a kiásott tűzhelyek és tűzhelymaradékok mind a XIV. és a XV. századból valók. Egyéb középkori lelet Kevermesen és határában eddig még nem került elő. Így nyugodtan állíthatjuk, hogy a régi Kevermes valóban a mai Bartahalom környékén feküdt. Az a szájhagyomány pedig, mely szerint a halomban egy Barta nevű vitéz és katonái pihennének, akik a törökök elleni harcban estek volna el, nem fedi a valóságot. Ezt cáfolja az a tény is, hogy az ásatás alkalmával a halomból sem egyetlen löcsont, sem egyetlen fegyver, vagy annak darabja nem került elő. Különben harcok után a katonákat aligha temették koporsóba.

Érdekes figyelemmel kísérni a falu nevének változásait, melyet *dr. Borovszky Samu*: „Csanád Vármegye Története 1715-ig” c. könyvében a következőkben írt le: „Kemerme: 1418. Dl. 10711. Kebermes: 1510. Századok 1889. 124. 1559. NRA. 1763. 43. Kewermes: 1564. Gr. Barkóczy cs. lt. Kobormes: 1564. Dic. 1. Kibermes: 1660. Gr. Károlyi cs. lt. 62.22 Kevermes: 1663. Báró Harruckern lt. AA. XIV. 3. Kevermes:

1743. Csanád várm. jkvek." Kiegészítésként jegyzem még meg, hogy a török adórajstromban az 1557—1558-as években Kevermes mint „Gemermes falu” szerepel.²

A község elnevezésére vonatkozóan szájhagyományokra is támaszkodhatunk, melyről *dr. Bodor József*: „A 100 esztendőes kevermesi r. k. plébánia és templom története” c. füzetében így ír: „A község elnevezésére vonatkozóan csak szájhagyományokra támaszkodhatunk. Az új jövevény-kertészek, amíg rendezőbb hakóházakhoz jutottak, föld alá épített, pincyszerű »vermek«-ben laktak. Más községbeliek félig tréfásan, palócos tájszólással imígyen szólították őket: »kee (kend) vermesi?«. Így maradt volna meg a »Kevermes« név. Más hagyomány szerint Kevermes = kővermes.”

Mindannak ellenére, hogy a mai község területén és a község határában házépítések és egyéb földmunkák alkalmával már több alkalommal kerültek elő verem- és félveremlakások nyomai, az említett szájhagyomány nem fedí a valóságot, mert „ az új jövevény-kertészek” csak 1815-ben, vagy 1815 után jöttek Kevermesre, viszont a XV. században már meglevő falut majdnem hasonlóan hívták (Kemermes, Kebermes stb.). A „kővermes” pedig még kevésbé fogadható el. A helyzet az, hogy a község nevének eredetét egyelőre nem tudjuk.

A régi falu „1730 előtt Zaránd megyéhez, majd ettől kezdve Csanád megyéhez tartozott.” A mai Kevermest „az 1855. évi térképén Békés-Csanád megyében, a battonyai járásban tüntették fel.”³ Az 1950-es országos közigazgatási átrendezés óta Kevermes Békés megyében a mezőkovácsházi járáshoz tartozik.

A falu nevének első említésekor e hely „mint a gyulai uradalom tartozéka már 1418-ban Maróti János macsói bán birtoka volt.”⁴ A Maróti-család kihaltával e terület visszaszállott a királyra, majd a XV. század végén Mátyás király fiának, Corvin Jánosnak adományozta. Corvin János halála után „1510. márcz. 23-án, királyi adományul, Brandenburgi György örgrófra szállott.”⁵ Az ezzel kapcsolatos eseményt *dr. Borovszky Samu* már említett könyvének első kötetében így írja le: „Hohenzollerni György néhány hónapi házasság után meghalt felesége (Frangepán Beatrix) birtokait a királlyal önmagának adományoztatta: 1510. márcz. 23-án kapta Gyula várát,

melyhez tartoztak Lőkösháza, Kebermes, Dombiratos, Bánhegyese, Bánkuta, Kétegyház, Eperjes egész birtokok stb. egytől egyig Zaránd vármegyében." A teljes érthetőség kedvéért megjegyzésként kívánkozok ide a következő: Corvin János halála után özvegye, Frangepán Beatrix volt a gyulai vár és környékének birtokosa.. Az özvegy Frangepán Beatrix férjhez ment Hohenzollern György brandenburgi őrgrófhhoz. Így lett Frangepán Beatrix halála után királyi adományként Hohenzollern Györgyé a gyulai vár és környéke. Folytatva az eseményeket, az őrgróf később a kevermesi részt valószínű valamelyik hívének adományozhatta, majd még később az aradi káptalan kezére került.

A török megszállás idején „a törökök Kevermest az aradi náhiéba osztották be s 1557—1558-ban összeírták lakosait. A számon vett 21 házban — ennyiből állott ti. a falu — a következő magyar jobbágyok laktak: Berencsi Balázs, Czecei Mihály, Dobos Ágost, Gyenös Bertalan s Péter, Kapus Ferencz, Karácsony Lőrincz, Kelemen kovács, Kovács András, Borbás s Tamás, Meggyesi Benedek, Miklós kovács, Oláh György, István s Lőrincz, Pócsi Bertalan, Borbás s Gergely, Török Ferencz, Vörös Tamás.

Még az 1564. évi adólajstrom szerint az aradi prépostnak 17 portája fizette le Kevermesen az adót, összesen 25 forint 50 dénárt. Azonban a gazdálkodás, mióta a káptalan felbomlott, sehogyse ment; a prépost tehát még ugyanazon 1564. évben, többi birtokaival együtt, bérbe adta Kevermest is Marinics-Horváth Ferencnek. Egy darabig azután még megvolt a falu; de az 1596. évi tatárjárás végcsapást mért rá s pusztá lett belőle.

A következő században legfeljebb egyszer-kétszer akadunk a nevére. 1660-ban egy okirat szomszédosnak mondja a Zaránd vármegyei Vizes faluval. Úgy látszik, Kevermesen is . . . rác pásztorok telepedtek meg. Birtokosai ez idő tájt Rác Péter és Fezlenhfalvi Nagy Ferenc voltak, kik még borosjenei katona korukban kaphatták. Ezek, minthogy — jenei és váradi veszedelmüktől fogvást semmi hasznát nem percipiálták — 1663. január 6-án hat esztendőre ezt a rác falujokat is elzalogosították nemzetes és vitézlő Lóczi János, Fekete János, Balogh Mi-

hály és Ábrán György uraiméknak — hogy ökigyelemök min-
tegy újabban meghodoltassák.

Azokban 1686 körül a szerb pásztorok is búcsút mondtak
Kevermesnek s ez újra pusztá lön.”⁶

A XVIII. században a szerb származású Tököli család sze-
rezte meg e területet (innen vette egyik előnevét is — „Ke-
vermesi és Vizesi”), majd bérbe adta a kevermesi pusztát.
1743-ban bérlői Simony Márton, Sztéja Illicza és Alexa Zsiván
voltak, akik már Csanád vármegye pénztárába adóztak.
1794-ben Kevermesen 15-en laktak: 6 római katolikus és 9
görög szertartású hívő.

1815-TŐL 1890-IG

A mai Kevermes község területén és határában 1800-ban,
sőt a következő években is, csak néhány család lakott. A Tö-
köly-család jobbnak látta a pusztá betelepítését, mert úgy
sokkal nagyobb hasznot remélt belőle. Emberek kellettek, akik
majd dolgoznak. 1807 után rövid időn belül egy kastélyt épí-
tettek a mai „hodály” helyén, majd a Tököly-család egyik
tagja, éspedig „Tököly Sebők aranysarkantyús vitéz és Őfel-
sége királyi tanácsosa 1815-ben kertészekkel gyarmatosította a
pusztát.”⁷ A lakosságot az ország különböző helyeiről telepí-
tették be: a temesi bánágból, Csósztelekről, Makóról, Csanád,
Heves, Pest, és több más megyéből. A telepítés olyan nagy
arányú volt, hogy a lakosság már 1815-ben megközelítette az
1500-at. Elgondolhatjuk, hogy ez az 1500 ember 1815-ben mi-
lyen körülmények között élhetett és lakhatott, amikor a pusztá
földre jöttek. Valóban voltak olyanok, akik a rendesebb lakó-
ház felépítéséig putrikban (különben putri még 100 évvel ké-
sőbb is volt a községben és nem is cigány lakott benne), vagy
vermekben laktak (de akkor már Kevermesnek régen Kever-
mes volt a neve). Közben azt is meg kell jegyezni, hogy néhány
küzdelmes év után az első telepések egy része valószínű el-
hagyhatta Kevermest, mert pl. az adóösszeírási lajstromok
névsoraiban az 1815—1820 közötti években szereplő nevek kö-
zül az 1830-as években nem sokat találni. A régi nevek helyett
nagyon sok új név fordul elő.⁸ Ezek szerint a telepítés után a

községben, illetve a kertésztelepen kb. 20 éven keresztül elég nagy volt a ki- és bevándorlás. Mivel ebben az időben jól jövedelmezett a dohánytermesztés, így a Tököly-család Kevermes is főleg dohánykertészekkel telepítette be. Ezért volt Kevermes kertésztelep vagy kertészség. A telepések a földesúrral szerződéses viszonyban állottak, mely szerint minden bérlő kisholdanként 12 forintot fizetett. Természetesen ez összeg mellett a bérlőknek még különböző szolgáltatásokat is kellett teljesíteni. A bérlők mindegyike 35 kishold földet bírt bérbe, amit családjaikkal együtt dolgoztak meg.

A beköltözött családok száma 584 volt, akik közül 139 családfő 5 holdas, 259 kisházás (800 n. öllel) és 186 kisházás (400 n. öllel) volt. A telepítés idején az iparosok száma: 3 kovács, 2 kerégyártó, 1 szíjártó, 2 csizmadia, 2 takács, 1 borbély és 1 kocsmáros. A lakosság csak magyar anyanyelvűekből tevődött össze, vallásra nézve pedig 1 család kivételével római katolikusok voltak. 1816-ban már, szép egyenes utcabeosztásokkal, Kevermes egy rendes kis községnek látszott. A község eredetileg három, egymástól elég távol eső, hosszú párhuzamos utcából állott, melyeket középen egy keresztutca szelt át (a mai Felszabadulás és Március 15. u.). Az északi utca a „Palócz utca” volt (ma Széchenyi u.), a déli utca volt a „Makói utca” (ma Déli és Alkotmány u.) és középen volt a „Középső utca” (ma a Lenin és Jókai u.). A házak már akkor is leginkább az utcára voltak véggel, a melléképületeket pedig benn az udvarban építették. A házakat kizárólag szalmával és zsuppal fedték. Jellemző volt az újonnan telepített községre a nagy belsőség, az 5 holdas telkek (a három párhuzamos utcán).

Ebben az időben Kevermes az eleki egyházi hivatalhoz, illetve plébániához tartozott. Az egyházi anyakönyvek szerint az alapítás, azaz a község telepítése idején az első újszülöttet 1815. február hó 2-án keresztelték (valószínű előtte született néhány nappal), az első esküvő 1816. április 21-én volt és az első halottat 1815. július 18-án jegyezték be. Az 1817-es népszámlálási adatok szerint Kevermesnek már 1449 lakója volt. A lakosság vándorlása következtében a következő években valamelyest csökkent a lakosok száma s így 1820-ban csak 1371 lakosa volt a községnek. A következő egy-két évtizedben az elvándorlókat pótolták az új telepések. 1830-ban már 1459

a lakók száma. Az elég jelentős elvándorlást feltehetően a nehéz megélhetési körülmények váltották ki, amelyeket a nagyfokú közmunka (robot az uraságnál) még inkább nehezített.

Az 1830-as évek közepéig a község a rossz megélhetési viszonyok ellenére is évről évre fejlődött: az első kezdetleges lakóépületeket és putrikat mind több és több elfogadható és az akkori viszonyok között megfelelő lakóház váltotta fel. A lakosság fő foglalkozása a dohánytermesztés volt, de fokozatosan fejlődésnek indult az állattenyésztés is. *Fényes Elek*: „Magyarországnak s a hozzácsatolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geográfiai tekintetben” c. könyvében (Pest, 1839. IV. köt. 151. old.) azt írja, hogy „Kevermes . . . igen szép és nagy pusztá, nevezetes marhatenyésztéssel és hizlálással, ménessel, dohányföldekkel”, majd „F. U.: Tököly Péter, csanádi főispán, kinek itt jeles kastélya, angolkertje, s nézését érdemlő istállói vannak.”

Úgy látszik, hogy az 1830-as években a kevermesi zsellérek és kertészek nem voltak kifogástalan hűségű alattvalói a földesúrnak, mert „Tököly Péter úr Csongrád vármegye főispáni helytartója . . . a lakosok neveltetési szomorú sorsát atyai-lag érezvén . . . önköltségén templomot építtetvén . . .”⁹ A „kegyúr” (Tököly Péter) kellőképpen gondoskodott a lelkes javadalmazásáról is: adott egy telek földet (56 hold), évi 12 akó színbort, 12 öl tűzifát és évi 200 ezüst forintot, sőt kötelezte magát egy „illendő paplak” építésére is, gazdasági melléképületekkel együtt. És hogy a nép az elkövetkező idők nevelésén kívül mást is „kapjon”, Kevermes község a plébánia felé „örök időkre megmásíthatatlan szerződésben” kötelezettséget vállalt, hogy páronként egy véka búzát, egy-egy pár csirkét fizet évenként, valamint vállalja a plébánia föld őszi és tavaszi szántását és a széna hazahordását.¹⁰ Megjegyzem, hogy ez a javadalmazás a későbbiek folyamán több módosuláson ment keresztül. Az új templom és az új plébánia tehát növelte a közterheket. Az igaz ugyan, hogy a templom építésének és felszerelésének, valamint a paplak építésének költségeit, sőt a plébános javadalmazásának jelentős részét is a földesúr vállalta, de az is igaz, hogy mindezt a lakosságnak kellett kiizzadnia, ha nem is közvetlenül. Templomépítésre és a plébánia fenntartására előbb vagy utóbb úgyis sor került volna. Majd a

következőekben is látni fogjuk még az egyház és a földesúr igen szoros kapcsolatát kevermesi viszonylatban is. Érdeemes itt egy pillanatra megállni, észrevenni és elgondolkodni ezen a kapcsolaton. A földesúr szinte csaknem teljesen fenntartotta és mindenben támogatta Kevermesen (de másutt is) az egyházat. Az egyház viszont cserébe „hű alattvalókat nevelt” a földesúrnak. Hűségesen és jól dolgozó „zsellér-bárányokat.” Bár báró Sina György halála után a földesúri támogatás lényegesen csökkent (és így emelkedett a népre közvetlenül háruló teher), a viszony a földesúr és az egyház között mégsem romlott, sőt szükség szerint erősödött (lásd majd Rittner Jakab tanító eltávolításánál).

De térjünk vissza az eseményekhez. 1835-ben először a plébánialakat, majd utána a templomot építették fel. Az új templomot, melyet „a Boldogságos Szűz Mária születése tiszteletére” ajánlottak, 1835. szeptember 20-án szentelték fel. Ebből kifolyólag volt és van a kevermesi templombúcsú minden év szeptember 8-án, a római katolikus egyház szerint „Kisboldogasszony” ünnepén. A templomszentelés nagy ünnepélyességgel történt, melyet azután hamarosan „a nép rendhez szoktatásának és nevelésének ideje” követett.

A következő években hol egy aszályos év, hol egy-egy járvány (különösen a kolera) tette még nehezebbé a kevermesi zsellérek és kertészek életét. 1837-ben a pusztát a kertészek haszonbéres földjeivel együtt Tököly Pétertől a „legendás vagyonú” Sina-család egyik tagja, báró Sina György vette át. Báró Sina Györgytől „az 1847. évben kötött szerződés értelmében holdját a földnek 3 forint 48 pkrért birják, ezen kívül gyalog- és fuvar-napszámokat tölteni kötelesek. Az érintett szerződés ideje 1853. évi április 24. napján lejárt ugyan, de megújítása bizton reméltetett.”¹¹ Tehát a kevermesiek munkalehetősége a földesúr kényétől és kedvétől függött. Kezében tartotta az egész községet.

1847. február 11-én délután fél 3 órakor a templom déli oldalfala összedőlt. A kegyúr, báró Sina György azonnal segítségére sietett az egyháznak. A romos templomot lebontatta és egy új, még szebb templomot építtetett, mely még ma is áll. Az új, szebb és nagyobb templomot 1848. szeptember 17-én szentelték fel. A közel 20 000 váltóforintnyi építési költség-

ből a község huszadrésznyit vállalt, valamint a község vásárolta meg a 250 váltóforintnyi értékű új orgonát is.

Báró Sina György még egy alkalommal tett „nagylelkűségéről” tanúságot az egyház felé Kevermesen, amikor 1853—1854-ben „ritka szépségű” és kényelmes plébániaházat építtetett. Az épület abban az időben valóban ritka szép lehetett, mert még ma is a község egyik igen szép épülete.

Az sem Tököly Péternek, sem a „legendás vagyonú” báró Sina Györgynek nem jutott eszébe, hogy iskolára is szüksége lenne a községnek. 1836-ban a templom melletti egytantermes iskolát a község építette és az uradalom (báró Sina György örökösei) az 1857—1858-ban újjáépített iskolába is csak belesegített. Az uradalmi pusztán majd csak 1888-ban került sor iskolaépítésre. A földesurakat a nép oktatása és művelése egyaránt nem érdekelte, sőt, hiszen nem gondolkodó, de annál inkább kizsákmányolható emberekre volt szükségük, akik „hűek” voltak és akik a jutalommal az égben is beérték.

Az 1848—1849-es szabadságharc idején Kevermesről is többen harcoltak Kossuth seregében és néhány családnak több mint 100 éven keresztül is sikerült megőrizni a harcokban szerzett kitüntetésekét. Sőt ez időből a kevermesi uradalmi kastélyhoz még olyan hírnév is tartozik, hogy „1849-ben a Debrecenből Arad felé menekülő magyar kormány egy éjszakát az uradalmi kastélyban tölt és minisztertanácsot tart.”¹²

A szabadságharc bukása után a császári abszolutizmus Kevermesen is éreztette hatását. Az akkori ellenállás egyik érdekes mozzanata volt, hogy Mikesovics József kevermesi esperesplébános 1850. december 31-ig magyar nyelven vezette a hivatalos anyakönyveket, majd „ettől kezdve, hogy ne kelljen parancsszóra német nyelvet használni, egészen 1860. december 31-ig latin nyelven vezetik az anyakönyveket. 1861. január 1-től ismét jöhet az édes honi nyelv!”¹³

A múlt század közepén a közmunka (a robot) még javában fennállt. Így pl. 1851-ben a község lakói a következő „köz munkát” végezték: „Az igásmarha darabjától járó vontatási napszám 416. házzal bírók által kötelezett 6 kézi napszám 1140, házatlanok által tartozott 3 kézi napszám 321. — (összesen) szolgált vontatási 416, kézi 1461 napot. — Ebből készpénzül mi sem változtatván meg, az 1851. évben mind leszolgáltá-

tott.”¹⁴ Ebben az időben volt a községben 280 zsellérház, 1 tanítói lakás, 1 községháza, 1 lelkészlak és 3 urasági ház. A piacokat (heti vásár) a szombati napokon tartották (és tartják még ma is, azzal a különbséggel, hogy a felszabadulás után bővült a szerdai nappal).

Az 1856-ban meghalt báró Sina György földesúr után a vagyon egy része és egyúttal a kegyuraság is herceg Ipsilanti Gergelyné, sz. báró Sina Ilonára szállott át. Ez időtől kezdve a földesúr anyagi támogatása az egyház felé Kevermesen lényegesen csökkent, de a tiszttartók garázdálkodásai miatt állandóan romlott a haszonbérlok és zsellérek helyzete is. Ugyanis a tulajdonos, majd tulajdonosok leginkább külföldön éltek és volt közöttük nem egy olyan, aki a birtokát sohasem látta.

Az 1860-as években a lakosság embertelen és egészségtelen életkörülményeit csak tovább nehezítették a „szüksztendők” és a sorozatos kolera-járványok, melyet az 1873. évi nagy járvány tetézett be. Különben érdemes megjegyezni, hogy 1873-ban a nagy tragédia ellenére is 100 házasságot kötöttek, ami a község életében páratlan volt.

Új szelek fújdogáltak 1874-ben. Az országgyűlés által hozott 1873. évi 22.tc., mely a telepések ügyeivel foglalkozik. Kevermesen is éreztette hatását. Báró Sina Simon 1874. október hó 1-én „örökváltsági szerződés”-t kötött telepeseinek egy részével, melynek értelmében azoknak földet adott el: 15 évi részletfizetésre 6⁰/₀-os kamat felszámítása mellett. A vásárlók többsége általában 5 kat. hold földet vett. Mindenkiel különkülön „örökváltsági szerződés”-t, vagy ahogy a kevermesiek mondják: „arany-szerződés”-t — kötött. Érdemes idézni a szerződés első bekezdését: „Alólírott hódosi és kizdiai báró Sina Simon, ő cs. kir. apostoli Felségének Ferenc Józsefnek valóságos belső titkos tanácsosa stb. mint Csanád megyébe keblezett Kevermes pusztá tulajdonosa, figyelembe véve a kor követelményeit, áthatva annak előrehaladást jelző szellemétől, külsőleg ható körülmény és kényszertől szabadon; ámbár fent nevezett ingatlanaimtól — melyek jó fekvésük mint kitűnő minőségüknél fogva habár csekély, de mégis kedves részecskéjét képezik tulajdonomnak — nehezen esik megválnom. mindazonáltal: tekintetbe véve sors-súlytotta telepeseim szomorú és bizonytalan helyzetét, magyar honom lakosai iránt

általában s különösen a sorsjavulást tölem váró telepeseim iránt táplált emberbaráti szeretetből indítatva — és jelenleg még különösen tekintetbe véve az országgyűlés által hozott 1873. évi 22-ik törvénycikket, mely a telepítvényesek ügyét tárgyalja — annak 5. §-a értelmében elhatároztam az általam már e tárgyban elfogadott s 1874. évi ápril hó 10-én kelt pontozatok értelmében Kevermes pusztámon lakó telepítvényeimmel szabad egyezkedés útján, minden egyessel külön-külön, a tulajdonjog végleges szabályozására vonatkozó szerződést kötni, és pedig akként, mint az a fentebb említett pontozatok első részének 11-ik pontjában már közös megegyezés alapján eleve szabályoztatott, magától értetődően, hogy csak a szerint lesz az ingatlanság kiszolgáltatandó, a mint telepítvényeseim úgy az említett pontozatokban körülírt, valamint az alábbi szerződésbeli feltételeket s kötelezettségeket megtartandják.”¹⁵

Ez első bekezdés első feléből világosan kitűnik, hogy báró Sina Simon nem szívesen adott földet telepeseinek, avagy, ha annyira szíven viselte telepesei „szomorú és bizonytalan helyzetét”, miért várta meg az 1873. évi országgyűlési határozatot? Hiába ömleng nagylelkűségéről a báró úr, azt hiszem a választ nem kell keresgélni. A föld vételára kat. holdanként 256 forint volt. A szerződésben az eladó kötelezte a vevőt, hogy köteles „házát, melyek jelenleg ezen eladott öt hold földön állanak, . . . az első magyar általános biztosító társaságnál tűz ellen biztosítani, és pedig 15 egymásra következő évekre . . .”¹⁶ E szerződésből kitűnik, hogy azt a földet (jelen esetben az 5 kat. holdas portákat), melyen a telepések közel 60 évig laktak, báró Sina Simon „akként adja el örökösen, hogy azokra vonatkozólag úri jogait, királyi és kiváltságolt jogait és javait . . . fenntartja, um. az italmérési, kocsmáltatási és malomjogot.” A földvásárló kevermesi lakos pedig kijelenti, hogy „ezen öt holdat az úri jogoknak az uraság javára lett fentartása mellett vette meg, és hogy azok továbbra is elszakadatlanok maradnak a kevermesi birtoktól, minélfogva az állandó helységgé alakítandó térnek lakóit legcsekélyebb részben sem illeti.”¹⁷ A megalázottságra és a kiszolgáltatottságra a szerződés utolsó fejezete teszi rá a pontot, mely szerint: „Én alólírott vevő, nagyméltóságú hódosi és kizdiai báró Sina Simon, Ó cs. kir. apostoli Felsége Ferenc Józsefnek valóságos belső

titkos tanácsosának kegyes úrnak nagylelkűségéért, mellyel bizonytalan állapotomat jelenleg biztosítani kegyeskedett, mindenekelőtt hála-köszönetemet nyilvánítom s egyszersmind ünnepélyesen kijelentem, hogy ezen adásvételi szerződés előttem és Schreyer Viktor mint Ő Nagyméltósága hódosi és kizdiai báró Sina Simon, Ő cs. kir. apostoli Felsége Ferenc Józsefnek valóságos belső titkos tanácsosának ügyvédje és képviselője előtt felolvastatott és a feltételek kellően értésemre adattak, azoknak teljesítésére magamat önkénynt leköttelezem és azoknak pontos betöltésével Ő Excellentiájának magas személye iránti háládatosságomat tanúsítani kötelességemnek ismerendem s ünnepélyesen azt is kijelentem, hogy e tekintetben bármily intézkedés engedte kedvezményezésére többé igényt nem tartok, és az uradalom irányában minden további követelés és igényről véglegesen lemondok.”¹⁸ Azt hiszem, hogy e befeljező rész minden kommentár nélkül is éppen eleget beszél. A szerződés szövegénél „hálásabb már nem is lehetne a szegény pára.” Pedig a következő években a törlesztés sok keserűséget okozott „csak úgy ráadásként.”

De nézzük csak tovább. Az említett országgyűlési határozat megjelenése után báró Sina Simon valóban csak úgy magától szánta rá magát e „nagylelkűsége” Az említett országgyűlési határozat megjelenése után, 1873. december 16-án a községi képviselőtestületi ülésen már szó volt arról, hogy „a lakosság az örökváltság ügyében folyamodványt írt báró Sina Simonnak Bécsbe.”¹⁹ 1874. február 23-án meg is jött a válasz, melynek értelmében „az uradalmi ügyvéd úr oda nyilatkozott, hogy 5 holdnál többet az uradalom adni nem szándékszik . . .”²⁰ És a földvásárlási ügy rendezését és gyors megoldását az államkincstár csak hátráltatta, mert „a telepítvényi ügy, mely forrása lenne a község állandósításának s így adóképeségük fokozásának is — a kincstár részéről még nem rendeztetett. Kevermes báró Sina Simonnal már az örökváltsági szerződést megkötötték s a telekkönyvi rendezés is részben folyamatba vétetett.”²¹ Szegény kevermesieknek (és sok más hasonló telepés községnek) éppen az „adóképeségük fokozása” hiányzott. Az 1870-es években Kevermesen oly nagy volt a szegénység, hogy a képviselőtestületi üléseken nem győzik tárgyalni az „árvapénztár”-ból való kölcsönkérési folyamodványokat.

De szavak helyett bizonyítsa Kevermes község gazdasági helyzetét az 1874. május hó 5-én megtartott képviselőtestületi ülés egyik napirendi pontja (166. szám alatt): „Elnök előterjeszti, hogy Rásai János bevándorolt kovács, különben köröstarcsai illetőségű, az éhhalállal küzd, kéri a tanácsot, hogy könyöradományt nyújtana, hogy illetősége helyére vissza mehessen. Határozat: Rásai János köröstarcsai illetőségű nyomorult vándornak 3 forint kiadása ajándékként a Községi Szegénypénztárból határoztatik.”²² Az természetes is, hogy amennyiben a parasztságra rossz világ van, az iparosokra is rossz világ van, mert a fizetésképtelen parasztság nem dolgoztat.

Az 1870-es és 1880-as években az európai gabonapiacokon eluralkodott válság hatásai nálunk is nagy erővel jelentkeztek. Az agrárválság ez időben az árakat mélyre szorítva, tömegesen döntötte romlásba a viszonyokhoz alkalmazkodni nem tudó parasztagzdákat, bérlőket stb. Az országban minden termelőt sújtott a válság. Hogyne sújtotta volna akkor a szegény kevermesieket, akiknek az „örökváltság” részleteit is fizetniük kellett.

Az ilyen és ehhez hasonló gazdasági körülményekből a dolgozó nép mindig kiutat keresett és keres és a rendszer ellen fordul. Így történt ez az 1870-es években is. De ahelyett, hogy a bajokon segítettek volna, pl. 1876-ban az új plébános lépett fel keményen „a rendbontókkal és uszítókkal szemben” (lásd a népnevelés történeténél).

Az ilyen gazdasági körülmények (szegénység és elnyomás) szülőttei voltak a múlt században a „szegénylegények” is, vagy ahogy ma is élnek a nép nyelvén, a „betyárok.” Nos, Kevermes ebből sem maradt ki, mert ebben az időben élte virágkorát Fodor Illés, Bán Ferenc (Bán Ferke) és társaik, akiknek tevékenységeiről még ma is gyakran beszélnek az öregek.²³

Nem javult a helyzet az 1880-as években sem, sőt jelentkezett egy új vonás: a templomot közadakozásból teljesen megújították és felszerelték. Erre különben kisebb mértékben már az 1850-es években is sor került. Hiába, nincs már a „legendás vagyonú” báró Sina György, az utódok meg igen hanyagok. Őket már kimondottan „csak” a befolyt jövedelem érdekelte, melyet külföldön gondtalanul költhettek el. Ez időtől kezdve a

templommal kapcsolatos mindennemű kiadás közvetlenül terhelte a község lakosságát.

1890. szeptember 20-án „ritka jelentőségű napra virradt a község”, ugyanis ellátogatott Kevermesre az egyik kegyúr: herceg Hohenlohe Fülöp Ernő, akit „nagy ünnepléssel fogadtak.” A kegyúr herceg is gavallér akart lenni, mert „ez alkalommal 300 forintot adományozott a község szegényeinek;”²⁴ Viszont a herceg fogadtatása valószínű többe került „a község szegényeinek.”

Ilyen körülmények között jutott el a község az 1890. év végéig, mely után, ha gazdaságilag nem is, de politikailag egy új korszak jelentkezik Kevermes életében.

1891-TŐL 1910-IG

Az 1890-es évek folyamán a vidéki ipari városokban megkezdődött a párt- és szakszervezkedés és a szocializmus eszméi eljutottak az alföldi agrárproletárokhoz is. A vidéki szegények — az elnyomottak, a megcsaltak és kizsákmányoltak — természetesen, hogy azonnal reagáltak rá. Hiszen keresték lehetetlen helyzetük kivezető útját. A Viharsarok megmozdult.

1891 május első felében Békés megye területéről Csanád megye területére is átterjedtek a munkásmozgalom első csírái (Kevermes 1950 előtt Csanád megyéhez tartozott). „A kovácsi járásból a mozgalom hirtelen átterjedt a battonyai járás területére, először Dombegyházán, majd később szorványosan hol Kevermesen, hol Tornyan, végül Battonyan merülvén fel.”²⁵

A mozgalom hírére a megye főszolgabírói utasítást kaptak, hogy „hetenként legalább egyszer járásuk összes községeit és nagyobb gazdaságait utazzák be, egyrészt a mozgalom észlelése, másrészt az izgatók kipuhatólása végett. . . a járás területén minden községben és nagyobb gazdaságban hetenként legalább kétszer a csendőrség őrzőjáratot tartson . . . stb.”²⁶

Az 1891. évi alispáni jelentés a rendelkezések alapos végrehajtásának tulajdonítja, hogy pl. „Kevermes községben Temesváry Gyula cipészsegéd veszélyes röpiratok terjesztésén tetten érve letartóztatott, a nála talált röpiratok elkoboztattak

s nevezett a megfelelő rendőri előnyozmat után a battonyai kir. járásbírósnak átadatott.”²⁷ Valami azonban mégsem volt tiszta Temesváry Gyula körül, mert az esetet ugyan június hó 4-én 4870. sz. alatt felterjesztésben jelentették a m. kir. belügyminisztériumnak (boldogok voltak, hogy találtak egy porzemet), viszont június hó 9-én az esettel kapcsolaban „újabb felterjesztés megtételére érezte a megye kormánya magát hivatva, jelentvén ezen felterjesztésben azon körülményt, hogy Temesváry Gyula cipészsegédnek a battonyai kir. járásbírósnág kezébe történt átadása eredményre nem vezetett, mert a főszolgabíró megkeresése a bíróság részéről visszautasított, jöllehet nevezett cipészsegéd által terjesztett röpiratok az államfő, a vallás és társadalom elleni állásfoglalására vonatkoztak. Nem mulasztotta el ebbeli jelentésében a megyei kormány az iratoknak felterjesztése s a nagyméltóságu m. kir. igazságügyminisztérium közbenjárásának kikérése mellett megjegyezni azt is, hogy ha a rendőrhatósági eljárás a bíróság által nem támogattatik, a letartóztatás s csakhamar szabadon bocsáttatás eseteinek látása könnyen komoly következményeket vonhat maga után.”²⁸ A helyzet az volt, hogy Temesváry Gyulát szabadon bocsájtották. A szabadonbocsájtás után alig telt el egy jó hét és 1891. június hó 21-én Battonyán kitört az elégedetlenség. Ezzel kapcsolatban az idézett jelentésnek az ügyfel foglalkozó része folytatásként így fejeződik be: „a mely Battonyán, hol a bíróság részéről a rögtöni szabadon bocsáttatás eszközöltetett, tényleg be is következett.”

Az agrárproletárok mozgolódásainak hatására ebben az időben a környék veszélyesnek látszó községeiben sürgösen megduplázták a csendőrség létszámát, mert az agrárproletármozgalmakat sürgösen el akarták nyomni. Azonban a Viharsarok forrongása nehezen csitult le még az erőszak hatására is. És bár az erőszak győzött, de az eszme továbbra is terjedt. . .

1891-ből még egy eseményt meg kell említenünk. Kevermesen szeptember 23-án Faludy Károly h. jegyző 22 szavazatával szemben „nemeskéri Kiss Vilmos 23 szavazattal győz”, s így ő lett a községi jegyző. Nevével még néhányszor fogunk találkozni.

A következő években a rossz gazdasági helyzet és a lakosság fokozatos növekedésével párhuzamosan tovább fokozódott az

uradalommal is a kenyérért, a jobb megélhetésért folyó harc. Így pl. 1892-ben, bár az uraság nem szívesen ment bele, de a nép hangulata és egy megmozdulástól való lélelem következményeként sikerült a kevermesi dohánykertészeknek 2000 kat. hold földre „viszonylag kedvező” haszonbérleti szerződést kötni. A haszonbér holdanként 19 forint volt.

1893-ban új községházát építettek a községben, amely 11 259 forint 12 krajcárba került. Az új épület átvétele 1893. december 28-án történt meg.²⁹ A községháza zszindely tetőzetét 1910-ben cserélték fel eternittel. Az épület kis átalakítással ma is a közigazgatás központja.

1894-ben vezették be a kötelező polgári házasság és állami anyakönyvvezetésről szóló törvényt. A törvénytervezet megvitatásának hullámverései Kevermesre is eljutottak és az egyházi följegyzések szerint „a vallásközömbösség előmozdítói lettek.” A hullámok azonban Kossuth Lajos halálával kapcsolatos események miatt magasra csaptak.

Kevermesen 1894. március 22-én ünnepélyes képviselőtestületi ülésen emlékeztek meg Kossuth Lajos haláláról, s a következő határozatot hozták: a középületeket gyászlobogóval fellobogózni; április 21-ig egy hónapos gyász; a gyász hónap alatt egy meghatározott napon gyászistentisztelet legyen korporsókitétellel; az iskolás tanulókat a gyászistentiszteletre fel kell vezetni; utasítja az előljáróságot, hogy a gyász hónap alatt semmiféle nyilvános táncmulatság nem lehet; Kossuth Lajos olajfestményű arcképét közgyűjtésből meg kell venni és a tanácsteremben kifüggeszteni! Ám a kevermesi plébános a reá vonatkozó határozatokat a képviselőtestület legnagyobb tiltakozása ellenére sem hajtotta végre, azzal az indokkal, hogy Kossuth Lajos református volt. Ez csak erősítette az egyház ellentáborát és gyarapította a „közömbösök” számát, de bizonyos fokú ellentétet okozott az előljárósággal szemben is. Az ügy befejezése a képviselőtestületi jegyzőkönyvben a következő: „a lelkési hivatal e hazafiatlan tettéért a képviselőtestület jegyzőkönyvileg is kifejezi megbotránkozását.”³⁰ Dr. Bodor József pedig az 1894-ben lezajlott eseményekről így ír: „Ekkor hajsolták keresztül a kötelező polgári házasságról, áll. anyakönyvvezetéséről szóló országos törvényt, ez, és Kossuth Lajos

halálával felmerült túlzó kívánságok újabb éket vertek a plébános és a Mezőfi-féle maszlaggal elkábított hívei közé.”

A község lakosságának egy része ebben az időben már csendes, de határozott ellenállást fejtett ki az egyházzal szemben és már a községi elöljáróság sem (néhány tag kivételével) hűséges szolgálja az egyháznak. Bizonyítja ezt a Kossuth-üggyel kapcsolatos határozat és többek között bizonyítja az 1899. december 21-én a községi képviselőtestület által „az ifjúság valóságos fegyelemre szoktatása”-ról hozott határozatok végrehajtásának és ellenőrzésének éppen az elöljáróság által való szabotálása.

Az 1890-es években a fokozottabb csendőrtevékenység nagyobb létszámot s a létszámnak megfelelő csendőrlaktanya létesítését tette „szükségessé.” 1895 júliusában a belügyminisztérium leiratban „javasolja” a képviselőtestületnek, illetve a községnek, hogy a használhatatlan csendőrlaktanya helyett határozza el egy állandó laktanya felépítését. A határozat 1895. július 21-én meg is született, azzal a feltétellel, hogy a 11 910 forint előirányzott összeget az állampénztárból kamatmentesen előlegezzék és kössenek szerződést a községgel, hogy a laktanyáért évi 500 forint bérösszeget fizetnek.

„Milyen jó is vót az jó Ferenc Jóskás világ!”, mert a még élő öregek közül többen (de nem mindenki) így emlékszik: „Akkor még a szegény embernek is jó vót!” Bizony „az a jó Ferenc Jóska” és államrendszere „jó is lehetett”, mert mindent megtett a dualizmus válságának elodázásáért, az európai viszonylatban még mindig kezdetleges szerszámokkal dolgozó szegényparasztok millióinak elmaradottságban tartásáért és elnyomásáért. Nem kell a szomszédba menni bizonyító példáért, találunk Kevermesen is: 1895. március 4-én a képviselőtestület foglalkozott a Közigazgatási Bizottság 1328/1894. sz. határozatával, mely szerint „a község az év folyamán két községi iskolát állítson fel”. (Erről bővebben az iskolatörténetben.) A képviselőtestület ezt képtelen volt vállalni, sőt a község súlyos anyagi helyzetére való tekintettel a meglévő iskolák államosítását kérte. Ugyanakkor kérték az óvoda államosítását is. De az utasítás így hangzott: csendőrlaktanyát kell építeni! Világos! Ha a nép elmaradott és buta, akkor csendőrszuronyal könnyebben kordában tartható. És csendőrlaktanya sokkal

hamarabb lett Kevermesen, mint iskolaállamosítás és állami iskola. (Állami óvoda pedig csak 1943-ban épült.) A csendőrlaktanya-ügy intézése viszonylag igen gyorsan ment: 1896 novemberében a Szegedi Csendőrkerületi parancsnokság elfogadja a laktanyaépítéssel kapcsolatos javaslatot, de évi 250 forintnál többet nem hajlandó fizetni. 1897 decemberében újabb egyezség után megveszik csendőrlaktanyának Franzenon Károly házát 3350 forintért, de a vétel és javítás kiadásaira kérnek az államtól 4000 forint kamatmentes előleget.³¹ Az ügy lebonyolítódott: 1898-ban már volt csendőrlaktanya. (Ma a volt csendőrlaktanya épületében a Ktsz műhelyei vannak.)

1896-ra Kevermesen is a honfoglalás ezeréves évfordulójának hangulata nyomta rá bélyegét. A község képviselőtestülete 1896. május 10-én tartott ünnepélyes ülésen emlékezett meg az évfordulóról, majd a következő határozatot hozta: „a községháza tanácstermében közköltésen márványlapot állítanak fel, melyben arannyal vésett szavak hirdessék az örömnünnep emlékét.”³² Az ünnepélyes ülésen a képviselőtestület engedélyével Székessy György ny. kántortanító elszavalta az ez alkalomra írt „A magyar hazafi imája” c. versét. Különbön ez a nap kora reggeli harangzúgással kezdődött a községben, az „epresben” pedig (ez egy ritkás eperfaerdő volt) egésznapos ünnepély volt (lacikonyha, zene, tánc).

A századforduló előtti évekből érdemes megjegyezni a község kegyurainak névsorát, akik egyúttal a község határának és a környéknek földbirtokosai voltak: herceg Hohenlohe Schillingsfürst Ernőné szül. herceg Ipsilanti Chariclea; gróf Pappenheim Albertné szül. herceg Ipsilanti Iphigenia; kiskorú herceg Ipsilanti Tivadar és Manó. E kedves „díszmagyarok” külföldön éltek, uradalmaikkal nem sokat törődtek, azokon a tisztartók garázdálkodtak. Az uradalmakkal kapcsolatos ügyeket ügyvédek intézték.

1898. június 28-án este orkán és jégeső pusztított Kevermesen, olyan súlyos károkat okozva, hogy az elszegényvedett lakosság helyzete kilátástalan lett. Az előjáróság kénytelen volt kérvényt írni a pénzügyminiszterhez, hogy a jégverés által sújtott lakosság részére 31 449 forint állami inségkölcönt engedélyezzen. Ugyanakkor kérték a földművelésügyi minisztériumot is, hogy 117 rászorulóknak búzavetőmag-előleget ad-

jon. 1898 novemberében a kért ínségkölcsönt az illetékesek megkapták. Ugyanez évben viszont a község szélén közadakozásból kőkeresztet emeltek . . .

A kornak megfelelő kapitalista szellemben 1899-ben megalakították Kevermesen az első hitelszövetkezetet, mely „Kevermes Községi Hitelszövetkezet” néven, mint az „Országos Központi Hitelszövetkezet” tagja kezdte meg működését. A szövetkezetnek 1901-ben már 15 000 korona vagyona volt. A szövetkezet célja a rászorultak előnyös kölcsönökkel való ellátása lett volna. De mire vett volna fel kölcsönt az, akinek semmije sem volt?

A századfordulót, mely a kereszténységnek 19 százados, a magyar kereszténységnek pedig 900 éves jubileumi éve volt, egyházi ünnepségek keretein belül ünnepelték meg.

Kevermes község lakossága 1901-ben új századba lépett, de az iga maradt a régi. A XX. század első éveiben levő állapotokat vizsgálva (melyet hűen tükröznek a Csanád vármegye 1901—1902—1903. évi állapotokról szóló Csanád vármegye Közigazgatási Bizottságaihoz intézett bizalmas „Jelentés”-ek — e három év elemzésénél főként ezekre támaszkodom)³¹ a község vagyonosodás tekintetében nem fejlődhetett, mert minden oldalról uradalmi birtokok vették körül. 1901-ben a lakosság birtokában csak a megváltott 987 hold örökföld volt (az 1874. október 1-én kötött „örökváltsági szerződés”-ek alapján). Ezenkívül az uradalomtól (a több tulajdonos ellenére is a báró Siña-féle uradalom azért egyben volt) 2002 kat. hold földet bírtak bérben holdanként 40 korona bérért. Így a jövedelmekből a századforduló idején a Kevermesen lakó 3566 ember megélni teljesen képtelen volt.³² A község lakosságát minden tekintetben csak támogatni lehetett volna.

A földtulajdon-viszonyok csak annyiban különböznek az 1815-ös viszonyoktól, hogy az akkor bérbé kapott „telepesföldek” — azaz azok a területek, ahová akkor, vagy azután építkeztek — örökváltság útján saját tulajdonba mentek át (139 család 5 holdas, 259 család 800n. öles és 186 család 400 n. öles telepe.) Magának a községnek mint erkölcsi testületnek, jövedelmező vagyona nem volt. Így a község összes kiadásait kénytelen volt községi pótdóból fizetni, mely ebben az időben már elviselhetetlen magas volt (állandóan 90% körül mozgott).

A lakosság zöme földek bérléséből, részes munkákból és napszámból élt. Munkaterületük a báró Sina-féle birtok (főként a bérlőknek) és az akkor még Elekhez tartozó lőkösházi Vársárhelyi-féle birtokok voltak. Így Kevermes még ebben az időben is inkább napszámos telepítvény volt, mint önálló és gazdaságilag életképes község.

Az 1903. évi „Jelentés”-ből még inkább világosabb lesz előtünk annak „a jó Ferenc Jóskás világ”-nak igazi arculata. Kevermes község még 1903-ban is a legsúlyosabb anyagi gondokkal küzdő községe volt Csanád vármegyének. Az 1900. évi népszámlálási adatok szerint a lakosság 3566 fő volt az uradalommal együtt, és ez a három és félezer ember a község 8647 kat. hold 1373 n. öles területéből még egyezer kat. holdat sem mondhatott magáénak. A népszámlálási adatok szerint a lakóházak száma 581 volt, és ebből 476 tetejét zsup és szalma fedte.

Az 1903. december 31-én lezárt földadó kataszteri nyilvántartás adatai szerint a birtokviszonyok a következők voltak:

400 n.-öles házhellyel bír	111 család
400—800 n.-öles birtokkal bír	109 „
800—1200 n.-öles birtokkal bír	65 „
1200—1 kat. holdig terjedő birtokkal bír	32 „
1 kat. hold— 3 kat. holdig terjedő birtokkal bír	120 „
3 kat. hold— 5 kat. holdig terjedő birtokka bír	43 „
5 kat. hold—10 kat. holdig terjedő birtokkal bír	38 „
10 kat. hold—15 kat. holdig terjedő birtokkal bír	5 „
15 kat. hold—20 kat. holdig terjedő birtokkal bír	7 „

Ez adatok vizsgálata után érthető, hogy a családot alapító fiatalok közül sokan elvándoroltak a községből, részben a biztosabb kilátásokkal kecsegtető államvasúti szolgálatba, részben pedig egyéb munkaterületekre. Ebben az időben több kevermesi próbált szerencsét Amerikában.

1903-ban a lakosság változatlanul bérletekre, részesmunkákra és napszámba volt utalva. A báró Sina-féle uradalom mellett „a szomszédos Kurtics község határában Kutas pusztán birtak a kevermesiek 575 kat. hold 1100 n.-öles holdanként számított 30 korona évi bérért, a marczipányi—dombegyházi határban

— Glatz-féle pusztán — 163 holdat 32 korona évi bérért, az Elek község határához tartozó lőkősházi pusztán 400 holdat 28 korona évi bérért”. Az 1903-as évet igen megnehezítette a rossz gabonatermés, melynek következtében a lakosság „ínségvetőmag-kölcsön”-ért volt kénytelen folyamodni (ki tudja hányadszor Kevermes történetében).

De úgy szegény a szegény, ha adóssága is van. Így pl. 1902. év végén a község lakosságát terhelte:

Különböző pénzüintézetektől felvett váltó kölcsön	124 542 korona
Különböző pénzüintézetekből felvett jelzálogkölcsön	177 818 „
Állami inségkölcsön és egyéb kölcsön	59 974 „
Összesen:	362 334 korona

Hogy a lehetetlen helyzetben valamelyest segítsenek, a „m. kir. miniszter 1903. évi szeptember hó 18-án 81149/IV.3. sz. alatt kelt rendeletével 96 kiscgazda részére összesen 424 mázsa vetőmagbúzát engedélyezett a mezőhegyesi m. kir. áll. ménesbirtokból egy évi fizetési kötelezettséggel, mázsánként 15 korona 70 fillér árban”.

A lakosság az előbb részletezett terhek után kamat címén, valamint a kevermési uradalomnak úri haszonbér címén és az egyéb haszonbéres birtokok után évenként 182 299 koronát fizetett tőketörlesztés nélkül. Ez az előbbi „ínségvetőmag-kölcsön” állami árát számolva 12 284 mázsa búza ára és 10 mázsás átlagtermést számítva (jó közepes termés) 1225 kat. hold föld termésének felel meg.

Az ilyen súlyos terhek mellett a lakosság helyzete teljesen bizonytalan volt. A község 530 parasztcsaládja közül legfeljebb 140—150 családnak volt úgy-ahogy biztosítva a megélhetése saját föld, illetve saját föld és uradalmi bérletek által. Azonban a bérlők is állandóan függő helyzetben voltak az uradalommal szemben, mert bérleteik hat évenként kerültek kiosztásra, és ha véletlen valamelyik ciklus után az uradalom a bérleteket, illetve a bérbeadásokat megszüntette volna, akkor az egész község „vándorbotot vehetett volna a kezébe”.

És mi volt a helyzet a többi, közel 400 családdal? Helyzetük igen szomorú volt, mert legnagyobb részüknél hiányzott az állandó kereset. Napszámából, részesmunkából és idénymunkából éltek. Mivel sem napszám, sem részesmunka, sem idénymunka nem volt állandóan, a sok szegény ember a legszükségesebb megélhetéshez szükséges javakat sem volt képes előteremteni. Eluralkodott rajtuk az állandó elkeseredés. Ezt a helyzetet feltárva a „Jelentés” meg is jegyzi: „a sok szegény ember megélni képtelen, folyton elkeseredettebb lesz, a lelketlen izgatók ferde irányú és félremagyarázott szocialista tanakkal könnyen gyúlékony anyagra találhatnak”. Igen, de a „Jelentés”-ből kimaradt valami: a „Jelentés” beszél a „lelketlen izgatók”-ról, de mint a sír, úgy hallgat az igazán lelketlen kizsákmányolásra és kizsákmányolókról.

Mégis, hogyan „próbáltak a bajokon segíteni”? Erre is választ ad a „Jelentés”: „A lakosság a fölművelésügyi kormányhoz intézett kérvényükben őszintén feltárva s adatokkal igazolva súlyos helyzetüket, kértek s vártak orvoslást. E kérvényt a megyei közigazgatási bizottság 1903. évi július havi üléséből tárgyalva, meleg pártolással terjesztette fel a kormányhoz, de fájdalom, részben a segítség módjának nehéz megtalálása, részben pedig az áldatlan politikai helyzet miatt a kérvény mindaddig eredménytelen volt.” Ezekután, ha számításba vesszük az évek óta uralkodó alacsony gabonaárakat, az állandóan emelkedő közterheket és a gyenge kereseti lehetőségeket, könnyen megérthetjük, hogy a község lakossága miért szegényedett napról napra.

De nemcsak Kevermesen volt ilyen a helyzet, hanem a környéken is, illetve az egész országban. Éppen 1903-ban „a kevermesi uradalom vizesi pusztáján a szerződött kurticsi aratómunkások az aratási munka teljesítését — valószínűleg felbújtás folytán — váratlanul megtagadták s hitelesített szerződésük ellenére indokolatlan követelésekkel léptek fel.” Az elnyomó gépezet azonnal akcióba lépett, mert „erélyes és tapintatos interrentiója folytán azonban a munkások követeléseiktől csakhamar elálltak és dologhoz láttak.” A „Jelentés”-ben ezt sokkal rövidebben is leírhatták volna: csírájában elfojtották!

A források azt mutatják, hogy a szegényügy ellátását a felsőbb szervek körzetesíteni akarták az év folyamán, de Kevermes község ezzel nem értett egyet, hanem arra törekedett, hogy a szegényalap fokozatos erősítésével egy községi szegényházat létesítsen. Ez az ügy a munkaképtelen és előregedett szegényekre vonatkozott. És mi vonatkozott a munkaképes szegényekre? Az, hogy volt a községben egy előzőleg alapított „munkássegélyalap”, mely, ha volt miből, kölcsönzött. Az alap véleményező bizottsága 1903-ban 48 kérelmet tárgyalt és a hozott határozatok szerint 41 egyén összesen 822 korona kamatmentes kölcsönt kapott . . .

Különben az 1900-as évek elején magában Kevermes községben a munkásmozgalmi ügyekkel nem is volt probléma (az előbb említett Vizespuszta Dombegyházán túl, tehát Kevermestől elég távol volt és van). De nem is nagyon lehetett, mert 10 főből álló csendőrőrs, valamint egy rendőresküdt és egy rendőr „vigyázott a község nyugalmára”.

A nyugalom azonban nem volt teljes. Valami csendben izzott a „levegőben.” A nép ugyan nem tört ki, de lépten-nyomon kimutatta a fennálló helyzettel és rendszerrel való szembenállását. És persze egyik kérvényt a másik után küldték a m. kir. földművelésügyi minisztériumba súlyos helyzetük orvoslása érdekében. Az „állandó zaklatás” feltűnő volt a miniszter úrnak s utána nézetett a dolognak. Hogy mi lett a kivizsgálás eredménye és hogy 1904-ben miért kellett elmenni Kevermesről Rittner Jakab tanítónak, azt a következőkben teljes egészében ismertetett három „Bizalmas, saját kezéhez!” jelzésű levél pontosan megvilágítja:³⁵

*„Magy. Kir. Földművelésügyi miniszter
ad 61561 sz./VI.1.*

Bizalmas, saját kezéhez!

Méltóságos Főispán Úr!

Kevermes község lakosai helyzetük javítása céljából kérvényt nyújtottak be hozzám, melyben intézkedést kérnek az iránt, hogy a herceg Ipsilanti örökösök tulajdonál képező kevermesi uradalomtól örök váltság mellett földet

kapjanak, vagy pedig, hogy agrárkölcson kieszközlése folytán földeket vásárolhassanak, végül pedig, ha mindez nem volna létesíthető, hogy az uradalomtól haszonbérbe földet kapjanak.

Miután kiküldöttem Lekky István miniszteri titkár a helyszínen kiszállott s azt tapasztalta, hogy a kért intézkedések meg nem valósíthatók, folyamodókat kérésükkel elutasítottam.

Egyszersmint azonban kiküldöttem azt is jelezte, hogy értesülése szerint a nép elégedetlenségének s a socialismus tanai elterjedésének egyik okozója Rittner Jakab állami elemi iskolai tanító.

Felkérem Méltóságodat, hogy nevezett tanító magatartását s társadalmi működését figyelemmel kísértetni s szükség esetében áthelyezése iránt előterjesztést tenni szíveskedjék.

Bpest, 1904. június 26-án

A miniszter megbízásából
(olvashatatlan aláírás)
miniszteri tanácsos"

A főispán nem volt rest és sürgősen válaszolt:

„41/1904.sz.

Nagyméltóságú m. kir. Földművelésügyi Miniszter

Budapest

Hivatkozva méltóságodnak f. évi ad. 61561/VI.1. sz. a. kelt becses felhívására jelentem, hogy Rittner Jakab kevermesi állami elemi néptanító áthelyezése iránt a felterjesztésemet a m. kir. vallás és közoktatásügyi Miniszter úrhoz f. évi június 4-én 32. elnöki sz. a. már megtettem és tisztelettel felkérem Nagyméltóságodat, hogy nevezett néptanító mielőbb áthelyezése iránt közrehatni méltóztassék.

Makó, 1904. július 2.

(olvashatatlan aláírás)

Bizalmas, saját kezéhez!"

A „főispán úr” ilyen előrelátó ember volt? Igen, de ez nem volt valami csoda szüleménye, hiszen a kevermesi reakció már előzőleg akcióba lépett. Olvassuk csak:

„Csanád m. főisp. eln. 1904—32.
32/1904. als.

Nagyméltóságú Vallás és Közoktatásügyi Miniszter Úr!

Kevermes község jegyzője az ottani róm. kath. lelkész és a kevermesi uradalom tiszttartója előttem megjelenvén azon szóbeli panaszt adták elő, hogy Rittner Jakab a kevermesi állami elemi népiskola egyik tanítója a legszegényebb községi lakosok, tehát a munkásnép között feltűnést nem keltő alattomos módon veszélyes irányú sociális elveket terjeszt, izgat az egyház és az ottani uradalom ellen.

Nevezett tanító titokban működik úgy, hogy reá bizonyítani alig lehet valamit. Ravasz irányú tevékenysége abban nyilvánul meg, hogy az általa félrevezetett munkásosztály minden alapos ok nélkül az egyház, az uradalom és hatóság iránt bizalmatlan és nem ritkán olyan követelésekkel áll elő, melyek a törvénnyel össze nem egyeztethek, csökönyös magaviseletük pedig a különben is nehéz viszonyok között levő munkásosztályra károsítólag hat.

Tekintettel azon körülményekre, hogy Kevermes község munkásainak kiválóan érdekében áll az uradalommal — ahonnan kenyerőket keresik — jó egyetértésben lenni; tekintve hogy panaszlott tanítónak állásánál fogva módjában áll a népet akként izgatni, hogy az a hatóság által nem ellenőrizhető.

Figyelembe véve, hogy Kevermes község társadalmi nyugalma és a szegény lakosság érdeke egyaránt kívánatosná teszik, hogy panaszlott, ki különben képzett és tehetséges néptanító, ki szakmájában kifogástalanul működik, onnan egy távolabbi vidékre áthelyeztessék.

A Kir. tanfelügyelő meghallgatása mellett azon kérelmet vagyok bátor Nagyméltóságod elé terjeszteni, hogy Rittner Jakab kevermesi állami néptanító a fegyelmi

vizsgálat mellőzésével szolgálati érdekből egy távolabbi vidékre, amennyiben ez rövid idő alatt eszközölhető nem volna, a makói állami népiskolához áthelyeztessék.

Makó, 1904. június 3.

(olvashatatlan aláírás)

Bizalmas, saját kezéhez!"

E három levél tartalmához azt hiszem, nem kell kommentár. Az ügy Rittner Jakab népszerű tanító áthelyezésével véget ért, viszont következményként a csendőrség aktívabb és éberebb lett. Rittner Jakabra pedig volt tanítványai még ma is szívesen emlékeznek és róla csak azt a „rosszat” tudják mondani, hogy szerette az egyszerű embereket, szívesen beszélgetett velük gondjaikról, bajaikról és hogy igen jó tanító volt. A lakossággal persze sohasem tudatták, hogy Rittner Jakab miért és hogyan került el Kevermesről.

1905-ben nagyon rossz termés volt. Úgy látszik, hogy az időjárás a kevermesiek nehézségeivel tervszerűen kacérokodott. A következmény az lett, hogy a vármegyétől újabb inségkölcönt kellett felvenni.

1906 nagyjelentőségű év Kevermes életében. Hogy mi okból kifolyólag, azt pontosan nem tudjuk, de parcelláztatják a 8000 kat. holdat kitevő hercegi uradalmat. Az idősek visszaemlékezései szerint talán azért adták el a birtokot az örökösök, mert lényegében semmi hasznát sem vették. Ugyanis az uradalom utolsó inspektora (Prokop Gyula, akinek elődei állítólag 100 évig voltak az uradalom intézői) 1905-ben a tulajdonosnak pl. csak 16 fillért juttatott kat. holdanként, azaz csak ennyi haszonnal számolt el. Ez lehetséges, de nem biztos. A lényeg az, hogy az uradalom több mint 8000 kat. holdas földbirtoka parcellázás alá került. Az összterület vételára 9 millió korona volt, mely összeget 65 év alatt kellett kifizetni. A hercegek a törlesztést a Magyar Takarékpénztár útján jelzáloggal biztosították. A hercegi uradalomból Kevermes 4421 kat. hold 243 n.-ölet vett meg, 5 019 000 koronáért, melyből 4 440 000 korona az ingatlanokra, 579 000 korona pedig az ingó tartozékokra esett. A hercegi birtok eladói: — Hohenlohe Schillingfürst Charicleé hercegnő, Pappenheim Iphigenia hercegnő, mindketten született Ipsilanti hercegnők, továbbá Ipsi-

lanti Manó herceg és Ipsilanti Tivadar herceg voltak. A több mint 8000 kat. holdat kitevő hercegi birtok vevői: Kevermes, Nagykamarás, Marcibányi-Dombegyháza, Forrai-Nagyiratos, Moroda községek, továbbá báró Bohus Lajos és Török Árpád világosi, Szundi Aurél, Ostoia György, Demsorean Tódor kunvini és Faragó Istvánné sz. Salacz Ilona világosi lakosok. A vétel kiterjedt a földterületen kívül az épületekre, a lakosokra (intézők, cselédek) és a jószágállományra is. A birtok megvétele a július 1-i állapotnak megfelelően történt.³⁶ A hatalmas adásvételi művelet lebonyolítója Lekky István miniszteri osztálytanácsos volt, aki abban az időben hónapokon keresztül Kevermesen lakott. Az a Lekky István, aki 1904-ben mint kiküldött miniszteri titkár még megvalósíthatatlannak tartotta, hogy a kevermesiek örökváltság mellett földet kapjanak a hercegi uradalomból, az a Lekky István 1906-ban búsas haszon ellenében maga bonyolítja le az egész adásvételi ügyet. Hogy ez az adásvétel így sikerült, az nagyon kevésen múlt, mert Lekky István a birtok jelentős részét (különösen amely rész Kevermes és Nagykamarás községeké lett) az eleki sváboknak akarta átjászani. A helyzet megmentése a község akkori vezetőinek köszönhető: idejében cselekedtek. Az ügy lebonyolítása — bár a felsőbb elismerést első sorban Lekky István kapta —, a terv, az elgondolás és kivitelezés legnagyobb részt nemeskéri Kiss Vilmos vezetőjegyzőre hárult. Ezért részére a község 25 kat. hold haszonélvezetét biztosította. Tehát az ügyből egyelőre neki is haszna volt . . .

Érdemes itt megjegyezni, hogy az uradalmat terhelő kegyúri jogok és kötelezettségek Kevermesre eső részének fedezésére az eredeti tervek szerint 70 kat. holdat kellett volna átadni az egyháznak. A terv megvalósítása a dolgozók ellenállása (és a képviselőtestület hozzáállása) következtében nem sikerült. E földterületet Kevermes község vette kezébe azzal a határozattal, hogy az összes kegyúri terheket vállalja.

Érdemes megemlíteni azt is, hogyan emlékeznek az idősök az uradalom jellegzetességeire a századforduló idejéből: „Bár az intéző nem igen törődött velem, mégis szép volt a kastély is, meg a park is. Az uradalomban szép nagy ménestállók voltak és a ménések külön fajták szerint voltak csoportosítva. Minden ezer holdra volt egy lovas csósz. 130 négyökrös fogata

volt az uradalomnak. 1906 után a kastély, a park, minden rohamosan pusztult. Az uradalom gazdasági felszerelését egy Hámori nevű 3000 holdas aradi gazda vette meg kb. 90⁰/₀-ban, nekünk pedig semmi sem jutott belőle." Ilyen emlékek élnek még ma is az emberekben. Olyasmit, ami a dolgozó embernek jelentett volna valami jót, senki sem tudott mondani. No, de ahogy mondják, az intéző nem is olyan fából volt faragva.

Az 1906-os évben jó termés volt és így az első részleteket pontosan tudták fizetni az emberek. Volt is öröm, hogy ezentúl saját földjeiken dolgozhatnak. Ez az öröm azonban nem terjedt ki a község minden lakosára, mert a nincstelenek (és ilyenek nagyon sokan voltak), mivel semmiféle gazdasági alappal sem rendelkeztek, nem juthattak földhöz. Legnagyobb részük továbbra is napszámból, részes munkából stb.-ből élt. Nagy kár, hogy az 1906. évből, vagy a közvetlen utána következő évekből nincs statisztikai adatunk a lakosság vagyoni helyzetének kimutatásáról, mert azon két nagy csoportot lehetne találni: az 5—10 kat. hold földdel rendelkezők elég népes csoportját és a szegényparasztság 400 n.-öl—3 kat. holdas csoportját. Tehát, bár a hercegi birtokot felosztották, illetve parcellázták, az agrárproletárok és szegényparasztok továbbra is megmaradtak.

1907-ben igen gyenge termés volt és ez súlyos csapást jelentett az új földtulajdonosoknak, mert a törlesztést fizetni kellett. És ez így hullámozott, váltakozott egészen az 1920-as évekig: gyenge termés és fizetési nehézségek, vagy jobb termés és birták a törlesztést fizetni. Az első világháború után az inflációs években azután egyszerre lehetett rendezni az egész vételárat. Bizony az 1906 utáni években a keveremesieknek nem sok örömük volt a „kedvezményes földvétel”-ben. A helyzet súlyosságát nagymértékben elősegítette, hogy a földek kataszteri tiszta jövedelmét és az osztályba sorolást igen magasan állapították meg. Ez sokakat, sőt a többséget, eladósodásba, vagy teljes gazdasági pusztulásba vitt. Az emberek az aranykorona-érték növelését támogatták és örültek is neki, mert így a kis- és középparasztok több bankhitelhez jutottak. A hitelekbe belementek (lelketlen ügynökök is tevékenykedtek) és pillanatnyilag így könnyen tudtak törleszteni is. Mások újabb földeket is vásároltak stb., és a későbbiek során mind-

azok, akik a bank karmai között voltak és valamilyen oknál fogva fizetni nem tudtak (pl. a gyakori rossz termés miatt), menthetetlenül tönkrementek. Különben a magas kataszteri tiszta jövedelem az 1950-es évek elején a kulák-lista összeállítása alkalmával még egyszer igen megbosszulta magát.

1907-ben valami baj volt az egyház és a „megmételyezett egyének” között, mert az egyházi feljegyzések szerint „a hűsvéti gyónók és áldozók száma sajnálatosan apad (902), ami a társadalmi- és osztálygyűlöletet terjesztő, vallásellenes, túlzó agitációnak és alattomos mozgolódásoknak eredménye. Hiteles feljegyzés szerint, akkoriban kezdődött Kevermesen az a szégyenletes, más vallásúaknál elő nem forduló szokás, hogy a megmételyezett egyének összejöveteleken sőt még a mezei munkások közt is, a gyónásról, szent vallásukról gúnyolólág beszélnek, a lelkipásztorokat minden ok nélkül gyűlölik, mely gyűlöletnek temetés alkalmával is kifejezést adnak. Elszomorító kórkép.”³⁷ Pedig annak a „minden ok nélkül gyűlölik”-nek, és az egész jelenségnek komoly okai voltak: a szegény, az szegény maradt 1906 után is. Igazán kár, hogy az akkori plébános az igazi okokat nem elemezte.

Idézzünk fel egy eseményt 1908-ból, melyen egy kissé elgondolkodhatunk: „Az uradalom parcellázásakor kiváló érdemeket szerzett községi főjegyzőt, nemeskéri Kiss Vilmost Őfelsége a király aranyéremkeresztel tüntette ki, melynek ünnepélyes átadása április 26-án történt.”³⁸ Az átadási ünnepségen jelen volt Lekky István miniszteri osztálytanácsos úr is. Mostmár csak az a kérdés, hogy az adásvételi ügyben vajon kinek az érdekeit tarthatta szem előtt nemeskéri Kiss Vilmos főjegyző? Ugyanis még ma is több idős ember azt állítja, hogy a nép érdekeit képviselte. Lehet, de melyik „nép”-ét? Avagy valóban a nép érdekében kifejtett munkájáért kapta volna „Őfelségtől” az aranyéremkeresztet? Alig hihető.

1911-TŐL 1920-IG

A magyar mezőgazdaság a századforduló, de különösen 1906 után, jobb napokat élt. A világpiacon árak lassan emelkedtek s ez a hazai termelésre és a piac felvevőképességére is hatott.

A nagybirtokosok és nagybérlők igen nagy hasznot vághattak zsebre. Fejlődtek a mezőgazdasági termelési eszközök és a mezőgazdasági termelés is haladt a belterjesség felé. Az értékesítési lehetőségek következtében javultak a hitelellátási lehetőségek is. És ebben az időben Kevermesen a mezőgazdasági termelés változatlanul gyenge. Ennek oka részben a gyakori rossz időjárás, részben pedig a maradi termelési mód. A bajokból kivezető utat (törlesztés és a gazdasági felszerelés javítása) a bankkölcsökben látták. Így történt meg az, hogy Kevermes az országos gazdasági fellendülésből kevés hasznot húzott. Viszont annál több hasznot húztak Kevermesből a bankok.

Mindenesetre azért a termelés Kevermesen is, bár igen lassan, de fejlődésnek indult. Ezzel egyidőben növekedett a munkalehetőség, javultak a kereseti lehetőségek. Ez az eladósodott kevermesi kisgazdákra rossz hatással volt. Így pl. 1912-ben a munkabérek emelkedését és a jelentkező munkáshiányt okolták a kisgazdák a dohánykertészek „magas feltételei” miatt. A problémát úgy oldották meg, hogy nem termeltek dohányt. Azonban „nem mind arany, ami fénylik”, mert a javuló keresettel egyidőben a külpolitikai helyzet fokozódó bonyodalmai miatt fokozódott a drágaság is. Így a napi és időszakos keresetből élők lényegében hiába kerestek többet. Mindezekről függetlenül Kevermesen valamelyest javult a szegényparasztság helyzete, mert viszonylag elég sokan építettek ez időben annuitásos részletre házat. A Csanád vármegye 1913. évi állapotáról szóló „Jelentés” erről így ír: „Mezőgazdasági munkásházak építése a jelentkezéshez képest folytatott. Ma már 121 munkásház áll fenn, melyeknek félévenként 25 korona 80 fillér annuitási részleteit a felek rendszeresen fizetik. A munkásházak egyenként 200 n.-öl telken építették s 600 n.-öl pótfölddel oszttatik ki. Ez idő szerint már két teljes utcát képeznek.” (Elsősorban a mai Szabadság, Úttörő és Petőfi utcák épültek ebben az időben.)

1914-ben az árak és a munkabérek tovább emelkedtek, az eladósodott kisgazdák pedig továbbra is bajban voltak. A dohánykertészek követeléseit ez évben sem tudták teljesíteni, a dohány-vetésterület tovább csökkent (az utolsó három év alatt 400 kat. holdról 200 kat. holdra csökkent, de ezt is leg-

inkább az egy kat. holdas termelők tették ki, akik a dohányföldet maguk munkálták meg). 1914-ben a munkásházak építése tovább folytatódott. A gazdálkodás igen lassan, de haladt a belterjesség felé.

Ilyen körülmények között érte a községet 1914. július 28-a, az első világháború kitörésének napja. A mozgósítási parancsra Kevermes község katonái és hadkötelesei „a legnagyobb lelkesedéssel vonultak be és siettek eleget tenni hazájuk és koronás királyuk iránti kötelezettségeiknek.”³⁹ Megemlíti még a „Jelentés”, hogy a bevonulásnál kényszer-előállításra nem volt szükség, sőt 8 fiatal önkéntesen soroztatta be magát. Különböben a kevermesiek zömmel a 101. közös gyalogezredben és a 2. honvédgyalogezredben szolgáltak. Igen, a hazafias eszmék ebben az időben még sokkal jobban hatottak, mint két-három évvel később, vagy éppen a második világháború idején. Persze, 1914. júliusában és augusztusában nem tudták még, hogy mire lehull az őszi falevél, nem ők, de még sok itthonmaradt sem lesz már itthon. A háború alatt Kevermesről 282 ember vonult be s ebből meghalt 68, a bevonultak 24⁰/₀-a.⁴⁰

Az állam már 1914-ben kibocsátotta a „Nemzeti Hadikölcsön” kötvényeket. Az 1914. november 17-i képviselőtestületi ülésen foglalkoztak az ügygel, és olyan érvényű határozatot hoztak, mely szerint „hazafias kötelességének tartja a község, tehetségéhez mérten, a kibocsájtott nemzeti hadikölcsön sikeréhez hozzájárulni.”⁴¹ A vásárlás érdekében a község erős akciózt fejtett ki. Az eredmény nem is maradt el, mert összesen 104 200 korona értékű hadikölcsönt jegyeztek és ebből 50 826 korona készpénzt rövid időn belül be is fizettek. Hej, pedig de sok helye lett volna ennek az összegnek a községben.

A háború első évének „örömei” ezzel még nem értek véget Kevermesen. A képviselőtestület még 1914. augusztus 17-én határozatot hozott egy kiegészítő kórház azonnali felállításáról. A templom melletti iskolában hamarosan be is rendezték a kórházat: egy 20 ágyas kórházat, mely december hó közepén már be is népesült sebesültekkel. A kiegészítő kórházat hamarosan bővíteni kellett, mert 1915-ben már 36 ágyas volt és a háború alatt egészen 1917-ig működött. Fenntartásáról természetesen a község gondoskodott, a sebesültek gondozását pedig „a helybeli intelligens hölgyek ügybuzgó ellenőrzése és köz-

remüködése mellett”⁴² szintén a helybeliek látták el. A kórház 1917-ben szűnt meg.

Ugyancsak a községre hárult a hadbavonultak hátrahagyott családtagjainak segítése is, melyet az előljáróság az első években elég pontosan feljesített. Ez időben 251 család kapott állandó segélyt.

1916. november 21-én meghalt Ferenc József. A Monarchia felborulása elkerülhetetlennek látszott. A háborút már nagyon unó milliók, közöttük a kevermesiek is, kezdtek véleményt nyilvánítani, elégedetlenkedni. Nem mentek már a katonák „a legnagyobb lelkesedéssel” a frontra. Elég volt! — és csak azt a pillanatot várták, hogy ezt ki is kiálthassák.

A sok halott után sok özvegy és árva maradt az egész országban, Kevermesen is. Az állam „„Hadiárva Alapítvány”-t hozott létre kölcsönjegyzési alapon. Kevermesen 1917. január 27-én a képviselőtestület 2000 korona értékű hadiárva alapítványt jegyez. A háború következményei mindjobban éreztették hatásukat Kevermesen is.

Már volt szó arról, hogy az 1891. évi munkásmozgalmak számai Kevermesre is eljutottak, és bár az erőszak győzött az egész országban, de az eszme továbbterjedt. 1904-ben Rittner Jakab tanítónak menni kellett Kevermesről. De a munkások és agrárproletárok továbbra is szervezkedtek és a lehetőségekhez mérten küzdöttek, harcoltak a kizsákmányolás, a nyomorúság ellen, mely az első világháború alatt, de 1916-tól már elviselhetetlen volt. Az agrárproletárok és szegényparasztok között a szervezkedés már az 1890-es évek első felében megkezdődött és hol erősebb, hol lanyhább lendülettel folyt egészen 1918 őszéig. Közben 1902—1903-ban volt egy mozgalmasabb időszak is, mely azután lényegében a helyi választási harcokban és az összejövetelekben ki is merült. Például 1902 után gyakran tartották az összejöveteleket Megyeri Pál Széchenyi utcai házában, ahová a téli esti megbeszélésekre egyenként szivárogtak az emberek. Amikor már a létszám nagyobb lett, mint a megszokott öt-hat, hogy a hang és a fény ne szűrődjön ki, az ablakokat és az ajtót párnával és dunyhával rakták be. Erre azért volt szükség, mert a csendőrök állandóan cirkáltak a község utcáin, állandóan szimatoltak, tudták, hogy valahol rendszeresen összejönnek „a megfertőzöttek”. Az így össze-

járó nincstelenek és szegények a szükségnek megfelelően változtatták az összejövetelek helyeit, a csendőrakcióktól függően. A szervezkedő kevermesi agrárproletárok és szegényparasztok először Mezőfi hívei voltak, majd az SZDP-hez tartoztak. Közben még a budapesti központtal is tartották a kapcsolatot. Tevékenységük a szociáldemokrata tanok terjesztésében, valamint a szervezkedésben merült ki. Voltak eredményes akciók is. Így pl. állandóan azon igyekeztek, hogy embereiket, vagy legalábbis befolyásos embereiket a községi képviselőtestületbe beválasszák, illetve beválasztassák. Ezt különösen megnehezítette, hogy a községi és járási vezetők a választási törvényeket kijátszották. Azért több-kevesebb tag beválasztása mindig sikerült, és ezek általában igyekeztek is minden lehetőséget kihasználni az egyházzal összefonódó földesúri, majd kiscgazda vezetéssel szemben: pl. az iskolák államosítása, az 1899. évi „az ifjúság vallásos fegyelemre szoktatásáról” hozott határozatok nem megfelelő végrehajtása, szociális intézkedések sürgetése stb. Azt természetesen figyelembe kell vennünk, hogy ezek az emberek politikailag képzetlenek voltak, így gyakran követtek el hibákat, gyakran támogattak népellenes intézkedéseket is. De nagyon sok olyan tettük is volt, amely abban az időben komoly mértékben szolgálta a haladást. Ilyen körülmények között és ilyen munkával jutottak el a kevermesi szociáldemokraták 1918 és 1919-hez. 1918. október 25-én megalakult a Nemzeti Tanács, melynek programja gyökeres szakítást jelentett a múlttal. A következő napokban gyorsan zajlottak az események. Az október 31-én kért fegyverszünettel a Monarchia gyakorlatilag már nem is létezett. A helyzet az egész országban zavaros volt: Károlyi Mihályt támogatta az uralkodó osztály (legalábbis egyelőre) és Károlyit támogatták a munkások, a parasztok és a katonák is. Mindkét fél tőle, illetve a Nemzeti Tanácstól várta vágyaik teljesítését.

Október végén a hangulat Kevermesen is forró volt, majd november első napjaiban Kevermesen is kitört a forradalom. Az emberek a köztársaságot éltették. Ezekben a napokban megalakult a helyi nemzeti tanács, mely a későbbiekben munkásokkal és agrárproletárokkal bővült. November 2-án a rendszert gyűlölő néptömeg úgy vezette le haragját, hogy két „zsidó” kézen levő üzletből az árut széthordták, valamint fel-

forgatták a községháza irattárát. E napok után az emberek egy kissé megnyugodva napirendre tértek az események felett, illetve az országos helyzetnek megfelelően változott a hangulat egészen 1919 tavaszáig. Igen nagy gond volt ebben az időben a község áruval való ellátása. Az üzletekben és boltokban nem volt iparcikk, az áruellátás holtponton volt. A község akkori vezetői úgy mentették meg a helyzetet, hogy embereket küldtek Budapestre, akik csere útján csak terményért tudták a legfontosabb iparcikkeket (ruha, cérna, csizma, cipő stb.) megszerezni. Közben a gazdasági helyzet továbbra is állandóan és fokozatosan romlott.

1918. november hó végén megalakult a Kommunista Magyarországi Pártja. A kommunista népszerűsége és tábora napról napra nőtt. Ezzel egyidőben a forradalmi mozgalom is fellendült, mely az országban sok apróbb helyi forradalmi esemény alapja lett. Az 1919. március 20-i minisztertanács egyhangúlag a kormány lemondását határozta el. Március 21-én megalakult az új kormány, mely a Forradalmi Kormányzótanács nevet vette fel.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után Kevermesen is lényeges változás következett be. A március 21-e utáni napokban megalakult a helyi direktórium, mely azonnal átvette a hatalmat. A direktórium először hat tagú volt: Megyeri Pál, Bán Imre, Dalacsi János, Hevesi Károly, Csipai Antal és Turai Imre, aki régebben csendőr volt, de otthagyta a csendőrséget. Később a direktórium még öt taggal bővült: Zsámbok Antal, Fodor János, Kubinszki Mihály, Gazsi József és Boruzs Lajos lettek a direktórium tagjai. A direktórium eszmei irányítója egy budapesti vasmunkás volt, állítólag Korpa István. A direktórium első ténykedései a köz érdekeit szolgálták. A lakosság közszükségleti cikkekkel és élelemmel való ellátása volt a legfontosabb teendő. A felhalmozott élelmiszereket elkobozták és szétosztották a nincstelenek között. Arra azonban vigyáztak, hogy az elkobzott anyag ellenértékét minden esetben kifizessék! A direktórium másik fontos ténykedése az volt, hogy a pap, a főjegyző és Domsik András nagygazda földjét 100—200 négyszögöles kisparscellákban kiosztották veteményesföldnek az arra rászorulóknak. A tulajdonosok ez esetben is kártérítést kaptak: 100 négyszögölenként 5 korona haszonbért, tehát

károsodás nem érte őket. A kevermesi direktórium ilyen és ezekhez hasonló intézkedéseket hozott, miközben a községben az élet kezdett a rendes kerékvágásba jutni. A direktórium tagjai igyekeztek humánusak lenni, bántódása senkinek sem esett. Sőt, 1918—1919-es eseményekről bármennyire is becsmérlő szavakat olvashatunk „a száz esztendő kevermesi r. k. plébánia és templom története” c. füzetben (20. old.), a 21. oldalon ezekről a „porgatórium”-i tagokról azt olvashatjuk, hogy „jellemző tény, hogy a nagypénteki úrkoporsó-szolgálat és mennyezetvitelt, amelyet addig a községi előjárók végeztek, a direktórium helybeli tagjai is vállalták, mégpedig látható készséggel és örömmel”.

A fiatal Tanácsköztársaság hamar veszélybe került. A honvédelem hívó szavára Kevermesen is igen sokan jelentkeztek a magyar Vörös Hadseregbe és harcoltak a proletárhatalomért. Ezek az emberek, a 19-es veteránok, még ma is gyakran mesélik el, illetve beszélik el élményeiket a harcokról, harcaikról és a Tanácsköztársaság bukása utáni viszontagságaikról.

Kevermesen mintha gúnyt űzött volna a történelem a Tanácsköztársaság kikiáltásának egy hónapos fordulójával, mert 1919. április 21-én szállták meg az intervenció csapatok egységei a községet, s azonnal elkezdték üldözni, illetve összefogdosni a kommunistákat. A direktórium tagjai és még sokan mások lakásaikat elhagyva a község határában a vetésekben (búza, kukorica, cirok stb.) bújdostak. Többen más községekben kerestek menedéket rokonoknál, ismerősöknél. Féltek a román csendőröktől. De volt is rá ok, mert ha megtalálták őket, igen csúnyán elbántak velük. Ez a terror a későbbiekben csökkent. A bújdosók hazamehettek lakásaikba, nem bántották őket.

Ilyen volt a helyzet Kevermesen 1919. augusztus 1-ig, a Tanácsköztársaság végéig, illetve a Tanácskormány lemondásáig, azaz a magyar proletárforradalom vereségéig és 1920 tavaszáig, az intervenció csapatok kivonulásáig.

1920-TÓL 1944-IG

Kevermesen még román csendőrök voltak, amikor 1919 augusztusában a fehérterror megkezdte rémuralmát Magyarországon. Üldözték, irtották a kommunistákat. A magyar csendőrség 1920. április 2-án vonult be Kevermesre és hogy ne sokat késlekedjenek, ahogy betették lábukat a községbe, azonnal lecsaptak a kommunistákra. Akikre csak valamit is rá lehetett kenni, azokat azonnal összeszedték (elsősorban a direktorium tagjait) és először Battonyára, majd Makóra vitték őket, ahol „alapos” kihallgatásban volt részük. A kihallgatás befejezése után hamarosan újból Battonyára vitték őket, ahol újabb kihallgatás következett. Innen néhány nap múlva visszakísérték őket Kevermesre. Hogy megaláztatásuk nagyobb legyen, gyalog kísérték őket végig a község főutcáján és egyenesen be a községi börtönbe, vagy ahogy akkor nevezték — a dutyiba. Ide voltak bezárva, azaz abba a kis szűk helyiségbe voltak bezsúfolva csendőri felügyelet mellett három héten keresztül. „Itthon” a hozzátartozóikkal elég gyakran tudtak érintkezni, annál is inkább, mert élelmezésükről családjaiknak kellett gondoskodni. A börtönben gyakran alázták meg és gúnyolták őket, de tettelegességre nem került sor. Három hét múlva kiengedték őket, hazamehettek lakásaikba családjaikhoz és a továbbiakban „szabadon élhettek”, mert a csendőrök állandóan vigyáztak rájuk, azaz állandó csendőri felügyelet alatt állottak. Éveken keresztül nem állhattak meg egymással az utcán beszélgetni és sohasem tudták, hogy a csendőrök mikor keresik fel őket munkahelyeiken, vagy otthon és hogy esetleg melyik megbízott spicli figyeli őket.

Kevermesen az első világháború a birtokviszonyokon lényegében nem változtatott. A lakosság zöme szegényparaszt és törpebirtokos volt. Így pl. 1920-ban a birtokviszonyok a következőképpen alakultak:

1— 10 kat. holdas	737	egyén
10— 50 kat. holdas	19	„
50—100 kat. holdas	7	„
100 kat. holdon felüli	nincs	⁴³

A háború utáni infláció a szegényeknek csak gondot és nyomorúságot, a kisbirtokosoknak azonban hasznot hozott.

Ugyanis a háború alatt, illetve inkább a háború után az elértéktelenedett pénzzel könnyedén fizették ki a „válságföldek” árát. Ez a községre általában nézve szerencse is volt, mert a részletek és annak következményei már olyan súlyos terheket róttak a lakosságra, hogy az összeomlás veszélye fenyegette a községet.

Az 1920-as évek elején az adósságok végleges rendezésével Kevermes jellege megváltozott. A község határában a megszűnt nagybirtokkal együtt véglegesen megszűnt a földesúri kötöttség is. Több uradalmi cselédből, de már lényegesen kevesebb agrárproletárból, 1—3 kat. holdas szegényparaszt lett, akiknek legalább volt egy talpalatnyi sajátjuk. Az, hogy a község határában nem volt nagybirtok (és ezzel együtt a lakosság egy része nem volt állati sorban sínylődő urasági cseléd), egészen a felszabadulásig — sőt utána is egy ideig — szociális, politikai és kulturális téren egyaránt észrevehető volt a lakosságon (egy kicsivel kevesebb megkötöttség, valamivel több tanulási lehetőség, szélesebb látókör stb.). Persze 1920 után a bajok továbbra is nagyok voltak, mert Kevermesen még mindig igen sok volt a nincstelen és az 1—3 kat. holdas szegényparaszt, akik napszámos és részes munkákra is rá voltak utalva.

Kevermesnek 1920-ban 4477 lakosa volt. Ebből a keresők száma 1915 volt. Minden 100 keresőre 134 eltartott jutott. Az összehasonlítás kedvéért itt közlöm az 1930. évi és az 1960. évi helyzetet is: Amikor 1930-ban 100 keresőre még mindig 122 eltartott jutott, addig 1960-ban 100 keresőre már csak 65 eltartott jutott. Érdeemes ezt összehasonlítani már csak az élet-színvonal-emelkedés szempontjából is.⁴⁴

A „Nagyatádi-féle földreform” szele 1921-ben Kevermesre is eljutott. A földigénylők a községtől 7 km-re levő lökösházi gróf Bréda-féle uradalomból, a dombegyházi Kertész-féle és Jakabffy-féle földekből kaptak. Összesen 342 kat. hold föld került kiosztásra⁴⁵ Ez az igényeket egyáltalán nem elégítette ki. sőt a részletfizetések miatt a néhány év múlva bekövetkező gazdasági válság idején súlyos problémák jelentkeztek.

Mivel a Horthy-rendszer első éveiben sem a „földreform”, sem az adósságok kifizetése nem oldatta meg az agrárproletárok és szegényparasztok helyzetét — de nem is akarták meg-

oldani — az emberek továbbra is elégedetlenek voltak. Így természetes következmény, hogy a csendőr-terror ellenére is a kommunisták és szociáldemokraták szervezkedése újra megkezdődött, illetve nagyobb lendülettel folytatódott tovább. Például az 1920-as években nagy szerepet játszott Kevermesen a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége helyi csoportja (tagjai leginkább kommunista és szociáldemokrata érzelmű emberek voltak). Ebben az időben a csoportnak több mint 200 tagja volt. A csoportot — melynek tagsága és tevékenysége az 1930-as években fokozatosan csökkent — véglegesen 1940-ben tiltották be. A helyi csoport feladatának tekintette a tagság érdekvédelmét, a község parasztsága körülményeinek javítását. 1922-ben a vezetőség érdekes feladat végrehajtására határozta el magát. 1922. július 8-i keltezéssel egy három oldalas „Memorandum”-ot írtak és küldtek el a Trianoni Határmegállapító Bizottság elnöklő francia tábornokának, melyben alaposan a szemére vetik, hogy a kevermesi földmunkásság munkaterületének jelentős részét figyelmen kívül hagyva „a szervezett munkásság ellen dolgozik a Bizottság, részrehajlóan kedvezve Romániának”.⁴⁶ A helyzet ugyanis az volt, hogy a kevermesi parasztok által megmunkált földterület jelentős részét Romániához csatolták. Hogy valójában mi történt, mi nem, hogy a memorandum hatása, vagy sem, de tény, hogy a szóban forgó földterület egy része újra Magyarországhoz került a kevermesi és lőkösházi határban. Ez persze a nincsteleneken csak annyit segített, hogy valamivel növelte a munkalehetőségeket.

Az 1920-as évek első felében Kevermesen a munkanélküliség volt a legnagyobb probléma. Mivel Kevermesen igen sokan éltek napszámból és részesmunkából, a probléma megoldása súlyos gondot okozott a helyi vezetőségnek is (ez különben országos probléma volt). 1922. szeptember 6-án a képviselőtestület előtt ismerteti Kiss Vilmos főjegyző a főszolgabíró rendeletét (11160/1922. sz.) a munkanélküliség kérdésének megoldása tárgyában. Az ügyel kapcsolatban a következő határozat született: „A község bel- és külterületén levő összes utcáknak és dűlőutaknak a szükséghez képest teendő rendbehozatala, árkok tisztítása, ezzel kapcsolatos földmunkák végzése stb.” Viszont a kiadások fedezésére a 3 kat. holdon felüliekre, a ke-

reskedőkre és iparosokra községi pótadót vetettek ki. Mivel Kevermesen a rászorultak száma igen nagy volt, a befolyó összeget kizárólag a község ellátatlanjai részére kívánták felhasználni. Azonnal ki is vetettek 350 korona községi pótadót.⁴⁷ És hogy Horthy Miklós kormányzó „nagylelkűségét” is élvezték a koldusok, 1922. október 16-án a főjegyző ismerteti a képviselőtestülettel Csanád vármegye Törvényhatósági Bizottságának 735 kgy. 13521 ikt./1922. sz. határozatát. A határozat ismertetése után „a képviselőtestület egyhangúlag és határozatilag kimondja, hogy a mukanélküliség enyhítése érdekében tett eddigi intézkedéseit »Horthy akció« néven vezeti tovább”. No, erre nyugodtan mondhatjuk, hogy „párját ritkító nagylelkűség”, vagy talán az arcátlanság tetőfoka? Nem kell hozzá kommentár. E határozatot teljessé tette az ülés következő tárgypontja, amikor Pápai Pál, Mag Mátyás és Uj Mag Mihály kérelmeit tárgyalták. E három ember ugyanis kérte a most már „Horthy akció” címén futó „Horthy búza akció”-nak nevezett adó leírását. Szerencsére a kérelmeket „mértányolták”.⁴⁸ Különben itt jegyzem meg, hogy az 1920-as és 30-as években az előző évtizedekhez viszonyítva a képviselőtestület igen keveset foglalkozott az emberek nyomorúságos életkörülményeivel, amelyeket pedig a gazdasági válság még tovább rontott.

1923-ban megépítették Kevermesen a vámőrségi laktanyát (ma diákotthon), valamint építettek egy tiszti „pavilon”-t két tiszti lakással (ma a párt- és KISZ-szervezet van benne). Ezekre az épületekre a község elővásárlási jogot kapott.

1926-ban az évek óta húzódó föld- és házhely-igénylési ügy hosszas tárgyalások és kísérletezések után részben megoldást nyert. A földigénylőket a 7—8 km-re levő lőkősházi gróf Bréda-féle birtokból igyekeztek kielégíteni. (Immár második alkalommal). A házhelyosztást a Kossuth utca megnyitásával (a szomszédos utcák nagy tiltakozása ellenére), a következő években az újtelepi utcák megnyitásával próbálták megoldani. Ez utóbbi házhelyeket (összesen 70 kat. hold) a községnek mint erkölcsi területnek a tulajdonából osztották ki: összesen 219 házhelyet. A házhelyek beépítése legnagyobb részét „a kormány által támogatott ún. »Faksz« kölcsön útján” történt. Hej, néhány év múlva de sokan sírtak a „Faksz-ház”-akban a „Faksz-kölcsön”-ök miatt! Sokan a végén már nem is a „Faksz-ház”-

ban sírtak, mert nem bírták a törlesztést és elvették házaikat. Ezzel a rendszer még gyűlöttebb lett. Az egyház is panaszkodik ebben az időben, hogy „nem volt szerencsés megoldás a közép-ponttól legtávolabb eső (2 km!) helyen egy tömegbe történt telepítés templomtól, iskolától távol, kápolna — népház vagy kultúrházról való gondoskodás nélkül. Mindenféle szélsőséges agitációnak tág tere nyílik ilyenformán az amúgyis szerencsétlen, vagyontalan és legkevésbé gondozott, nyugtalan lakosság között.”⁴⁹ Igen, az újtelepi lakosság súlyos körülmények között élt az 1920-as évek végén és a 30-as években.

Az első világháború után lassan meginduló infláció az ellenforradalom hatalomra jutása után súlyos méreteket öltött. A kormány nyugati kölcsönrel megfékezte az inflációt és 1926-ban bevezette a „pengő”-t. Az államháztartás stabilizálódott, de az ország vállára rakott teher súlyosodott. Közben az 1920-as évek második felének elején mérsékelt gazdasági fel lendülés következett be, mely a kevermesieket is felpezsdítette. Ez abban nyilvánult meg, hogy a lakosság körében (főként a kisgazdák között) megindult a kölcsönökön alapuló „földvásárlási láz” (a Dulovits-féle 300 kat. hold és a Bécsy-féle 370 kat. hold megvásárlása) és az ugyancsak kölcsönökön alapuló előbb említett „Faksz-ház”-ak építése. A magas aranykorona még inkább növelte a kölcsönlehetőségeket és az emberek a pillanatnyi „jó kilátások” miatt nem gondoltak arra, hogy ez a „kása” már egyszer megégette a szájukat. A lelketlen bankügynökök igen aktívan tevékenykedtek, a bankok pedig adták a kölcsönöket bőven, az emberek pedig a lehetőségeket „alaposan kis is használták”. És ez lett a vesztük, mert a néhány év múlva bekövetkező gazdasági válság hatására ezek az emberek teljesen eladósodtak és legtöbbször tönkrementek. Az OFB és a FAKSZ azoktól, akik nem bírtak fizetni, egymás után árvereztette el könyörtelenül a súlyos bankkölcsönökkel terhelt ingatlanokat. Az 1920-as évek végén a gazdasági válság már erősen nyújtogatta karmait és kezdte szedni áldozatait.

Az igen súlyos anyagi nyomor következtében meglazult a közerkölcs is: a fiatalság egy része a züllés útjára lépett, az idősebb elszegényedettek pedig általános mulatozást folytattak. Bánatukat, elkeseredésüket az alkohollal akarták elnyomni, tompítani. Különben érdemes megjegyezni, hogy a

kevermesi népre jellemző a bánatnak, valamilyen válságnak, vagy valamilyen megrázkódtatásnak ilyen irányú tompítása. Ha valami baj van, mulat a nép, sok a részeg, illetve ha mulat a nép és sok a részeg, akkor valami baj van, valami nem tetszik a népnek, valami megrázkódtatás érte, vagy éri. Ilyen jelenség a felszabadulás után is volt egyszer-kétszer: pl. 1951—52-ben is. Különben így volt ez már a múlt században is Kevermesen (mint pl. az 1890-es évek második felében stb.). E szokást állítólag „magyar szokás”-nak mondják — Kevermes pedig 98—99%-ban magyar. Pedig a Horthy-rendszer elnyomása ellen mulatozással aligha lehetett eredményesen küzdeni. Ez a megoldás inkább csak erősítette azt.

1929-ben, 30-ban, 31-ben a termény- és állatárak évről évre rohamosan süllyedtek, az elkeseredés, a nyomor viszont ezzel fordított arányban növekedett. Napirenden voltak a kocsmái duhajkodások és verekedések. A nyomor igen nagy volt. 1931-ben a vagyonosabb családok és a várműrség 28 szegény iskolásgyermek ebédeltetését vállalta. Ugyanakkor az újtelepi iskolában népkonyhát kellett felállítani, ahol a téli hónapokban mindennap 50 szegény gyermek kapott ingyenes ebédet. Ugyancsak ez időben 88 szegényebb gyermeknek ruhasegélyt is adtak. Az ebédre és ruhasegélyre rászoruló gyermekek száma viszont ennél sokkal több volt. Az elgyengült gyermekek és emberek között uralkodó betegség lett a tüdőbaj (lásd a közegészségügyi viszonyok történeténél!). A helyzet mai szemmel elképzelhetetlen volt.

Hogy az 1930—1931. évi helyzetet jobban megérthessük, idézünk a Csanád vármegye 1929. évi állapotáról szóló „Jelentés” Kevermesre vonatkozó részéből: „Kevermes község 1929. évi történetét a nehéz és súlyos pénzügyi és gazdasági viszonyok következtében egész egyoldalú megvilágításban lehetne vázolni, úgy, mint a község történetében eddig ismeretlent, mint a szenvedések és nélkülözések, az anyagi bajokkal küzdő nehézségek esztendejét. Küzdelmessé és gondterhessé tette a lakosságunknak megélhetését az általános gazdasági bajokat még tetetőző azon körülmény is, hogy községünk határát sorozatosan érték súlyosabbnál súlyosabb elemi csapások. A sok elemi csapás következtében a termés hozama a minimumra csökkent, amihez hozzájárult és sajnos még a mai napig is

meglevő gabonaáraknak a folytonos csökkenése." Ha e sorok írója tudta volna 1929-ben, hogy hogyan alakulnak az árak 1931—1932-ben, akkor is az időjárással támasztotta volna alá a bajokat? De nézzük csak tovább: „A község háztartási viszonya a lehető legrosszabb. Az adóknak nem folyt be csak 52.2⁰/₀-a, melynek eredménye az lett, hogy a község a mulaszt-hatatlanul szükséges kötelességeinek csak kis mértékben tudott eleget tenni. Ezzel a fentmaradt terhek mind az 1930. évi költségvetési évet terhelik. Ha a pénzügyi és gazdasági viszonyok nem javulnak, eleget tenni képtelen." Pedig a pénzügyi és gazdasági viszonyok éppen 1929-ben kezdtek „rohamosan javulni", mely 1932-ben tetőzött is. „A községnek egyetlen biztos jövedelmi forrása a községi nagyvendéglő, ami a község háztartási szempontjából bár előnyös, azonban szociális szempontból elég károsnak mondható, mert ez csak a mértéktelen nagy alkoholfogyasztásnak az eredménye." Így írt a hivatalos „Jelentés" az 1929. évi kevermesi állapotokról. Igazán kár, hogy a következő évekből nincs „Jelentés". mert azokat különösen érdemes lett volna elolvasni. Különösen azoknak volna ez hasznos, akik akkor még nem éltek és az idők elbeszéléseit kételkedve fogadják.

Mivel most egy pillanatra elidőztünk 1929-nél, azt is meg kell említeni, hogy ez évben a község területében változás történt. A Kervermes község területével földrajzilag össze nem függő Vizes-pusztá 1627 kat. hold területét közigazgatásilag Dombegyház községhez csatolták és e terület helyett az azelőtt Dombegyházához tartozó, de Kevermessel szorosan összefüggő 1475 kat. holdas területű ingatlant kapta Kervermes. Munkalehetőség szempontjából ez a csere azonban lényegtelen volt.

A szegény és elszegényedett kevermesi dolgozók közül igen sokan a kocsmá helyett más utat kerestek a bajok orvoslására. Az agrárproletárok és szegényparasztok között nagyobb arányú szervezkedés indult meg. Mint az első világháború előtt, most is különböző leplezési manőverekkel tudtak csak összejönni, megbeszéléseket tartani. Az ilyen összejöveteli okok most is a szalonnasütés, kártyázás, névnapok tartása, házi bálak rendezése stb. voltak. Nos, 1931. május 1-ét is az akkori szokáshoz híven szalonnasütési összejövetel címén akarták megtartani. Erről id. Torma Pál, az egyik szervező, így nyilat-

kozott: „1931-ben meg akartuk ünnepelni a munkásnapot. Az volt a tervünk, hogy a gyepen összejövnünk és néma tüntetést rendezünk a község középpontjáig. Engedélyt kértünk és kapunk a minisztériumtól, amit a »Népszavá«-ban közzé is tettünk. A hírre a környező falvakból is elég sok ember jött el. Az összejövetel azonban nem sikerült, mert a járási főszolgabíró fegyveres csendőrséggel szétverette az összegyűlteket. Több szervezőt, közöttük engem is, letartóztattak és egy részüket internálták. A letartóztatottak között voltak olyanok is, akik a helybeli község háza börtönében töltötték le büntetésüket.” Ez volt a valóság. Most pedig teljes egészében közlöm a főszolgabírónak ezzel kapcsolatos jelentését, melyet a főispánnak küldött:

„A battonyai járás főszolgabírójától
32/1931. eln. sz.

Bizalmas! Kizárólag saját kezéhez.

Tárgy: Május elsejével kapcsolatos események.
v. sz. 151/1931. eln.

Méltóságos Főispán Úr

Makó

Tisztelettel jelentem, hogy f. évi május hó 1 napján . . . Kevermes községben az ottani szociáldemokrata párt egy-két vezető emberének, név szerint Torma Pál kiskazda (a kevermesi szociáldemokrata párt elnöke) és Pozsgai István teljesen vagyontalan kerékgyártó mesternek felbujtására a Darányi utcában lakókból mintegy 15—20 ház, az újtelepen mintegy 15—20 ház lakóit hazug hírekkel megfélemlítve rávették, hogy kirándulás ürügye alatt május 1-én délelőtt 11 órakor a község közlegelőjén gyűljenek össze. Miután az a 20—30 család abban a meggyőződésben volt, hogy ez a gyülekezés a felsőbb hatóság részéről engedélyezve van, sőt a hatóság még támogatja is őket azzal, hogy állítólag élelmiszert is fog kiosztani közöttük, tényleg a fenti időpontban igyekeztek a kijelölt gyülekező helyen összejönni. A községnek ezen a részén állandóan cirráló csendőrrjárőrök, miután felvilágosították a félrevezere-

tett tömeget s bizonyították vezetőik valótlan állításait és ígéreteit, minden rendzavarás nélkül a legnagyobb csendben széjjeloszlatták. Bár a vezetők, Torma Pál és Pozsgi István ezek után is igyekeztek a tömeget összetartani, illetve a község más pontján összehozni, a csendőrség ébersége folytán nem sikerült.

Torma Pál és Pozsgi István szintén látták, hogy minden igyekezetük hiábavaló, megkísérelték a községben kint tartózkodó Stand Pál szolgabíró engedélyét kikérni a gyülekezésre. Midőn itt is elutasító választ kaptak, a félrevezetett munkások látva, hogy vezetőik teljesen alaptalan és meg nem engedett módon akarták az összejövetelt megtartani, otthagyták őket és széjjeloszlottak.

A kevermesi csendőrőrs Torma Pál és Pozsgi István felbujtókat ekkor őrizetbe vette, f. hó 2 napján hivatalomhoz előállította, ahol az azonnal lefolytatott kihágási eljárás során tiltott népgyűlés tartása miatt egyenként 30—30 napi elzárás büntetéssel lettek megbüntetve.

Kevermes község főjegyzőjének jelentése szerint az ügybe bekevert munkások azt állítják, hogy ezen gyülekezés eredetileg nem a községi legelőre volt tervezve, hanem a szomszédos községekkel Nagykamarás, Almáskamarás, Kunágota és Dombíratos községek szélsőséges elemeivel tervszerűen úgy állapodtak meg, hogy az öt község között elterülő Epreskertben fog e községek szocialista munkássága összejönni és ünnepélyét ott tartja meg. Ezen megállapodás valódiságát bizonyítja azon körülmény, hogy május 1-én Kevermes községben tényleg tartózkodtak dombíratosi és nagykamarási munkások, akiket azonban a csendőrség igazoltatás után kellő útbaigazítás mellett hazaküldött.

A község lakosainak túlnyomó része az eseményekről jóformán nem is tudott, attól teljesen távol tartotta magát, úgyhogy csak a munkástelepnek egynéhány felelőtlen munkása csinálta az egész dolgot.

Mint a község főjegyzője jelenti, több, a tüntető felvonulásban részt vett munkást kikérdezett, akik kivétel nélkül azt állítják, hogy ők abban a biztos tudatban mentek ki, hogy ottan tényleg kirándulással kapcsolatos uzsonnát

fognak kapni. De most, midőn látták, hogy őket félrevezették, még a szakszervezeti igazolványukat is széjjeltépték és ígéretet tettek, hogy úgy Torma Pált, mint pártját otthagyják.

Battonya, 1931. május 3.

(Olvashatatlan aláírás)
főszolgabíró⁵⁰

Lehet, hogy a vallató szuronyok hatására volt olyan, aki széjjeltépte tagsági könyvét, de a rendszer gyűlölete és az illegális szervezkedés csendben tovább folytatódott. Különbösen úgy látszik, hogy a főszolgabíró „humánusan” akarta az ügyet felfelé „tálatni”. A lényeg minden esetre az, hogy a május elsejének megünneplésére összegyűlteket a csendőrség szétverte. Szerencsére az esemény áldozatot nem követelt. És hogy május eseményekben még gazdagabb legyen, a hónap végén a Battonyai utcát Horthy Miklós utcának nevezte el a községi képviselőtestület.

Még egy mozaik 1931-ből: a február 7-én tartott képviselőtestületi ülésen a községi főjegyző bejelentette, hogy a népjóléti és a munkaügyi miniszter úr 184.248/1930. sz. rendeletével „az inségjárulék kivetésének kötelezettségét Kevermes községre is kivetette, mely összesen 34 pengő 40 fillért tesz ki.”⁵¹ Hiába, a szegényt a szegénynek kellett tartani! A képviselőtestület határozata természetesen „egyhangúlag elfogadta” volt.

A nyomort az országban és Kevermesen az 1932—1933-as év tetőzte be. Magyarországon a mezőgazdaság helyzete katasztrofális volt. Az export-lehetőségek megszűntek, a felhalmozódott gabona eladatlan maradt. 1931-ben a válságot még csak tetőzte a nemzetközi pénz- és hitelválság kirobbanása. A nagybirtokkal szemben a parasztság az államtól semmi támogatást sem kapott, viszont az adóterhek ránehezedtek. A bankok a földeket árverezték. A volt földtulajdonos kisparasztk jelentős része szegényparaszt vagy agrárproletár lett. Munkalehetőség sem az országban, sem Kevermesen nem volt. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a parasztság az országban is meg Kevermesen is szinte állati sorban tengette életét. Hiába volt a felhalmozott mezőgazdasági termék, az ország (munkások és

parasztok) mégis éhezett. Igen, mert a felhalmozott készlet a kereskedők és bankok magtáraiban és raktáraiban volt. A padlások Kevermesen is üresek voltak, vagy ha volt is gabonakészlet, bankkamatként lefoglalt és lezárt volt a göré, a padlás. A megmaradt és eladott terményekért alig kaptak valamit. 1932-ben Kevermesen 1 mázsa morzsolt kukorica ára 2 pengő 80 fillér volt. Ennek ellenére sok családban még kukoricalisztból sem volt elegendője. Ha volt is termés, az talán még a kamatra sem volt elegendő. Ezekben az években sok száz kevermesi család téli fő eledele a puliszka, ganca, málé, görhe stb., kukoricalisztból készített ételek voltak. A ruházkodás és a ruházat is igen gyenge volt. Télen pl. a gyengén öltözött gyerekek szaladva mentek az iskolába, hogy meg ne fagyjon kezük, vagy lábuk. A tüdővész pedig uralkodó betegség volt.

1932-ben a községnek mintegy 10 000 pengő már régen esedékes tartozása volt a kincstárnál, kereskedőknél stb. Hogy a község fizetni tudjon, kénytelen volt „a házhelytörlesztési alap”-ból elvenni ezt az összeget.⁵²

Volt ebben az időben a községnek egy szegényháza is (a mai gyógyszertár helyén). 1933-ban a súlyos gazdasági helyzetre való tekintettel a szegényházi gondozottak napi ételmezei díját 60 fillérről 50 fillérré csökkentették le személyenként.⁵³

Közben a főispán úr nyugtalan volt s jelentést kért a főszolgabírótól az SZDP működéséről. A battonyai járási főszolgabíró bizalmas jelentéséből az alábbiakban idézem a Kevermesre vonatkozó részt:

*„A battonyai járás főszolgabírójától
21/1932. Eln. szám*

*Bizalmas! Kizárólag saját kezéhez.
Tárgy: Szociáldemokrata párt működéséről jelentés.*

Méltóságos Főispán Úrnak

Makó

Szóbeli rendeletére jelentem, hogy . . .

Kevermes községben a szociáldemokrata pártnak 426 tagja van, amelynek vezetősége a következő:

Gyüre András szíjjártó Dalacsi utca, Gál Pál napszámos Nagyatádi utca, Vincze József napszámos Déli utca, Barta

*Pál napszámos Nagyatádi utca, Imre Pál ács Nagyatádi utca, Torma Pál kisgazda Tanya, Turák József fm. Sebők utca, Zámbori Béla napsz. Nagyatádi utca, Fodor János fm. Nagyatádi utca, G. Kotroczó Béla fm. Makói utca, Turák András napsz. Tanya, A. Kotroczó Bálint napsz. Hősök utca, Pozsgyi István malom asztalos.” (Megjegyzem, hogy A. Kotroczó Bálint kivételével mind megjelölt volt, mint szélsőségesek!)*⁵⁴

Most pedig nézzük meg, hogy ebben az időben az eddig említetteken kívül még milyen intézkedéseket tett a község vezetősége (valószínű a képviselőtestület jóváhagyásával) a nyomor enyhítése érdekében? Azt tudjuk, hogy a községi háztartás csak üres erszénnyel és kamrával dicsekedhetett (és természetesen sok adóssággal). Nos, 1932 decemberében (amikor 1 mázsa morzsolt kukorica 2 pengő 80 fillér) országzászlót avatnak a piacon. 1933-ban részben társadalmi munkával kövesutat építenek. 1933—1934-ben a község komolyabban akart segíteni a nyomorgókon és ínségmunkát szervezett: rendbehozatta a község területén és a község külterületén levő fontosabb utakat. A napszám 2 kg liszt volt (de nem 0-ás liszt). Akik bejutottak ezekbe a munkacsapatokba, azok „boldogak voltak.” Saját magam láttam, hogy e munkások legnagyobb része még kenyérből és hagymából sem ehetett eleget. Azoktól, akiknek a kenyér mellé volt egy kis darab szalonnájuk is, azok, akiknek csak kenyérük volt és hagymájuk, igen gyakran elkérték a szalonna bőrét és azt kenyérükhöz dörzsölték, hogy legalább a szalonna ízét érezzék. És közben e „boldog időszak”-ban Gömbös Gyula már a fasizmus hálóját fonta.

Ezekután nézzük meg, hátha az egyház többet tett a szegények érdekében, mint a község világi vezetői? 1928-ban közadakozásból szőnyegetek, zászlókat stb. vettek a templomnak, 776 pengő értékben. 1929-ben „a jobb és hazafiasabb életre való nevelés” érdekében cserkészcsapatot alakítottak. Még ez év júliusában „minden zökkenő nélkül” a kevermesi római katólikus egyházközség szervezetét alakították meg. 1930-ban a szegény sorsú iskolásgyermekek között 66 db hittankönyvet osztottak szét. 1931 tavaszán „nagy jelentőségű lépést tesz a csekély bevétel felett rendelkező egyházközség: 2000 pengőért

megvásárolja Stern Lajos kereskedőtől az ún. régi ezredesház és telek fele részét katolikus otthon vagy egyesületi ház céljára.⁵⁵ („Szegényház” céljára hasznosabb lett volna a vétel.) Ugyancsak 1931-ben közadakozásból újabb „kedves Szent Erzsébet szobrot” vásároltak a templom részére. A „szegények szentje” szobrára — jegyzé meg Dr. Bodor József — „a legszegényebb lakosság is szívesen odaadta filléreit (500-nál több kisadomány)”. A nélkülöző iskolásgyermek részére ruhaszegélyezés címén az egyházközség 100 pengőt adott és 100 db hittankönyvet, a felnőtt szegények között pedig 50 mázsa tűzifát osztottak szét. Közben a templom részére „új kókuszszőnyegeket és apróbb felszerelési tárgyakat” vásároltak. 1932-ben közadakozásból 2800 pengős költséggel bekerítették a temető hiányzó $\frac{1}{3}$ részét. Ez pontosan 1000 mázsa morzsolt kukorica ára! 1933-ban 60 taggal megalakult a Katolikus Kör, mely a felújított „ezredesház”-ban kapott otthont (felnőttek nevelése). 1934-ben a Katolikus Népszövetség helyi csoportját alakították meg: 63 alakító tag. Decemberben a kegyuraság (a község) a templom előtti térséget újból tégláztatta. Stb., stb.. de elég is ennyi a község vezetősége és az egyház nyomorenyhítő intézkedéseiből. Igen sok intézkedés helyes lett volna (pl. útkövezés társadalmi munkával, a temető bekerítése stb.), ha éppen nem ebben a nyomorúságos helyzetben csinálják. Az igaz, hogy a bajok gyökerét nem Kevermesen kellett keresni, mert az a Horthy-rendszerben volt . . .

A helyzet Kevermesen még 1935-ben is rendkívül súlyos volt. Például 1935-ben Kevermesen 12 hitelintézetnek 271 kat. hold elárverezett földbirtoka volt. Csak egyedül a Békéscsabai Takarékpénztári Egyesületnek 140 kat. hold elárverezett föld volt a birtokában. Elsősorban e súlyos helyzetnek tulajdonítható, hogy igen sok családi élet válságba került és ezzel párhuzamosan a község lakossága évről évre stagnált. Kezdték elterjedni az „egyke.” Az emberek nem akarták, hogy gyermekeik is hasonló körülmények között éljenek, mint ők — tehát nem kellett a gyermek. Ez érthető is, mert a gyermekeket sem etetni, sem ruházni nem tudták volna megfélelően.

S amíg az országban és Kevermesen is éheztek az emberek, a tőkésék, a bankárok, földbirtokosok, főurak stb. mulattak és dúskáltak. A törvényeket ők hozták, vagy hozatták, és ha

valakinek valami fájt, az nekik csak haszonnal járt. Hiába próbálták a különféle világi és egyházi, felnőtt és ifjúsági szervezetekkel az emberek szemét bekötni. A kizsákmányolók és a kizsákmányolást fenntartó rendszer megvolt, tehát a lényeg (és az 1930-as évek közepétől már a fasizmussal párosult kizsákmányolás) továbbra is megmaradt.

Az 1930-as években, különösen a 30-as évek közepétől egészen a felszabadulásig, a keveremesi agrárproletárok és szegényparasztok (akik nagyon sokszor munkanélküliek voltak) mind többen és többen jártak dolgozni Lökösházára a Vásárhelyi-féle uradalomba, a gazdag eleki sváb tanyákra, a dombegyházi uradalmakba stb., ahol gyermekek, gyerek-fiatalok és felnőttek egyaránt „látástól vakulásig”, azaz kora hajnal-tól késő estig végeztek részes munkát, vagy dolgoztak azért a kevés napszámért melyből éppencsak hogy élni tudtak.

Mivel sok volt a munkavállaló, a munkalehetőség pedig kevés, Kevermesen is kialakult az „emberpiac.” Ugyanis a nagy mezőgazdasági munkák idején (kapálás, aratás, törés) az emberek a „közön” csapatokban várták az urasági és az eleki sváb tanyákról jövő kocsikat, melyeken a munkát jól bíró dolgozókat egész heti munkára vitték, néha 10—15 km-re is a községtől. Ha sok volt a jelentkező, nagyobb volt a válogatás. Most pedig nézzük meg, mit kerestek az aratómunkások 1943 nyarán Niedermayer József eleki lakos földbirtokán? Az 1943 március hónapban kötött munkásszerződés alapján 15 férfi és 15 nő vállalja a mintegy 140 kishold kalászos aratását, keresztberakását a következőkért: 12-ed rész, vagy holdanként 0.65 mázsa búza vagy árpa stb. (szabad választás). Ezt a munkát a hazaszállítja. Kapnak még holdanként ételmezésre 10 kg búzát, egy kg szalonnát és $\frac{1}{2}$ kg sót. A szalma és a törek megváltásáért kapnak páronként 30 pengőt. Ezzel a kereset készen is van.⁵⁶

Az 1930-as évek végén a bevonulások és a haditermelés növekedése következtében nagyobb lett a munkalehetőség s így egy kissé csökkent a nyomor. A mezőgazdasági termékeknek volt piaca, az árak emelkedtek. Ettől függetlenül a bankhitel még mindig fojtogatta a még tönkre nem ment kisbirtokosokat. Voltak, akik ez ideig valahogy még bírták tartani magukat és csak most omlottak össze. Ezeken a kissé javuló gazdasági

helyzet sem tudott már segíteni. Sok kisbirtokos a 30-as évek végén és a 40-es évek elején csak úgy tudta megmenteni földjét a családja számára, hogy az „Országos Földhitel Intézet”-en keresztül részletre „visszavásárolta” saját földjét. Az eladósodott lakosság a terhektől végérvényesen csak a felszabadulás után tudott megszabadulni.

1940-ben egy igen érdekes esemény történt Kevermesen. A Magyar Asszonyok Nemzetvédő Bizottsága leiratot intézett a községi előjárószághoz (23724/1940. sz.), melynek értelmében 4 sokgyermekes családot olyanképpen kíván megsegíteni, hogy számukra ingyen házat juttat. A juttatást a „nagylelkűség fejedelmei” úgy oldották meg, hogy 4 eladósodott szegény család házat elvették és „nagylelkűen” másik 4 szegény és sokgyermekes családnak „ajándékozták.” Az átadási ünnepséget „József főherceg jelenléte tette naggyá”, akit még ma is emlegetnek a kevermesiek, hogy milyen tört magyarsággal beszélt („Ketfes Matyar Testférék!”). Így könnyű volt ajándékozni, és az ilyen ajándékozás jellemző volt a Horthy-rendszer uralkodó osztályára.⁵⁷

Az 1930-as évek végén kis emelkedést mutató életszínvonaljavulás a második világháború alatt megállt. A munkabérek ugyan emelkedtek, de az árak (élelmiszer, iparcikk stb.) még jobban. 1942—1943-ban (1944-es tetőzéssel) az életszínvonal már „oda emelkedett”, hogy a munkások és agrárproletárok zsákanyagból és csalánrostból készült ruhákban jártak, melyet a fatalpú cipő tett teljessé. Hogy a mezőgazdasági dolgozók még ennél többet is kapjanak (mert a parasztságot sohasem szégyellték teherrel megrakni), megkapták a híres Jurcsek-féle beadási rendszert a „Jurcsek pontok”-kal együtt. A parasztságnak a „pontok” teljesítése érdekében volt mit dolgozni, illetve teljesíteni. Termelhettek!

1931 után az agrárproletárok és szegényparasztok részéről Kevermesen nagyobb arányú megmozdulás nem volt. A nagyfokú csendőri megfigyelés miatt a mozgalmi emberek csak igen szűk körű összejöveleteket tartottak, a szokott kártyázás, borozgatás, névnapok stb. címén. Nap mint nap, hol az egyiknél, hol a másikinál, hol egyszerre többen is megjelentek a csendőrök a nap bármely órájában. Ez az ellenőrzés 1931. május 1 után igen nagy volt. Először félték a nyomorgó és nincstelen

parasztoktól, azután meg az erősödő fasizmussal szembeni ellenállástól, majd a háború okozta elégedetlenség következtében kitörő megmozdulásoktól. Minderre a rendszer a fokozott csendőrakciókkal reagált. A háború utolsó éveiben a mozgalmi emberek csak kettesével vagy hármával mertek egy-egy rövid időre összejönni és úgy beszéltek meg a pillanatnyi helyzetet. Közben rendszeresen hallgatták a moszkvai rádió híreit, így tájékoztak a tényleges helyzetről. Az emberek „nyakig” voltak a „szebb jövő”-vel.

Még néhány mozaik a felszabadulás előtti Kevermes életéből: 1937-ben képviselőtestületi ülésen Petró Mihály és 12 képviselőtársa kérte, hogy „a piactéren egy liget létesítsék s azzal egyidőben a hősök szobra, vagy a hősök háza is létesíttessék”. A képviselőtestület a liget létesítését és a szobor felállítását elfogadta. 1941. év elején már 4541 pengő volt együtt a szoborra, mely hamarosan felszaporodott 5700 pengőre. A pénz teljesen önkéntes adományok alapján gyűlt össze. Az előljáróság még ebben az évben megegyezett Osváth Imre szobrászművésszel a szobor elkészítésében. Az elfogadott minta alapján 4500 pengőben egyeztek meg. Ugyanakkor megegyeztek az alapzaton levő dombormű elkészítésében is. A hősök szobra 1942 óta változatlanul az ez időben létesített liget díszé.⁵⁸

1943-ban megtörtént a már régen esedékes templom előtti utca kikövezése is, mely teljes egészében társadalmi munkával történt. Mivel a községnek ekkor is kevés pénze volt és így nem tudott elegendő követ vásárolni, az utcát csak félig kövezték ki. 1961-ben fejezték be véglegesen.

Mivel Kevermes határmenti község, az 1930-as évek végétől egészen a felszabadulásig, állandóan nagy mennyiségű, illetve nagy létszámú katonaság tartózkodott a községben. A katonák elszállásolása érdekében a honvédelmi minisztérium 1939. január 31-én szerződést kötött a községgel, melynek értelmében a község a nagylegelő szélén 5 kat. hold 1312 n.-öl területet ajándékoz laktanyaépítés célra.⁵⁹ A megegyezés után a kb. 100 katonát befogadó barakk-tábor hamarosan el is készült.

1944 szeptemberében a Kevermesen állomásozó századok is elindultak Erdély felé, de a Világosi helyekben már a Szovjet

Hadsereggel találták magukat szemben. A gyengén felszerelt és harcolni nem kívánó magyar csapatok szeptember 20-tól fegyelmezetlenül özönlöttek visszafelé.

1944-TŐL 1964-IG

1944-ben Kevermesen is csaknem minden ember előtt világos volt, hogy Németország és csatlósai a második világháborút elvesztették. 1944. szeptember 20-a után napról napra közeledett a front a községhez. Az emberek izgatottak voltak: jön a Vörös Hadsereg. Az egész község visszavonuló katonákkal és menekülő civilekkel volt tele. A barakkokat és az iskolákat ideiglenes kórháznak alakították át, ahol a sebesülteket bekötözték és másod-segélyben részesítették. A szeptember 26-a előtti két-három napon Románia felől állandóan ágyúszó és lövöldözés hallatszott. Az emberek nem mentek a határba dolgozni, mert veszélyes is volt, inkább izgatottan várták a következményeket. Félelem és bizakodás vegyesen hullámozott bennük. A község lakosságának többsége várta a felszabadulást, várta a háború végét. Az illegálisan működő Magyarországi Kommunista Pártjának községünkben elég sok tagja volt (vagy legalábbis szimpatizált), akik közül Bán Imre, Forján József, Bakos József, Bednár András, Megyeri Pál, Magyar Béla, Torma Pál stb. neve közismert volt. Sok embert világoztak fel ők ezekben a napokban.

A szeptember 26-a előtti napokban a frontvonal lényegében a magyar—román határ volt, ahol Kevermes közelében csak egészen kis méretű járőr-tevékenységek folytak. Közben a község kisebb kaliberű ágyúkból két-három tapogatózó belövést kapott, de emberáldozat nem volt, különösebb anyagi kár sem keletkezett. Ez idő közben a Kevermestől és Dombegyházától a román határ felé eső magyar tanyák már felszabadultak (szeptember 23 és 24). Úgy látszik, hogy a frontvonal kialakítása érdekében Kevermes mellékes volt a magyar hadvezetésnek, mert 1944. szeptember 25-ről 26-ra virradó éjjel és 26-án reggel az utolsó magyar katonai alakulat is elhagyta a községet, és Nagykamarás felé távozott. Velük ment egy kerékpáros járőr hátrahagyásával a hírhedt csendőrség is, valamint néhány félfősebb család, a postahivatal és néhány

tisztviselő. Szeptember 26-án reggeltől délutánig Kevermes senkiföldje volt és csak a község Nagykamarás felőli szélén álldogált két kerékpáros csendőr állandóan futásra készen. Az első szovjet katonai járőr csoport délután 3—4 óra között jelent meg a mai Felszabadulás utca végén és ugyanebben az időben a Déli utca közepén is megjelent egy másik csoport. A két csoportban összesen kb. 10—12 katona volt. Közben egyetlen puska lövés sem esett.

Amíg az első szovjet katonai csoport elé fehér zászlóval egy hattagú küldöttség ment három tolmáccsal, közben a község másik szélén várakozó két csendőr kerékpárra ugrott és végképp búcsút mondott Kevermesnek. Ez idő alatt a küldöttség — tagjai Agonás Pál, Körömi Károly, Hagya András, Fehér József, Bálint József és Vetró József, valamint Sitek László, Kovács Mihály és Bessenyei Pál tolmácsok voltak — a község szélén, a mai Felszabadulás utca végén fogadta a most már egyesült két katonai csoportot. A fogadás után a katonák és a küldöttség a község házára mentek, ahol a felszabadítókat kenyérral, szalonnával és borral kínálták meg. Így, igen öröndetes módon, Kevermes egyetlen puska lövés nélkül szabadult fel. A megvendégelés után a parancsnok a katonák közül azonnal egy járőr csoportot küldött a romániai Nagyiratosra, megüzenve a hírt a kevermesi helyzetről. Még 26-án este különböző kisebb alakulatok (gyalogosok, lovasok, tankok stb.) érkeztek a Dombegyháza felőli úton a községbe, s éjszakára beszállásolták magukat a házakhoz. A bevonuló csapatok parancsnoksága előre figyelmeztette a lakosságot, hogy este ne járkáljanak az utcán, mert a bevonuló katonák megtámadástól vagy orvtámadástól tartva könnyen lelőhetik őket. Szász Tamás tanyai lakos e figyelmeztetést nem vette figyelembe s így saját hibájának lett áldozata. A következő napokban Dombegyháza felől állandóan érkeztek a csapat erősítések. A Szovjet Hadsereg készült az október 6-án kezdődő nagy támadásra. Ebben az időben a frontvonal Kevermes és Nagykamarás között volt. Közben a lakosság mind jobban és jobban megismerkedett a szovjet harcosokkal és egyes esetekben egészen jó viszonyok alakultak ki.

A Szovjet Hadsereg nagy offenzívája 1944. október 6-án hajnalban indult meg. Alig pirkadt még a hajnal, amikor a köz-

ség lakossága egybefolyódó ágyúdörgésekre ébredt: a támadásra induló szovjet tankok ágyútűz-üzeneteiket küldték előre a frontvonalra. A felriadt emberek csak akkor értették meg, hogy mi történik, amikor a távolodó ágyúdörgés és a tankok dübörgése fokozatosan elhalkult. Reggelre pedig a sok szovjet katonából már csak néhányat láthattak a községben, akik az utánpótlásról és a rendfenntartásról gondoskodtak. Október 6-a után gyakran voltak átvonuló csapatok a községben, majd a front eltávolodásával csak néhány rendfenntartó katona maradt. Az átvonuló csapatok ellátásáról a lakosság gondoskodott. A különböző teendők végrehajtói utcabiztosok voltak.

Miután a front végképp eltávolodott, s lassan az élet is rendez kerékvágásba került. Az emberek folytatták a határban kinnmaradt termények betakarítását, és a lehetőségekhez mérten megindult a szántás, majd a búza vetése is, melyet a súlyos igaerőhiány erősen gátolt. Már ezen az őszen igen sokan kapával vetették el a búzát és az őszi árpát. Gondolni kellett a következő évre is.

A felszabadulás előtti illegális párttagok a felszabadulás után azonnal hozzákezdtek a most már legálisan működő MKP szervezéséhez. „Az MKP megalakulásának napja 1944. október 10. Az MKP életrehívói és első választmányának tagjai: Földi Béla elnök, Horváth Lajos titkár, Imre Pál, Zámberi Béla.”⁶⁰ A közigazgatásilag részben vezetőség nélkül maradt községben 1944 november hó végén indult meg a hivatali élet: ekkor kezdte meg újra hivatali működését az itthonmaradt vezetőség, ekkor kezdett újra működni a posta, ekkor indult be az iskolában a tanítás stb. Ugyancsak ez időben alakult meg a rendőrséget helyettesítő „policár” csoport, melynek feladata volt a rend biztosítása. A csoport vezetője Tóth András, helyettese Recs Béla volt.

Ilyen körülmények között választották meg az év végén az új elöljáróságot: bíró Körömi Károly, főjegyző Mag István, törvénybíró pedig Petró Mihály lett. 1945-ben Körömi Károlyt Kása János váltotta fel.

1945 március hó második felében az MKP vezetésével Kevermesen is megalakult a Földosztó Bizottság, mely azonnal megkezdte munkáját. A kevermesi és lókösházi határban kiosztásra került összesen 3924 kat. hold föld. A földigénylők

száma 797 volt és ebből igényjogosult volt 649 személy. (A földosztásról bővebben „A termelőszövetkezetek története” részben.) A volt kevermesi agrárproletárok és szegényparasz-
tok álma végre megvalósult: a föld, melyen dolgoztak, most-
már az övéké volt.

A felszabadulás után Kevermesen is gyorsan teret hódított a többpártrendszer. Az MKP után egymásután alakultak meg: a Nemzeti Paraszt Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazda Párt, majd a többi pártok. Az emberek gondolkodását, világnézetét és hovavalóságát a községben szépen le lehetett mérni azon, hogy ki melyik pártnak volt a tagja. Ugyanez vonatkozott az ifjúsági szervezetekben tömörült fiatalságra is. Az emberek között megindult a politikai harc. Néha-néha az is előfordult, hogy a politikai vitát egy-két ember kocsmai verekedéssel fejezte be. Különben érdemes megjegyezni az 1945-ös választások eredményeit. A leadott szavazatok száma a következőképpen oszlott meg: FKP 1111, SZDP 943, MKP 881, NPP 175 és a PDP 25 szavazatot kapott.⁶¹

Nem is lett volna különösebb baj a politikai nézetek tekintetében Kevermesen, ha 1945 év végén, Magyar Béla bírósága idején, meg nem jelennek a községben a mariavita papok. Megjelenésük után hamarosan fellángoltak az emberek között az ellentétek, melyeknek felszítására abban az időben igen alkalmasnak bizonyult a vallási problémák feszegetése. Csernohorszky mariavita püspöknek és társainak (központjuk a mai bölcsöde épületében volt) sikerült éket verniük Kevermes dolgozói közé. A politikailag amúgy sem egységes lakosságot a mariavita papok olyan alaposan összeugratták, hogy hírnevet szerző botrány keletkezett belőle a faluban. A botrányt 1946 januárjában az a vita váltotta ki, amely Cs. Kiss Béla halott csecsemőjének hovatemetése körül alakult ki. A mariavita papok felbújtott hívei Farsang László római katolikus plébánost elevenen akarták eltemetni a halott csecsemő kiásott sírgödrébe. A temetőbe kihurcolt papot a közben odaérkezett fegyveres rendőrök mentették meg. Az eset után Farsang László plébános azonnal elhagyta a községet, de hamarosan elmentek Csernohorszkyék is. Távozásuk után a mariavita vallás igen gyorsan elhalt a községben és lassan megnyugodtak a kedélyek is.

Az 1946—1947-es évek a nyugodtabb körülmények között folyó békés építés évei voltak. A volt hadifogoly férjek és fiak csoportostól jöttek haza és folytatták abbahagyott munkájukat. A háború okozta sebek lassan begyógyultak az emberek lelkében. A harc a politikai porondra terelődött, már csak néha voltak kisebb nézeteltérések. Szaporodtak a politikai pártok (az országos jelenséghez hasonlóan), valamint változtak a pártok közötti erőviszonyok is. Az 1947-es kevermesi helyzetet ugyancsak híven tükrözik az ez évben tartott választási eredmények: MKP 786, FKP 813, SZDP 431, NPP 824, DNP 149, FP 63, RP 13, FMDP 45 és PDP 10 szavazatot kapott.⁶² Kevermesen a harc nem éleződött ki, az aknamunka fokozatosan elhalt a különböző pártokkal együtt. Az ország újjáépítése három éves tervének megvalósításában gazdaságilag a község is részt vett, sőt Kevermesen is folytak építkezések (fürdő, óvoda stb.).

Új pezsgést hozott Kevermes életében az 1949-es év, amikor 1949. augusztus 24-én megalakult az első termelészövetkezeti csoport, mely a „Petőfi” nevet vette fel. Ez időtől kezdve a termelészövetkezeti mozgalom és a termelészövetkezetek döntő szerepet játszottak a község életében. (Megjegyzés: A következőkben a termelészövetkezetekre csak utalás lesz, mert a termelészövetkezetek történetét külön fejezet tárgyalja.) Ebben az évben villanyosították a községet, mely a sötét múlt után bekövetkező új hajnalnak új fényt adott. Az emberek boldogok voltak, amikor 1949. december 21-én Kevermesen is kigyúlt a villanyfény.

A községi képviselőtestületet 1950-ben váltotta fel a tanács. Az első tanácselnök Bakos József volt, az első elnökhelyettes Kovács János, az első titkár Patyi Zoltán, akit elköltözése után Turák Béla váltott fel. Bakos József elnök hamarosan meghalt és utóda Pápai Mihály lett. Ez a vezetőség 1954-ig nem változott.

1950—1953-ban, a személyi kultusz virágzásának idején Kevermesen is az országosnak megfelelő helyzet alakult ki. A párt- és kormányvezetés elszakadt a tömegektől. Igen áldatlan állapotok alakultak ki Kevermesen is. Az emberek elvesztették a vezetők iránti bizalmukat, sőt nem egy emberben támadtak ellenséges gondolatok. Kevermesen még csak súlyosbította

a helyzetet, hogy a község 1952—1953-as vezetői a rendeletek végrehajtását igyekeztek túlteljesíteni. Így adódott olyan eset, hogy például 1953 tavaszán, egyszerű dolgozó család egyetlen élelmet adó fejőstehenét is elvitték húsbeadásba, csak azért, mert éppen órá esett a „választás”. A bajokat még csak tetőzte, hogy 1952-ben először a fagy, azután az aszály tette tönkre a vetéseket és a termést. Előfordult, hogy a gabonabeadás teljesítése után vagy nem maradt semmi (sőt ki sem futotta), vagy alig maradt valami a családnak, a jószágoknak. Az 1952—1953-as tél végén emberek és állatok, tsz-tagok és magángazdálkodók egyaránt szűkölködtek. Ezen a télen az állatok százai pusztultak éhen. Szerencse, hogy a tél nem volt nagyon erős s így ez időszakot könnyebben át lehetett vészelni, de sem élelmiszer, sem pénz nem volt elegendő. Ilyen körülmények között a község vezetőinek az adófizetés és beadási kötelezettség túlteljesítését célzó intézkedései sokat ártottak, elégedetlenséget szültek. Ezekután 1953-ban éppen kápora jött a Nagy Imre-féle program, melynek hatására országosan is igen sok tsz bomlott fel, közöttük a kevermesi „Bajcsy” nevű III. típusú tsz, és más I. típusú termelőszövetkezeti csoportok. Szerencsére 1953-ban jó termés volt és ez részben helyrebillentette a lakosság gazdasági egyensúlyát.

Közben országunkban folyt az építkezés, és ha a nemzeti vagyon befektetése körül néha hiányzott is az ésszerűség, az ország fejlődött. Fejlődött Kevermes is: 1951-ben kezdték meg a Lőkősháza—Kevermes—Dombiratos—Kunágota—Mezőkövácsháza községeket összekötő kisvasút építését, melyet 1952 májusában ünnepélyes keretek között már át is adtak a forgalomnak. Ugyanebben az évben bővítették a volt Hangya Szövetkezet helyén létesített központi földművesszövetkezeti boltot stb. De az életszínvonal, mely 1946-tól kezdve rohamosan emelkedett, 1951—1953-ban megállt, illetve egyes esetekben visszafejlődés volt tapasztalható.

1953 után az élet normalizálódott, a gazdasági és politikai helyzet javulást mutatott, de a feltárt hibák megváltoztatásának megvalósítása elodázódott. Az országban és Kevermesen is az emberek leginkább a várakozás, a szemlélődés állásponjtjára helyezkedtek.

Közben 1954-ben Kevermesen bővítették és átalakították a sportpályát, 1955-ben pedig megkezdték a járdák betonozását, melyet évről évre bővítettek. A termelősövetkezetek, közöttük elsősorban a Petőfi Termelősövetkezet, lassan kiheverték 1953-at és újra erősödni kezdtek. Nagyobb probléma nem is volt, amíg be nem következett 1956. október 23-a.

Kevermesen 1956. október 23-án és utána néhány napig nem történt semmi különös. Az emberek ugyan állandóan izgatottak voltak és a rádiót hallgatták, de azért dolgoztak. 27-én. szombaton estefelé, Békéscsabáról egy ellenforradalmárokkal megrakott teherautó érkezett és ezek kezdték meg a rendezvényt a község központjában. Ezzel Kevermesen is elindult a lavina. Másnap, 28-án vasárnap délelőtt nagygyűlést tartottak a kultúrházban, ahol azonnal megválasztották a „Forradalmi Bizottság”-ot. A következő napokban ez a bizottság váltotta fel a községi tanács végrehajtó bizottságát. A község fiataljainak egy csoportja a gyűlés után vontatóval elment néhány környező községbe és mindenütt segítettek leváltani a régi vezetőket. Ezekután Kevermesen november 4-ig gyűlésekkel, hangoskodásokkal, egyéb vezetők leváltogatásával (esetleg fenyegetésével) teltek el a napok. November 4-e után néhány nappal újra átvette helyét a tanácsházánál és másutt is a régi vezetőség. Decemberig különösebb esemény nem is volt, amikor újra mozgolódni kezdtek az ellenforradalmárok. December 6-án Kevermesen egy Lókösházáról jövő tüntető csoport segítségével és az ezt követő esti nagygyűlés határozatával újra a „Forradalmi Bizottság”-ot állították a régi tanácsi vezetők helyére. A következő napokban helyben is, és Mezőkovácsházán, a tüntetők a járási tanácsnál talált iratanyagot (különösen az adóval és beadással kapcsolatos iratokat, de egyéb iratokat is) elégették. Ezekután a magyar karhatalmisták a szovjet csapatok segítségével nagyarányú tisztogató és rendfenntartó munkába kezdtek. December 10-én este a tisztogató akció keretén belül Kevermesről is elvitték a „Forradalmi Bizottság” tagjait és helyükbe újra a régi vezetők léptek. Másnap, december 11-én újra nagy tüntetés volt a tanácsháza előtt. A tüntetőket széttoszlatták. December 11-ével az ilyen megmozdulások végképp megszűntek Kevermesen: ez volt az utolsó. A következő hónapok az országban is és Kevermesen is

a rend helyreállításával teltek el. Az országban megindult az újjáépítés, a helyzet normalizálódott.

Az 1956-os ellenforradalom leverése után az MSZMP és a forradalmi munkás-paraszti kormány a régi vezetés hibáiból tanulva a marxista—leninista tanok betartásával és a személyi kultusz felszámolásával folytatta a szocializmus építését. 1957-től kezdve sokkal nagyobb lendülettel folyt a békés termelőmunka, mint azelőtt. A dolgozók biztonságban érezték magukat. A romok eltakarítása és a II. újjáépítés befejezése után az életszínvonal emelkedése újra lendületet vett, nagyobb mérvű és zökkenőmentesebb volt, mint a felszabadulástól 1956-ig. Az 1957—1960-as időszaknak van egy másik jellemzője is, mégpedig, hogy egymás után alakultak meg főképpen az I. típusú termelőszövetkezeti csoportok, valóban az önkéntesség elve alapján.

Közben községünk is épült és szépült. 1957 tavaszán befejezték a kultúrház felújítását és a mozi átalakítását, mely 1964 óta szélesvásznú. Ugyancsak felújítottak több középületet is. Az utcákon a járdák betonozása tovább folytatódott stb., stb. A községben rohamosan szaporodott a motorkerékpárok, a rádiók, az új lakások és az átalakított-felújított lakások száma. Az emberek nyugodt körülmények között éltek.

1959-ben a MSZMP VII. kongresszusa után az egész országban rohamos léptekkel indult meg a termelőszövetkezetek szervezése és alakítása. Ez a folyamat Békés megyében 1959 decemberében és 1960 januárjában bontakozott ki teljes lendülettel. Kevermesen 1960. január 12-én jelentek meg a népnevelők és Kevermesből két nap alatt termelőszövetkezeti község lett. A község paraszti lakossága (néhány család kivételével) három termelőszövetkezetbe tömörült („Petőfi”, „Kossuth” és „Vörös Csillag”). Ezzel megszűnt a lakosság között a földterületen alapuló vagyoni különbség, mely az előzőekben sok nézeteltérésnek volt okozója. A három tsz 1963 decemberében egyesült. Jelenleg Kevermesen az egész községet magába foglaló egyetlen termelőszövetkezet van, mely a „Lenin” nevet viseli.

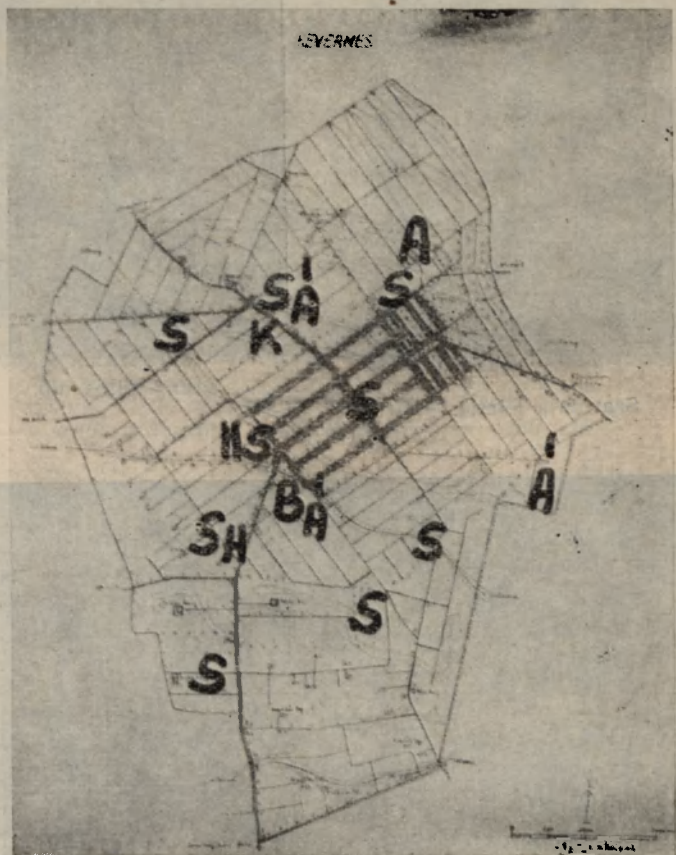
Közben 1960 után a község tovább fejlődött. 1961-ben a templom előtti utcát községfejlesztési alapból és társadalmi munkával (melyből a tsz-ek igen nagy részt vállaltak) az

1943-ban abbahagyott résztől végig kikövezték. Ugyanez évben közadakozásból javították és kívülről bemeszelték a templomot, mely műemlék-jellegű épület. Tovább folytatódott és a befejezéshez közel áll a járdák kibetonozása. Tovább bővült a jobb ivóvízellátás érdekében a közkúthálózat stb., stb., melyek mind-mind azt bizonyítják, hogy községünk épül, szépül és fejlődik.

1957 után az életszínvonal rendszeresen és folyamatosan tovább emelkedett. 1960—1961-ben, a tsz-ek első küzdelmes éveiben volt egy pillanatnyi megtorpanás de ezen már túlvagyunk. A község dolgozói lakóházaikat szépítik, gépesítik a háztartást, rádiókat, televíziókat, motorkerékpárokat, autókat stb. vesznek. A kerékpár már nem is cikk. Az emberek, különösen a fiatalok, állandóan a legújabb divat szerint öltözködnek (ezen a területen már biztosan eltűnt a falu és város különbsége!). Ma már nem ritka az egyszerű parasztemberek lakásában a szőnyeg. Igen sokan helyezik pénzüket takarékbba. Pedig senki sem középparaszt vagy kisbirtokos, hanem mindenki egyenrangú dolgozó a termelőszövetkezetben, illetve mindenki egyenrangú és egyenlő vagyonú „nagybirtokos.” A közös vagyon mindenkié. Hogy az emberek most már magukkal is törődnek, bizonyítsa a következő adat: 1947 júniusában 36 rádió volt a községben, 1955-ben a kevermesi posta 271 rádióengedélyt adott ki (csak 1955-ben!), 1962. év végén a postán 906 rádiót és 34 televíziót tartottak nyilván (az 1960. évi népszámlálási adatok szerint a lakóházak száma 1349 — tehát minden három házból kettőben vagy rádió, vagy televízió volt) és 1964 június hó végén 945 db rádiót és 65 db televíziót tartott nyilván a kevermesi postahivatal. Vagy bizonyítsa az életszínvonal emelkedését a következő kereskedelmi adat: 1955-ben a földművesszövetkezet évi összforgalma 12 603 000 forint volt, 1962-ben már 18 762 000 forint, nem is beszélve az állandóan növekvő békéscsabai és egyéb városi üzletekben történt vásárlások értékéről. De ezeken kívül — mindannak ellenére, hogy még mindig akad néhány ember a községben, akik a fejlődést és az életszínvonal emelkedését nem akarják észrevenni — nagyon sok konkrét példával lehet bizonyítani, hogy a ma dolgozójának sokszorta jobb, mint volt bármikor. Ez alól néhány volt jómódú gazda kivétel.

Ha még mindig kételkedünk abban, hogy a felszabadulás után a község lakosságának valóban sokat emelkedett az élet-színvonala és hogy jobb mint a felszabadulás előtt volt, akkor egy pillanatra emlékezzünk csak! 1906 előtt volt földbérlet, részes munka, napszám, de nincs munkalehetőség; 1874-ben Rásai János éhhalállal küzdött; az „árvapénztár” nem győzte a segélyt adni; a termény nem kellett senkinek sem; volt inségkölcson, üres községi pénztár és elviselhetetlen pótagó; munkássegély-alapra volt szükség; 1902-ben a község lakosságát 362 334 korona adósság és az ehhez járuló 182 299 korona kamat, haszonbér stb. terhelte; 1906-tól 1920-ig földvételek bankhitellel, majd árverezés és nyomor világháborúval; 1920 után újabb földvételek és Faksz-házak bankkölcsonnel, majd teljes nyomor árverezéssel; puliszka, görhe, málé stb. szükösen; inségmunka naponta 2 kg lisztért; újabb háború, élelmiszerjegy, zsákból varrt ruha, facipő stb. És ma? Még véletlenül sincs munkanélküliség; senki sem küzd éhhalállal; árvapénztár helyett takarékpénztár; inségkölcson helyett pl. OTP házépítési kölcson; üres községi pénztár helyett másfél milliós állami költségvetés és többszázézes községfejlesztési készpénzkészlet. És ha az 1890-es években még az iskolákat sem tudták fenntartani, 1962-ben iskolát tudtunk építeni; az 1902. évi adósság és ennek kamata helyett 1963—1964-ben a lakoságnak 3 millió forintot meghaladó takarékbetétje volt: a bank-árverezést nem ismerjük; a puliszka, görhe, málé stb. helyett jól-tápláltság van és a mai gyerekek ezeket az étkeket alig, vagy egyáltalán nem is ismerik; inségmunka nincs; élelmiszerjegy, zsákból készült ruha, facipő helyett mozi- és színházjegy, divatos magyar és külföldi cipők és divatos ruhák. Régen a gyerekek tavasztól késő őszig mezítláb jártak és örültek, ha volt egy ruhájuk és egy pár cipőjük vagy csizmájuk. Ma még a cigánygyerekek között is több van, aki nyáron is gyakran cipőben jár (különösen, ha elmegy a központba). A 10—12 éves gyerekeket is a legújabb divat szerint öltöztetik a szülők, sőt néha túlzásba is viszik gyermekeik öltöztetését. De elég is lesz! Nem fontos a vég nélküli bizonyítás! Kevermes népe rövid történelme folyamán nagyon sokat szenvedett és küzdött, dolgozott és bízott. Ma révben van és ez a rév a továbbiakban legyen már nyugodt és békés, hogy a munka gyümölcse egy

most épülő szebb társadalmi rendszerben mindig édesebb és édesebb legyen. Az emberek élete olyan lesz, amilyené munkával teszik!

A régészeti leletek térképe:

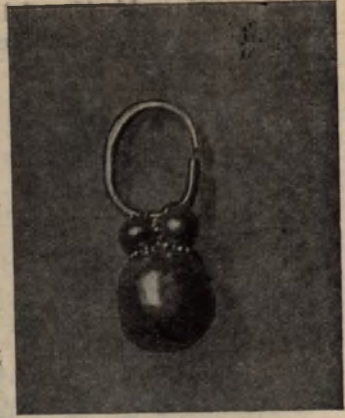
S = szarmata, A = avar, H = honfoglalás-kori,

A = Árpád-kori, K = középkori

(a Barta-halom és környéke)

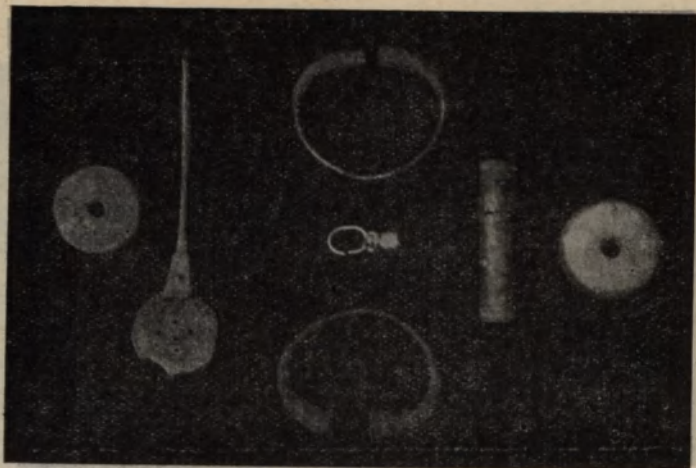
Szarmata leletek

Avar-kori sírban talált
arany fülbevaló

A mélyszántások alkalmával előkerült kézi őrlőkövek

Avar-kori leletek:
arany fülbevaló, karperecek, orsókorongok stb.

Barta-halom ásatása 1963-ban: 3 csontváz egymás felett

Corvin János

Frangepán Beatrix

Brandenburgi György

báró Sina György

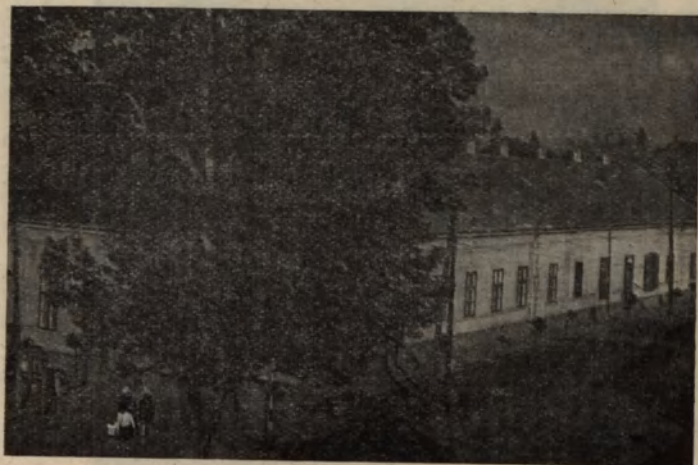
Tompos József háza (Március 15. u.), melyet 1961-ben lebontottak.
Épült: az 1820-as években

Turák Károly háza (Lenin u.), mely 1964-ben kapott cseréptetőt.
Épült: 1820 körül

A község pecsétje
a múlt századból

A tanácsháza

A község központja,
előtérben a posta és a földművesszövetkezet boltháza

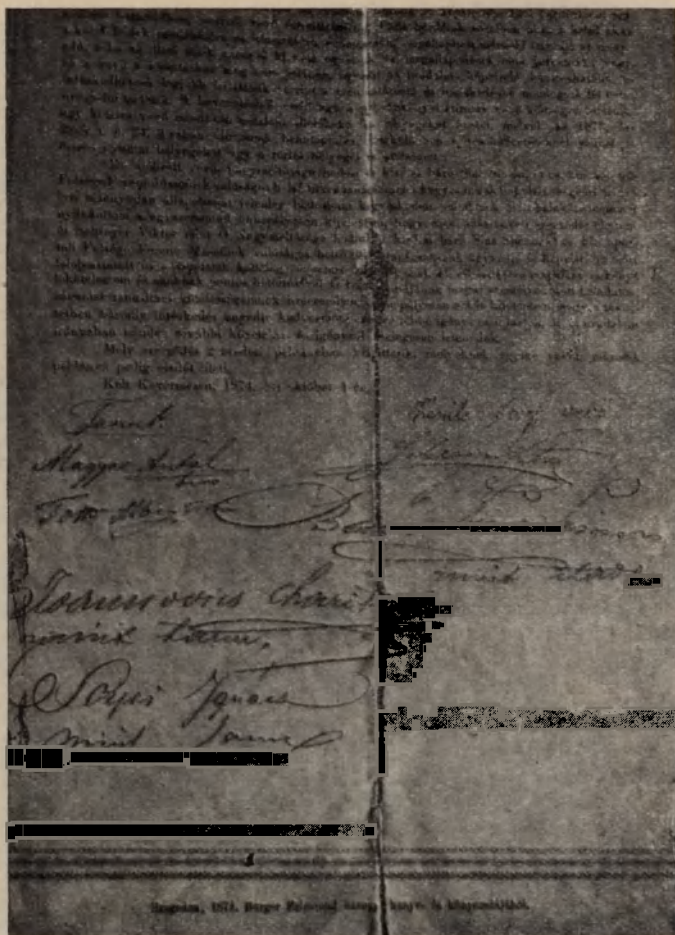
A kevermesi római katolikus plébánia épülete 1964-ben,
mely felépítése óta csak tetőzetében változott

Kevermes és határának térképe 1866-ban
(a vastagított vonalak az utcák)

A kevertesi római katolikus templom cs mellette az iskola
a XIX. sz. végén. Egykorú rajz alapján

Az 1874. október 1-én kelt „örökváltási szerződés”
befejező része és aláírói

Kauf- und Verkaufsvertrag.

Adasvétési szerződés.

Welcher zwischen Frau Charlotte Fürstin zu Hohenlohe-Schillingsfürst, Frau Iphigene Gräfin Pappenheim, beide selbige Prinzeßinnen Ypsilanti, Herrn Emanuel Fürst Ypsilanti und Herrn Theodor Prinz Ypsilanti als Verkäufern einerseits und den Gemeinden Kevernes, Nagykamarás, Marczibányi-Dombegyháza, Forrai-Nagyirtás und Moreda als juristischen Personen, wiewohl Herrs Baron Ludwig Sóska, Arpád Török Világosi Eiswärd, Anna Saundy, Georg Csáka, Theodor Democant Kuvinar Stuszbart und Frau Stefan Csáka geb. Helene Sóska Völgözer Diebstochter als Käufern andererseits und einer förmlichen Kaufvertrahen durch Herrn Stefan Lekky, Sectionsrat im königlich ungarischen Ackerbauministerium, unter nachstehenden Bedingungen abgeschlossen wurde:

Es wird vorausgeschickt, dass die Gemeinde Kevernes auf Grundlage

mely egyetemi Hohenlohe-Schillingsfürst Charlotte hercegnő, Pappenheim Iphigene grófnő, mindketten szállott Ypsilanti hercegnők, Ypsilanti Manó herceg és Ypsilanti Tivadar herceg mint eladók, másrésről Kevernes, Nagykamarás, Marczibányi-Dombegyháza, Forrai-Nagyirtás és Moreda községek mint örökösi testületek, továbbá báró Bohus Lajos és Török Arpád világiak, Saundy Aurél, Csáka György, Democant Tódor királyi és Faragó Istvánné assz. Sóska Ilona világi lakosok mint vevők között, lépéselve valamennyien Lekky István m. kir. földművelésügyi miniszteri osztálytanácsos által, a következő feltételek alatt kötött:

Előrebocsátatik, hogy ezen szerződésben tárgyalt vételben Kevernes

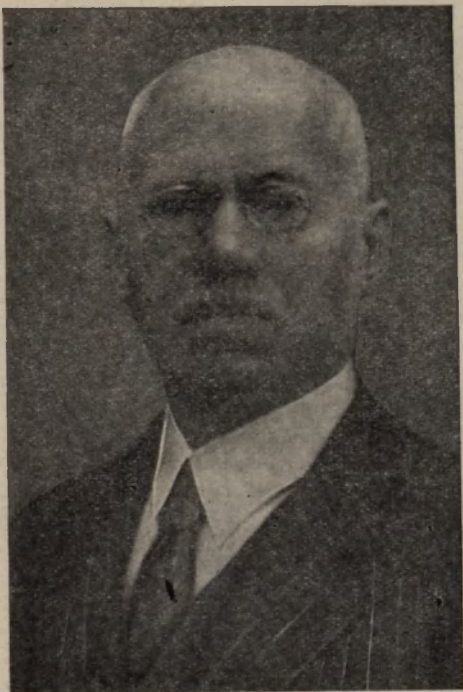
1906! Parcellázzák az uradalmi földet

A dark, high-contrast scan of a handwritten document, likely a mining contract. The text is written in cursive and is mostly illegible due to the low quality of the scan. The document appears to be a formal agreement, possibly related to mining or land rights, as suggested by the caption below. The text is arranged in several paragraphs, with some lines appearing to be numbered or sectioned off.

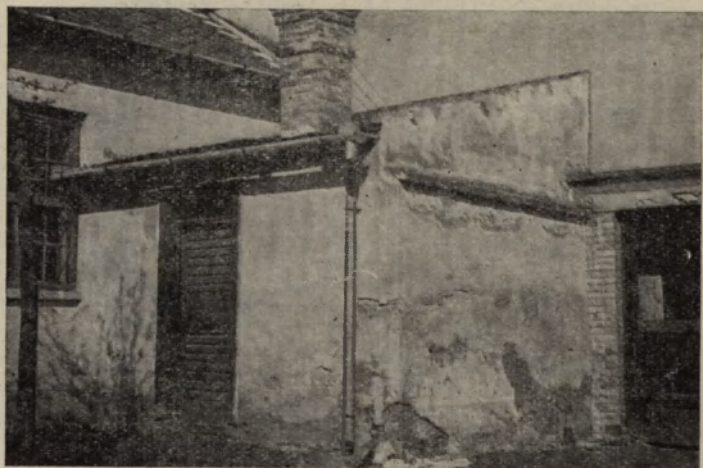
Aratási szerződés, melynek értelmében 14-ed részért arattak

22. Balogh Andriás
 23. Mag Anna
 24. Huszár István
 25. Huszár Erzsébet
 26. Huszár János
 27. Huszár János
 28. Huszár János
 29. Huszár János
 30. Huszár János
 31. Huszár János
 32. Huszár János
 33. Huszár János
 34. Huszár János
 35. Huszár János
 36. Huszár János
 37. Huszár János
 38. Huszár János
 39. Huszár János
 40. Huszár János
 41. Huszár János
 42. Huszár János
 43. Huszár János
 44. Huszár János
 45. Huszár János
 46. Huszár János
 47. Huszár János
 48. Huszár János
 49. Huszár János
 50. Huszár János
 51. Huszár János
 52. Huszár János
 53. Huszár János
 54. Huszár János
 55. Huszár János
 56. Huszár János
 57. Huszár János
 58. Huszár János
 59. Huszár János
 60. Huszár János
 61. Huszár János
 62. Huszár János
 63. Huszár János
 64. Huszár János
 65. Huszár János
 66. Huszár János
 67. Huszár János
 68. Huszár János
 69. Huszár János
 70. Huszár János
 71. Huszár János
 72. Huszár János
 73. Huszár János
 74. Huszár János
 75. Huszár János
 76. Huszár János
 77. Huszár János
 78. Huszár János
 79. Huszár János
 80. Huszár János
 81. Huszár János
 82. Huszár János
 83. Huszár János
 84. Huszár János
 85. Huszár János
 86. Huszár János
 87. Huszár János
 88. Huszár János
 89. Huszár János
 90. Huszár János
 91. Huszár János
 92. Huszár János
 93. Huszár János
 94. Huszár János
 95. Huszár János
 96. Huszár János
 97. Huszár János
 98. Huszár János
 99. Huszár János
 100. Huszár János

A szerződés aláírói

Nemeskéri Kiss Vilmos

A volt községi börtön („dutyi”)

Cséplő-munkások 1944-ben

96

A hősök szobra

Dombormű a „Hősök szobra” talpazatán,
mely hűen fejezi ki a fájdalmas búcsúzást

A TERMELŐSZÖVETKEZETEK TÖRTÉNETE

A kevermesi termelészövetkezetek története hazánkban nem egyedülálló, hasonló sok község termelészövetkezeteinek történetéhez. Ma Kevermesen már csak egy tsz van, de komoly küzdelmek között jutott el a község dolgozó parasztsága idáig. Ez a küzdelem nemcsak gazdaságilag, hanem a tudatátalakulást illetően is nagy volt, de ez utóbbi téren még ma sem fejeződött be. A tsz-mozgalom szempontjából négy jelentős időpontot kell megemlítenünk: az egyik 1949 augusztus hó, az első termelészövetkezet megalakítása; a másik 1960 január hó első fele, amikor Kevermesből termelészövetkezeti község lett; 1952—1953 (a rossz gazdasági év és a Nagy Imre-féle beszéd); és az 1956-os ellenforradalom. A közbeeső években az akkori politikai és gazdasági helyzeteknek megfelelően főként I. típusú szövetkezeti csoportok egymásután hol megalakultak, hol feloszlottak vagy átalakultak. E rövid életű csoportokról nem sokat lehet mondani: tapasztalatlan vezetés, gyakran bizonytalan könyvelés, melyből alig maradt meg valami. Az adminisztráció pontatlansága az 1957 előtti évekre általában jellemző. Ez bizonyos mértékben még a III. típusú szövetkezetekre is érvényes. Ilyen körülmények között a történet megírásánál néhány esetben nem lehetett pontos adatokra támaszkodni. De az adatok nagy többsége irattári anyag és fedi a valóságot. E történetben igyekeztem a reális valóságot, az igazságot rögzíteni. Az igazi történetet, mert bizony az első termelészövetkezet megalakulásától napjainkig nem ment minden olyan szépen és zökkenőmentesen, mint ahogy azt néha a különböző beszámolókból hallani, vagy az újságokban olvasni lehetett.

Kevermest 1944. szeptember 26-án (kedd délután) szabadították fel a szovjet csapatok. A Horthy-rendszer szovjetellenes

propagandája miatt sokan aggódva, sokan szorongással és bizonytalankodva, de legtöbben a propaganda ellenére is bizalommal várták ezt a napot. Bizalommal várták, mert tudták, hogy a régiek meg kell változnia, azt egy újnak, egy jobbnak kell felváltani.

A község felszabadulása után a kevés földdel rendelkező, a kevés földdel rendelkező és nagy családú, a nincstelen földmunkások és még sokan mások gyakran emlegették és türelmetlenül várták a felszabadulás egyik nagy ígétét — a földosztást. Ez nem is váratott soká magára, mert az MKP vezetésével 1945 március második felében Kevermesen is megalakították a Földosztó Bizottságot, mely azonnal megkezdte munkáját. Parcellázás, illetve osztás alá kerültek a kevermesi határban levő „német földek”, valamint a lőkösházi határban levő több száz holdas „sváb birtokok” és az uradalmi birtokok. Kevermes határában csak 336 kat. hold föld, ellenben a lőkösházi határban levő gr. Bréda-féle, a Bánhidy-féle, a Vársárhelyi-féle birtokokból és az eleki sváb nagygazdák több száz holdas birtokaiból közel 3600 kat. hold került kiosztásra. 96 személytől összesen 3924 kat. hold földet vettek el. A földigénylők száma 797 volt, ebből igényjogosult 649 ember: 130 gazdasági cseléd, 285 mezőgazdasági munkás, 139 törpebirtokos, 69 kisbirtokos és 26 szegődményes iparos és kisiparos. A 130 gazdasági cseléd 678 kat. hold, a 285 mezőgazdasági munkás 1724 kat. hold, a 139 törpebirtokos 1196 kat. hold, a 69 kisbirtokos 207 kat. hold és a 26 szegődményes iparos és kisiparos 120 kat. hold földet kapott. Házhelyigénylő 520 személy volt, akik legnagyobb részét Lőkösházán kaptak házhelyet.¹ Így került végre az a nagy darab föld, melyen a kevermesi földmunkások hosszú időn keresztül dolgoztak, azok kezébe, akinek eddig csak a föld megmunkálása jutott, de terménye, haszna alig.

A saját földtulajdont jelző tábla elsőnek Kotroczó Gergely, Árpád utcai lakos parcellájára került, majd sorba következett a többi 648 személy is. Az emberek boldogok voltak.

Az öröm mellé azonban egy kis üröm is vegyült. Az új gazdák, de az új gazdák mellett igen sok földet nem kapott, kevés földdel rendelkező család is sok nehézséggel kezdte meg 1945-ben az új életet, mely pár éven keresztül sok problémát

és gondot okozott. Nem volt elegendő igaerő, nem volt elegendő és megfelelő szerszám és nem volt elegendő vetőmag sem. Az élni és dolgozni akaró nép azonban a nehézségek ellenére sem esett kétségbe. Akiknek sem lovuk, sem tehenük nem volt, azok (gyakran több család is összefogva) kapát ragadtak és 1944, de még inkább 1945 őszén (1946-ban is volt ilyen) kapával vetették el a búzát, hogy meglegyen a kenyérnek való. Akiknek tehenük volt, azok szerencsésebbek voltak, mert tehen-igaerővel dolgoztak. Akiknek egy lovuk és egy tehenük volt, azok befogták a lovat is, meg a tehenet is és azzal dolgoztak. Ebben az időben igen gyakori látvány volt az utcákon a humorosan ható vegyes ló-tehén fogat. Az ilyen fogat különösen azért hatott Kevermesen humorosan, mert a kevermesi gazdák híres lótenyésztők voltak és ilyen fogatot a községben azelőtt még véletlenül sem lehetett látni. Ez azonban minden furcsasága ellenére is az élniakarást, a jobb jövő kezdeti lépéseit jelentette. Meg kell jegyezni azt is, hogy ez az idő igen alkalmas volt arra, hogy egyes kapzsi természetű módosabb és tehetősebb gazdák lovas munka ellenében munkásokat biztosítsanak maguknak. Bizony nem egy esetben okozott a kapott föld az új földtulajdonosnak gondot és problémát, esetleg hozott újfajta kizsákmányolást.

Az újgazdák nagy többsége az első termésből igyekezett magának legalább egy lovat, egy rossz kocsit, esetleg 1—2 darab szerszámot venni, hogy kevesebbet kelljen másoknak igaerőért dolgozni. Mivel a ló igen drága volt, sokan csak tehenet tudtak venni és a tehénnel jártak a határba. De dolgozott mindenki és Kevermesen a mezőgazdasági termelés 1945 és 1948 között fokozatosan emelkedett. Az új gazdák kezdeti nehézségei, ha nem is mindenkinél, de napról napra csökkentek.

Ilyen körülmények voltak Kevermesen, amikor 1948-ban országosan kezdett terjedni a termelőszövetkezeti mozgalom gondolata. Ez a gondolat Kevermesen 1948-ban és 1949 első felében csak kevés embernél talált talajra, leginkább csak azoknál az új földtulajdonosoknál és kevés földű parasztoknál, akik még ez időben is elég sok nehézséggel küzdöttek, vagy néhány olyan embernél, akik már hallottak, olvastak a termelőszövetkezetekről. Azaz, akik már felvilágosultabbak voltak e tekintetben. Gátolta a gondolat elterjedését többek között az is,

hogy több új gazda, megerősödve, szeretett volna középparaszt, esetleg „nagygazda” lenni. Gátolta az is, hogy Kevermesen eléggé erős talajon állt az emberekben a magángazdálkodás szelleme (ugyanis Kevermes határában komolyabb nagybirtok nem volt) és döntően befolyásolta az is, hogy az emberek élet-színvonala állandóan emelkedett és a megszokott középparaszt szemlélet mellett nem láttak előbbre. Az emberek többsége az egyéni gazdálkodásban látta a jövőt.

Ha egy kissé jobban megvizsgáljuk az életszínvonal emelkedését, illetve változását az 1943—1949 közötti években, még inkább érthető az elzárkózás. A felszabadulás előtt a lakosság életszínvonala igen alacsony volt. 1943—1944-ben ez tovább romlott (jegyrendszer az egyes élelmiszerekre és közszükségleti cikkekre, zsákból készült ruha, fatalpú cipő, beadás stb.). Például rádiója csak a módosabb gazdáknak volt, kerékpár is csak négy-öt háznál akadt egy (de gumit nem lehetett kapni hozzá), motorkerékpár csak egy-kettő volt az egész községben, autója pedig csak egy családnak volt stb. Az emberek általában csak a létfenntartásra törekedtek (átvészelni a háborút). Nos az 1945—1949 közötti években ez fokozatosan megszűnt s az emberek életében az életszínvonal emelkedése következett, még az újjáépítés ellenére is, lényeges változás következett be: gazdaságilag gyarapodtak (földek, házak vétele), több rádió, több kerékpár és motorkerékpár, szebben és jobban való öltözködés stb., stb. Összefoglalva: Mivel az emberek többségének életében lényeges javulás következett be, nem látták a távolabbi lehetőségeket. Azt hitték, hogy a pillanatnyi helyzet és annak erősödése jelenti a jobb jövőt.

Bár az emberek a termelészövetkezeti mozgalommal kapcsolatban eléggé tájékozatlanok voltak, mégis 1948 végén és 1949 elején néhányan gyakran beszélgettek egy termelészövetkezeti csoport alakításának lehetőségeiről. Gyakran beszélgettek erről a község vezetői is a pártban, azonban az alapos felvilágosító munka hiánya, a tapasztalatlanság, a nehézségektől való félelem, az ellenvélemények és bizonyos mértékű titkos ellenpropaganda, valamint az, hogy országosan is még csak a kezdeti lépéseknél tartottunk, elodázta az első termelészövetkezet megalakulását.

1949 tavaszán a járás vezetőinek felhívására a pártszervezetben (MDP) komolyan kezdtek foglalkozni egy termelészövetkezeti csoport megalakításának lehetőségeivel. Mivel érdeklődés volt, a járási pártbizottság és a járási tanács vezetői kijöttek és alaposabb felvilágosító munkába kezdtek. Biztatták és támogatásukról biztosították az embereket. Így kezdődött meg lassan a szervezkedés. E napoktól kezdve mind többen és többen iratkoztak össze termelészövetkezet-alakításra. A járás központjából is gyakran jártak Kevermesen agitátorok, akik további állandó felvilágosító munkát végeztek. Augusztus hó közepén szervezők jöttek, akik összehívták a jelentkezőket és elmagyarázták a háromféle termelészövetkezeti típus megalakulási lehetőségeit, a III. típusú termelészövetkezet előnyeiről és jövőjéről beszéltek a legtöbbit. 65-en gyűltek össze, de az emberek és a szervezők (akik a rendelkezések talaján álltak) néhány pontban nem tudtak megegyezni. Az emberek különösen a háztáji földet keveselték. A nézeteltérések miatt ez az összejövetel eredménytelen maradt, a termelészövetkezet nem alakult meg. Hét ember azonban szilárdan kitartott a szövetkezet-alakítás mellett még a vitás pontok ellenére is. Ezek voltak: Fodor Béla, Bakos József, Zámori Béla, Horváth Lajos, Földi Béla, Pápai Mihály és Domonkos József, akik összesen 36 kat. hold földet adtak volna a közösbe. Az eredménytelen gyűlés után a folyamat nem állt meg, a termelészövetkezet megalakítása továbbra is napirenden volt.

Mielőtt tovább folytatom, meg kell említeni, hogy Kevermesen 1948. október 31-én alakult egy tíz tagból álló Földhaszonbérleti Szövetkezet, melynek vezetője Ködmön Vilmos volt. Ez lényegében egy termelészövetkezet csírája lehetett volna, de ez a társulás nem valósított meg semmit. Működése jelentéktelen volt.

A szervezők később újra kijöttek Kevermesre (két megyei vezető) és ismét összehívták az embereket. Az összejövetelt az MDP helyiségében tartották, összesen 70 embert hívtak meg. Most rövidesen megegyeztek — termelészövetkezetet alakítanak. Már csak a belépési nyilatkozatok kitöltése volt hátra. Eleinte csend volt, mintha mindenki meggondolta volna magát, míg végre felugrott elsőnek Magyar Árpád és aláírta a belépési nyilatkozatot. Utána következett a többi, összesen 34-en.

A belépési nyilatkozatot aláíró férfiak közül többen otthon néhány napig még a feleségeiknek sem merték megmondani, hogy milyen lépésre szánták el magukat. Félték az esetleges perpatvartól. Ebből fakadó komolyabb probléma azonban egy családban sem volt. Így alakult meg 1949. augusztus hó 24-én Kevermesen az első termelőszövetkezeti csoport, amikor a feliratkozott 65 emberből 34 ember elhatározását tett is követte. A 34 ember 163 kat. holdat vitt a közösbe. A termelőszövetkezet a „Petőfi” nevet vette fel és viselte is 1963. december hó 13-ig.

Még 24-én este megválasztották az öt tagból álló Intéző Bizottságot, melynek tagjai: Fodor Béla, Domonkos József, Berta András, Zsámbok Antalné és Földi Béla voltak. A bizottságból a szövetkezet elnökévé Fodor Bélát választották meg. A szövetkezet 163 kat. hold földje sajnos 132 helyen volt, ami óriási problémát okozott és nehezítette a kezdést. Az Intéző Bizottság még 24-én este a késő esti órákban összeült, hogy megbeszélje az első teendőket. Nagy probléma volt a szétszórt föld tagosítása és komoly gondot okozott a tapasztalatlanság is. Körülbelül két hétig minden este összeült a bizottság és tervezett. Próbálták a problémákat megoldani. Így pl. tervet készítettek a táblásításról is, melynek értelmében cserével, esetleg haszonbérbevételel birtokba kell venni a pap-féle földet, a Wittmann-féle és a Juhász-féle tanyákat a körülöttük levő földterülettel együtt. Szeptember második felében a bizottság levélben kérte a járási pártbizottság segítségét a tervek megvalósításához. Az ígért és most kért segítség még a hó folyamán megérkezett: szeptember végén közgyűlésen járási jóváhagyással elhatározták a szétszórt földek tagosítását (az eredeti terveknek megfelelően). A tagosításhoz sok segítséget adott Zámori Béla akkori képviselő (községbeli), aki tanácsokkal, ügyes-bajos dolgaik elintézésével stb. segítette volt sorstársait. Így sikerült a Matild dűlőben cserékkel kialakítani egy 32 kat. holdas táblát és birtokba venni az egy tagban levő 40 kat. holdas pap-féle földet. Ugyancsak sikerült még 1949 őszén a Wittmann-féle földet is birtokba venni, mely 100 kishold volt. Ezek után már három nagyobb táblája volt a szövetkezetnek és már csak a lőkősházi határban voltak kisparcellák.

Szeptemberben indult meg a közös munka. A Battonyai Gépalomás küldött egy traktort, mely azonnal megkezdte a búza alá való szántást. E segítségre igen nagy szükség volt, mert a 163 kat. hold föld megmunkálásához csak 7 db ló volt és az ehhez tartozó gazdasági felszerelés. Ez pedig keveset jelentett. Szeptember utolsó napjaiban megkezdték a vetést. Összesen 56 kat. hold búzát vetettek, melyre hamarosan megkötötték a szerződést is. Kellett a pénz. Mivel még az őszy folyamán többen beléptek a csoportba, növekedett a földterület és növekedett a búzavetés is. Műtrágyát is hozattak, hogy már az első évben lehetőleg minél jobb termés legyen a közösben.

A fontosabb őszi munkák befejeztével novemberben a csoport folytatta a táblásítást. Cél a Juhász-féle tanya és környékének megszerzése, mely háromszor 17 kat. hold, azaz összesen 51 kat. hold föld volt egy tagban. Sikerült két részt még az őszy folyamán birtokba venni. A harmadik rész kicserélése azonban csak 1950-ben sikerült. Így 1950 tavaszán a tavaszi munkákat már 4 táblába tagosított földön kezdhették meg a tagok. Ez óriási jelentőségű volt, mert nem kellett az erőket szétforgácsolni és megvolt a lehetőség a megfelelő vetésforgók kialakítására.

1949 decemberében megkezdték a közös jószágállomány kialakítását, melyet 1950 januárjától tovább folytattak. 1949 decemberében 25 000 forint hitelt vett fel a csoport, mely nélkülözhetetlen volt az istálló kialakításához. 1950 januárjában és februárjában a Juhász-féle tanyán a régi épületekből kialakították a közös sertéstelepet, melybe meg is érkeztek az első tenyészállatok (20 koca és 1 kan. Ivadékaik később díjat nyertek az Országos Mezőgazdasági Kiállításon). 1950 februárjában a Wittmann-féle tanyán házi munkával megkezdték a közös szarvasmarha- és lóistálló kialakítását. Már február végén megkapták az első tenyészűsző-csoportot. Márciusban közös istállóba helyezték a 7 lovat is. Ekkor tűnt ki a legjobban, hogy a termelőszövetkezet és ezen belül a közös munka és a közös vagyon mennyire új és szokatlan még az embereknek: amikor a „kedves” lovat az otthoni istállóból a közös istállóba vezették, nem egy családtagnak csordult ki a könny a szeméből. Pedig tudták, hogy a lovak, tehének stb. a közösbe kerülnek, tudták, hogy azzal, illetve azokkal fognak továbbra is

dolgozni, mégis nehéz volt a válás, nehéz volt megszokni, hogy az most már nem az „enyém”, hanem a „mienk”.

1950 áprilisában kapott a csoport először pénzt a lekötött búza előlegeként. Ez volt az első pénz a közös munka eredményéből. 1949 augusztus hó végétől 1950 áprilisáig csak úgy jutott a tsz pénzhez, hogy vagy a tagok vagy a vezetőség összeadta. Más megoldás nem volt. Ebben az időben gyakran megesett, hogy a vezetők egy-egy értekezletre gyalog mentek el Kunágótára vagy Mezőkovácsházára (pl. Fodor Béla és Domonkos József), hogy a lovakat a sürgős mezőgazdasági munkák miatt ne kelljen kivonni a munkából.

1950 tavaszán még egy lényeges esemény volt a Petőfi Termelőszövetkezetben: állami támogatással megkezdték a 100 férőhelyes marhaistálló építését, melyet még az év őszén át is adtak rendeltetésének. Még ma is egyik nagy istállója a tsz-nek.

Fodor Béla 1950 áprilisáig vezette aktívan a termelőszövetkezetet, majd megbetegedett. Betegsége alatt Földi Béla helyettesítette. Fodor Béla megbetegedésében közrejátszott a szövetkezet életével kapcsolatos sok gond, rágódás és vívódás. Sok volt a probléma, sok volt a nehézség. Különösen nagy gondot okozott a vezetőségnek a tapasztalatlanság. De minden nehézség ellenére is a tagok és családtagjaik becsülettel dolgoztak és bíztak az eredményekben. Az évben közepes termés volt és lett is volna mit osztani, ha a sok kölcsön és építkezés nem vitte volna el a jövedelem jelentős részét.

Nézzük mi volt a helyzet az első év után a zárszámadáskor. A szövetkezet beruházási hitele 1950 végén, illetve végéig 347 912,44 forint. Ez igen nagy összeg, há számításba vesszük, hogy az első évről van szó. A pénz jelentős részét — 288 482,36 forintot — az építkezéseknél használták fel.

Az állatállomány: 8 ló, 10 tehén, 20 koca, 1 kan, 87 süldő, 50 malac és 5 borjú.

Az első év végén 87 tagnak (tagság szépen szaporodott) 2486,27 munkaegységre 37 542,60 forintot osztottak ki. Egy munkaegység értéke 15,10 forint volt.

Az 1950-es év zárszámadása után, 1951 elején Torma István lett az elnök, aki csak május végéig vezette a csoportot, majd utána néhány hétig Süli Mátyás vezette, mint elnökhelyettes.

Süli Mátyás után Mag Pál lett a szövetkezet elnöke. Így egy év leforgása alatt 4 elnöke volt a szövetkezetnek, ami egyáltalán nem vált a szövetkezet hasznára. Az év folyamán lazult a munkafegyelem, ellentét volt a vezetőség és a tagság között stb. És volt egyéb probléma is. 1951-ben az előző év gyenge eredményeinek ellenére is tovább szaporodott a tagság, de még inkább a tsz földterülete. Ennek oka, hogy az akkori politikai helyzet következményeként megkezdődött a „földtől való szabadulás” időszaka. Így 1951-ben egy dolgozóra kb. 12 kat. hold föld megmunkálása jutott, amit az akkori gépesítési viszonyok között egy ember képtelen volt megfelelően elvégezni. A nehézséget még csak fokozta, hogy a 12 kat. holdon belül mindenkire jutott többek között 1 kat. hold cukorrépa és 1 kat. hold cirok is, melyek igen munkaigényes növények. Ilyen körülmények között a föld megmunkálása, a növényápolás nem volt megfelelő — egyes táblák gazosak maradtak. Az év folyamán tovább gyarapodott az állatállomány is és az állatok megfelelő kiteleltetése érdekében a tsz először ez évben készítet siló-takarmányt. Ez sokat jelentett a takarmánykészlettel amúgyis gyengén álló szövetkezetnek.

Ennek az évnek a szövetkezeten belüli problémáit tükrözi az a tény is, hogy pl. a zárszámadási eredményekről lényegében semmit sem tudunk. Az a néhány papír is, mely ez évről megmaradt, teljesen megbízhatatlan adatokat tartalmaz.

1952-ben a tagság tovább szaporodott és év végén a tagok száma 220 volt, a földterület pedig 1200 kat. hold. 1952 az akkor emlegetett „nagy felfejlesztés éve” volt. A tagság nap mint nap szaporodott. A tagok ugyan önként léptek a szövetkezetbe, de belépési elhatározásukat döntően befolyásolta az akkori adó- és beadási rendszer, valamint a nagyszámú „adóvégrehajtó gárda” igen aktív tevékenysége. A következmény nem is maradt el: a tsz tagsága és területe erősen meggyarapodott, de emellett sok nem megfelelő egyén is bekerült a szövetkezetbe, aminek következtében a munkafegyelem erősen meglazult. Ebben az évben gyakran fordult elő lopás és a közös vagyon hanyag kezelése.

Volt azonban 1952-ben egyéb baj is. Tavasszal, amikor a kukorica már szépen kikelt, egy igen erős fagy tönkretette a vetéseket is és a gyümölcsösöket is. És hogy a baj teljes legyen,

a nyáron igen nagy szárazság volt. Így 1952-ben alig termett valami, illetve még annyi sem termett, hogy elég legyen a beadásba. Év végén a tsz komoly problémákkal küzdött: adófizetés, beadás, osztani a tagoknak, takarmány a jószágállománynak és meg kellett lenni a vetőmagnak is. Termés viszont alig volt. Hogyan oldódtak meg a problémák? Az elnök hosszabb távolléte alatt az itthonmaradottak többet osztottak ki pl. kukoricából, mint lehetett volna (bár a háztáji állatállomány ellátását így sem bírták biztosítani), és így sem a beadást nem tudták teljesíteni (bár a zárszámadási jegyzőkönyv szerint 100%-ig eleget tettek), sem a közös jószágállománynak nem maradt takarmány. Nem is hagyott a szövetkezet télire sok jószágot, de ami megmaradt, az is sok volt, mert 1953 tavaszán ezekből is sok pusztult el éhen.

1952 végén a zárszámadási adatok szerint az állatállomány: 58 ló, 17 csikó, 85 tenyészsüldő, 9 kan, 174 malac, 18 üsző, 1 bika, 30 hizómarha, 64 hizósertés, 400 tyúk, 79 liba és 9 pulyka. A fel nem osztható szövetkezeti alap 327 247 forint volt. A beruházások és növendékállatok kölcsön vett forrásainak összege 627 470 forint volt.

Bizony e nagyon gyenge év után egy munkaegységre igen keveset osztottak: 1 kg búzát, 0,16 kg árpát, 1,27 kg kukoricát, 0,22 kg burgonyát, 0,11 kg cukrot és 2 forint készpénzt.

Az év befejezéséhez a zárszámadási megerősítésről szóló jegyzőkönyvből néhány mondat még ide kívánczok (megerősítés Mezőkovácsházán, 1952. december 19-én): „A termelőszövetkezet az állam iránti kötelezettségének 100%-ig eleget tett. Ez a tsz teljes erőfeszítését vette igénybe.” Ugyancsak itt van szó arról is, hogy a tsz az elkészített mérleg alapján 289 685 forint bevételi hiánnyal zárt; a gyenge fizetés miatt javasolnak még munkaegységenként 1,50 forint kiegészítést s így összesen 30 507 forint új hitelt kellett folyósítani. Bizony ezek nehéz idők voltak a termelőszövetkezetek életében, és valószínű nemcsak Kevermesen.

Mivel az 1952-es év rosszul fejeződött be, rosszul kezdődött az 1953-as év is. Az állatállománynak nem volt elegendő takarmánya s így az állatokat nem tudták megfelelően etetni (sőt a tél végén, illetve a tavasz elején fenntartani is alig). Nem tudták a lovakat fogatolni (néhány jobban tartott pár kivételével),

mert annyira elgyengültek, hogy járni — sőt állni — is alig tudtak. Az istállókban felkötött lovak és tehenek voltak. Így óvták meg őket az összeeséstől. Ilyen körülmények között a tavaszi munkák elvégzése nehezen haladt. Leginkább géppel vagy kézi erővel dolgoztak. Mivel az előző évben a tsz igen keveset osztott a tagoknak, így anyagilag azok is gyengén álltak. Nem volt elég pl., hogy kenyeret amúgyis nehezen lehetett kapni a boltokban, hanem sok tsz-tagnak nem is volt elegendő pénze kenyérre. Sokan csak úgy tudták magukat fenntartani, hogy a szövetkezettől állandóan kölcsönt kaptak. Mindezen nehézségek ellenére a tagok többsége becsületesen dolgozott és igyekezett jó munkát végezni. A tavasz esős, jó termést ígérő volt. De a hasznos növényekkel együtt erősen nőtt a gyom is. Mivel a sok földet nem bírták kellően megmunkálni, a tavaszi kapásnövények elgyomosodtak. Ekkor emlegették sokat az emberek, a repcevirágos kukoricaföldeket látva, a „virágzó mezőgazdaság”-ot. Ez évben aratásig sok nehézség, baj, küzdelem és nélkülözés sújtotta a tagságot (de a magángazdálkodókat is, mert pl. tavasszal a piacon egy liter vetőmagkukorica 10 forint volt).

Az előbbiektől függetlenül a tagság 1953-ban is tovább szaporodott mindaddig, míg Nagy Imre elő nem állt programjával. A Nagy Imre-féle program után a kényszer-önkéntességből belépő ingatag tagoktól erősen felhígult szövetkezeti tagság között rohamos lazulás következett be. Sokan nem akartak dolgozni, szerettek volna azonnal kilépni a tsz-ből. Ilyen körülmények között a vezetőségnek igen nehéz volt a munkája egészen az év végéig. 1953-ban általában jó termés volt, de ezzel együtt új nehézség is jelentkezett — a betakarítás. A meglazult munkafegyellemmel vontatottan haladt a termés betakarítása. Azért, ha egy kissé késve is, de minden terményt sikerült betakarítani. A gabonafélék aratásával kapcsolatban feltétlen meg kell jegyezni, hogy a tsz ez évben alkalmazta először a kombájnnal való aratást, mely Kevermesen teljesen új volt.

Év végén a törzsállomány: 46 ló, 24 tehen, 1 bika, 21 üsző, 7 borjú, 47 koca, 2 kan, 31 hízó, 112 süldő, 419 tyúk és 18 pulyka.

A zárszámadáskor 237 tagnak van munkaegysége, így 237 tag kapott terményt és pénzt. Egy munkaegységre adtak: 3,6

kg búzát, 1 kg rozstot, 0,2 kg zabot, 3,5 kg csöves tengerit, 0,26 kg cukrot és 9,10 forint készpénzt.

A zárszámadással egyidőben közel 100 tag lépett ki a szövetkezetből (nincs pontos adat). A kilépő tagok megfelelő kielégítése igen nagy gondot okozott a vezetőségnek, mert nem akarták, hogy a tsz-t gazdaságilag erős megrázkódtatás érje, de a kilépőket sem akarták megrövidíteni. A problémát sikerült úgyannyira megoldani, hogy a kilépők még kocsit és lovat is kaptak (már akik vittek be). A zárszámadással egyidőben elnökválasztás is volt. Mag Pál lemondott az elnökségről. Utóda Miklós Zoltán lett. 1953-ban még egy másik lényeges dolog is történt a tsz életében: a termelőszövetkezeti csoportból mezőgazdasági termelőszövetkezet lett.

Az 1953-as nehéz év után létszámban és vagyonban kissé megfogyatkozva kezdte meg a tsz az új életet az új évben. Mert bizony 1953 után — az első megrázkódtatás után — új életet kellett kezdeni. Az új elnökkel egyidőben új vezetőséget is választottak s így a munka új lendületet kapott. A tagság 1954-ben jobb munkafegyelemmel kezdett dolgozni és dolgozott is becsülettel egész évben. Jó volt a közösségi szellem, hiszen akinek nem tetszett a közös gazdálkodás, akik nem akartak dolgozni, azaz akik nem szívesen mentek a szövetkezetbe, azok legnagyobb része kilépett. Akik bennmaradtak, azok benn is akartak maradni és szívesen dolgoztak a közösben. 1954 tavaszán jó munkaszellemben, jól haladt a munka. Ezen a tavaszon alkalmazták először a tsz-ben a négyzetes kukoricavetést és a vegyszeres gyomirtást. Mindkettő eredménnyel járt. Már az első félévben megindult a gazdasági fellendülés. A tsz-nek elég szép sertésállománya volt, melyből igen sok süldőt tenyészállatnak adtak el. Így ezekért a sertésekért több pénzt is kaptak. (Ebben az évben nyertek a tsz sertései az Országos Mezőgazdasági Kiállításon első díjat.) A tsz-nek igen sok búzavetése volt. Bár egy kombájn is segítette, az aratás mégis hosszúra nyúlt. Hat hétig tartott. A beért gabona legnagyobb részét kézi kaszával aratták. A hosszú ideig tartó aratás igen kimerítette az emberek erejét. Különben a gépállomás az egész év folyamán igen sok gépi munkát végzett. A gépi munka a tsz-ben a későbbiekben évről évre előtérbe került.

Mivel a termés is elég jó volt, a tsz kezdett gazdaságilag

lassan egyenesbe jönni. Év végéig a tagság is szaporodott néhány taggal. Az emberek általában elégedettek voltak.

1954-hez hasonlóan folyt a munka 1955-ben is: a munkához való viszony jó volt, a tagság zöme becsületesen dolgozott. A termés szintén elég jó volt. Az aratásban két kombájn segédkezett. Az év folyamán szintén sok sertést adtak el tenyészállatnak. Az Országos Mezőgazdasági Kiállításon a tsz sertései második díjat nyertek.

A tagság mindkét évben szaporodott, de a szaporodás ellenére is a létszám a két év folyamán hullámzó volt: az új belépők mellett mindig volt néhány kilépő is. Az 1954. évi és az 1955. évi zárszámadás eredményeiről nincsenek pontos adatok, így azok nem közölhetők.

1955-ben a zárszámadással egyidőben új elnököt választottak. Az elnök M. Tóth Károly lett, aki előzőleg a hadseregben szolgált, mint tiszt. Így az 1956-as évet új elnökkel és az előző két év folytatásaként elég jó munkaszellemben kezdte meg a tagság. Az 1954-ben megkezdődött gazdasági megerősödés 1955-ben és 1956-ban is tovább folytatódott. Ebben az évben vásárolta meg a tsz az első saját tulajdont képező munkagépet — egy Zetort. A termelés az előző évekhez volt hasonló. Kiemelkedő volt a vöröshere-magfogás, mely jelentős jövedelmet hozott a szövetkezetnek. Az állattenyésztésben különösebb, említésre méltó esemény nem volt.

A tagság az év folyamán tovább szaporodott, viszont lazult bizonyos fokig a munkafegyelem. Ennek magyarázata, hogy az utóbbi három év alatt néhány olyan egyén is belépett a tsz-be, akik régebben is, most is csak rontották a közösségi szellemet. Ezek a hibákból és a nehézségekből érveket kovácsolva igyekeztek a közösségi munka ellen agitálni. A tagság zöme viszont mindent elkövetett azért, hogy a szövetkezet termelési tervét teljesítse, és ezáltal a beütemezett munkaegység értékét biztosítsa. Október első felében úgy látszott, hogy ez az év sikeres lesz, a terveket teljesíteni tudják. Már a sikeres zárszámadásra gondoltak, amikor bekövetkezett 1956. október 23-a.

Az 1956-os ellenforradalomig a Petőfi Termelőszövetkezet mellett más termelőszövetkezetek is működtek Kevermesen. Vegyük sorba ezek történetét is 1956. október 23-ig:

A Petőfi Tsz megalakulása után alig múlt el egy év és Kezermesen újabb lépések történtek a szövetkezeti mozgalom területén. Alakult egy I. típusú termelőszövetkezeti csoport, mely a „Kossuth” nevet vette fel. A csoportalakítás előkészületeiben a helyi vezetőkön kívül igen aktívan segítettek a járási tanács vezetői is, (Boruzs és Veszely elvtársak), akik különösen az emberek felvilágosítására fordítottak nagy gondot. Alapító tagok voltak: Bera-testvérek, Molnár József, Gyarmati Péter, Mészáros József, Bán Ferenc és Restye György — összesen nyolcan. A csoport első elnöke Bera József lett, aki ezt a funkcióját 1953 őszéig töltötte be. A tagság a megalakulás után gyorsan szaporodott és egy év múlva már 40 tag kb. 480 kat. hold földön gazdálkodott. 1952 őszén a tagság különösen megszorodott. Ezt, mint más csoportoknál és szövetkezeteknél, itt is nagyban elősegítette az adóvégrehajtók erőszakos tevékenysége, akik nap mint nap járták a házakat; elősegítette a beadási kötelezettség és ráadásul az igen súlyos gazdasági év, azaz a rendkívüli rossz termés. Mivel a tsz-tagok és tszcs-tagok adó- és beadási kedvezményben részesültek, érthető, hogy 1952 őszén könnyű dolguk volt az agitátoroknak. 1952. augusztus hónapban hatan léptek e csoportba, de szeptember hónapban már huszonnégyen léptek be. A tagok száma év végén már 69 volt, a bevitt földterület nagysága pedig kb. 640 kat. hold. 1953-ban Nagy Imre beszédéig még néhányan beléptek a szövetkezetbe, majd a program után rohamos bomlásnak indult. Teljesen azonban nem oszlott fel: a csoport 20 taggal megmaradt és tovább működött. 1953 őszén Recski Jánost választották elnöknek, aki 1955 végéig vezette a csoportot. 1954. október 14-én egy beszámoló jelentés alapján 46 tag 249 kat. hold fölön gazdálkodott. 1955 őszétől az 1956-os ellenforradalomig, azaz a csoport feloszlásáig Borsos Dezső volt elnök. A csoportnak egész működése alatt nem sikerült kialakítani a közös földterületet. A legnagyobb tábla kb. 10 kat. holdas volt, a többi ennél kisebb. Ezeket is csak baráti cserékkel tudták létrehozni. A csoport már az első évben (és a későbbiekben is) a földterület nagyobb részét a gépállomás gépeivel szántatta fel. A többi munkát viszont lófogattal végezték el. Ipari növények termesztésére szerződött a csoport, és az érintett területet szétosztották a tagok között. A cirkot és a

gyapcotot vagy egy táblába, vagy közel levő kisebb táblákba vetették el és ezt közösen művelték meg. A tagság általában igyekezett minél többet termelni. A csoport az 1956-os ellenforradalom alatt oszlott fel.

A község vezetői a Bajcsy utcai lakosok közül Fodor Pál gazdálkodót behívták a tanácsházára (ugyanis alkalmasnak találták tsz-alakítás kezdeményezésére). A tanácsházán elbeszéltek vele egy I. típusú termelészövetkezeti csoport megalakulásának lehetőségeiről. A megbeszélés eredményes volt, mert Fodor Pál és néhány utcabelije kezdeményezésére 1951. február 24-én 21 taggal megalakították a „Bajcsy-Zsilinszky” nevű I. típusú termelészövetkezeti csoportot. A csoport elnöke Lippai Pál lett. A tagság 1951-ben alig vett részt a közös munkában, inkább csak a nevük volt meg. 1951 őszén a vetés alá való szántáshoz részben már igénybe vették a gépállomás gépeit is. 1952 végéig a tagság szépen szaporodott. Ez (hasonlóan a többiekhez) különösen 1952 őszén volt számottevő. Ekkor a tagok száma 84 volt és kb. 560 kat. hold földön gazdálkodtak. A tagság zöme középparaszt volt. Mivel a rossz termés miatt a tagoknak így is igen nagy nehézséget okozott az adó és a beadás, kérték, hogy engedélyezzék a csoport III. típusú termelészövetkezetté való átalakulását. Ez ugyanis még több kedvezménnyel járt. Ennek nem is volt akadálya, sőt a vezetők örömmel vették. Az átalakulás 1953 októberében történt meg. Az elnök továbbra is Fodor Pál maradt, aki már 1952 tavasza óta vezette a csoportot. A vezetőség tagjai: Fodor Pál, Lippai Pál, Lakatos József, I. Mag Imre és Bauer Jenő. A tagok igen nagy lendülettel kezdtek az új élethez. Mindent elkövettek pl., hogy a közösbe vitt jószágállomány takarmányát biztosítsák. Olyannyira, hogy — felsőbb utasításra hivatkozva — a község határában még kint levő és a magángazdálkodók tulajdonát képező kukoricaszárból is vittek a közösbe. Ez sok kellemetlen vitát okozott. A tsz földje nem volt tagosított, így igen nehezen tudták megszervezni a közös munkát. A tsz 1953 tavaszán 40 000 forint építkezési hitelt vett fel. Építettek egy baromfiólat és elkezdték egy sertésól és egy szarvasmarha-istálló építését is, de a befejezésre már nem került sor. Az első közös sertésállomány az a 20 db mangalica anyakoca volt, melyet az

állam adott a szövetkezetnek. Ugyanezen a tavaszon nagyarányú baromfineveléshez is kezdtek. A szokott növények mellett vetett a szövetkezet 22 kat. holdon az akkoriban divatos gyapotot és ezenkívül többféle ipari növény termelésére volt termelési szerződése. A tagság 1953 tavaszán egészen lendületesen kezdett a munkához. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a kukoricát takarékosági szempontból (hogy az igen drága vetőmagkukoricából ne legyen szemvesztés) kézzel vetették el. Ez pedig kb. 300 kat. hold volt. 1952 őszén és 1953-ban a gépállomást csak a talajmunkákhoz vették igénybe, főként a szántáshoz. Fodor Pál elnök 1953 tavaszán iskolára ment és ez időtől a feloszlásig Lakatos József helyettesítette.

Mielőtt azonban tovább mennénk, két dolgot meg kell említeni. Az egyik az, hogy a III. típusúvá váláskor 6 tagot (középarasztok, akiknek az aranykoronájuk meghaladta a 350-et) a helyi vezetők utasítására ki kellett zárni a szövetkezetből. A másik, hogy mivel a tsz jószágállományának takarmánya az 1952-es év rendkívül rossz termése és a beadás miatt nem volt biztosítva az 1952—1953-as télre, a jószágállomány itt is komoly kárt szenvedett. Például a 83 lóból 13 pusztult el éhen. A többi felkötve állt az istállókban, hogy az elgyengüléstől össze ne essenek.

1953 nyarán a Nagy Imre beszéd teljes zavart okozott a szövetkezetben. A „kényszer-önkéntesség” visszaütött. A tagság jelentős része azonnal ott akarta hagyni a szövetkezetet. Az azonnali otthagytásból ugyan nem lett semmi, mert a gazdasági év végéig bennmaradt a tagság zöme, de a közös munka már nem sokat ért. Senki sem vett komolyan semmit és a gazdasági év végével, illetve az őszi betakarítás után azonnal feloszlott a szövetkezet. A feloszlás elég zavaros körülmények között történt meg. Hivatalos zárszámadás nem volt. Amint betakarítottak valami termést, vagy valamiért pénzt kaptak, azt úgy folyamatosan, a munkaegység arányában szét is osztották a tagok között. 1953 őszén az ősziárpat részben még közösen vetették el, de rendszeresen már csak négy-öt ember dolgozott, akik látván a reménytelen helyzetet, maguk is abbahagyták a munkát. A keveremesi „Bajcsy-Zsilinszky” nevű III. típusú termelőszövetkezet 1953 végén teljesen feloszlott.

1952. szeptemberében alakult meg a „Haladás” nevű I. típusú termelészövetkezeti csoport is. A csoport 13 taggal és kb. 160 kat. hold földdel alakult, de 1953 tavaszán a munkák beindulásakor már 24 tagja volt a csoportnak. A csoport első elnöke Petró János volt 1953. január 24-ig, 1953. január 24-től 1954. február 26-ig Gy. Kovács István volt az elnök, majd ettől egészen a feloszlásig Gázsó Ferenc vezette a csoportot. A csoportnak tagosított földje nem volt. Béreltek állami földet, melyet közösen műveltek, s a jövedelmet a terület arányában osztották szét. Az ipari növényekre a csoport együtt szerződött, az előleget is együtt vették fel és azt is a vetésterület arányában osztották szét. Ugyanígy együtt vette fel a csoport a vetőmagot és a műtrágyát is. A gépállomás segítségét csak a szántásokhoz vették igénybe.

Nagy Imre beszéde ebben a csoportban is zavarokat okozott és ez év őszén többen kiléptek. De a többség maradt, s a csoport továbbra is működött. Persze ez a működés gyakorlatilag nem sokat jelentett. Így az ellenforradalom lényeges rombolást nem is igen végezhetett. Ebben az időben a csoport inkább már csak papíron létezett. A végleges feloszlás 1956. december 24-én történt meg. Idézek az e napon készített hat aláírási jegyzőkönyvből: „Mivel ezen csoport hivatalosan máig is fennállt, bár már több mint két éve semmi csoport-jellege nincs, egyáltalán nem működik, a mai nappal véglegesen feloszlík.” Így szűnt meg a „Haladás” nevű I. típusú termelészövetkezeti csoport.

1953 tavaszán az Alkotmány utcaiak is szerveztek egy I. típusú termelészövetkezeti csoportot, mely az „Egyetértés” nevet kapta. A csoport 17 taggal és kb. 120 kat. hold földdel alakult meg. Elnöke Borsándi János volt, egészen a feloszlásig. Mivel a tagság elég igaerővel rendelkezett, a gépállomás segítségét kevésbé vették igénybe. Az ipari növények termelésére a csoport közösen szerződött, majd a szerződött területet arányosan szétosztották. Csak a gyapotot vetették közösen egy táblába, melynek megmunkálását már mindenki önállóan végezte. A csoport tagsága a feloszlásig alig változott. A csoport működésének gyakorlati jelentősége alig volt. Inkább csak a

nyilvántartásban szerepelt. Az 1956-os ellenforradalom idején teljesen feloszlott.

1956. május elseje előtti hetekben alakult meg a „Május 1” nevű I. típusú termelőszövetkezeti csoport, 12 taggal. Az alakuló közgyűlésen a járás vezetői közül jelen voltak: Kertész Márton vb-elnök és Gabnai Sándor szöv. csop. vez. A községi tanácstól Mag Pál vb-elnök volt jelen. Elnöknek Recski Jánost választották, Intéző Bizottsági tagok: Kiss András és Bálint Béla lettek. Már az alakuló közgyűlésen elhatározták a közös jószágállomány beállítását, amiből azután nem lett semmi. Októberig kevés volt az idő. 1956. szeptember 2-án közgyűlésen a tagság a földterület tagosításával foglalkozott. Ez időben a csoport földterülete 100 kat. hold volt, melynek 200 kat. holdra való kiegészítését kérték. Ez a csoport igen rövid életű volt. 1956 őszén alig kezdett a tagság közösségi szelleme bontakozni, máris az ellenforradalom hatása alá került. 1956. november 27-én közgyűlést tartottak, ahol „a tagság úgy határozott, hogy nem hajlandó a csoportban maradni”. E határozatot 11 aláírás hitelesíti.

1956 után . . .

Most foglalkozunk a termelőszövetkezetek történetével 1956. október 23—1960. január 11-ig terjedő időkből:

Mi történt a Petőfi Termelőszövetkezetben 1956. október 23-a után? 1956. október 23-a után néhány napig Kevermesen nem történt semmi különös. Az emberek ugyan izgatottak voltak, de azért dolgoztak. A baj 23-a után néhány nappal kezdődött, amikor Békéscsabáról egy ellenforradalmárokkal megterakott teherautó érkezett. Ezek indították el Kevermesen a lavinát. A vezetőséggel az élen, kialakult a tsz-ben a kilépési hangulat. A tsz-ben teljes volt a káosz. A vezetőség egy része és a tagság nagyobbik fele a kilépés és tsz-vagyon felosztása mellett agitált. Ezekben a napokban közgyűlést hívtak össze, ahol olyan határozatot hoztak, hogy az 1956-os évben teljesített munkaegységre arányosan szétosztják a szövetkezet vagyonát, valamint mindenki megkapja a bevitt földterületét.

A közgyűlés határozata alapján ez legnagyobbbrészt meg is valósult, a tagság többsége ki is vitte a szövetkezetből a vezetőség által meghatározott vagyont. Nagyon sokan a teljes vagyon szétosztását követelték, sőt még az állami épületeket is leltárba vették ilyen szempontból. Volt az utcákon hurcolkodás: vitték a szerszámokat, vezették a jószágokat. A jelentős gazdaságból alig maradt valami. Viszont azok, akik továbbra is szövetkezetben akartak maradni, igyekeztek a kilépőket szándékukról lebeszélni. Komoly harc volt ezekben a napokban, kemény küzdelem: ember harcolt az emberért.

A szövetkezet józanabb gondolkodású emberei, akik a tsz-t magukénak tekintették, a zavaros napokban is folytatták a munkát, szántottak, vetettek, befejezték az őszi munkákat, elvetették a búzát stb. Megvetették az alapját a jövő gazdasági évnék. Ezeknek az embereknek igen nehéz munkájuk volt, mert nem törődött velük senki, munkájuk csak akadályokba ütközött. A vetés sem ment zökkenőmentesen, mert pl. voltak olyan napok, amikor a traktorosok sem mentek ki a gépekhez — nem dolgoztak. Azért ezek az emberek nem hagyták magukat egykönnyen. Alakítottak pl. egy bizottságot, melynek az volt a feladata, hogy a közös vagyont (ami még menthető volt) megvédjék a kilépő tagok erőszakoskodásai ellen. Sajnos azonban ez csak kis mértékben sikerült.

Az ellenforradalom leverése után új vezetőség alakult és Kiss István elnökkel az élen hamarosan rendet teremtett. A közel száz családból csak 33 család maradt meg a termelőszövetkezetben (főleg idősek, betegek, régi pártharcosok stb.), akik 304 kat. hold földön kezdtek új életet. Fokozatosan beindult a munka. Voltak már, akik a megmaradt állatállományt rendszeresen gondozták; voltak, akik nap mint nap rendszeresen megjelentek a munkahelyen.

1957-ben a tsz kis létszámú tagsága egységbe tömörülve mindent elkövetett, hogy bebizonyítsa a nagyüzemi gazdálkodás fölényét. Az ellenforradalom leverése után a kormányprogram egyik fő célja a nagyüzemi gazdálkodás megerősítése és továbbfejlesztése volt. Ezt akarták a „petőfisták” is. A tsz vezetőségében a kollektív szellem érvényesült és a kis létszámú tagság közösségi szelleme is jó irányba fejlődött. A vezetőség hetenként ülésezett, tervezett. 1957 az erősödés éve volt: a

gazdasági helyzet normalizálódott. Ezt nagyban elősegítette az a rendelkezés is, melynek értelmében a kilépett tagoknak az okozott károkat meg kellett téríteniük.

1957 végén 35 család volt a tsz-ben és 365 kat. hold földön gazdálkodtak. Az év folyamán vásároltak egy Zetort, egy fűkaszálógépet és egyéb kisebb gépeket. Ezek sokat jelentettek az önköltség szempontjából. A tsz állatállománya az év végén: 137 szarvasmarha, 545 db sertés, 37 ló és 13 család méh. A termésátlagok az előző évinél jobbak voltak.

Mivel 1957-ben a tsz gazdaságilag elég jól megerősödött, így évvégén szépen is osztottak. Talán többet is, mint lehetett volna, mert a következő évben ehhez viszonyítva jóval kevesebbet osztottak. 1957-ben egy munkaegységre 3 kg búzát, 3 kg árpát, 3,25 kg kukoricát stb., stb. és 30,— forint készpénzt osztottak ki. Így egy munkaegység értéke összesen 60,77 forint volt.

1958-ban a tagság szaporodni kezdett. Év végén már 42 család dolgozott a szövetkezet 510 kat. hold földjén. Az év folyamán erősítést kapott a vezetés: sikerült egy mezőgazdaszt „szerezni”, aki sokat jelentett a gazdaság tervszerű és szakszerű irányításában. A tsz az év folyamán nagyobb arányú építkezésbe kezdett, melyet 1959-ben is folytattak. Ez bizony egy kissé többbe került, mint tervezték, és amit a tsz minden különösebb megerőltetés nélkül elbirt volna. Bár a termés elég jó volt, mégis egy munkaegységre csak 2,8 kg búzát, 1,5 kg árpát, 1,3 kb kukoricát és 20,— forint készpénzt osztottak. Az egy munkaegység teljes értéke 32,80 forint volt.

1959-ben a tagság nagyobb mértékben szaporodott, mint az előző két évben együttesen. Pedig sem a beadás, sem a sok adó nem kényszerítette az embereket a közösbe. E tekintetben nem történt más, csak annyi, hogy az MSZMP népmvelői állandó és rendszeres felvilágosító munkát végeztek a dolgozó parasztok között. Az év végén, mielőtt a „nagy felfejlesztés” megtörtént volna, 62 család dolgozott a tsz 776 kat. hold földjén. A tagok viszonya a munkához jó volt. Ebben az évben újra előtérbe került a jószágállomány gyarapítása. Ez a jövedelem szempontjából is fontos volt. A jószágállomány gyarapításához az eléggé jó termés megfelelő alapot biztosított.

Az állatállomány év végén: 199 db szarvasmarha, 28 db ló, 680 db sertés, 300 db törzsbaromfi, 24 család méh stb.

Az építkezéseket az év folyamán tovább folytatták. Így egy munkaegységre az jó termés ellenére is kevesebbet osztottak az előző évinél: 3 kg búzát, 1,5 kg árpát, 2 kg kukoricát stb., stb. és 13,33 forint készpénzt. Az egy munkaegység összértéke 31,— forint volt.

Ilyen körülmények között lépett át a szövetkezet az 1960-as évbe, mely a szövetkezet és Kevermes életében is a fordulat éve volt.

Az 1956-os ellenforradalom leverése után 1957-ben újra lendületet vett a termelőszövetkezeti mozgalom. Egymás után alakultak újra meg az I. típusú termelőszövetkezeti csoportok. Most egészen más körülmények között, mint az ellenforradalom előtt. Az emberek nyugodtan éltek. Nem volt már beadás és kiszámíthatatlan adótarifa. Nem, nem történt más, csak a Petőfi Tsz aktív tagjai, az MSZMP agitátorai és a tömegszervezetek népnevelői folytattak felvilágosító munkát a dolgozó parasztok között.

Ilyen körülmények között alakult meg 37 taggal 1957. október 6-án Dalacsi János vezetésével az „Október 6” I. típusú termelőszövetkezeti csoport. Az alakuló gyűlést a tanácsházán tartották meg. A csoport elnöke a csoport fennállásának egész ideje alatt Dalacsi János volt.

Már 1957 őszén megkezdték a táblák kialakítását, mely néhez feladatnak ígérkezett. Viszont 1958-ban a földterület táblásítása már elég jól haladt. Ez év nyarán a csoport kb. 230 kat. hold földje három táblában volt együtt. A táblásításig a tagság lényegében egyénileg dolgozott saját földjén. 1958 őszén már közös táblába vetették a gabonát, 1959 tavaszán már az ipari növényeket is, amit közösen is munkáltak meg. Ezekre a szerződést a csoport egyben kötötte meg a vállalatokkal, egyben vették fel az előleget stb. 1959-ben — közgyűlési határozat alapján — a betakarítás után az ipari növények bruttó jövedelmének 10%-át bent hagyták a bankban azzal a céllal, hogy majd ez az összeg biztosítsa az alapot a III. típusú szövetkezetté való alakuláshoz.

1959 novemberében az „Október 6” I. típusú termelőszövetkezeti csoport átalakult III. típusú termelőszövetkezetté és a „Lenin” nevet vette fel. Ez a Lenin Tsz azonban 1960 januárjában — két hónapi működés után — beolvadt az új III. típusú Kossuth Termelőszövetkezetbe s így mint önálló szövetkezet megszűnt működni.

1958 tavaszán alakult meg 12 taggal az „Új Élet” nevű, I. típusú termelőszövetkezeti csoport, mely kb. 180 kat. hold földön gazdálkodott. A csoport elnöke egészen 1960 januárjáig Recski József volt. A tagság 1958-ban és 1959-ben állandóan szaporodott és 1959 végén már 26 tagja volt a csoportnak és kb. 350 kat. hold földön gazdálkodtak.

A csoport a gáépállomás segítségét leginkább csak a szántásoknál vette igénybe, a többi munkát a tagság saját erővel végezte. Az ipari növények termelésére ők is közösen szereztek le és a területet a bevitt földterület arányában osztották szét a tagok között. Az ipari növények közül a kendert közösen munkálták meg (vetés, betakarítás). A jövedelmet a földterület arányában osztották szét.

A csoport 1960 januárjában szűnt meg, amikor beolvadt az új III. típusú szövetkezetekbe, illetve a tagság zöme a Petőfi Tsz tagja lett.

1958-ban az őszi elején újabb I. típusú termelőszövetkezeti csoport alakult: „Búzakalász” néven. Az elnök végig Uszka Miklós volt. 1959-ben már 40 család dolgozott a csoportban, melynek tagosított földje nem volt, s így a közös munka nem alakult ki. Minden munkát egyénileg végeztek. A gépállomás segítségét csak az őszi mélyszántásoknál vették igénybe. A csoport 1960 januárjában szűnt meg, illetve olvadt be a III. típusú tsz-ekbe.

1958 decemberében alakult meg a „Vörös Csillag” nevű I. típusú termelőszövetkezeti csoport 16 taggal és 240 kat. hold földdel. Az alakulással kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy e csoportot kissé mesterkélten hozták létre, mert a 16 alapító tagból csak 2 volt földműveléssel foglalkozó dolgozó paraszt (Bauer Jenő, aki az elnök lett és Vári József, aki az

„aktív” tagságot képviselte). A többiek a KTSZ és a földmű-
vesszövetkezet alkalmazottaiból kerültek ki. Az idő halad-
tával, ahogyan szaporodott a csoportban a valóban paraszti
foglalkozású dolgozók száma, úgy maradtak ki az előbb emlí-
tett KTSZ és földművesszövetkezeti dolgozók. 1960. január
8-án a csoport átalakult III. típusú szövetkezetté. A csoport
1959 végén már 75 taggal kb. 810 kat. hold földön gazdálkodott.
Az elnök egészen 1960 február elejéig Bauer Jenő volt.

A megalakulás után azonnal megkezdték a földek táblásítását
és 1959 őszén a csoport földje már három táblában volt. Így ezen
az őszön a szántást és vetést közösen és egy táblában végezték.
Ezen az őszön válték először igénybe a gépállomás munkáját
és 200 kat. holdon végeztettek mélyszántást. A közös munka
csíráinak kialakulása már ez év tavaszán megkezdődött, ami-
kor az ipari növényekre közösen szerződtek és közösen vették
fel az előleget. A bevetett területet és az előleget a földte-
rület arányában osztották szét.

Érdemes még megjegyezni, hogy amikor 1960. január 8-án a
csoport III. típusú termelészövetkezetté alakult, a 75 tagból csak
25 tag maradt benn a szövetkezetben, illetve lépett a III. tí-
pusba. Ez a 25 tag lett azután néhány nap múlva a magva a
tsz-nek, melyet 1960. február 6-án újjáalakítottak, de továbbra
is a „Vörös Csillag” nevet viselte.

1959 októberében még egy újabb I. típusú termelészövetke-
zeti csoport alakult Kevermesen, mely a „Dózsa” nevet vette
fel. A csoport 58 taggal alakult, 607 kat. hold földön.

Már az alakuláskor sikerült több kisebb táblát kialakítani.
Így pl. volt egy 63. kat. holdas tábla és több kisebb tábla. Egy
9 kat. holdas táblán már közösen vetették az őszi árpát és
ugyancsak közösen vetették el a 107 kat. hold búzát is, mely
három táblában volt. Tehát e csoportban is már az első őszön
megkezdték a közös munkát. A tél beállta előtt 24 kat. hold
földhöz szerves trágyát használtak. A gápállomás segítségét
csak az őszi mélyszántáshoz vették igénybe, 137 kat. hold
földhöz.

A csoport elnöke Nagy István volt. A csoport 1960 január-
jában beleolvadt a „Kossuth” nevű III. típusú termelészövet-
kezetbe, melynek első elnöke szintén Nagy István volt.

Ez volt a helyzet Kevermesen 1960 január elején, amikor Békés megyében már megindult egy új folyamat, amely azonban nemcsak Békés megyei jelenség volt.

1960 után . . .

1960 január közepén lényeges változás történt Kevermesen. Előljáróban azonban meg kell jegyezni, hogy az MSZMP VII. kongresszusa után, 1959 decemberében, országosan rohamos léptekkel indult meg a termelőszövetkezetek alakítása, szervezése. Így Békés megyében is. Ez a folyamat a környező községekben 1959 decemberében és 1960 januárjában bontakozott ki teljes lendülettel. A parasztság tudatának átalakulása még nem volt megfelelő (hiszen egyes embereknél még ma is bőven van probléma) és mivel igen nagy volt az emberekben a régihez való ragaszkodás (főként a magántulajdon tekintetében), így minden községben nagyarányú felvilágosító és népnevelő munkát kellett végezni.

Az 1960. január 12 utáni napokban a legrégebben működő „Petőfi” III. típusú termelőszövetkezet tagsága és földterülete erősen meggyarapodott. Ugyancsak erősen meggyarapodott a néhány nappal előzőleg III. típusúvá lett „Vörös Csillag” Tsz tagsága és földterülete is, valamint az újonnan alakult „Kossuth” nevű III. típusú termelőszövetkezet tagsága és földterülete. Így a községben három III. típusú termelőszövetkezet alakult: a „Petőfi”, a „Vörös Csillag” és a „Kossuth” termelőszövetkezetek.

Alighogy megalakultak a tsz-ek, hamarosan jelentkeztek az első nehézségek: szakemberhiány, megfelelő és tapasztalt vezetők hiánya, mezőgazdasági gépek hiánya, épületek hiánya, az emberek bizalmatlansága és tapasztalatlansága a kollektív munkával kapcsolatban, a vetésforgók és táblák kialakítása stb., stb. Ezek a nehézségek és problémák különösen az első évben, de a következő években is éreztették hatásukat: munkaszervezési problémák, a közös vagyon nem-becsülése, az emberek tudatának lassú alakulása, a közös állatállomány elhelyezése, termelési zavarok stb. Így következett be az, hogy termelőszövetkezeteink 1960 decemberében még szedték a cu-

korrepát és 1961 januárjában még kukoricát törtek stb. A helyzet a következő években javult és 1963 végén a járás és a község vezetői már elérkezettnek látták az időt, hogy Kevermes dolgozóit egy termelőszövetkezetbe tömörítsék. Az idáig vezető utat azonban nézzük meg egy kissé részletesebben is, az egyes termelőszövetkezeteken belül:

Petőfi Termelőszövetkezet

1960-ban az elnök továbbra is Kiss István maradt és a vezetőségben lényeges változás nem történt. Ez a vezetőség az eddigi kisebb termelőszövetkezetet elég jól vezette, de az új, megnövekedett szövetkezet sok és nehéz problémáinak megoldására minden igyekezete ellenére sem volt képes. Vizsgáljuk az új helyzetet. Az év elején a szövetkezetbe 370 család lépett be. Érthető okból a régi tagok egy része bizalmatlanul fogadta az új tagokat, mondván, hogy „könnyű a készbe jönni”; de bizalmatlanok voltak az új tagok is, mert úgy gondolták, hogy a régiek hiányosságait, mulasztásait és egyéb problémákat velük akarják megoldatni.

Mivel a tsz lényegesen megnövekedett, komoly mértékben jelentkeztek az új szövetkezetekhez hasonló problémák is: épületek hiánya, gépek hiánya, takarmányhiány stb. Igaz, a község határának háromfelé való osztása a tavaszi munkák megkezdése előtt megtörtént, mégis, néhány „elkallódott” kisparcella szintén problémát okozott vagy a megkeresés vagy a bemunkálás szempontjából. Ugyancsak sok gondot okozott az emberek tudata is, mert pl. az új tagoknak nehéz volt a beilleszkedés, nehéz volt a megválás a megszokott földterület-től, a megszokott jószágtól, szerszámoktól stb. A tapasztalatok ellenére is nehézséget okozott a munkaszervezés, többek között éppen az emberek bizalmatlanságánál fogva, amit még mindig tápláltak a felszabadulás előtti osztályviszonyok (volt agrárproletárnak és volt középparasztnak kellett most együtt dolgozni) és nemkülönben az, hogy új munkakörülmények között kellett dolgozni.

Február végén, március elején azonban sikerült kialakítani a munkabrigádokat (négy növénytermesztő és egy állatte-

nyésztő), beindulhatott a munka. Az emberek az új körülmények között is szerették a földet és a brigádok megalakulása után a fogatok megkezdték a trágyahordást, majd a tavaszi szántást és egyéb tavaszi munkákat. Egy kicsit engedett az emberek között a bizalmatlanság és a tavasz kezdetével megfelelő ütemben kezdődött a munka. A munkafegyelem türehető volt és ha néha-néha előfordultak is civódások az emberek között (és a vezetőségben is), lényegében megmunkálatlan föld nem maradt.

A legnagyobb probléma az őszi munkák idején vetődött fel. Mintha romlott volna a helyzet, az őszi betakarítás vontatott volt. A termés egy része kint maradt a határban s jelentős hányada tönkre is ment. Ráfizetéses lett a cukorrépatermelés és a napraforgótermelés is. Még decemberben is szedték a cukorrépat, aminek többek között még az is oka volt, hogy nem volt meg az összhang a tsz vezetősége és a gépállomás között (szállítási problémák). Ez évben komolyabban gépesített munkáról alig beszélhetünk, mert a gépállomás csak kevés gépet tudott a tsz rendelkezésére bocsátani. A tsz-nek saját gépe csak egy db volt: egy K 25-ös zeter.

Az állatállomány megnövekedése, illetve a férőhelyhiány újabb problémát jelentett a vezetőségnek. A problémát úgy oldották meg, hogy az állatok egy részét az egyes tagok kihasználatlan istállóiban helyezték el. Még ez évben megkezdték (és 1961-ben folytatták) a szerfás istállók építését s így próbálták megoldani a férőhelyhiányt. Végleg 1961-ben sikerült. Ugyancsak ez évben megkezdték a további állandó istállók építését is.

1960. december 31-én a tagok száma 426 (408 család), akik összesen 97 953 munkaegységet teljesítettek. A tsz összes földterülete 2625 kat. hold, melyből 287 kat. hold volt a háztáji. Az egy munkaegység értéke 29,50 forint, melyen belül osztottak 2,94 kg búzát, 1 kg árpát, 1 kg kukoricát, 0,40 kg cukrot, 0,46 kg cirokmagot és egyéb természetbenieket 1,56 forint értékben.

1961-ben javult az emberek kapcsolata, s a munkához való viszonyuk is. Az emberek lassan megismerték egymást, kezdték összeszokni és bízni egymásban. A tavaszi munkák megkezdése előtt három növénytermesztő és egy állattenyésztő

brigádokat szerveztek. Mindezek ellenére az előző év hiányosságai miatt bizonyos bizalmatlanság volt tapasztalható a tagságban, a vezetőséggel szemben. Ennek oka a vezetésben előforduló gyakori tervszerűtlenség volt. Így pl. ez évben vezették volna be az eredményességi munkaegységet, mely a gyenge előkészítés miatt nem sikerült. Viszont a kísérletezés az egész év folyamán sok zavart okozott.

Tavasszal nehézségek jelentkeztek az állattenyésztésben is, mert a férőhelyhiány mellett takarmányhiánnyal kezdték az évet, s így komoly összeget kellett takarmányvásárlásra fordítani.

Ez évben a növénytermesztésben már nagyobb mértékben alkalmazták a vegyszeres gyomirtást (búza és kukorica), ami lényegesen könnyítette az emberek munkáját. Ugyancsak az emberi munka könnyítését eredményezte a nagyobb arányú gépesítés is (már 5 db erőgép van saját tulajdonban). Említést kíván az is, hogy próbaként ez évben vetették először a sokat emlegetett „aranyözön” tengerit (100 kat. holdon), és mivel ennek termésátlagja jóval alulmaradt a hazai fajtánál, csálódást és nagy visszatetszést okozott az emberekben.

A fokozatosan szaporodó problémák miatt a javuló munkafegyelem újra lazulni kezdett. Következmény: nem haladt az őszi betakarítás, illetve a termés egy részét be sem takarították. A földben maradt és fagyott meg a takarmányrépa és ugyanekkor takarmányellátási nehézségek voltak! A szövetkezet az évet 15 vagonos abrakhiánnyal zárta. A hibák okait elsősorban a tsz vezetőségében lehetett és kellett keresni. Nem a vezetők jóakarátában volt a baj, hanem a hozzáértésben. A kisebb szövetkezetet zökkenőmentesebben tudták vezetni, a sokkal nagyobb gazdasággal már nem voltak képesek megbirkózni. A szövetkezet az évet mérleghiányosan zárta (deficit).

Év végén a tagok száma 391, az összes földterület 2614 kat. hold. Az évi felhasznált munkaegységek száma 102 854 munkaegység. A tagság összes évi jövedelme 2 842 694 forint. Egy dolgozó család évi átlagjövedelme 8242 forint ami bizony igen kevés. Az egy munkaegység értéke 23,64 forint melyen belül osztottak 1,46 kg búzát, 0,52 kg árpát, 1,5 kg kukoricát, 0,24 kg cukrot stb. természetbenieket.

1961 végén már világos volt, hogy elkerülhetetlen a vezetőségváltozás. 1962 januárjában néhány vezetőségi tag kivételével a szövetkezet teljes vezetőségét kicserélték. Az új elnök Cinege Gábor lett (állami dotációval), aki előzőleg állami gazdaságot vezetett. Az új vezetőség a legrövidebb időn belül megkezdte a munkaszervezést: alakítottak két növénytermesztő brigádot, egy állattenyésztő brigádot és egy gépesített brigádot.

Ebben az évben alakultak ki véglegesen a vetési táblák és ezzel egyidőben a tervszerű vetésforgók. Nagy lendületet vett a vegyszeres gyomirtás is, mert ez évben már több mint 1000 kat. holdon végeztek vegyszeres gyomirtást. Feljegyzésre méltó, hogy kísérletképpen egy 12 kat. holdas 70 cm-es őszi mélyszántású táblán különleges kukoricatermesztési eljárást próbáltak ki: a 70 cm-es sortávolságban, 15 cm-es átlag tőtávolságra vetett kukoricát egyáltalán nem kapálták meg és nem is ritkították ki, hanem csak vegyszeres gyomirtással kezelték. A termés a nyári aszály ellenére is rekord volt: 1 kat. holdon 41,54 mázsa májusi morzsolts kukorica termett. Ezzel szemben ugyanilyen szántásban, de a hagyományos termesztési móddal 12 mázsával kevesebb csöves kukorica termett, mint a kísérleti területen. Nagy újság még ebben az évben, hogy a nyáron pihentek a kaszák, mert a gabonafélék aratása 100%-ig gépesített volt. Ez évben a tsz gépesítése tovább folytatódott és év végén már 7 sajtóerőgép volt.

Bár az év folyamán sokat javult a munkafegyelem és sokat javult a tagság és a vezetőség viszonya is, mégis az őszi folyamán komoly betakarítási problémák jelentkeztek. A nagy termést a kevés munkaerő miatt csak lassan tudták betakarítani, a kukoricatörést pl. csak 1963 márciusában fejezték be. Az őszi mélyszántás is elmaradt (cirokvetés és kukoricavetés), ennek következménye a következő év termésében ütközik ki: gyengébb talajelőkészítés, gyengébb termés.

Az új vezetőség az év folyamán a kitűzött feladatok közül a következőket valósította meg: megszűnt a takarmányhiány, sokat javult a munkafegyelem, valamint javult a tagság és a vezetőség közötti viszony is.

Év végén a tagok száma 375 fő, az összes földterület 2638 kat. hold. A tagok közül 328 dolgozott, akik 91 731 munka-

egységet teljesítettek. Egy munkaegység értéke 30,71 forint, melyen belül osztottak 1,43 kg búzát, 0,23 kg árpát, 2,6 kg kukoricát, 0,17 kg cukrot és egyéb természetbenieket 1,89 forint értékben.

Az 1963-as év lényegében már a bizalom légkörében indult és folytatódott: a tagság bízott a vezetőségben. Ugyancsak tovább javult az emberek munkához való viszonya is. Bár januárban és februárban még volt töretlen kukorica, de mihelyt az idő megengedte, a törést azonnal befejezték. Az állattenyésztéshez és az állatállomány fejlesztéséhez — a tsz életében először — biztosították a megfelelő takarmányalapot. Ennek eredménye volt az állattenyésztésből eredő másfélmillió forintos többletbevétel (baromfi és hízómarha).

Még a tavasz folyamán lényegében gépesítették a szövetkezetet. 140 kat. holdra jutott egy traktoregység és a hozzá szükséges munkagépek. Az aratást, mint az előző évben, most is teljes egészében géppel végezték. Ez volt az első év, amikor a szénabetakarítás is gépesített volt. Az őszi folyamán kísérletképpen megpróbálták a kukoricát kombájnnal letörni: a kísérlet sikerült. A napraforgó betakarítását teljes egészében gépekkel végezték.

A lucernamag-termesztés jó jövedelmet ígért a tsz-nek, de a levágott termés egy részét a gépállomás késlekedése miatt az eső tönkretette. Csak ez kb. 300 000 forintos kiesést jelentett.

A szövetkezet méhészete már évek óta stagnál. Kár, mert nemcsak a méztermelés, hanem elsősorban a termelés szempontjából volna jelentős a szaporítás. 1960-ban a vöröshere-magfogásnál pl. azokon a táblákon, ahová a méhek jártak, kat. holdanként 30—40 kg-mal több mag termett, mint azokon a táblákon, ahová a méhek nem jártak.

Mi a helyzet az 1963-as év végén? A szövetkezet gépállománya: 16 db erőgép (köztük egy db DT 54-es lánctalpas erőgép is) és az ezekhez szükséges munkagépek. A tsz összes földterülete 2642 kat. hold. A szövetkezet összes vagyona 11 666 000 forint, melyből tiszta vagyon 7 208 000 forint. A beruházási és egyéb hitelállomány év végén 3 324 000 forint, melyből egy reduk. kat. holdra 1506 forint jut.

A tagok száma 380 fő. Az egy tsz családra jutó jövedelem 11 403 forint. Az egy munkaegység értéke 35,— forint, mely-

nek egy részét természetbeni juttatásban fizették ki. Még növelte a jövedelmet a prémium is, ugyanis a prémium-rendszer az előző évek ígéretései ellenére csak ez évben valószínűsíthetően meg eredményesen. Ez erősítette a tagság és a vezetés közötti viszonyát.

A följeljesztés utáni éveket vizsgálva, nyugodtan megállapíthatjuk, hogy az 1963-as év a hibák ellenére is a legjobb és a legeredményesebb volt. A szövetkezet lassan rátért arra az útra, melyen majd (természetesen sokkal magasabb szinten) haladnia kell. Persze még sok a probléma és az emberek tudatában sincs minden rendben, de biztosítottnak látszik a további fejlődés.

Amikor 1963. december 13-án a három termelőszövetkezet egyesülésével megszületett a most már az egész község dolgozó parasztságát magában foglaló „Lenin” nevű mezőgazdasági termelőszövetkezet, a majdnem 15 évig működő, sok vihart és megpróbáltatást átvészelt Petőfi Termelőszövetkezet rendeltetését (hogy előkészítse egy még fejlettebb társas gazdálkodás lehetőségét) befejezve — megszűnt.

Kossuth Termelőszövetkezet

1960. január 28-án alakult meg a „Kossuth” nevű III. típusú termelőszövetkezet, mely részben a volt „Dózsa”, részben a volt „Lenin” termelőszövetkezetekből és az új tagokból tevődött össze. Az alapító családok száma 353, az alapító tagok száma 357, a földterület pedig 2123 kat. hold volt. Elnöknek Nagy Istvánt választották, aki előzőleg a Dózsa Termelőszövetkezet elnöke volt. A tagság nem volt egységes: egy része az „öreg” község középparasztjaiból és az újtelep földhözjutottjaiból tevődött össze, és a két csoport között gyakran fordult elő kisebb-nagyobb surlódás, gyakran komoly vita is. A viták leginkább a „ki mennyit dolgozik és kinek vannak előnyei” témák körül forogtak. Azonban a nézeteltérések fokozatosan megszűntek.

A három kevermési tsz megalakulása után a bevitt földterület arányában háromfelé osztották el a község határát, és a három tsz közül a Kossuth Tsz kapta a leggyengébb minő-

ségű és a legtávolabbi földet (lőkősházi határ). Ezt bizonyítja az is, pl., hogy a román határ mentén 8 km hosszúságú határsáv-rész jutott a Kossuth Tsz-nek.

A megalakulás után hamarosan összeállították a brigádokat: négy növénytermesztő és egy állattenyésztő brigádot. Az első komolyabb közös munka a tavaszi szántás megkezdése volt. Mivel gépesítésről még alig beszélhettünk ebben az időben, a tavaszi szántást csaknem teljes egészében lovakkal végezték. Az első évben a munkához való viszony a tagság jelentős részénél elég rossz volt. A kezdeti nehézségekre jellemző, hogy 1960-ban maradt bevetetlen földterület is (egy-két holdas parcellák), mert azt sem tudták, hogy az egyes kisebb parcellák melyik termelőszövetkezethez tartoznak. Ilyen esetek azonban 1961-ben már nem fordultak elő. A gyenge gépesítés miatt ebben az évben a tagság főként kézi erővel aratott. Aratógép csak egy keveset segített bele az aratásba. Jellemző a kezdetleges viszonyokra, hogy pl. vegyszeres gyomirtást nem alkalmaztak, a műtrágyát kézzel szórták ki stb. Összegezve a helyzetet: a tsz-ben nagyüzemre jellemző eljárások a közös munkán kívül nem voltak.

Egyáltalán nem volt közös istálló, illetve semmiféle közös épület. Az állatállományt és a termést is házaknál helyezték el. Az állatállomány 23 helyen volt. A problémákat igyekeztek megoldani: megkezdték a szerfás istállók építését. Elsőnek egy 36 m-es lóistálló építését kezdték meg, melyet takarékosági szempontból ugyanabból az anyagból 72 m-esre építettek (ez az istálló 1963 decemberében a nagy hó nyomása alatt részben összeroppant). Még ebben az évben megkezdték egy 300 mázsás góré, egy 200 mázsás magtár, egy 25 férőhelyes fiazató és egy kb. 400 férőhelyes hizlalda építését is. Az épületek részben már a tél elejére elkészültek s így az állatállomány egy része közös istállóba került. A tavasz kezdetén közös munkával ültettek 5000 db fát és telepítettek egy 7 kat. holdas gyümölcsöst. Gondoltak a takarmányszükségletre is, mert ugyancsak 1960-ban vetettek 110 kat. hold lucernát.

A termények őszi betakarítása nehezen és vonatottan haladt. Ennek okai: a munka hiányos megszervezése, a munkához való nem megfelelő viszony és az igen esős időjárás volt. Így adódott hogy pl. a cukorrépatermelés a kései szedés és a

problémás szállítás miatt alig hozott hasznot. De a télre is maradt egy kis törnivaló és egy kis szárvagás.

Az év végéig a tsz három erőgépet vásárolt, de ezek a gépek lényeges segítséget csak a következő évben jelentettek. Ilyen év után a tsz vagyoni helyzete elég gyenge volt. Igen kicsi volt az állatállomány is: 99 szarvasmarha, 137 ló és 578 db sertés.

A tsz év végén egy munkaegységre 19,67 forintot osztott, melyen belül 2,8 kg kenyérgabonát, 0,36 kg árpát, 2,5 kg kukoricát, 0,31 kg burgonyát, 0,18 kg cukrot és egyéb szálas-takarmányt is juttatott.

Az emberek már az első évben kezdtek összebarátkozni, összeszokni. Összehozta őket a közös probléma. Ez a javulás 1961-ben tovább folytatódott. Már sokkal kevesebb volt egymás között a vita, a probléma. Így 1961-ben az előző rossz év ellenére is jobban ment a munka, mint 1960-ban. Az emberek kezdtek belátni, hogy a jövő útja a nagyüzemi gazdálkodás. A tavaszi munkák megkezdése előtt megalakították a munkabrigádokat: egy növénytermesztő, egy állattenyésztő és egy vegyes brigádot. Ebben az évben a gépállomás is többet tudott segíteni, különösen a szántásban, vetésben, aratásban, cséplésben és szállításban. Vett a tsz még két erőgépet, és így lassan kezdett elterjedni a gépesítés. Ezen a nyáron arattak először kombájnnal, amit az emberek elég hidegen fogadtak. Azt mondták, hogy az nem végez megfelelő munkát (ugyanis előzőleg hallottak egy-két rosszul működő kombájnról). Bár az év folyamán a gépesítés sokat javult és sokat könnyített az emberek munkáján, mégsem volt még kielégítő. A műtrágyát pl. még ez évben is kézzel szórták ki a földekre, mert nem volt műtrágyaszórógép. Ebben az évben alkalmazták először próbaként a vegyszeres gyomirtást, melyet a tagság, a kombájnnal ellentétben nem ellenezett.

Befejezték a szerfás istállók és ólak építését, az állatállomány teljes egészében közös istállóba került. A gabonát viszont még továbbra is a házaknál kellett elhelyezni.

Az őszi betakarítás sokkal jobb volt, mint 1960-ban, de még mindig nem volt megfelelő. Igen sok kukoricaszár maradt kinn a határban, amit csak télen takarítottak be.

Év végéig a szerfás istállók mellett építettek egy 500 m² vasvázás görét is. Ugyancsak megoldódott a tsz iroda-

épület-problémája is. Vettek egy házat és ebbe helyezték el az irodákat. Eddig ugyanis az irodáknak nem volt állandó helye: hol az egyik, hol a másik házban volt, s így semminek sem volt helye.

Év végén a tagok száma 299, a családok száma 296. Az ösz-szes földterület 2164 kat. hold. Ebben az évben lényegesen megnövekedett a tsz szarvasmarha-állomány: az előző évi 99 helyett most 224 db volt. Az egész évben fokozatosan javuló munka eredménye év végén már meg is látszott, mert 10 fo-rinttal többet osztottak egy munkaegységre, mint 1960-ban. Egy munkaegység értéke 29,61 forint volt, melynek egy részét a tagság természetbeniekben kapta meg.

1962-ben az emberek munkához való viszonya tovább ja-vult. Megszűntek már az olyan viták, mint amilyenek külö-nösen az első évben voltak napirenden az emberek között. Ebben az évben előtérbe lépett a gépesítés. Év végén már hat erőgépe volt a tsz-nek, a szükséges munkagépekkel együtt. Ez azonban még korántsem volt elegendő. A gépesítéssel pár-huzamosan csökkent a tsz lóállománya, ami a tagság egy ré-szében visszatetszést váltott ki. Az volt a probléma, hogy „mit csinálnak a gépek esős idő esetén?”. Azt viszont már nem vették figyelembe, hogy a munkaerőhiány miatt sokszor nem volt kocsis a fogatokhoz s így azok kihasználatlanok voltak. Az állatállomány ez évben nem gyarapodott, amit az 1962 ta-vaszán jelentkező takarmányhiány is befolyásolt. A tsz-ben jelentkező állattenyésztési problémákat csak megerősítette az 1962—1963-as téli helyzet, amikor alomszalma-hiány és a kellő törődés hiánya miatt a sertéstelepen a kismalacok tízesével fagytak meg. Különben a sertéstelepet és az istállókat ebben az évben villamosították.

Ez év nyarán az aratást már teljes egészében gépesítették (részben aratógépekkel, részben kombájnnal). Az emberek már nem viszolyogtak annyira a kombájntól, kezdték azt meg-szeretni, mert mégiscsak kivette a kezükből a kaszát. Ebben az évben építettek egy 32 vagonos magtárat és így az új ga-bona már a közös magtárba került.

Súlyos problémaként jelentkezett a tsz-ben a szakszerű ve-zetés hiánya, a vezetőség belső viszálya. 1962 őszén a rossz munkaszervezés miatt nem haladt a kukoricatorés, holott az

emberek gyakran tétlenek voltak és káromkodtak, hogy miért nem törhetnek, mikor itt a jó idő. A vezetőség a törést határozatokra és egyebekre hivatkozva nem engedte meg, illetve csak igen kis mértékben. Ennek következtében a kukoricatörés telre maradt. Ahhoz már nem kell kommentár, hogy ezekután az emberek milyen véleménnyel és kedvvel törték a havas és fagyos kukoricát.

Év végén a tagok száma 300 fő, az összes földterület 2196 kat. hold. Egy munkaegység értéke 26,91 forint, melynek egy részét a tagság természetbeniekben kapta meg. Az egy dolgozóra jutó átlagjövedelem 10 013 forint. Az előbb említett hibák magyarázzák, hogy ebben az évben miért csökkent az egy munkaegység értéke. A tagság természetesen ebbe nem egykönnyen nyugodott bele.

Új, hozzáértő vezetésre volt szüksége a tsz-nek. 1963 márciusában az egész vezetőséget leváltották. Az új elnök G. Kotrocó Béla lett, aki előzőleg is a tsz-ben dolgozott.

Az 1963-as év a régi problémák miatt nehézségekkel kezdődött. A kukoricatörés elhúzódása miatt az őszi szántásnak kb. $\frac{1}{3}$ része elmaradt. Ezt tavaszi szántással kellett pótolni. Tavaszi szántásba került a kukoricavetés, aminek következtében elég gyenge volt a termés. Az év folyamán lassan előtérbe lépett a gépi munka (növényápolás is), ami lényegesen csökkentette a munkaerő-problémát. Ugyanis sok volt az idős és az öreg a tsz-ben, akik alig tudták helyettesíteni a fiatalabakat.

A nyári mezőgazdasági munkák elég jól haladtak, pedig gyakran nők is végeztek férfimunkát. Az előző években a premizálás mindig csak ígélet maradt. Bevezetéséről ebben az évben is megvolt a határozat, de a tagság az előző évi tapasztalatok után nem hitt a megvalósításában. Amikor a tsz a borsóelőleget megkapta, a vezetőség prémiumot osztott. Az első prémiumfizetés után a tagság sokkal nagyobb lendülettel kezdett dolgozni. A lendületes és jó munkát bizonyítja, hogy az őszi betakarítással nem volt különösebb baj. Lényegében időben betakarítottak minden termést, időben elvetették az őszi gabonát és az őszi szántást teljes egészében elvégezték. Ez volt az első ilyen eset a tsz működése alatt.

Az emberek munkához való viszonya kisebb hiányosságok-

tól eltekintve egész évben jó volt. A régi súrlódások teljes egészében megszűntek. Vita leginkább a premizálás előnyeiről, illetve a még fennálló hiányosságokról folyt.

Év végén a tagok száma 299, az összes földterület 2174 kat. hold. A szövetkezet összes vagyona 9 547 000 forint, amelyből tiszta vagyon 6 055 000 forint. A beruházási és egyéb hitelállomány az év végén 2 512 000 forint volt.

Egy munkaegység értéke 33,69 forint és ehhez jött még hozzá a prémium. A 33,69 forintos munkaegység egy részét természetbeniekben fizették ki.

1960-tól a Kossuth Tsz életében minden tekintetben ez az év volt a legeredményesebb. Látszott, hogy ez a szövetkezet is rátér lassan a nagyüzemi gazdálkodás eredményes útjára. Ilyen körülmények között egyesült a Kossuth Termelőszövetkezet 1963. december 13-án a község két termelőszövetkezetével eggyé, egy még nagyobb közösségbe, a „Lenin” mezőgazdasági termelőszövetkezetbe.

Vörös Csillag Termelőszövetkezet

Annak ellenére, hogy a Vörös Csillag Tsz 1960. január 8-án III. típusú szövetkezetté alakult és január 12 után csak bővíteni kellett volna, mint pl. a Petőfi Tsz-t, mégis 1960. február hó 6-án újra megalakították mint új termelőszövetkezetet. Ennek az újjáalakításnak egyik oka talán az volt, hogy új elnököt akartak a tsz élére. Különben az új elnököt nem a tagság akarta, hanem a helyi vezetők, illetve még inkább a felsőbb szervek vezetői. Bár a közgyűlésen a tagság eleinte nem akart kötélnek állni, végül is, bár ímmel-ámmal, de mégis P. Nagy Mihályt választották meg elnöknek. Jó is lett volna P. Nagy Mihály elnöknek, nem is lett volna semmi hiba, ha ital nem volna a világon. Az ital és a „jó cimborák” hatására odajutott, hogy az aratást már inkább csak az italboltból irányította. Ez lett a veszte, mert még 1960-ban az őszi munkák megkezdése előtt leváltották. Az új elnök I. Mag Imre lett, aki egészen 1963. december hó 13-ig vezette a szövetkezetet.

Az újraalakult szövetkezetben az alapító családok száma 481, az alapító tagok száma 506 volt, az összes földterület pedig

2807 kat. hold. A tagság összetétele a másik két szövetkezet-hez viszonyítva jobb volt, mert itt nem voltak olyan ellentétek, mint azokban: a tagság zöme kis- és középparaszt volt és általában összetartottak. A megalakulás után hamarosan megalkotották a munkabrigádokat, mégpedig öt növénytermesztő és egy állattenyésztő brigádöt (brigádvezetők: Petro Mihály, Tóth Pál, Fodor Pál, Jáger János, Ónodi Mihály és az állattenyésztők vezetője Petró Vilmos). A tagság többségének már az első időszakban elég jó volt a munkához való viszonya. Mihelyt az idő megengedte, azonnal megkezdték a szántást és a kapásnövények vetéséhez a talajelőkészítést (őszi szántás fogasolása, porhanyítás stb.). Ebben az évben a munkák közösen folytak (még nem volt egyéni területvállalás) és minden brigád maga művelte meg saját földterületét.

A vezetőség már előre gondolt a jószágállomány takarmányozására, és még a tavaszon kb. 45 kat. hold lóherét és kb. 35 kat. hold lucernát vetettek tavaszi árpára. Ebben az évben vegyszeres gyomirtást még nem alkalmaztak és a növényápolás, valamint a betakarítás is általában a megszokott régi eljárásokkal történt. Az aratást is lényegében teljes egészében kézi erővel végezték. Egy aratógép ugyan segített volna az aratásban, de az már az első napokban felmondta a szolgálatot és nem is javították meg (valószínű a következő aratásig).

A tsz-nek közös istállója nem volt és így az állatállományt a volt magánistállókban helyezték el. A közös magtár hiánya miatt 1960-ban a termés is a tagok kis magtáraiban és a házak padlásán kapott helyet. Még ez évben megkezdték a szerfás istállók és az ólak építését. (Megjegyzendő, hogy egy ilyen szerfás sertésól 1960 decemberében a nedves hó nyomása alatt teljesen összeomlott). A megépített első szerfás ólban a fias-kocákat helyezték el (1960 december), majd 1961. januárjában egy 100 férőhelyes istállóba kötötték először a közös tehénállomány egy részét.

Az őszi betakarítási munka a kezdeti nehézségek és az igen esős őszi miatt csak lassan haladt. Különösen a cukorrépaszedés és -szállítás okozott sok problémát és nehézséget. Nem is igen hozott hasznot a cukorrépa a szövetkezetnek. Mindezek mellett külön gond volt a vetés is, mert a sáros földre géppel vetni nem lehetett. Ez mindhárom tsz-ben súlyos probléma volt, de

azért mindhárom tsz megoldotta: az őszi búzát kb. 70—75%-ban kézzel vetették el. Volt olyan nap pl., amikor a „Vörös Csillag”-ban 130 kat. hold búzát vetettek el így. A Petőfi Tsz-ben a búza kézi vetését annyiban „gépesítették”, hogy a búzaszórók nem gyalog jártak a sáros földeken, hanem lóhátról szórták a búzát. Ha keservesen is, de november végén és december elején mindhárom tsz befejezte a búzavetést. A „Vörös Csillag”-ban a vetés befejezésével egyidőben a szár behordása kivételével befejezték a terménybetakarítást is. Ezen az őszön vetettek először nagy hozamú külföldi búzafajtát, mely a következő évben jó termést hozott. Ez növelte a gabonatermést, viszont nem volt alomszalma.

Az első évben a tsz-ben komolyabb gépesítésről nem beszélhetünk. A nagyüzemi gazdálkodás leginkább csak a közös munkában nyilvánult meg, gépi munkában különösebbet nem jelentett. Bár az évvégi zárszámadás idején már három db saját erőgépje van a szövetkezetnek, de azok inkább csak a következő évben jelentettek munkakönnyítést.

Az évvégi zárszámadáskor a tagok száma 468 fő, akik 110 426 munkaegységet teljesítettek. Az összes földterület 2885 kat. hold, melyből 506 kat. hold volt a háztáji. Egy munkaegység értéke 27,40 forint, melyen belül osztottak 2,3 kg kenyérgabonát, 0,51 kg árpát, 2,59 kg kukoricát, 0,41 kg burgonyát, 0,25 kg cukrot és még egyéb természetbenieket.

1961-ben a tavaszi munka jól haladt és a cséplésig nem is volt különösebb probléma. Ebben az évben alkalmazzák először a négyzetes kukoricavetést, valamint a vegyszeres gyomirtást. A vegyszeres gyomirtást próbaként az egyik igen gazos területen csak kézi permetezőgéppel végezték, s mivel ez sikeres volt, a következő években rendszeresítették és már nem kézi permetezővel. Csak az volt a hiba, hogy nem alkalmazták olyan nagy területen, mint azt a munkaerőhelyzet megkívánta volna.

Lassan kezdett tért hódítani a gépi munka a szántás, vetés és szállítás mellett a növényápolásban is. 1961-ben újabb három erőgépet vásárolt a szövetkezet. Az aratást már jelentős mértékben gépesítették és az aratógépek mellett megjelent a kombájn is. Hasonlóan a Kossuth Tsz tagságához, az emberek itt is ellenségesen fogadták a kombájnt, de annál inkább örül-

tek a következő években, amikor mentesítette őket a kézi aratás nehéz munkája alól.

A szerfás istállók és ólak építését tovább folytatták, sőt, megkezdték a rendes istállók építését is. A közös állatállomány közös istállóban való elhelyezése még ez évben sem sikerült teljes egészében, de a többség már együtt volt.

Év közben a tsz nagyarányú növendékmарha-nevelésbe kezdett. Meg is vásárolták a sok borjút és növendékmарhát, de a hideg ősz megérkezéséig az elhelyezésre szánt istállók nem készültek el, s így a növendékmарhák többsége megfázott, igen sok megbetegedett, több el is pusztult. Ez a tsz-nek igen komoly jövedelemkiesést jelentett.

A termés őszi betakarítása nem volt olyan ütemes, mint az előző évben. Lazult a munkafegyelem, mert a tagok a nyáron nem kapták meg a várt búzaadagot, s így kedvüket veszítették. Szerencsére nagyobb kár nem származott ebből, mert ha késve is, de azért a tél beállta előtt betakarították a termést.

Év végén a tagok száma 430 (családok száma 408), az összes földterület 3002 kat. hold. A munkaegység-felhasználás: 127 900 munkaegység volt. Egy munkaegység értéke 28,36 forint, melyen belül osztottak 2 kg morzsolt kukoricát, 0,5 kg cirokmagot, 1 kg árpát, búzát a szükséglet szerint és még egyéb természetbenieket.

1962-ben szilárdult a munkafegyelem. Ezt többek között elősegítette az eredményességi munkaegység bevezetése is, mely eleinte serkentőleg hatott. A későbbiek során már nem volt ösztönző, mert év közben az emberek már látták, hogy nem lesz terven felüli termés. Sőt, amikor nyáron már világos volt, hogy a rossz időjárás miatt a tervet egyáltalán nem tudják túlteljesíteni, s így nem lesz prémium, újra észre lehetett venni bizonyos mértékű lazulást. Ennek az őszi betakarítás valotta kárát, mert pl. 4—5 kat. hold cukorrépa szedetlen maradt és kb. 40 kat. hold kukoricát csak a tél végén törtek le.

Ez évben a vegyszeres gyomirtást már széleskörűen alkalmazták, s jelentős volt a gépesített növényápolás is. Újabb három erőgépet vásároltak, most már 9 erőgépe volt a szövetkezetnek. Az aratást is tovább gépesítették: alig arattak kézi erővel. Elkészült a 32 vagonos magtár is és így a termés most már a közös magtárba került.

1962-ben befejezték a szerfás és egyéb istállók építését, az állatállomány is végleg közös istállóba került. A tsz nagyarányú állattenyésztést és nevelést folytatott. Terven felül nagyobb mennyiségű hizott sertést és hizott marhát adtak át a kereskedelemnek, a tsz hizott bikái mind külföldi piacra kerültek. A gépesítés növekedésével egyidőben csökkentették a lóállományt. Ez, a Kossuth Tsz dolgozóihoz hasonlóan, itt is komoly ellenvéleményt váltott ki az emberekből. Pedig itt is gyakran előfordult, hogy a fogatokra nem volt kocsis. Mivel 1962-ben jó termés volt, az 1963-as évre biztosították a takarmányalapot.

Év végén a tagok száma 450, akiből 90 fő nem dolgozott, viszont 27 családtag besegített. A munkaegység-felhasználás: 128 760 munkaegység volt. A tsz összes földterülete 3193 kat. hold volt. Az egy munkaegység értéke 31,09 forint volt, melynek egy részét a tagság természetbeniekben kapta meg.

1963-ban visszaállították a hagyományos munkaegység-számolást és bevezették az össztermés utáni premizálást. Ez az embereknek új munkakedvet, a munkának nagyobb lendületet adott. Nyugodtan elmondható, hogy ez az egész évben tartott és egy kis frakciózason kívül más különösebb probléma nem volt (ugyanis egy kis csoportnak ellentéte volt az elnökkel egy régebbi személyi sérelem miatt). Az emberek általában nyugodtan és becsületesen dolgoztak.

Újabb két erőgépet vásároltak, s most már lényegében a „Vörös Csillag”-ban is kialakult a gépesített gazdálkodás, illetve termelés.

Az aratást teljes egészében gépesítették. Az egyes növényfajták termelésében a tsz jelentősen túlteljesítette a tervét (pl. kender, cukorrépa stb.), és az előző évben biztosított takarmányalap segítségével az állatértékesítési tervét is. A hizottmarha- és hizottsertés-értékesítési tervet 130%-ra teljesítették, ami jelentős bevételtöbbletet jelentett a szövetkezetnek.

A termények őszi betakarításánál különösebb probléma nem volt. Ez többek között annak is köszönhető, hogy ez évben valóban megvalósították a premizálást, mely jobb munkára serkentette az embereket. Idejében elvégezték a betakarítást, a vetést, és a gépek elvégezték az őszi szántást is.

Év végén a tagok száma 454 (a családok száma 433), az ösz-

szes földterület 3218 kat. hold. A szövetkezet összes vagyona 15 879 000 forint, melyből tiszta vagyon 10 962 000 forint. A beruházási és egyéb hitelállomány az év végén 3 843 000 forint, melyből egy reduk. kat. holdra 1496 forint jut. Egy munkaegység értéke 35,10 forint, melynek egy részét természetbeniekben adták ki.

A „Vörös Csillag” életében is az 1963-as esztendő volt a legeredményesebb. Lassan itt is kibontakozott a haladás útja, de megszakadt, hogy egy még nagyobb közösségben, a „Lenin” mezőgazdasági termelőszövetkezetben folytatódjon tovább.

Ez a kevermesi termelőszövetkezetek rövid története 1963 végéig.

*

1963 második felében gyakran felvetődött a három tsz egyesítésének gondolata. Sürgette a megvalósítást a szakember és a vezetés problémájának megoldása; a három tsz dolgozói között fellelhető bizonyos kis ellentét felszámolása; s nem utolsósorban az egységes nagyüzemi gazdálkodás kialakítása Kevermesen. Részben már ezt a célt szolgálta volna az 1962 őszén megkezdett közös sertéshizlalda építése és kialakítása, mely a három kevermesi tsz közös vállalkozása lett volna, de ez még 1963 őszén sem volt üzemképes. A hizlalda kész és most már valóban a közösségé.

Bár a három tsz munkájában volt bizonyos összhang, de ez korántsem volt zavartalan. Bizonyítja ezt az is, hogy amikor a három tsz egyesítésének gondolata felvetődött, igen sok vita és nézeteltérés stb. volt az egyes tsz-ek dolgozói között.

Decemberben már rögzítették a három tsz egyesítésének elvi szempontjait és csak a jóváhagyó közgyűlési határozatok hiányoztak. 1963. december 11-én mindhárom tsz-ben közgyűlés volt. Délelőtt a Petőfi Tsz, délben a Kossuth Tsz, este pedig a Vörös Csillag Tsz tartotta meg a közgyűlést. A közgyűléseken az egyesülést tárgyalták. A Petőfi Tsz és a Kossuth Tsz tagsága elég gyorsan döntött az egyesülés mellett, de a Vörös Csillag Tsz tagsága nem. Többen felvetették, hogy a közös alap legalább egy részét osszák fel az egyesülés előtt (mond-

ván, hogy nekik több a tiszta vagyonuk és hogy ne ez fedezze a másik tsz tartozásait stb.). Hosszas vita után a tagság végül mégis az egyesülés mellett döntött.

E közgyűlésen megválasztották a küldötteket is, akik 1963. december 13-án megválasztották az egyesült termelészövetkezet vezetőségét és döntöttek néhány fontos ügyben. Az egyesült mezőgazdasági termelészövetkezet a „Lenin” nevet vette fel és elnöknek Cinege Gábort, a volt Petőfi Tsz elnökét választották.

Ezekután megkezdődött a gyakorlati egyesülés előkészítése és megvalósítása. Hogy helyes volt-e az egyesülés, vagy sem, azt a jövő és a gyakorlat dönti majd el. Azt is a gyakorlat fogja majd eldönteni, hogyan képesek az emberek, a vezetők megküzdni a problémákkal (melyből még elég sok van), milyen ütemben változik az emberek tudata (mert sok itt is még a tennivaló), s mindezek alapján megteremtik-e az alapot a magasabb életszínvonal megvalósításához. Reméljük, hogy igen.

A tagság és a földterület alakulása a zárszámadások idején

Idő	A tagok száma	Földterület kat. hold
<i>Petőfi Tsz</i>		
1949. aug. 24.	34	163
1950. dec. 31.	87	?
1952. dec. 31.	220	1200
1953. dec. 31.	237	?
1956. dec. 31.	33	304
1957. dec. 31.	35	365
1958. dec. 31.	42	510
1959. dec. 31.	62	776
1960. dec. 31.	426	2625
1961. dec. 31.	391	2614
1962. dec. 31.	375	2638
1963. dec. 31.	380	2642

Idő	A tagok száma	Földterület kat. hold
<i>Kossuth Tsz</i>		
1960. jan. 28.	357	2123
1960. dec. 31.	367	2127
1961. dec. 31.	299	2164
1962. dec. 31.	300	2196
1963. dec. 31.	299	2174
<i>Vörös Csillag Tsz</i>		
1960. febr. 6.	506	2807
1960. dec. 31.	468	2885
1961. dec. 31.	430	3002
1962. dec. 31.	450	3193
1963. dec. 31.	454	3218

*A termésátlagok alakulása 1956-tól
(q/kat. hold)*

Év	Őszi búza	Kukorica	Cukorrépa
<i>Petőfi Tsz</i>			
1956-ban	9,3	20,—	110,—
1957-ben	9,9	23,—	175,—
1958-ban	?	?	?
1959-ben	12,2	16,3	215,—
1960-ban	11,3	16,2	157,—
1961-ben	8,4	19,6	145,—
1962-ben	9,6	24,1	138,—
1963-ban	8,9	15,2	200,3
<i>Kossuth Tsz</i>			
1960-ban	9,19	10,4	144,—
1961-ben	10,27	13,7	93,55
1962-ben	9,2	19,—	116,—
1963-ban	10,7	16,6	194,3

Év	Őszi búza	Kukorica	Cukorrépa
<i>Vörös Csillag Tsz</i>			
1960-ban	10,4	12,19	158,4
1961-ben	11,61	16,4	127,—
1962-ben	12,—	22,—	180,—
1963-ban	10,—	17,9	200,—

Megjegyzés: A kukorica májusi morzsoltba átszámítva

Az állatállomány alakulása a zárszámadások idején (db)²

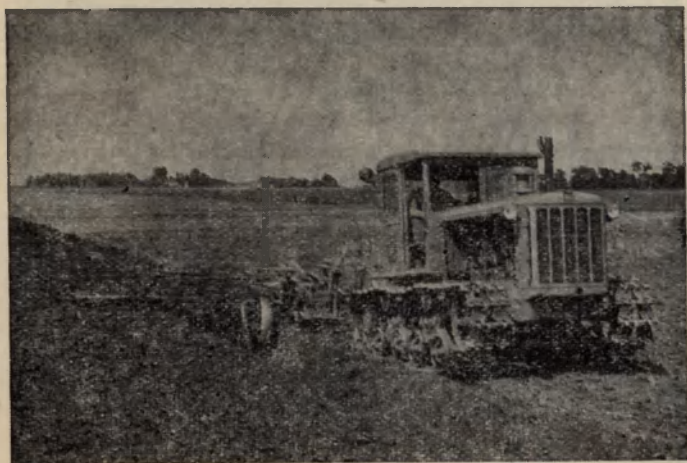
Év	Sertés- állomány	Ebből koca	Sz.- marha	Ebből tehén	Ló és csikó	Ba- romfi	Méh- család
<i>Petőfi Tsz</i>							
1950-ben	158	20	15	10	8	—	—
1952-ben	332	32	49	18	58	488	—
1953-ban	192	47	53	24	46	437	—
1957-ben	545	44	137	47	35	—	13
1959-ben	680	48	199	50	28	300	24
1960-ban	528	46	241	61	139	—	35
1961-ben	923	108	393	76	119	2060	38
1962-ben	1157	125	354	99	103	—	43
1963-ban	1114	130	282	109	90	5171	49
<i>Kossuth Tsz</i>							
1960-ban	578	100	99	20	137	—	—
1961-ben	722	100	224	46	99	150	—
1962-ben	657	100	203	74	100	—	—
1963-ban	729	100	196	72	82	—	—
<i>Vörös Csillag Tsz</i>							
1960-ban	730	50	150	30	213	—	—
1961-ben	1271	150	485	88	135	828	—
1962-ben	1081	150	515	199	123	850	—
1963-ban	1133	149	439	169	125	1867	—

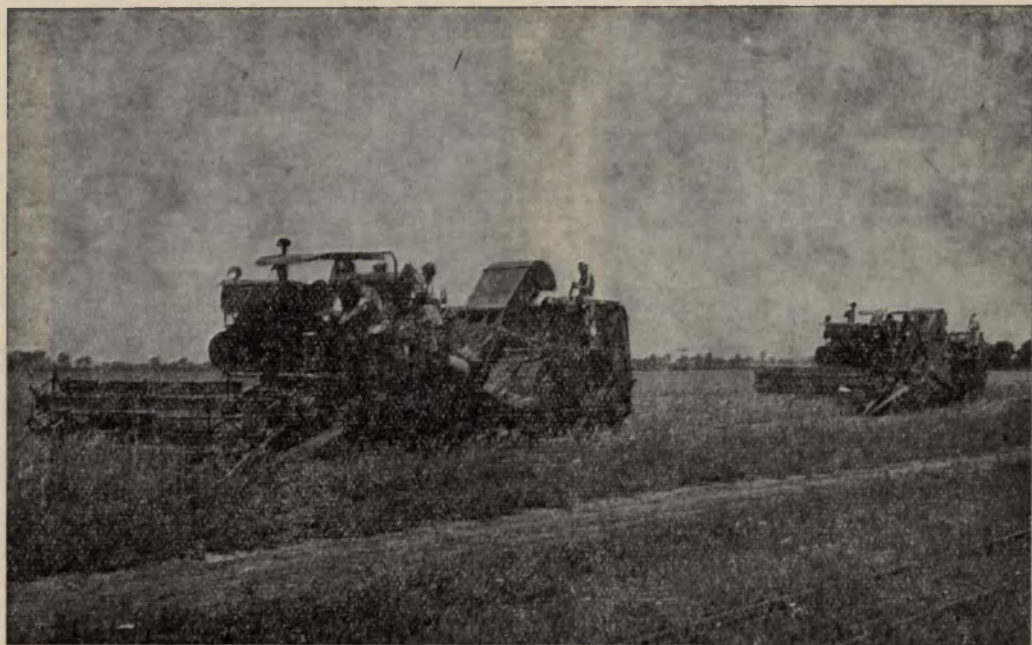
A volt Petőfi Tsz táblásított földterülete 1950-ben

A „Lenin” mezőgazdasági termelőszövetkezet táblásított földterülete 1964-ben

A lófogatú szántást már csaknem teljesen felváltotta
a gépi szántás

A kombájn egyszerre arat és csépel.
Így vált könnyebbé a legnehezebb mezőgazdasági munka

Szerfás tehénistálló a volt „Vörös Csillag” területén

1963—1964 telén összedőlt a gyengén megépített szerfás ól
(„Vörös Csillag”)

Nagyüzemi baromfitenyésztés
a „Lenin” mezőgazdasági termelőszövetkezetben

Modern tehénistálló a volt Petőfi Tsz területén

GAZDASÁGI ÉLET

Kevermes település kialakulásának és fejlődésének néhány jellemző vonása 1815-től napjainkig¹

A 150 éves Kevermes község gazdasági életének fejlődését bemutató fejezet bevezetőjében ismét szeretnénk utalni arra a tényre, hogy nem törekedtünk a legapróbb részleteket is felölelő teljességre — miként a természeti viszonyok leírásánál sem —, csupán néhány jellegzetes gazdasági tényezőt és szám-szerű adatot ragadtunk ki a rendelkezésünkre álló dokumentumokból. Úgy gondoltuk, hogy ezek az adatok eléggé szemléletesek lesznek e fejezet illusztrálására.

Az első falu (Kevermes: 1418, majd Kebermes: 1510), a XV—XVI. században valószínűleg a mai Barta-halom körül lehetett. 1730 előtt Zaránd megyéhez, később pedig Csanád megyéhez tartozott. A második világháború utáni időktől napjainkig pedig Békés megyéhez tartozik, a mezőkovácsházi járásban.

A mai Kevermest 1815-ben (150 évvel ezelőtt), Tököly Sebő kir. tanácsos telepítette, aki ezt korábban hű szolgálataiért királyi adományként kapta. Legelső telepesei az Arad megyei Varjasháza kertészközségből, valamint Gömör, Heves és Nógrád megyékből kerültek ide.

A falu lakosai és a földesúr között 1815-ben létrejött „örök időkre megmásíthatatlan szerződés”-ben a kevermesi szegény magyar jobbágyok kötelezettséget vállalnak „páronként egy véka búza, egy-egy pár csirke fizetésére, a föld őszi és tavaszi szántására, a széna haza-hordására”. 1897-ben (amikor a lakosság száma már elérte a 3042 főt) herceg Hohenlohe Schillingsfürst Ernőné sz. herceg Ipsilanti Chariclea, gróf Pappen-

heim Albertné sz. herceg Ipsilanti Iphigenia és a kiskorú herceg Ipsalinti Tivadar és Manó kapták örökségbe a kevermesi uradalmat. Ezek az idegen érdekű főurak sohasem látták kevermesi uradalmukat, külföldön éltek, helyettük a tisztartók garázdálkodtak.

1906-ban „parcelláztatják” a több mint 8000 kat. holdat kitevő hercegi uradalmat. A hercegi birtokból a rajta levő gazdasági épületekkel, gazdasági felszerelésekkel és jószágállománnyal együtt Kevermes dolgozói 4421 kat. hold 243 négy-szögöl földet vásároltak meg 5 019 000 koronáért,² mely összeget 65 év alatt kellett volna kifizetni. A herceg a törlesztést a Magyar Takarékpénztár útján jelzáloggal biztosította.

A dolgozóknak azonban nem sok köszönetük volt a „kedvezményes földvásárlásból”, mert a földek kataszteri tiszta jövedelmét és osztálybesorolását hihetetlen magasan állapították meg. Ez végül is eladósodásba, mérhetetlen nyomorba taszította a földéhes kevermesi proletárokat. Súlyosbodott a lakosság gazdasági helyzete az 1914-es világháború következtében, majd az 1921-ben bevezetett, úgynevezett „Nagyatádi-féle földreform” végül is a lakosság teljes eladósodásához vezetett. Az OFB és a FAKSZ egymás után árvereztette el a súlyos bankkölcsönnel terhelt ingatlanokat. A nyomor általánossá vált az 1929—1932. évi gazdasági válság idején. A mezőgazdaságban óriási áresések következtek be: pl. a kukorica ára mázsánként 17 pengőről 2 pengő 80 fillérré csökkent (májusi morzsoltban értendő). A mi községünk nincstelen proletárjai közül is csatlakoztak néhányan a „3 millió koldúshoz”, akik a messzi Amerikába vándoroltak ki a nyomor elől, ott remélve jobb megélhetést.

A Horthy-korszak alatt, 1940-ben, több mint ezer katonát befogadó barakk-tábort építettek a községben. A nagy tömegű katonai beszállásolás és a határban folytatott hadgyakorlatok következtében kiesések keletkeztek a nyári betakarításban. 1944 őszén a községben átvonuló katonai alakulatok hátráltatták az őszi betakarítást. A sokat szenvedett kevermesi dolgozók életében sorsdöntő fordulatot jelentett 1944. szeptember 26-a, a község felszabadulásának napja.

1945 március második felében megalakult a Földosztó Bizottság, mely első ízben a Vásárhelyi-féle földből, később pedig

a dombegyházi, lökösházi és eleki határban osztott földet a kevermesi nincstelen proletároknak. Ez időben összesen 649 földigénylő jutott saját földhöz.

Kezdetben sok nélkülözés mellett indult meg a gazdasági élet: nem volt vetőmag, igásállat, jármű stb. A szorgos parasztok azonban hamarosan talpra álltak és 1949. augusztus 24-én megalakították az első közös gazdaságot, a Petőfi Tsz-t. 1960 elején három tsz-be tömörült a község dolgozó parasztsága, majd 1963. december 13-án e három tsz egyesült s így alakult meg a „Lenin” nevű mezőgazdasági termelőszövetkezet.

A mezőgazdaságra és a lakosság adófizetési kötelezettségeire vonatkozó adatok

Az egykori krónikás így ír Kevermesről: „igen szép és nagy puszta. nevezetes marhatenyésztéssel és hizlalással, ménessel, dohányföldekkel. Földesura Tököly Péter, csanádi főispán, kinek itt jeles kastélya, angolkertje és nézést érdemlő istállói vannak”.³

Ebből az időből (1828) származó adatok szerint Kevermesen 165 ház és 1263 lakos volt.⁴ Kezdetben a szépen fejlődő község lakosai legnagyobb részét dohánytermeléssel foglalkoztak. Közigazgatásilag Kevermeshez tartozott a szomszédos Dombiratos nevű kir. kamarai puszta is. A határ minősége: „a föld általában fekete homokos, melly szorgalmas trágyázás mellett a földművelés fáradsalmait eléggé jutalmazza; termesztik búza, kétszeres, rozs, árpa, zab, tengeri, repce s dohány; az érintett szemes gabonanemek termése évenként 6—7 ezer pozs. mérő; dohánytermés pedig 3—4 ezer q-ra rüg középszámítással.” — írja: ifj. Palugyay Imre.⁵

A különféle gabonanemek holdankénti termésátlagáról korabeli pontos adataink nincsenek. Érdemes azonban megjegyeznünk, hogy a község életében eltelt 150 év folyamán egymást követték a mezőgazdaságot és az állattenyésztést is súlyosan érintő természeti csapások.

1835-ben pl. a község szarvasmarha-állományának jelentős része marhavészben pusztult el. 1838. június 7-én fergeteges jégeső pusztította el a termést, azonkívül 20 000 baromfit és

számos apróvadat vert agyon a földeken. Többször találkozhatunk korabeli feljegyzésekben a „szűkesztendő” megjelöléssel is, pl.: 1846—1847 évekre szűkesztendő köszöntött Kevermesre. A szerencsétlen magyar jobbágyok a gyenge termés miatt „borzasztó éhséggel küzdöttek”. A gazdasági válság következtében „a gabonafélék ára igen magasra emelkedett: búza 20—22, kukorica 12—14 váltóforint pozs. mérőként” (egy pozs. mérő = 2 véka, kb. 50 kg!). A rendkívül súlyos helyzetre utal az a körülmény is, hogy ebben az időben „az uraság 188 házat egyenként 20—20 váltóforinttal segített”.

A természet ezután sem fukarkodott a súlyosabbnál súlyosabb csapásck osztogatásával, mert a feljegyzések újabb szűkesztendőket említenek: 1863-ban és 1889-ben főleg búzából és más gabonafélékből fizetett mostohán a föld. 1890-ben az új földesúr, herceg Hohenlohe Fülöp Ernő „300 forintot adományozott a község szegényeinek” — igaz ugyan, hogy ennél sokkal többbe került „a herceg rangjához illő fogadtatásának megrendezése, melynek terheit a „jámbor adófizető polgárok viselték”. Ebben a gazdasági évben a búza és kukorica csak féltérmet hozott, noha a lakosság száma 1891-re már elérte a 3404 főt. Feltűnő, hogy az 1815 és 1900 között eltelt időszakban a terméseredményekre vonatkozólag alig találunk pozitív adatokat. Csupán 1894-ben és 1895-ben említenek bőséges és kitűnő minőségű búzatermést, holdanként 14 mázsás eredménnyel. Ekkor viszont a búza mázsánkénti ára csak 5 forint 50 krajcár!⁶

A lakosság növekvő számával együtt fokozódott a kenyérharc és az osztályharc is az uradalommal és az egyházi kizsákmányolással szemben, melynek eredménye lett, hogy a dohánykertészek 2000 kat. holdra bérletet tudtak kötni az uradalommal, holdanként 19 forintos haszonbérért. Érdemes megemlíteni itt a földtulajdonnal rendelkező parasztság helyzetét a számszerű adatok tükrében is, mely szerint a következő képet kapjuk.⁷

15—20 kat. hold földdel rendelkező	3 család
10—15	7
3—5	14
1—3	57

1200 négyszögöltől 1 kat. holdig	„	76	„
800 négyszögöltől 1200 négyszögölig	„	20	„
400 négyszögöltől 800 négyszögölig	„	174	„
400 négyszögöllel	„	137	„

Ha fenti kimutatáshoz viszonyítjuk a lakosság számát, amely 1900-ban már 3566 fő, akkor nyilvánvalóvá lesz, hogy a lakosság 90%-a nem tudott megélni saját földjéből. Ezzel a ténnyel magyarázható a fiatalabb nemzedék egyre fokozódó „elvándorlása” a községből — többnyire államvasúti szolgálatba.

Nem lesz érdektelen, ha e helyen idézzük a „Kevermes község elöljáróságának „Jelentés-e Kevermes község 1902. évi állapotáról” c. és a vármegye alispánjához intézett bizalmas irat néhány jellemző sorát, amely kifejezően ábrázolja Kevermes századeleji társadalmi, szociális és gazdasági viszonyait: „Kevermes község vármegyénk egyik haladni vágyó, de leg-súlyosabb anyagi viszonyokkal küzdő községe. Népesége 3972, határa 8647 kat. hold, melyből azonban a községi lakosság örök tulajdona csak 987 kat. hold, a többi 7600 kat. hold a községhez közigazgatásilag tartozó praedialis jellegű kevermes-i uradalom tulajdonát képezi«. Azon sajnos körülmény, hogy a község majdnem minden oldalról uradalommal, kötött birtokkal van körüvéve, akadályozza a község vagyoni fejlődését, mert a lakosság csupán a megváltott 987 hold örökföldre és a holdankénti 40 koronáért bérben bírt 2002 kat. hold bérföldre szorítható, amelynek jövedelméből megélni teljességgel képtelen, s így minden tekintetben a legmesszebbmenő felsőbb támogatásra szorul.”

Ezekután érthető, hogy a kis területre szorított nagy számú lakosság idegen községek határában is kénytelen bérleteket vállalni, köztudomásúlag drága bérösszegek mellett. Így pl. a szomszédos Arad megyéhez tartozó Kurtics község határában, Kutas pusztán bírtak a kevermesiek 575 holdat, 1100 négyszög-ölenként számított 30 korona évi bérért, továbbá a marczibányi-dombegyházi községi határban a Glatz-féle pusztán 163 holdat, 32 korona évi bérért, és az Elekhez tartozó lökösházi pusztán 400 holdat, 28 korona évi bérért.⁸

„Ha számításba vesszük az évek óta uralkodó silány gabona-árakat, a folyton szaporodó közterheket, megtaláljuk magya-

rázatát annak, hogy a községi lakosság napról napra szegényedik.”

Nemcsak a kevermesi, de az egész nagy Csanád megyei parasztság fokozódó elnyomorodását mutatja az a nagy mérvű eladósodás, mely az akkori viszonyokat jellemezte. A megye alispánja 1902-ben bizalmasan elrendelte a lakosság vagyoni helyzetének összeírását és a „kipuhatható terhek” számbavételét. Kevermes község elöljárósága ekkor a következő kimutatásban számolt be a megyének a lakosság eladósodásáról:

1. Különböző pénzüzetektől felett váltókölcson: 124 542 kor.
2. „ „ „ „ jelzálogkölcson: 177 818 „
3. Állami inségkölcson és egyéb kölcsonök: 59 974 „

Összesen: 362 334 kor.

A 3. pont alatti összeg után 2⁰/₀, az 1. és 2. pont alatti összegek után pedig átlag 8⁰/₀ kamatot fizet a lakosság és így fizeti évenként tóketörlesztés nélkül az alábbi terheket:

Állami, községi és megyei adók stb. címén: 38 147 kor. 66 fill.

Pénzüzetek és egyéb kölc. kam. címén: 25 388 „ 28 „

A kevermesi urad.-nak évi haszonb. címén: 80 080 „ — „

Összesen: 143 615 kor. 94 fill.

Magának a községnek nem volt saját vagyonából származó jövedelme, amelyből a községi elöljáróság adminisztrációs költségeit és intézményeit fizetni tudta volna. Ezekre a kiadásokra magas községi pótdókat vetettek ki. Az uralkodó körök nem voltak hajlandók végrehajtani az 1886. évi 22. tc. 130. §-át, mely eltörölni rendelte a praedialis jellegű uradalmak részére biztosított féladózási kedvezményt. Így mind súlyosabb terhek neheztedtek a község lakosságának vállaira. 1902-ben a községi pótdó már majdnem elérte a 90⁰/₀-ot.

Az 1902. évben a következő összerheket írták elő:

1901. évi hátralék:	12 769,52 kor.
1902. évi előírás:	40 994,55 „
Ez összesen:	53 764,07 „
Ebből állami adó	19 001,56 kor.
községi pótdadó	23 091,53 „ (stb.)

Az 1902. évi lerovás: 41 929,33 kor., így az 1902. évi hátralék összege: 11 834,74 kor. Szembetűnő az állami és a községi pótdadó rendkívül magas összege. Az egyenes állami adóból 905,29 kor. törlesztést engedett a Közig. Bizottság, azonban ebből az összegből is 558,74 kor. a „teljes szegénység folytán vált behajthatatlanná”. Ehhez még hozzá kell tennünk, hogy a törlésbe hozott összegből „197 kor. 92 fill. II. oszt. kereseti adó volt, mely azonban oly csekély értékű ingatlanokat terhelt, hogy a dologi végrehajtás mellőzése mutatkozott méltányosnak.”

„A sok szegény napszámos, akinek csak egy kis hajlékot nyújtó házacskája van, vajmi keservesen várja az évek óta hangoztatott adóreformot, mert attól reméli terheinek könnyebbülését és valóban jogosnak látszik felajánlása annak a »házbirtokos« napszámosnak, aki 60—80 fill. földadó, vagy 1 kor. 60 fill. házosztályadó után családtagjai számának alapulvétele mellett 10—12 kor. II. osztályú kereseti adót fizet, míg ezzel szemben 700—800 kat. holdas földbirtokos 8 kor. II. osztályú kereseti adóval van megróva” — panaszolja joggal a községi előjáróság.⁹ Az olyan esetekben, amikor a nyomort a megtartott helyszíni vizsgálatok igazolták, „a községi előjáróság a kir. pénzügyigazgatóság méltányosságához fordult, és azt meg is találta.” Nem volt nehéz megtalálni ezt a „méltányosságot”, hiszen ezeknek a szegényeknek pusztán csak a rajtukvalójuk volt.

Ezekután vizsgáljuk meg a századforduló utáni első évek mezőgazdasági helyzetét:

Növény megn.	Vetésterület (kat. hold)	Terméseredm. (q)	Holdankénti átl. (q)
Búza	1530	12 240,—	8.—
Kukorica	1261	8 196,5	6,5*
Dohány	282	1 291,56	4,58

* májusi morzsolt.

A búza ára: 13 kor./q, a kukoricáé: 9 kor./q, a dohány viszont 38,60 kor/q. Ennek alapján kétségkívül megállapíthatjuk, hogy a legjövedelmezőbb a dohánytermelés volt. Ezért a községi elöljáróság már többször kérelmezte, hogy a dohánytermelési engedélyeket szaporítsák, melynek alapján 1903. évben már 298 kat. hold területen ültettek dohányt, s összesen 1788 mázsa termett. Érdemes a dohánytermelés 1902. évi adataival kapcsolatban megjegyeznünk, hogy az 1912-es évtől kezdődően — a munkabérek állandó emelkedése miatt — a dohánykertészek követelését a kigazdák nem tudták teljesíteni. Inkább lemondtak a termelési engedélyről. Emiatt a dohánytermelési terület az első világháborút követő három év alatt a közel 400 kat. holdról 200 kat. holdra esett vissza. Ennek is nagy része egy kat. holdas kistermelők kezében volt. A második világháború után napjainkig pedig rohamosan csökkent a dohánytermelés céljaira fordított földterület számaránya más ipari növények vetésterületével szemben. Például 1963-ban csak a Kossuth Tsz-nek volt dohányja, mindössze 5 kat. holdon termeltek összesen 49,9 mázsát. Így 110 év alatt Kevermesen a dohánytermelés az évi 3000—4000 mázsából 50 mázsára csökkent.

A mezőgazdasági termelés eredményeit tovább vizsgálva akad még néhány említést érdemlő adat: 1907-ben súlyos kenyérgabona-gondokkal küzdött a falu népe. A búza nagyon gyenge minőségű volt, azaz szorultszemű termést hozott, holdankénti átlagtermése alig érte el a 2,5 mázsát (!!).

Ebben az évben kukoricából aránylag jó termésről emlékezik a krónika. 1924. május 17-én a község határában részle-

ges jégverés pusztított, majd a nyár rekkenő hőséggel és aszályal sújtotta a mezőgazdaságot. Hőütött, szorultszemű, gyenge búzatermés volt. Úgy látszik, hogy a természet 1925-ben igyekezett kárpótolni a lakosságot, mert holdanként 12—15 mázsás, bőséges búzatermással fizetett. Természetesen egyetlen évi termés nem oldhatta meg az elszegényedett, eladósodott proletárok gazdasági problémáit, legfeljebb lélegzetvételnyi enyhülést hozhatott csupán az „inségkölcsonökön” tengődő lakosságnak. Valóban, az 1929. évi „Jelentés” ismét gazdasági nehézségekről emlékezik. Azzal magyarázza a gazdasági bajok betetőzését, hogy a község határát sorozatosan érték súlyosabbnál súlyosabb elemi csapások: tavasszal fagy, a kalászosokat fekete rozsdá támadta meg, a község határának nagy részét pedig jég verte el. A terméshozam a minimumra csökkent. Csak súlyosbította a helyzetet a kezdődő gazdasági válság következtében beálló rohamos árzuhanás, különösen a gabonaárakban. Például egy mázsa búza ára 28 pengőről 18 pengőre, egy mázsa kukorica ára 17 pengőről 6 pengőre csökkent. 1932-re a terményárak elérték a mélpontot: decemberre egy mázsa morzsolt tengeri ára csak 2,80 pengő volt.¹⁰

Ilyen súlyos gazdasági helyzetben érte Kevermes sokat szenvedett népét a gazdasági válság, mely csak az 1930-as évek második felében enyhült egy keveset.

A második világháború éveiből községünk gazdasági életére vonatkozólag nincsenek megbízható adataink, ezért a továbbiakban csak a felszabadulás utáni statisztikai adatokra és feljegyzésekre támaszkodhattunk.

1944 őszén, mint említettük, a lakosság nem tudta az őszi betakarítási munkálatokat idejében elvégezni. A kezdeti nehézségeken azonban hamarosan túljutott a felszabadult nép, bár a földosztást követő években még eléggé nehezen ment a munka, mert az új földtulajdonosok nem rendelkeztek megfelelő gazdasági felszereléssel. 1949-től kezdve a község gazdasági életének irányítását fokozatosan a szocialista szektor vette át, melynek történetét külön fejezet tárgyalja.

A felszabadulás utáni évektől napjainkig a következő fontosabb mezőgazdasági termények évenkénti termésátlagait ismerjük:

Év	Búza	Kukorica (q/kat. hold)	Cukorrépa
1949	7,—	18,—	?
1950	6,—	20,—	?
1951	11,—	25,—	?
1952*	3,5	8,—	?
1953	10,0	27,—	?
1954 ¹¹	5,9	26,—	?
1956	9,3	20,—	110,—
1957	9,9	23,—	175,—
1959 ¹²	12,2	16,3	215,—
1960 ¹³	10,3	12,93	153,1
1961	10,9	16,56	121,85
1962	10,26	21,7	144,66
1963	9,86	16,56	198,2

* Tavasszal fagy, nyáron aszály.

A vetésterület alakulása 1956-ban (a tsz-ek és egyéni gazdaságok együtt) művelési áganként kat. holdbon összesítve:¹⁴ Össz-szántóterület: 7884 kat. hold, ebből: kenyérgabona 2945 kat. hold, kukorica 1999 kat. hold, takarmánygabona 419 kat. hold, cukorrépa 382 kat. hold, szalastakarmány 647 kat. hold és egyéb terület 1492 kat. hold.

A földterület alakulása Kevermes termelőszövetkezeti községgé válásakor (1960) és 1963-ban, a három tsz egyesülésekor:

Év	Közös földterület (kat.hold)	Családok sz.	Tsz-tagok sz.	Összesített me. átl. Ft
1960	7637	1242	1261	25,52
1963	8034	1097	1133	34,59

A mezőgazdasági termelésben felhasznált gépierő alakulása a termelőszövetkezetekben 1960-tól 1963-ig:

Tsz neve	Az erőgépek száma (db)			
	1960-ban	1961-ben	1962-ben	1963-ban
Petőfi	1	5	7	16
Kossuth	3	5	6	6
Vörös Csillag	3	6	9	11
Összesen	7	16	22	33

A gépesítés fejlődése mellett a szántó föld terméshozamának növelése érdekében 1960-ban a három tsz összesen felhasznált 38 300 mázsa istállótrágyát és 4242 mázsa műtrágyát 6436 kat. hold szántóterületre, ennek alapján egy kat. hold szántóra jutott 5,9 mázsa istállótrágya és 0,65 mázsa műtrágya. Afelhasznált istállótrágya és műtrágya mennyiségét 1963-ban már duplájára emelték.

A termelőszövetkezetek vagyoni állapota és a felhasznált beruházási és egyéb hitelkeretek összege az 1963-as év végén (az egyesülés előtt), továbbá az egy kat. holdra jutó hitelkeret átlagösszege (forintban):

Tsz neve	Tiszta vagyon	Egy kat. h.-ra	
		Hitel összege	jutó átlag
Petőfi	7 208 000	3 324 000	1506
Kossuth	6 055 000	2 512 000	1155
Vörös Csillag	10 962 000	3 843 000	1496
Összesen	24 225 000	9 679 000	1385,6

E rész befejezéseként megállapíthatjuk, hogy községünk mezőgazdasága a nagyüzemi termelésre való áttérés óta — ha lassú ütemben is —, de fokozatos fejlődést mutat. A legszembe-tűnőbb a fejlődés a gépesítésben, s ha a tsz-ben elegendő lesz a jól képzett szakember, ha a tsz-tagok kielégítő gazdasági ismeretekkel rendelkeznek majd: minden együtt lesz a további jobb és gyorsabb eredmények eléréséhez.

*Az állattenyésztés alakulása
1815-től napjainkig*

Községünk már a múlt században is jelentős állatállomány-nyal rendelkezett. Az állattenyésztés a lakosság tekintélyes jövedelemforrását képezte. Állatállományunk — főleg a fel-szabadulás előtti években — messze földön híres volt, külö-nösen a lótenyésztésben. Nem egy híressé vált versenyló ke-rült ki a kevermesi lótenyésztők neveltjeiből külföldre is. Allí-tólag Kevermesről eredt az a tréfás hangulatú szólásmondás is, hogy „a keh megkeresi a lovat még 40 esztendő korában is.”

A lótenyésztés mellett második helyen állt a szarvasmarha-és a sertésenyésztés. Említést érdemel a baromfi tenyésztés és a méhészet is.

*Legrégibb statisztikai adataink az állattenyésztésről*¹⁵*

Év	Ló	Szarvasmarha	Sertés (db)	Juh	Méhcsalád
1858	849	735	845	—	—
1870	849	607	1022	—	155

*A fenti adatok az uradalom állatállománya nélkül értendők.

1902 nyarán száj- és körömfájást említenek az adatok. A községi előljáróság a beteg és elhullott állattal egy udvarban elhelyezett sertéseket kisajátította és nyomban leölette.¹⁶ 1901. március 21-én a képviselőtestület megszavazta az önálló köz-ségi állatorvosi státusz rendszeresítését és ezzel egyidejűleg ki-lépett a VI. állatorvosi körzetből.¹⁷

Az állatvágásokat a községi állatorvos ellenőrizte. Például 1902-ben levágtak a községben 3 db ökröt, 36 db tehenet, 44 db növendékmarhát, 46 db borjút. 234 db juhot és 87 db sertést.¹⁸

A község 6 állami ménből álló fedezettési állomást tartott fenn. Ezenkívül volt még 5 községi bika és 6 tenyészkan.

Haszonállatok az 1902. évi állapot szerint:¹⁹

Megnevezés	Szarvasmarha	Ló	Juh	Sertés
	(db)			
A község belter.	524	848	56	1468
Pusztá Kevermesen	459	106	743	427
Pusztá Vizesen	440	22	834	1311
Összesen	1423	976	1633	3206

Az 1903. évi „Jelentés” szerint ismét ragadós száj- és körömfájás volt Kevermesen és emiatt az állattenyésztés némileg visszaesett. Az 1903. évi állatállomány bel- és külterületen (uradalom) együttvéve: szarvasmarha 1288 db, ló 971 db, juh 1465 db és sertés 2948 db.²⁰ A teljes állatállomány számszerű csökkenése — szarvasmarha, ló, juh, sertés száma együttvéve — 566 db. Ebből az előző évihez viszonyítva a szarvasmarha-állomány 135 db-bal, a lóállomány 5 db-bal, a juhállomány 168 db-bal és a sertésállomány 258 db-bal csökkent. Ha figyelembe vesszük az 1903. évben eszközölt községi állatvágások számát, akkor könnyen megállapítható a száj- és körömfájás miatt bekövetkezett elhullások száma. 1903-ban levágtak: 3 db ökröt, 53 db tehenet, 24 db növendékmarhát, 46 db borjút, 127 db juhot és 102 db sertést.

A következő évtizedekben továbbra is híres volt a kevermesi lótenyésztés. Ennek a „hírességnek” volt következménye, hogy pl. 1914-ben a hadsereg lószükségletének biztosítására 68 db lovat vettek meg a kevermesi gazdáktól, összesen 60 000 kor. értékben. Igaz, hogy tekintélyes összeg jutott a lakosság kezébe, de az is tény, hogy Kevermes értékes lóállománya jelentős mértékben megcsappant. 1914 tavaszán 610 db 4 éven felüli ló volt a községben.²¹

Az első világháborút követő két évtizedről nincsenek pontos adataink.

Az állatállomány alakulása 1943-tól 1954-ig

Év	Szarvasmarha	Ló	Sertés	Juh	Összesen
1943 ²²	1125	1226	4581	11	6943
1944	550	240	1650	—	2440 ^a
1945	370	310	1200	—	1880 ^a

Év	Szarvasmarha	Ló	Sertés	Juh	Összesen
1946	410	402	1600	—	2412
1947	470	466	1674	—	2610
1948	560	534	1722	—	2816
1949	549	617	1776	—	2942
1950	650	688	1800	—	3138
1951	675	741	1864	—	3280
1952	640	670	1427	—	2737 ^b
1953	680	790	1743	—	3213
1954 ²³	715	972	2151	—	3838 ^c

^aAz állatállomány előző évihez (1943) viszonyított szembe-tűnő csökkenésének oka a második világháború hatása. A had-sereg lószükségletének biztosítására ismét jelentős számú lovat vásároltak meg, majd később elvittek sok lovat ellenszolgálatás nélkül is.

^bAz 1952. évi aszályos esztendő hatására bekövetkezett takarmányhiány miatt nagyon sok állat éhen pusztult el.

^cA falu állatállománya az 1944. évi háborús állapotokhoz képest örvendetes gyarapodást mutat: a lovak száma 4-szere-sére, a szarvasmarháké kb. 20%-kal, a sertések száma pedig 45%-kal növekedett.

Ez a nagymértékű gyarapodás arra mutat, hogy a község lakosai változatlan szeretettel foglalkoznak az állattenyésztéssel. Eged János kevermési gazdálkodó lova 1954-ben díjat nyert, a Petőfi Tsz sertései pedig az Országos Mezőgazdasági Kiállításon első díjat nyertek.

A község állatállománya a következő években rohamosan gyarapodik: 1957. március 1-én pl. már 1197 szarvasmarha, 1054 ló, 5283 sertés és 50 juh volt a kevermesiek birtokában.²⁴

A 3 termelőszövetkezet össz-állatállományának alakulása 1960-tól 1963-ig:

Év	Szarvasmarha	Ló	Sertés	Baromfi	Méhcsalád
			(db)		
1960	490	489	1836	—	35
1961	1102	353	2916	3038	38
1962	1072	326	2895	850	43
1963	917	297	2976	7038	49

A háztáji gazdaságokban levő állatállomány adatai 1961-ben:²⁵

Szarvasmarha	Ló	Sertés	Juh	Baromfi
1881	367	6682	37	30 237*
779	14	3766	37	27 199**

*Tsz-ben + háztájiban

**Csak háztáji gazd.

A fenti összehasonlításból kitűnik, hogy a háztáji gazdaságokban jelentős mennyiségű állatot tenyésztenek, elsősorban sertésből és baromfiból. Jellemző, hogy a juhállomány kizárólag háztájiban található. A sertésállománynak több mint 50%-a, továbbá a baromfiállománynak csaknem 9-szerese azért van a háztáji gazdaságokban, mert a dolgozók szívesen kötnek állattenyésztési és hizlalási szerződéseket, melyek jövedelemforrásuk lényeges részét képezik.

Ezek után vizsgáljuk meg egy tsz-ben (Petőfi Tsz), hogyan alakult az állatértékesítés 1960—1962-ben:

Év	Hízómarha	Hízósert.	Baromfi	Tojás	Tej
	(q)	(q)	(q)	(db)	(hl)
1960	260	229	—	4875	768,59
1961	442	606	346,20	?	1224,69
1962	756	606	194,—	33 818	1107,—
3 évi össz.	1458	1441	540,20	38 693	3100,28

A Petőfi Tsz példája is meggyőzően bizonyítja, a községben ma is az állattenyésztés az egyik legmegbízhatóbb jövedelemforrás.

A „Lenin” mezőgazdasági termelőszövetkezet megalakulásával új távlatok nyíltak az állattenyésztés további — az eddiginél is gyorsabb ütemű — fejlesztése számára. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a meglevő korszerű sertéshizlaló telep, a szarvasmarha-tenyésztésben és a malacnevelésben már bevezetett nagyüzemi, részben már automatizált módszerek.

*

A helyiipar, kereskedelem és a közlekedés fejlődésének jellemző vonásai

Kevermes községnek ipari létesítménye, illetve termelőüzeme nincsen. Községünkben csak kisipari tevékenységet folytatnak, amely elsősorban javítóipar. Kész termékeket főként a cipészek, asztalosok és a kerékgyártók állítanak elő.

A település éveiben (1815—1816) már 3 kovács, 2 kerékgyártó, 2 csizmadia, 2 takács, 1 szijgyártó, 1 borbély és 1 kocsmáros állt a lakosság szolgálatában.

Az 1902. évben: 6 kovács, 2 bognár, 10 csizmadia, 1 kézményseprő, 1 molnár, 2 asztalos, 1 kötélgyártó, 3 hentes és mészáros, 1 szijgyártó, 1 ács, 1 bádogos, 1 takács, 5 italmérő (ebből nyílt italmérési engedéllyel működő kocsmá volt 3, csak palackozottital-árusító 2), 3 szatócs és 2 vegyeskereskedő volt a községben.²⁶ 1850 körül „hetivásár minden szombaton tartatik” — írja ifj. Palugyay Imre. Itt jegyezzük meg, hogy egészen a felszabadulásig változatlanul minden hét szombatján voltak a hetivásárok.

Az 1901. évi „Jelentés” alapján ismerjük községünk jellemző ipari és kereskedelmi adatait: „A hitelszövetkezet kedvező fejlődése és üdvös hatása (?) indította a község intéző köreit arra, hogy a községben az 1901. év folyamán egy Kevermes Községi Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetet is létesítettek, mely tényleges működését a községben 1901. október 5-én megkezdette. E szövetkezet szintén a részvényekre van alapítva, s a részvények 6000 koronányi összegben 1901. év folyamán befizettetvén, lehetővé vált, hogy a szövetkezet... megfelelő áruboltot nyitott meg.”²⁷

Az 1901. év végén alakított Kevermes Községi Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet, a „Hangya” kötelékébe tartozott. A szövetkezet 1902. évi forgalma meghaladta a 32 000 koronát. Taglétszáma ekkor 253 fő volt, akik egyenként 20 korona értékben összesen 304 db részvényt jegyeztek. A hitelígényeket az 1893. évi XXIII. tc. alapján alakult Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó „Kevermes Községi Hitelszövetkezet” bonyolította le. A „Hitelszövetkezet”-nek 499 tagja volt, akik összesen 1010 db, egyenként 50 korona értékű üz-

letrészt jegyezték. Erre az 1902. év végéig — 7,5⁰/₀-os kamat mellett — összesen 28 240 koronát fizettek be.²⁸

Az 1920-as évek végén a Hangya-szövetkezet sorozatosan deficittel zárt. Ekkor vette át a szövetkezet vezetését Kóbori Emil fiatal tanító, akinek munkájáról így ír a „Hangya” XXII. évf. 46—47. száma (Bpest, 1931. november 12.): „Példaadó szövetkezet. A kevermesi Hangya-szövetkezet vezetését néhány évvel ezelőtt egy fiatal tanító, Kóbori Emil vette át. Fiatalos lelkesedéssel, nagy ügybuzgalommal s a szövetkezeti eszme iránti megértéssel fogott hozzá munkájához, amely évről évre mind szebb és szebb eredményeket hozott. A szövetkezetet 1925 elején 10 880 pengő tartozással vette át Kóbori Emil s két év múlva a tartozást már 1000 pengőre szorította vissza, de ugyanekkor a központnál már 272 pengő túlfizetése is volt a szövetkezetnek. Évről évre javult a helyzet, ma már mintegy 5000 pengő a központi túlfizetés s a szövetkezetnek semmiféle tartozása nincs. A forgalom is állandóan növekedett. 1926-ban 72 000 pengő volt a forgalom, 1930. évben pedig 104 100 pengő. A szövetkezet nagy áldozatkészséget tanúsít minden kulturális és jótékony cél irányában. A helybeli iskolát tekintélyes összeggel támogatta. A tagoknak 5 pengős névértékű üzletrészeket adott. A szövetkezetnél tehát minden vonatkozásban a teljes altruizmus nyilatkozik meg. A fiatalos ambíció, amellyel Kóbori Emil feladatát vállalta, megtermette a maga gyümölcsét s ezekben a legsúlyosabb években is sikerült az intézményt mind virágzóbbá tenni. Hisszük, hogy a kevermesi Hangya-szövetkezet még nem állott meg a fejlődés útján s Kóbori Emil tanító ügybuzgalmával az eddigieknél is nagyobb sikert fog felmutatni.”

A helyi ipar és kereskedelem fejlődése arányos a mezőgazdaság és az állattenyésztés fejlődésével. A megnövekedett igényeknek megfelelően 1944-re lényegesen emelkedett az iparral rendelkezők száma, szépen növekedett a kereskedelem áruforgalma és bevétele is. A felszabadulást megelőző években már 22 cipész, 20 szabómester (ebből 13 férfi és 7 női szabó), 11 borbély és fodrász, 10 asztalos, 18 kőműves, ács és kerékgyártó, 14 kovács, 2 műszerész, egy órás és ékszerész, 2 takács, 4 hentes és mészáros, 2 pék és egy bádogos működött a faluban. Ezek a kisiparosok valamennyien a helyi KIOSZ tag-

jai voltak és készítményeiket nemcsak a helyi, hanem a környező községek hetivásárain is árusították. Ezekben az években a kereskedelmet a Hangya-szövetkezet és egy fiókküzlete, továbbá 17 önálló kiskereskedés, valamint 3 önálló gabonakereskedő bonyolította le.²⁹

A fészabادلás után — főleg anyag- és áruhiány miatt — nagyon lassan indult meg az ipari és kereskedelmi élet. A helyi kisiparosok jelentős része önálló maradt, majd 1952-ben megalakították a helyi ktsz-t. Kezdetben a ktsz építőipari jellegű volt, később azonban vegyes kisipari szövetkezetté fejlődött. 1955-ben már 78 munkaerőt foglalkoztatott.

Erősödésére jellemző a forgalom fokozatos növekedése:

1952-ben	992 100,—	Ft	nettó	jövedelem
1953-ban	1 386 500,—	„	„	„
1954-ben	2 133 000,—	„	„	„

A ktsz mellett 1955-ben még 33 önálló kisiparos is működött. Az ellenforradalom után a ktsz dolgozóinak száma csökkent, az önálló kisiparosok száma pedig növekedett. Néhány év múlva azonban ismét megerősödött a helyi ktsz. 1961 őszén a ktsz építőipari részlege a mezőkovácsházi ktsz-hez, egyéb részlegei pedig a medgyesegyházi ktsz-hez csatlakozott. Ettől az időtől kezdve a helyi ktsz részlegei mint a fenti ktsz-ek ki- rendeltségei működnek. Ekkor az önálló kisiparosok száma 32, melyből 6 borbély és fodrász, 4 cipész, 6 férfi és 3 női szabó, 4 asztalos, 1 műszerész, 5 kőműves és ács, 1 órás, 2 bádogos.

A fészabادلás után a község kereskedelmi élete is megváltozott. A magánkereskedelem irányítását fokozatosan átvette a földművesszövetkezet. 1952-ben bővítették a volt Hangya-szövetkezet helyén levő üzletet, és ettől az időtől kezdve a FÖLDSZÖV a község kereskedelmi életének irányítója. 1955-ben a FÖLDSZÖV egy főüzlettel és négy fiókküzlettel forgalmazott, ezenkívül egy húsbolt, egy kenyérbolt, 2 italmérés elégítette ki a dolgozók fogyasztási igényeit. 1955-ben a helyi kereskedelemben dolgozott 39 fő, 1960-ban pedig már 92 fő. A szövetkezet irányítása alá tartozik még a baromfi-felvásárlás, szikvízgyártás és -eladás, tüzelőértékesítés, műtrágya-szét-

osztás és egyéb kereskedelmi ágazatok. A szövetkezet főüzletének árukészlete 1953-ban 6 727 092,— forint értékű volt, amely 1954-re már 8 537 923 forint értékűre emelkedett. A főüzlet mellett természetesen számottevő árukészlettel rendelkeztek a fióküzletek is. Említést érdemel pl. a vas-műszaki bolt áruforgalma, ahol 1953-ban 16 rádiókészüléket, 21 db kerékpárt és 26 db tűzhelyet adtak el, 1962-ben pedig már 81 db rádiókészüléket, 106 db kerékpárt és 75 db tűzhelyet vásároltak a keveremesi dolgozók.

Érdeemes összehasonlítani az egyes évek összkereskedelmi forgalmából adódó számszerű eredményeket is, melyek szemléletesen bizonyítják lakosságunk életszínvonalának egyre fokozódó emelkedését:

Év	Összkereskedelmi áruforgalom értéke Ft-ban:
1955-ben	12 603 000 Ft
1957-ben	14 876 000 Ft
1959-ben	15 651 000 Ft
1961-ben	17 873 000 Ft
1962-ben	18 762 500 Ft

Az összforgalom forint értéke tehát 1955-től 1962-ig 6 159 500 forinttal növekedett.³⁰

1963-ban kezdték építeni az új papír- és vegyi szaküzletet, melyet 1964. augusztus 20-án át is adtak a forgalomnak. Jelenleg pedig a ruházati bolt mellett épült új vas-műszaki szaküzlet. E néhány példával természetesen csak főbb vonásaiban illusztrálhatjuk községünk ipari és kereskedelmi életének fejlődését. A fentebbi statisztikai adatok meggyőzően bizonyítják a felszabadulás utáni gyors ütemű fejlődést. Lakosságunk egyre nagyobb igényeket támaszt a kereskedelemmel szemben, melynek kielégítése komoly és felelősségteljes feladatokat ró kereskedelmi dolgozóinkra.

A közlekedéssel kapcsolatban nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre. Az 1900-as években fejeződött be a községben áthaladó Battonya—Lökösháza közötti 26 km hosszúságú makadám-út építése. Ugyanebben az időben mutatkozott szük-

ségesnek a Kevermes—Dombiratos—Kunágota településeket összekötő „vicinális-út” községünkön áthaladó, mintegy 1800 m-es szakaszának kiépítése, mely a ráfordított nagymértékű községi közmunka ellenére is a tél folyamán majdnem teljesen járhatatlan volt. Egyébként ennek az útszakasznak a törvényhatósági úthálózatba történő felvételét az illetékes községek hatóságai többször is kérelmezték, sokáig hiába. Erre az időszakra esik egy igen embertelen intézkedés: a Battonya—Kevermes—Kisiratos-i törvényhatósági útból kiinduló és a kevermesi uradalom tulajdonát képező Vizesi pusztán keresztül Forrai—Nagyiratos, Varjas, illetve Arad felé vezető útba torokkolló utat —, melyet emberemlékezet óta községi közlekedési útként használtak — a birtok bérlőjének kezdeményezésére lezárták. Emiatt a közigazgatásilag Kevermeshez tartozó Vizespusztai cselédségnek közel 10 km-nyi kerülőutat kellett megtennie! A sérelem orvoslására többszöri kérelem ellenére sem került sor.³¹ Ugyan ki is törődött volna az 1900-as évek elején az uradalmi cselédség ügyes-bajos dolgaival?

A közlekedési problémák megoldása sokáig váratott magára. A felszabadulás után épült ki a községet Nagykamarással összekötő 8 km-es bekötőút, 1952 májusában adták át a forgalomnak a Mezőkovácsháza—Kunágota—Dombiratos—Kevermes—Lökösháza vasútállomást összekötő keskeny nyomtávú gazdasági kisvasutat, mely nagyobb részben — a személyforgalom mellett — az áruszállítást bonyolítja le. Az évről évre rohamosan növekvő személyforgalmat elsősorban távolsági buszjáratokkal oldották meg. Különösen jelentős a járási székhelyet Kevermessel összekötő távolsági buszjárat, s a Dombiratos—Kevermes—Lökösháza—Elek—Gyula várost összekötő távolsági buszjárat. Ezáltal biztosított a kevermesiek közvetlen kapcsolata a járási közigazgatási szervekkel és a gyulai Megyei Kórházzal is.

A közeljövőre tervezik a makadámutak pormentesítését, illetve aszfaltozását, mely által korszerűbbé és gyorsabbá válhat a község közlekedése.

Lóval való nyomtatás, azaz „cséplés” a cséplőgépek megjelenése előtt

Így már könnyebb volt, de a kombájnnal még könnyebb

Vesszőből font és sárral tapasztott gabonatároló
a múlt század első feléből
(a zsúptetőt már cseréppel váltották fel)

Kevermes Községi Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet
az 1930-as években

Sokat jelent a közlekedés szempontjából az 1951—1952-ben
megépített kisvasút

A KÖZEGÉSZSÉGÜGY ALAKULÁSA

Az 1815-ben települt község közegészségügyi helyzete egészen a felszabadulásig igen rossz volt. Ennek okait a múlt században a nyomorúságos szociális viszonyok és az orvostudomány fejletlenségében találjuk, a századforduló után pedig főként a szociális viszonyokban. A múlt században is, meg a század folyamán is egészen a felszabadulásig egy-egy aszályos év után a közegészségügyi helyzet különösen megromlott. Ez érthető is, hiszen a lakosság zömének sem enivalója, sem pénze nem volt. A múlt században a járványok terjedését nagyban befolyásolta a közutak hiánya is. A lakosság a nyílt vízű házi kutakat használta, melyek igen könnyen fertőződhettek. Egészen a felszabadulásig elég sok áldozatot követelt a babonákkal, a kuruzslással stb.-vel való gyógyítás, a hanyagság, a nemtörődömség és a tudatlanság. Különösen a járványos betegségek követeltek sok áldozatot, melyek között a múlt században elsősorban a kolera vezetett. A Horthy-rendszernek is van mivel „dicsekednie”: a tüdővésszel, mely olyan méretekben pusztította az embereket — különösen az 1920—1930-as években, hogy „morbus hungaricusnak”, azaz magyar betegségnak nevezték el.

Az 1831. évi nagy kolerajárvány (első országos kolerajárvány) Kevermesen is sok áldozatot követelt. A helyzetet csak súlyosbította az orvoshiány, mert ez időben Kevermesnek, Iratosnak és Tornyanak egy közös orvosa volt, akit Illés Henrich Lajos Adolfnak hívtak. Egy komoly járvány esetén, mint amilyen 1831-ben is volt, egy orvos a három községet a legnagyobb igyekezettel sem tudta megfelelően ellátni.

1836-ban újra nagy kolerajárvány pusztított Kevermesen. Július hó végétől egy hónap leforgása alatt 100-nál többen haltak meg. A halottak között volt a falu bírója, Kovács József

is. A járványos betegek nem tudott segíteni az orvosok és egészségesekek közös küzdelme sem.¹

1849-ben és 1855-ben újra megjelent a kolera Kevermesen, de egyik évben sem hatalmasodott el, 1849-ben 50, 1855-ben pedig már csak 12 áldozatot követelt.²

A múlt század közepén és a következő évtizedekben a gyakori szükesztendők elviselhetetlenül rossz szociális körülményeket teremtettek. Ennek következményei az 1860-as és 70-es években alaposan meg is mutatkoztak. A lakosság embertelen és egészségtelen életkörülményeire utal, hogy az 1863-as „szükesztendő”-ben inkább a halál aratott: 204 halottat temettek el (ez a lakosságnak kb. 8⁰/₀-a volt!). 1866-ban ismét megjelent a kolera és 22 áldozatot követelt.³

A betegségek és az elhalálozások szempontjából a legmegrázóbb és legborzalmasabb év az 1873-as volt. Az ázsiai kolera július végétől egészen szeptember elejéig „dühöngött” a községben. 325 áldozatot szedett (a lakosság több mint 10⁰/₀-át!). Az évi összes halottak száma pedig meghaladta a 400-at (kb. a lakosság 13—14⁰/₀-a). Az Anna és Lőrinc körüli napokon naponta 10—13 kolerában elhunytat temettek. Némelyik családban egymás után haltak meg a szülők, majd a gyermekek s a ház lakatlan maradt. És e borzalmas évvel kapcsolatban idézzünk dr. Dodor József füzetéből egy vigasztaló hangú mondatot is: „Az év folyamán — bár a cholera idején, július elejétől, szeptember végéig egyetlen házasságkötés sem történt — mégis 100 házasságot kötnek, annyit, mint sem azelőtt sem azóta soha.”⁴

A község a következő években sem maradt ki a járványokból és 1874—1875-ben a változatosság kedvéért himlőjárvány szedi áldozatait a gyermekek között.

1874-ig az uraság semmit sem tett a község közegészségügyének javítása érdekében. Végre 1874-ben mégiscsak hallatta szavát, de hogyan? Az 1874. május hó 8-án tartott képviselőtestületi ülésen felolvasták báró Sina Simon levelét (171. sz. alatt), melyben közölte, hogy a községben létesítendő orvosi fizetéshez évenként 200 forinttal hozzájárul, azzal a kikötéssel, hogy az orvosválasztás mindig az ő beleegyezésével történik, valamint, hogy „az orvos köteles az uradalmi tisztséget és az összes szolgazemélyzetet mindenkori felszólításra ingye-

nesen gyógykezelti". A határozat értelmében a felajánlást elfogadták, de az „orvosválasztási kikötés”-t nem, indokolván, hogy az orvost az 1871. évi 74. tc. értelmében akarják megválasztani.⁵ Hogy a továbbiakban hogyan egyeztek meg, nem tudjuk, de a földesúr részéről való mindenbe beavatkozás jellemző példája volt ez.

A közegészségügyi helyzet a századforduló idején annyival volt jobb, hogy a kolera már nem szedte úgy áldozatait. A múlt században végig nagy probléma volt a lakosság jó ivóvízzel való ellátása. azaz artézi kutak fúrása, vagy legalábbis mély furatú kutak létesítése. Sajnos a község gazdasági körülményei olyanok voltak, hogy erre (és másra sem) pénz egyáltalán nem volt. Elgondolhatjuk, hogy milyen egészséges lehetett a házi kutak vize, amikor többségük az istállók, trágyadombok stb. közelében volt és a tudatlanságban tartott lakosság befedésükre egyáltalán nem is gondolt. Ma már el sem tudjuk képzelni, hogy ilyen kutak vizéből igyunk.

Az 1902-es év sem volt valami kedvező, mert a tavasz folyamán olyan méretű vörheny- és kanyarójárvány lépett fel, hogy az iskolát és az óvodát egy időre be kellett zárni. Ez évben a községben 136-an haltak meg: a 136-ból 22 hörghurutban, 22 tüdőgümőkórban stb. Arat a tüdőbaj. Minden hatodik embert a „népbetegség”-nek is nevezett tüdőgümőkór pusztít el, illetve a halálesetek 45⁰/₀-át légzőszervi megbetegedés okozza. A gazdasági bajok s az ebből fakadó lehetetlen szociális körülmények, illetve a nyomor és kísérelője, a tüdőbaj, megtalálták egymást.

Végre 1903-ban mélyfúrású kutat kapott a község. A templom melletti iskola előtt a piactéren 1903-ban Neukomm Ferenc verseci kútfúró mester 49,5 m mély kutat fúrt, mely akkor igen nagy jelentőségű volt a közegészségügy szempontjából. A mélyfúrású kutak, illetve közkutak szaporítása a következő években és évtizedekben lendületet vett (1908-ban az akkori Sebők és Széchenyi utcák találkozásánál fúrtak egy kutat, majd pedig 1911-ben 11 kutat fúrtak a község különböző pontjain), ami az első világháború alatt és után egy időre megtorpant. Újabb lendület a felszabadulás után kezdődött és ma már minden utcában 1—2 mélyfúrású közkút biztosítja a lakosság jó ivóvízellátását. A mélyfúrású közkutak létesítése

után lényegesen ritkábban jelentek meg a járványos betegségek. Csak az a sajnálatos, hogy a község telepítésétől majdnem 90 évnek kellett eltelnie az első „vaskút” megjelenéséig.

1903-ban egy községi orvos, egy községi állatorvos, egy gyógyszerész és három okleveles szülésznő látta el a községben az egészségügyi teendőket.⁶ A haláleseteket legnagyobb részben ez évben is a tüdő- és légzőszervi betegségek okozták. E betegségek terjedésének legfőbb oka a nyomor s az ezzel járó gyenge táplálkozás. A sok nedves, sötét és zsúfolt lakás volt. (Ebben az időben a községben nagyon sok olyan család élt, ahol 8—10 gyermek is volt.)

1910-ben a gyermekek között aratott a halál: az erős kanyarójárvány 29 gyermeket ragadott el az élők közül.

Az első világháború alatt (1914—1917 között) a templom melletti iskolában általában 30—40 ágygal felszerelt kiegészítő katonakórház volt. A berendezésről és az élelmezésről a község gondoskodott.

Az első világháború után újabb sötét foltok jelentkeztek községünk közegészségügyében. Az első világháborút követő években igen nagy volt a csecsemő- és gyermekhalandóság. 1920-ban 170 gyermek született, melyből élve született 167, ezek közül egy éven aluli korban meghalt 29. Ez az élve születettek 17⁰/₀-a. Pedig 1920-ban a községben egy községi orvos, egy magánorvos, két községi bába és egy magánbába volt már, s 16 Norton-kút (mélyfúrású közkút) működött. Viszont mitsem ért mindez, mert az emberek szegények és tudatlanok voltak.⁷

A Horthy-rendszer alatt a közegészség az orvostudomány hatalmas fejlődése ellenére is igen rossz volt. A nyomor következtében a tüdőbaj eluralkodott, a múlt századbéli kolerajárványok utódává vált.

Az 1927-es év közegészségügyi helyzetét az azévi „Jelentés” a következőképpen jellemzi: „A közegészség igen rossz. Az elhaltak 20⁰/₀-a fertőző tüdőgümőkórban halt el, aminek az egészségtelen lakások, utak elhanyagolása, portalanítása az oka (megj.: ez évben az elhaltak száma 85 volt). Az év folyamán 305 fertőző megbetegedés volt. A község 2 ágyas járványkórházat kénytelen felállítani.”⁸

Még 1935-ben is a tüdővész és a légzőszervi megbetegedések vezetnek a halálesetek okaiként. A második helyen viszont már megjelenik a szívbaj.

A közegészségügyben lényeges változás csak a felszabadulás után következett be és a helyzet mind a mai napig napról napra javul. A betegségek elleni küzdelemben első helyet a tüdővész elleni harc kapott: bevezették a rendszeres, ingyenes és kötelező tüdőszűrő-vizsgálatot, a betegek ingyenes gyógykezelését. A felszabadulás óta 20 év telt el és az eredmény: a tüdővész ma már nem népbetegség. A nép magasabb élet-színvonala az eredményeket csak erősítette.

A csecsemők és gyermekek is biztonságban érezhetik magukat, mert amíg 1920-ban a csecsemők 17⁰/₀-a meghalt már az egyéves kor betöltése előtt, kb. 40 évvel később, 1961-ben és 1962-ben Kevermesen egy csecsemő sem halt meg! Különben is ritka jelenség, hogy egy, de még ritkább, hogy két csecsemő vagy kisgyermek halna meg egy év leforgása alatt.

Ma már Kevermesen alig van dolgozó, aki ne lenne tagja az SZTK-nak. Aki pedig eltartott, az közvetve, eltartója után szintén jogosult ingyenes orvosi gyógykezelésre. Az emberek élnek is a lehetőségekkel. Ma a betegek nem várják meg a betegség elhatalmasodását vagy elfajulását, hanem azonnal felkeresik az orvost. Gyakori eset, hogy az orvos naponta 70—100 beteget is megvizsgál és ezek közül legfeljebb csak 20—30 a komoly beteg. Az emberek ma már bátran elmennek az orvoshoz, mondván: jobb félni, mint megijedni!

Községünkben ma a leggyakoribb betegségek: a szívbajok, gyomorbajok, idegbajok stb. (és a rák kezd elterjedni), de egyik sem teszi ki a halálokok 20⁰/₀-át, mint pl. a tüdőbaj 1927-ben.

Ma már községünkben a betegségek megelőzéséért folyik a küzdelem, mely a felszabadulás után fokozatosan alakult ki a sok felvilágosító munka (egészségügyi előadások, tanfolyamok, tanácsadások stb.) eredményeként.

A három éves terv ideje alatt kapott a község egy egészség-házat, majd 1962-ben még egyet, mely az előzőnél jóval nagyobb és védőnői lakás is van benne. 1960 óta állandó fogorvosa van a községnek. Ideje volt már.

Az utóbbi években rendszeresen volt Kevermesen vörös-keresztes tanfolyam, melynek átlagosan 20—50 hallgatója volt. Ez is igen nagy jelentőségű a megelőzésért folyó harcban.

Befejezésül, nyugodtan megállapíthatjuk, hogy községünkben — a felszabadulás utáni megváltozott körülmények eredményeként — a közegészségügy és általában a lakosság egészségügyi helyzete jó.

Az iskolák és az iskolaügy története

Az első, az 1596 előtti település közművelődéséről és kulturális helyzetéről nem tudunk semmit.

Az új, az 1815. évi település közművelődési és kulturális életéről az első 20 esztendőt illetően nem beszélhetünk, mert a falunak sem iskolája, sem tanítója nem volt. Ez idő alatt csak maguk a szülők tanígtatták gyermekeiket a házi munkákra, rendszeretetre, tisztaságra, a népszokásokra és hagyományokra, esetleg a rovás kezelésére stb.

Az első iskolát 1836-ban építették a templom mellett — a mai templom melletti iskola helyén — és ezzel egyidőben rendszeresítették az első kántortanítói állást is. Egyszerű épület volt ez, mely a lakosság szaporodása következtében néhány év múlva már kicsinek bizonyult. A kevermesi iskola első tanítója Málnásy József kántortanító volt, aki 1849-ben távozott Újkígyóásra. Utóda Székessy György kántortanító lett, aki 1850. március hó 14-től 45 éven keresztül volt Kevermesen kántortanító, 45 éven keresztül megszakítás nélkül tanította és nevelte a kevermesi gyermekeket. Érdekességként szeretném megemlíteni, hogy a múlt század közepén hogyan tanították a kevermesi iskolában a betűket, illetve hogyan tanította maga Székessy György is.¹ A gyermekek kúrusban mondogatva, pl. a mássalhangzókat így tanulták:

„Fölfelé a szára, jobbról a pofája bö — bö — bö,

Fölfelé a szára, balról a pofája dö — dö — dö.

Pápaszömes gö — gö — gö,

Pápaszömes, ipszilony van mellette gyö — gyö — gyö.

Két lábú a nő — nő — nő,

Három lábú mö — mö — mö.

Két lábú és ipszilony van mellette nyö — nyö — nyö.
Lefelé a szára, jobbról a pofája pö — pö — pö,
Kistarajos rö — rö — rö.
Kisegyenös keresztül van húzva tö — tö — tö.” stb.

Elgondolhatjuk, hogy milyen tanítás folyhatott az iskolában, amikor pl. az 1850-es évek elején az egy tanítónál egy tanteremben 136 fiú és 178 leány tanult.² Az összehasonlítás kedvéért érdemes megemlíteni, hogy pl. az 1962—1963-as tanévben Kevermesen 21 nevelő 14 tanteremben és egy tornateremben 527 tanulóval foglalkozott.³

A gyermekek gyors szaporodása égetően sürgette egy új iskola építését. A kényszerítő hatás következtében 1857—1858-ban a hitközség egy új iskolaépületet emelt és egy másik tanítói állást is szervezett. Különben az iskolát inkább a község építtette, mely ugyancsak a templom mellett volt a régi iskola helyén. Ez az iskola már kéttantermes volt, két tanítói lakással. Az uradalom az iskolaépítéshez mindössze 20 000 db téglával, a lakosság pedig tehetségéhez mérten 25—50 váltóforinttal járult hozzá. Az új iskola 1859-ben már használatban volt.

Az új iskola karbantartásával a későbbiek folyamán keveset törődhettek, mert 1874. november 1-én a községi képviselőtestületi ülés foglalkozott az iskola kemencéinek, valamint a tetőzet (zsindely) javításának szükségességével, mert már igen rossz állapotban voltak.⁴

1874—1875-ben a kevermesi uradalomhoz tartozó Vizes puzstán egytanerős iskolát építettek, melyben 1906-ig Balázs Mihály tanító tanította és nevelte a gyermekeket.

1881. május 27-én a községi képviselőtestület nevezetes határozatot hozott, melynek értelmében az addigi katolikus egyházi jellegű iskolák községi jellegűvé váltak. Az egyház persze csak azzal a feltétellel egyezett ebbe bele, hogy a tanítók csak katolikus vallásúak lehetnek, és el kell látniuk a kántori teendőket.

1884-ben a kevermesi iskola 3 tanerős lett: bővült egy épülettel s ezen belül egy leányosztállyal. Az első tanítónő Richter Gizella volt. Ez az új, de eléggé gyenge iskolaépület a mai Lenin utcán volt, a mai központi iskola helyén.

Az uradalmi puzstán (a mai „hodály” területén) 1888-ban

tágas és elég szép iskolát építtetett az uraság, melyben az első tanító Lója Ferenc volt. Igazán illő volt már az uraságnak egy „picit” a kastély közelében szaladgáló zsellér-gyerekekre is gondolni.

1894-ben vonult nyugalomba (45 évi szolgálat után) Székessy György kántortanító. Munkája elismerésül a koronás ezüst-éremkereszttel tüntették ki. Utóda Vitos Ignác szintén hosszú ideig (több mint 30 évig) tanított Kevermesen.

A következő években a lényegesen megsaporodott tan-kötelesek száma arra indította a képviselőtestületet, valamint a kir. tanfelügyelőséget, hogy még két tanterem felállítását szorgalmazzák a felsőbb hatóságoknál. A felsőbb hatóságok „nem maradtak tétlenül”. Az 1895. március 4-i képviselőtestületi ülésen a községi jegyző felolvasta a közigazgatási bizottságnak 1328/1894. sz. határozatát, melyben a bizottság utasította a községet, hogy az 1895-ös év folyamán két községi iskolát állítson fel. Mivel ez és a községi iskolák fenntartása igen nagy iskolaadót kívánt volna a lakosságtól, a képviselőtestület a község súlyos anyagi helyzetére való tekintettel az iskola felállítását nem tudta vállalni, ellenben „a községi iskolák államosítását mindenben helyesli és elvárja a választott és kiküldött iskolaszéktől is, hogy a község már-már tarthatatlan anyagi helyzetét lelkiismeretesen mérlegelve minden lehető el fog követni arra nézve, hogy a községi iskolák államosítása megtörténjék”.

1895. április 1-én a képviselőtestület egyhangú szavazattal elfogadta az iskolák és a községi óvoda államosításának javaslatát. De nem így az egyházközség: az ellenezte.

1897. február 28-án a képviselőtestület ismét foglalkozott az iskolák államosításával. Az ülésen jelen volt Klement Ferenc kir. tanfelügyelő is és jelen volt az iskolaszék is. Újból megvitatták az államosítást, majd szavazásra került a sor. Az államosítás mellett szavazott az iskolaszék és a képviselők is N. Kotroczó István kivételével, aki vallási elvből kifolyólag szavazott az államosítás ellen.

Közben a község a vármegyei közigazgatási bizottságot is kérte, hogy tekintsen el az 1328/1894. sz. határozatától (a már előbb vázolt helyzet miatt), és járjon el a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnál a kevermesi népoktatás államosítása

ügyében. A hosszú huzavonának 1899-ben lett meg az eredménye. Az 1899. március 14-i képviselőtestületi ülésen a községi jegyző bemutatta a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1898. december 22-én kelt 8274. sz. leiratát, melyben közölte a kevermesi községi iskolák államosításának végleges feltételeit. A képviselőtestület a feltételeket elvben elfogadta, az érdemleges tárgyalás időpontjául pedig április 14-ét tűzte ki.

1899. április 14-én a képviselőtestület az iskolák államosítását egyhangúlag elfogadta, csak Oehring Albert plébános nem szavazott.

1899. november 20-án megérkezett az államosítás jóváhagyása. Ezen a napon fogadta el a hitközség is az államosítást, azaz: 1899. november 20-án hitközségi, majd községi képviselőtestületi közgyűlést tartottak ebben az ügyben. A hitközségi közgyűlésen 3 szavazat és a plébános tiltakozása ellenére kikötésekkel beleegyeztek az államosításba. A folyamatot néhány ember makacssága nem állíthatta meg.⁵

A továbbiakban az „átadási okirat”-ot az ügynevezett szervező rendelet alapján állították ki, mely szerint Kevermes község az összes ingó és ingatlan vagyonát (iskolai) átadja a kir. kincstárnak.

Az új állami iskolát (a mai Lenin úti központi iskola) 1901-ben az 1900. október 11-én kelt vallás- és közoktatásügyi miniszter 52049. sz. rendelettel jóváhagyott terv szerint építették.⁶ Az iskola építési költségei 47 000 koronát tettek ki. Ugyanez időben szóba került a templom melletti öreg és rozoga iskola javítása is, de erre csak a későbbiekben került sor.

Az új állami iskola 1902. szeptember 1-én kezdte meg működését 6 tanteremben 6 tanítóval. Az első állami tanítók a következők voltak: Moncsek István áll. ig. tanító, Vitos Ignác, Moncsek Istvánné sz. Herbek Adél, Lója Ferencné sz. Richter Gizella, Lója Ferenc és Rittner Jakab. Az 1902—1903-as tanévben az új állami iskolában 452 mindennapi tanköteles tanuló nyert oktatást. Ugyanebben az időben az ismétlő iskolába összesen 181 tanuló járt, akik 2 csoportba voltak beosztva. Így összesen 633 tanuló nyert rendszeres oktatást a község belterületén. Ez majdnem kétszer annyi, mint volt az iskolák államosítása előtt. Különbösen 1903-ban az írni és olvasni tudók száma „csak” 1942 fő volt. Ebben az időben az iskolának volt egy 130

kötetes ifjúsági könyvtára is, mely a tanulók rendelkezésére állt. Ez bizony nem volt sok, de abban az időben valamit mégis jelentett. Csak megjegyzésként említem meg, hogy 1962. december 31-én a kevermesi általános iskola ifjúsági könyvtárában 639 kötet könyv állt az ifjúság rendelkezésére, ami tanulóként 1,2 kötet könyvnek felelt meg.

1907-ben a templom melletti öreg és rozoga iskola alapos javítás alá került és bővült egy tanteremmel. Így most már Kevermesen 7 tanteremben 7 nevelő taníthatott. A hetedik tanerő Dávid Ilona volt. A központi iskolában 1909-ben még egy nyolcadik tantermet is nyitottak. A nyolcadik tanerő Karsay Margit volt.

Az első világháború alatt (1914—1917-ben) a templom melletti iskola kiegészítő katonai kórház lett, a tanítók bevonultak, mindez természetesen zavarta az oktatást. Az első világháború alatt, de már 1900-tól kezdődően, az elöljáróságnak minden évben rendszeresen gondoskodni kellett a szegény sorsú iskolás gyermekekről (ruházat, élelmezés), mert különben nem tudtak volna iskolába járni.

A Tanácsköztársaság idején az iskolákban a tanítás nyugodt légkörben folyt tovább. A helyi direktórium gondoskodott arról, hogy az iskolában folyó munkát semmi se zavarja.

1928-ban a tankötelesek számának további növekedése miatt már csak félnapos tanítással sikerült megoldani az osztálybeosztásokat és az órabeosztást. Így került sor a temető melletti 4 tantermes újtelepi iskola (a 4 tanterem mellett 2 iroda, szertárszoba és egy nevelői lakás is épült) megépítésére, mely több mint 100 000 pengőbe került. Az 1928-ban megépült iskolában csak 1929. szeptember 1-én kezdődhetett meg a tanítás, mert az előző évben berendezésre már nem volt pénz. Így is csak úgy került bútorzat az iskolába (asztalok, padok, székek, szekrények stb.), hogy azt a kevermesi „Hangya” szövetkezet ajándékozta, illetve vette meg az iskolának. 1929. szeptember elején Kevermesen három épületben (12 tanterem) 12 tanítóval kezdődött meg a tanítás. Az 1929—1930-as tanévben a következő állami tanítók működtek Kevermesen: Moncsek István áll. ig. tanító, Moncsekné sz. Herbek Adél, Almássy Margit, Kóboriné sz. Kiss Anna, Agonásné sz. Szlávik Margit,

Seress Teréz, Humay Nándor, Vitos Ignác, Kóbori Emil és Mann Barna állami tanítók, illetve tanítónők.

1931. május elején 29 évi kevermesi működés után, a vallás- és közoktatásügyi miniszter elismerő oklevelével ünnepélyes búcsúztatás után vonult nyugalomba Moncsek István igazgató-tanító és felesége. Moncsek István az utolsó másfél évben már igen keveset dolgozott. Ez idő alatt Humay Nándor és Vitos Ignác helyettesítették.

Moncsek István után Molnár Ferenc lett az igazgató-tanító, akit hamarosan, 1933. szeptember 1-én már el is helyeztek Kevermesről.

1932-ben a súlyos gazdasági helyzet, az 1890-es évekhez hasonlóan, újra komoly gondot okozott a községnek az iskolaügy területén. 1932-ben a községi képviselőtestület 72. sz. alatt tárgyalta azt a tanfelügyelői leiratot, melynek értelmében Kevermesen tanonctanfolyamot kellett volna indítani. A képviselőtestület a tanfolyam szükségességét elismerte, de a súlyos gazdasági helyzet miatt felállítását nem vállalta. A határozat így záródott: „Ha a viszonyok javulnak, azonnal felállítatik.” Sajnos a felszabadulás előtt a viszonyok maradtak.⁷

Molnár Ferenc után Kliment Jenő volt a kevermesi iskola igazgatója kis megszakítással egészen 1948. július hó 20-ig. A megszakítás 1944—1945-ben volt, ugyanis 1944 szeptemberében, a frontátvonulás idején, Kliment Jenő és néhány tanító elmenekült a községből és csak 1945 tavaszán jöttek vissza. Ez idő alatt a központi iskolát Pákh Tibor igazgatta. Meg kell jegyezni, hogy Kliment Jenő igazgatósága alatt, 1939-ben vezették be Kevermesen az addigi 6 osztályos elemi és két osztályos ismétlőiskola-típus helyett a 8 osztályos elemi iskolát s utána még egy mezőgazdasági továbbképző osztályt. Ez már időszerű és igen hasznos volt.

1934-ben az újtelepi iskolában külön igazgatóságot szerveztek. Az újtelepi iskola igazgatójának Kóbori Emil tanítót nevezték ki. Ebben az iskolában a felszabadulásig csak I., II., III. és IV. osztályok voltak. Az V. osztályos tanulóknak már a központi iskolába kellett járniuk. Egészen az általános iskola bevezetéséig ebben az iskolában egy jól kialakult 4 tagú nevelőtestület igen komoly oktató és nevelő munkát végzett (Kóbori Emil, Kóbori Emilné, Agonás Pálné és László Andrásné).

A község felszabadulását követő hetekben Kóbori Emil és Kliment Jenő igazgatók távolléte miatt (fogság, illetve elmenekülés) a tanítást mindkét iskolában Kóbori Emilné szervezte meg és indította be az itthon maradt néhány tanítóval, egy menekült tanítóval és két érettségizett beosztottal. Férje távolléte alatt az újtelepi iskolát végig Kóbori Emilné vezette (1944 júliusától 1948. január 2-ig).

1948-ban Kliment Jenő elköltözött Kevermesről. Ezzel egyidőben a két igazgatóságot egyesítették és az egyesített iskolát 1950. augusztus hó 31-ig Kóbori Emil igazgató vezette, majd nyugdíjba vonult. Kóbori Emil igazgatósága közben (1940—1946) körzeti iskolafelügyelő is volt. A felszabadulás után az újtelepi iskolában is bevezették a 8 osztályt, ahol a tanteremhiány miatt délelőtti és délutáni váltakozással folyt a tanítás. Meg kell még jegyezni, hogy Kóbori Emil igazgatósága idején történt meg országunkban az iskolák államosítása. Mivel Kevermesen csak állami iskolák voltak, így az államosítással egyáltalán nem volt probléma.

Kóbori Emil után a kevermesi állami általános iskolát Dukay Barnabás igazgató vezette (1950. szeptember 1-től 1960. augusztus hó 31-ig). A felszabadulás után államunk igen nagy gondot fordított az iskolák fejlesztésére. Különösen a fordulat évétől kezdve vett nagy lendületet a tárgyi feltételek biztosítása. Ez időben a kevermesi iskolában is igen sokat javultak a jó oktató és nevelő munkához szükséges anyagi, tárgyi és személyi feltételek. Így pl. az államosított Hegedűs-féle épületből 1953-ban iskola lett; 1955-ben a templom melletti iskola két tanterméből egy komoly tornatermet alakítottak; felújították az épületeket; állandóan gyarapították a szertári felszereléseket és ezáltal mind jobban előtérbe került a szemléltető oktatás; 1959-ben hangos filmvetítőt kapott az iskola; a felső tagozaton fokozatosan mindig több és több szaktanár tanított stb., stb. Az iskola továbbfejlesztésének munkáiban igen nagy feladat hárult Kóbori Emil igazgatóra és nevelőtestületére, majd Dukay Barnabás igazgatóra és nevelőtestületére. Ez a munka folyik most tovább, új körülmények között, Csurgai János igazgató vezetésével. Az iskolafejlesztési feladatok végrehajtásához állandó és rendszeres segítséget adtak a felsőbb

szervek, valamint a két évtized alatt — egy-két személytől eltekintve — a helyi párt és tanács vezetői.

1947-től (néha egy-egy éves megszakítással) az általános iskola mellett állandóan működött a dolgozók általános iskolája is, ahol igen sok dolgozó szerezte meg az általános iskola VIII. osztályáról szóló bizonyítványt. Volt olyan év, amikor két-három osztály (illetve tagozat) is működött. A felszabadulás után néhány ízben analfabéta tanfolyamot is szerveztek, melyeken kb. 40 fő sajátította el az írás és olvasás tudományát.

1960-ban szervezték meg a kevermesi iskolában az általános iskolai napközi otthont, ahol 40 tanuló igen kevés térítési díj ellenében ebédet kap, s nevelői felügyelet mellett készülhet fel a következő napra. A napközi otthonban elsősorban az olyan gyermekeket helyezték és helyezik el, akiknek édesanyjuk is dolgozik.

1961 elején a kevermesi határőrség volt laktanyáját átadták a közoktatásnak. A volt laktanyában — különböző átalakítások után — a mezőkovácsházi járás tanyán lakó általános iskolai tanulói számára egy bentlakásos diákotthon helyeztek el. A diákotthon 1962. szeptember 1-én kezdte meg működését 40 tanulóval, 1963. szeptember 1-én már 80 tanuló nyert itt elhelyezést. A diákotthon igazgatója Bagi Lajos nevelő, akinek kartársaival együtt az első hónapokban, illetve az első évben (de a következőkben is) igen sok nehézséggel kellett, illetve kell megküzdeni. Legnagyobb gond a járás különböző, viszonylag még elmaradott tanyáiról összekerült és bizony gyakran elmaradott gyermekek kollektív szellemben való nevelése.

A diákotthon tanulóival lényegesen megnövekedett a kevermesi iskola tanulóinak száma. Ez még csak tovább rontotta az amúgyis rossz tantermi ellátást. A községi tanács, igen helyesen, már előre látta a problémákat és a központi iskola udvarán 1962-ben községfejlesztési alapból (és állami támogatással) megkezdték egy kéttantermes iskola építését. Az építést 1963 nyarán fejezték be és 1963. szeptember 1-én a szép, új és berendezett iskolaépületet át is adták rendeltetésének.

A jövőre vonatkozóan a községi tanácsnak komoly tervei vannak a még jelenleg is fennálló tanteremhiány megszüntetésére és a nagyfokú nevelői lakáshiány csökkentésére. A prob-

lémákat részben építéssel, részben vásárlással akarják megoldani.

Az iskolaügy történetének befejezéséhez még csak annyit: mindannak ellenére, hogy Kevermesen a század folyamán kisebb időközöktől eltekintve a személyi sűrűlódások miatt egységes, vagy legalábbis mindenben egységes tantestület alig volt, az iskolákban mégis komoly munka folyt. Bizonyítja ezt a sok mérnök, tanár, tanító, technikus, katonatiszt stb., stb., akik csaknem mindannyian „jól megállják a sarat” munkahelyeiken, illetve már tanulmányaik során megállták a helyüket. És ha mindig egységes oktató és nevelő hatások érték volna a kevermesi gyermekeket?

A VIII. osztályt végzett tanulók többsége ma már továbbtanul. A tanulóknak kb. 50⁰/₀-a gimnáziumokban, technikumokban, szakiskolákban tanul tovább, kb. 25⁰/₀-a pedig ipari pályán helyezkedik el. A tovább nem tanulók száma igen kevés. Ma már mindenki tanulhat. Óriási a fejlődés a múlthoz képest. Hiba csak ott van, hogy sokan még mindig úgy gondolkodnak: az érettségizéshez íróasztal is tartozik, vagy az érettségivel együttjár a falutól való elszakadás. Sajnos, ma már ott tartunk, hogy a termelőszövetkezetben fiatalok csak mutatóban lehet találni. Mi lesz, ha az idősek kidőlnek? Pótolhatja-e őket a közeljövőben, teljesen a gép? Aligha. Reméljük, hogy az iskolareform — na és persze nem másodrendű ebben a nevelői munka sem — segít a fiatalság helyesebb élethez való kialakításában.

Az 1948—1949-es tanév folyamán Csurgai János nevelő vezetésével alakult meg a kevermesi iskola úttörőcsapata, mely azóta is a Petőfi Sándor nevet viseli. A gyermekek szinte már várták az úttörőcsapat megalakítását, amit bizonyít, hogy már az első hónapokban kb. 90 tagja volt a csapatnak. A tanulók nagy lelkesedéssel vállalták az úttörőfeladatokat, s vállalásaiknak becsülettel eleget is tesznek.

Az 1956-os ellenforradalomig (majd az ellenforradalom után is) igen mozgalmas úttörőélet volt Kevermesen: öntevékeny színjátszócsoporthoz, tanulmányi- és sportversenyek, repülőmodellező szakkör stb. A társadalmi munkákban is élen jártak, különösen a község fásításában értek el szép eredményeket. Széles körű kapcsolatokat tartottak és tartanak fenn más orszá-

A CIGÁNYOKRÓL

(Különös tekintettel az 1960—1963-as évekre)

A cigányok Indiából származnak és a XV. században érkeztek először Magyarországra. Mivel azt tartották róluk, hogy lopnak, csalnak, hazudnak, nem dolgoznak és gyakran útonállók, Európa-szerte kegyetlenül üldözték őket. Az üldözésből Magyarország sem maradt ki. A II. világháború alatt Hitler akarta őket gázkamrába küldeni. A náciuk tervük végrehajtását meg is kezdték és kb. 50 000 cigányt végeztek ki a gázkamrákban.

Évszázadokon keresztül üzték és gyilkolták a cigányokat, illetve nálunk pl. még ebben az évszázadban sem vették ember-számba. Így kitaszítottak, elkülönítettek, megvetettek voltak. Ilyen körülmények között érthető, hogy bújdostak, erdőkben éltek, zárkóztak lettek és nem tudtak — mert nem engedték őket — kitörni primitív, sőt igen primitív életkörülményeikből.

Magyarországon a felszabadulás óta sokat változott a cigányság egy részének helyzete, gondolkodása, életfelfogása, de ez sajnos még mindig csak egy rész, mely legtöbb helyen nem haladja meg az 50⁰/₀-ot sem — így Kevermesen sem.

Még ma is sokan türelmetlenek a cigányokkal szemben és azt mondják, hogy 20 év alatt, ha akartak volna, megváltoztathattak volna. Ez téves felfogás, mert az évszázadok alatt meggyökeresedett életmódot, szokásokat, tulajdonságokat nem lehet máról holnapra, de még egy-két évtized alatt sem megváltoztatni, és különösen akkor nem, ha 1945-től napjainkig mi sem tettünk meg mindig mindent ennek érdekében. A cigányok életkörülményeinek, gondolkodásuknak, a munkához való viszonyuknak stb. megváltoztatása nem egy-két ember feladata, hanem társadalmi feladat, melyet sürgősen meg kell oldani. Meg kell oldani, mert az lehetetlen állapot, hogy az

egyik lakásban televíziót néznek, a szomszédban pedig közepkori állapotok vannak. Az természetes, hogy akiknél a társadalmi nevelés nem használ, azoknál a megfelelő törvényeket is alkalmazni kell. De ez vonatkozik a nem cigányokra is, akik között szintén találni ilyen embereket.

Kevermesen a cigányok zömmel a község délnyugati szélén, a jelenlegi Kinizsi utcában laknak. Itt van az ún. „cigánytelep”. A telepet elég szorosan veszik körül a nem cigány lakosok. Több cigánycsaládnak sikerült már kikerülnie a telepéről, ezek vagy bérelt vagy saját házban laknak a községben. (A Petőfi, a Bajcsy, az Úttörő stb. utcákban.)

Hogy pontosan mikor telepedett le az első cigánycsalád, illetve telepedtek le az első cigányok Kevermesen, azt nem tudjuk. Első alkalommal az 1875. január 15-én tartott képviselőtestületi ülés foglalkozott két cigány (Farkas László és öreg Kolompár János) letelepedési ügyével és „Kevermes község kötelekébe való vételéről határoznak”.¹ Hogy a későbbiekben kik laktak rövidebb vagy hosszabb ideig Kevermesen (mert többségük állandóan vándorolt), azt nem tudjuk, de tény, hogy a századforduló után a községi képviselőtestületi ülés igen gyakran tárgyalt cigány-letelepedési ügyet. A határozatok csaknem minden esetben elutasítóak voltak, mert illetőségüket nem lehetett megállapítani.² Legalábbis ez volt az ürügy, amivel letelepedésüket megakadályozták.

A ma élő legidősebb cigányok úgy emlékeznek, hogy elődeik kb. a múlt század végén, vagy a századforduló idején telepedtek meg Kevermesen. Abban az időben a mai temető környékén laktak sátrakban és putrikban. Később innen el kellett menniük, és néhányan a volt dögtemetőnél, néhányan pedig a mai telepen ütöttek tanyát. Azonban a dögtemetőnél lakók sem maradhattak ott sokáig s így ezek is beköltöztek a községbe a többiekhez. Közben szépen szaporodtak, mert egy 1935. évi összeírás alapján már 82 cigány lakott Kevermesen és nagy részük igen nyomorúságos körülmények között.³ E nyomorúságos körülményük néhány család kivételével meg is maradt az 1950-es évekig, sokuknál mind a mai napig.

Jelenleg Kevermesen két csoport él. A magyar cigányok, akik csak magyarul beszélnek és az úgynevezett oláh (vlach)-

cigányok, akik maguk között inkább csak cigány nyelven beszélnek. Bár egy körzetben, illetve egy telepen laknak, de mégis elkülönülve, mert nem túlságosan szívelik egymást. Gyakran van közöttük perpatvar, gyakran szidják egymást, gyakran veszekednek. Egymásról általában rossz véleménnyel vannak. Így nem is igen házasodnak össze (legalábbis eddig csak igen ritka esetben).

Magyarországon kb. 200 000 cigány él. Kevermesen 1962. január 12-én a cigányok összlétszáma 122 fő volt. Egy 1963. december 1-i összeírás alapján Kevermesen 150 cigány élt, akik 33 családot alkottak. A 150 cigányból a 16 éven aluliak száma 66 volt, a 16—50 év közöttiek száma szintén 66 volt és az 50 éven felüliek száma pedig 18 volt. Az összeírás idején a 150 cigány 21 házban, illetve házféleségben lakott. A 21 házból 12 házban csak 1 lakható helyiség volt, 7 házban csak 2 lakható helyiség volt és 2 házban csak 3 lakható helyiség volt. A 21 házból 15 házban 1—1 család, 2 házban 2—2 család, 2 házban 3—3; végül pedig 2 házban 4—4 család lakott.

A 21 házból 5 házban 1—3 fő lakott, 5 házban 4—6, 6 házban 7—10; és 5 házban 11—15 fő lakott. Egy ház kivételével egy lakható helyiségű házakban laktak a legtöbben. Viszont cigányok putriban 1963-ban már nem laktak Kevermesen.

Az adatokból a lakásviszonyokra vonatkozóan nem sok jóra következtethetünk, mely a valóságban is igen rossz. 1963. december elején a Kinizsi u. 20 szám alatt 3 ágyon (?), egy „vacikon” és a kuckóban 13-an aludtak, laktak egy kicsi szobában. A meleget egy rossz kis kályha, vagy néha egy rossz kis kemence adta. Ez attól függött, hogy milyen tüzelőanyagot tudtak szerezni. Az ágyakon és a tűzhelyen kívül volt még a szobában egy ócska kis asztal és semmi más. Az ajtó egy becsukhatatlan tákolmány volt, mely a meleget igen hamar átengedte. Ilyen körülmények között lakott ebben a házban a tél folyamán heteken, esetleg hónapokon keresztül 13 ember, a pici babától az idős asszonyig minden korosztálybeli képviselve.

Ez, és még néhány ilyen eset azonban ma már nem az általános, mert van néhány család, ahol a legszükségesebb bútordarabok megvannak és a rend is és a tisztaság is példás, mint pl. Lakatos Zoltán, Lakatos Dezső stb. lakásában. Viszont sajnos ez sem általános.

A cigányok lakása általában igen egyszerű, egyes esetekben csaknem kezdetleges. Putriban nem laknak, de néhány lakás (főleg az oláh cigányoknál) közel áll a putrihoz. A lakások leginkább csak egyszerűbbsak (esetleg van egy konyha-féleség). A szobák átlagmérete kb. 3×4, esetleg 3×5 m, a szobák magassága kb. 2 m, esetleg 2,5 m. Ennyi helyiségből áll a „fő-épület”. Melléképület a cigányoknál csak elvétve akad. A lakószoba (más szoba nincs is) bútorzata: néhány ágy (1—3 db) és egy rossz tűzhely vagy kemence. Ezeken kívül esetleg van egy asztal, vagy asztal-féleség. Ezzel lényegében készen is van a berendezés. Több helyen csak 1—2 ágy van és a többi ágycat ágycutánzat, azaz „dikó” vagy „vacok” pótolja. Az ágycnemű rossz paplan, rossz kabát, vagy egyéb nagyobb ruhadarab. Szék, szekrény stb. csak a „jobb módúaknál” (akik dolgoznak és keresnek és a keresetet nem verik el) található. Van több olyan lakás, ahol még asztal sincs. Az ilyen lakásokban pl. a tészta a földön gyúrnák, leterített papíron, az ételt a földön találják és az ágycszélen, vagy a földön ülve, lábra tett lábascból esznek. Ahol nincs szekrény, ott a szekrényt a falba vert szeg pótolja és erre akasztanak fel minden felakaszthatót (ruha, edények, egyéb eszközök stb.). A szobák mindenütt földesek, mely néhol gödrös is. Az ablakok kicsik és csak egyszerűesek. Az ablakokat nyáron állandóan besötétítik. Részcben így kénysszerítik a nagy számú legycet a távozásra, részccb pedig az így még hűvösebb és homályos szobában nyugodtabban lehet aludni. „Előkelőbb helyen”, ahol a szoba mellett van egy konyha is, a szobában leginkább kemence van, és tűzhely (sparhelt) a konyhában van elhelyezve, melyet nyáron kivissnek az udvarra (fal mellé, vagy éppen az udvar közepére) s ott főznek rajta. Persze, ahol csak egy szobából áll az egész lakás, ott a tűzhelyet még inkább kivisszik az udvarra. Az oláh cigányok a tűzhelyet ritkán viszik ki. Ők ugyanis tavasztól őszig leginkább szabad tűzön főznek: a lábasc néhány élére állított téglára helyezik s úgy főznek. Ennyi az egész. Megtörtént, hogy hűvösebb esteken ugyanezt tették a „konyhában”, azaz a konyhának nevezett helyiségcb középben raktak szabad tüzet és ott főztek. Szabad tűzön való főzés esetén többen körülülük a tüzet, ahol az egyik állandóan tüzel, a másik intézi a főzést, a harmadik a gyerekekre gyíráz stb.

A legtöbb ház teteje nincs rendesen befedve s így nagyobb esők alkalmával a mennyezet beázik, leszakadozik. A legtöbb ház teteje szalma, ciroszár, vagy szár. Előfordul, hogy nyáron vagy bármikor, ha a tető nem nedves és nincs a főzéshez tüzelőanyag, megkezdik a tetőt és a fedőanyaggal tüzelnek.

Vécé a cigányoknál elvétve található. Az egyedül lakó cigányoknál már inkább van.

Ruházkodásban szeretik a cifrát — mint általában a primitív emberek —, színesen öltözködnek: a magyar cigányok már nem annyira, de az oláh cigányok még mindig cifra (lehetőleg rózsás) szoknyában járnak.

Az idegennel szemben igen bizalmatlanok, ami annyi üldöztes után teljesen érthető. Bizalmuk azonban megnyerhető ajándék, kedvükre való beszéd, vagy hosszabb ismeretség után. Ha az ember megnyeri pl. a gyermekek bizalmát, az embert egy-kettőre körülállják, mindent megnéznek (kerékpár, fényképezőgép stb.), mindenre kíváncsiak, majd lassan a szemtelenségig mindenbe belekotnyeleskednek. A felnőttek nehezebben nyerhetők meg. Gyermekek és felnőttek egymás között igen zajosak.

Különben a cigányok összetartók, és ha valamelyik szorult helyzetben van, segítik egymást. Általában igen testvériesek még azokkal is, akik nem rokonaik. Enni- és innivalójukat, ha a helyzet úgy kívánja még pénzüket is, sőt ruhájukat is megosztják egymással.

Az utcán szeretnek csoportosan járni, azonban a csoport az úton hosszan elnyúlik. Le-lemaradoznak egymástól. Általában elől megy a családfő, utána az asszony és hátul kullognak a gyerekek.

Többen közülük becsületesen dolgoznak és több év óta egy munkahelyen, de sajnos a többség még mindig nem szokta meg a rendszeres munkát.

Ehhez hozzájárul a megszokottság is, de az is, hogy a nem cigány lakosság bizalmatlan, nem segíti, nem neveli, hanem a könnyebb utat választva, kiteszítja maga közül a cigányokat. Az előző fejezetben említettük, hogy sok még a tennivaló a népművelés terén. Ide tartozik a cigányprobléma is. Ha a nem cigány lakosság műveltebb, felvilágosultabb lesz, könnyebb lesz a cigányprobléma megoldása is. Ne feledjük el, hogy a faji

előítélet mindenkor az emberek tudatlanságából, primitívességéből fakadt. A cigányok nem azért nem dolgoznak, mert ez a vérükben van, hanem mert nem szoktatták munkára őket. Hogyan is kísérletezett volna pl. ilyesmivel az az úri Magyarország, amely a nem cigány dolgozókat sem volt képes ellátni munkával?

A cigányoknál általában igen sok a gyerek, ami szintén elmaradottságukkal függ össze.

Az 1963. decemberi összeírás alkalmával⁴ a 7 évesnél idősebb cigányok száma 112 fő volt, a 16 évesnél idősebb cigányok száma pedig 84 fő volt. Ebből a 16 évnél idősebb 84 emberből: nem ír és nem olvas 36, csak olvas 1, 1—2 osztályt végzett 2, 3—4 osztályt végzett 27, 5—6 osztályt végzett 16 és 7 osztályt végzett 2.

Tehát a keveremesi cigányok között igen nagyfokú a teljes analfabétizmus. Az viszont már ebből adódik, hogy gyermekeiket nem járatták rendesen iskolába. S itt hárul igen nagy felelősség a község vezetőire, és elsősorban a pedagógusokra. Nekik kell harcolniuk azért, hogy az alapnál, a gyermekek iskoláztatásánál biztosítsák a cigányság átnevelését. Ezt a harcot megvívni, természetesen csak azok képesek, akik maguk mentesek a primitív előítélettől. Akik pl. tisztában vannak azal, hogy ha szüleik nem nevelnék — nem kényszerítenék —, egyetlen nem cigány gyerek sem menne önként iskolába. Játsszani bizony a nem cigány gyerek is jobban szeret, mint tanulni!

A cigányok csaknem egyedüli szórakozása a mozi. Az idősebbek moziba sem járnak. A könyvtárból csak meséskönyveket visznek olvasni.

Hasonlóan a nem cigányokhoz, a csecsemőket egy héten belül ők is megkereszteltetik a templomban. A kereszteléssel kapcsolatos szokásaik csak annyiban térnek el a nem cigányoktól, hogy a csecsemőt a templomból való hazavitel közben beviszik a kocsmába és 1—2 percre leteszik az asztalra. Ezt azért teszik, hogy az újszülött olyan tartós legyen, mint a kocsmá.

A szöktetés kivételével a lakodalmi szokások is lényegében megegyeznek a nem cigányok lakodalmi szokásaival. Csupán csak annyi a különbség, hogy a menyasszonyt nem éjfélkor kontyolják, hanem reggel, amikor a nap kél.

Még ma is divat a lányszöktetés. Ez leginkább olyankor következik be, ha a szerelmesek (leány és fiú) szülei ellenzik a házasságot. De többször előfordult az is, hogy a szöktetés a szülőkkel való közös megegyezés alapján történt. Ezzel lényegében az a céljuk, hogy ne kelljen lakodalmat tartani.

Elhalálozás esetén a halottat az orvosi vizsgálat után ünneplő ruhájába öltöztetik, majd felravatalozzák. A halott szemére és az ujjai közé pénzt tesznek. Temetéskor pénzt dobálnak a sírba. Mindezt azért teszik, hogy mivel ezen a világon nélkülözött, a túlvilágon ne nélkülözzön.

A temetés után 6 héttel a halott ruháit elégetik. Így a halott minden gonosz szellemtől véglegesen megszabadul. Másik hiedelem szerint így a halott szelleme nem jöhet vissza, mert nincs ruhája, amit felvegyen.

A cigányok többsége még ma is babonás: különösen az idősek hisznek a babonákban. Íme néhány ízelítő babonáikból:

Más házában nem szabad elmondani, hogy fáj a foga, mert akkor azokra is átragad a fogfájás, akiknek elmondja.

Keddi napon nem szabad kenyeret sütni, mert akkor az apró gyerekek lázasak lesznek.

Az asszonyok nem járhatnak kendő nélkül, mert az isten megbünteti őket.

A leányoknak viszont kendő nélkül kell járni és nem csavarhatnak kontyot, mert a kendő és a konty az asszonyok ismeretőjele.

Az asszonyok azért fésülködnek kendő alatt, mert hajukat még fésülködés alkalmával sem szabad mutogatni.

Ha az állapotos asszony ősszel tökre ül, kopasz gyermeke születik.

Amikor az anya szoptat, másik szoptatós anya nem mehet oda, mert elviszi a tejet.

A szoptatós anya 9 hónapig este nem mehet a kútra vízért, mert baj éri.

Ha terhes asszony virrasztóba megy, a hüvelykujját egész idő alatt a szoknya korcában kell tartani, vagy piros cernát kell kötni az ujjára. Ha ezt nem teszi, akkor születendő gyermekével sok szerencsétlenség fog történni.

Íme néhány álommegfejtésük:

Ha az ember kukoricával álmodik, pénzt kap.

Ha álmában a mezőn járkál, szerencse éri. Ha viszont here-földön járkál, akkor keserűsége lesz.

Fiúval álmodni szerencsét, leánnyal álmodni szerencsétlenséget jelent.

Kutyával álmodni hűséget, macskával álmodni ravaszságot jelent.

Ha az ember álmában utazik, hátramaradást, ha szalmával álmodik, akkor utazást jelent.

Pappal álmodni nem jó, mert valakit szerencsétlenség ér a családban, vagy valaki meghal a családban.

Szöllővel álmodni könnyhullajtást jelent.

Ha az ember tyúkkal álmodik, a rendőrség kezére kerül, ha tollal álmodik, akkor valami könnyebbség éri.

Egész kenyérrel sem jó álmodni, mert ahány egész kenyérrel álmodik az ember, annyi hónap börtönbüntetést kap.

És végül, ha az ember álmában szerelmeskedik, hamarosan szegényen éri.

A cigányok nagyon szeretik a meséket. Már említettem, hogy a könyvtárból is többségük csak meséskönyvet visz ki olvasásra. Íme egy meséjük:

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy igen öreg cigányember. Rettenetes nagy családja volt. Már annyi gyermeke volt, hogy keresztkomát az egész faluban nem talált. Egy nap azt mondta az öreg a feleségének, hogy elmegy keresztkomát keresni a most születő kicsijüknek.

El is indult és egy nagy erdőn ballagott keresztül. Az erdő közepén összetalálkozott a halállal. Azt mondja a halál:

— Hová mész te öreg cigány?

— Megyek igazi keresztkomát keresni.

— Leszek én a legigazibb keresztkomád — mondja a halál.

— Ki vagy te? — kérdezi a cigány.

— Én vagyok a halál, én nem válogatok az emberek között.

— Hát mégis mi a becsületes neved?

— Hát nevem a halál.

— Ha te vagy a halál, engemet is elviszel?

— Majd meglátjuk — mondja a halál.

— Nem bánom, ha leszel a keresztkomám — mondja a cigány, —, legalább majd megcsinálod, hogy sokáig éljek.

Azt mondja erre a halál:

— Ha már igazi keresztkomák vagyunk, akkor megteszem.

Erre azt mondja az öreg a halálnak:

— Mutasd meg, hogy hogyan lehet sokáig élni.

Erre azután a halál elvitte az öreget oda, ahol mindenkinek ég a mécsese. Itt az öreg kérte a halált, hogy mutassa meg neki az ő mécsesét. A halál megmutatta. Az öreg látta, hogy csak igen kevés olaj van a mécsesében. Ijedtében gyorsan megkérdezte a haláltól, hogy mit kell csinálni a mécsesével, hogy soká égjen. Erre a halál megmutatta, hogy melyik kannában van olyan olaj, melyet ha a mécsesbe öntenek, tovább él az ember. Azután a halál fogott egy olajos kannát és csepegtetni kezdte az olajat az öreg mécsesébe. Közben a ravasz öreg megbillentette a kannát és így igen sok olaj folyt a mécsesbe. Erre feljajdult a halál:

— Jaj nekem kedves keresztkomám, mit csináltál? Most már tovább élsz, mint én.

— Így is kell ez — mondja az öreg —, mert azt a sok rajkót fel is kell nevelni. De most már keresztkomám, halál, vigyél engem haza, mert nem tudok hazamenni.

Erre a halál beletette az öreget a zsákjába és hazavitte. Amikor hazaértek, a kicsi már tízéves volt. A halál gyorsan megkeresztelte és az Antal nevet adta neki. A keresztelő után a halál készülődött hazamenni és búcsúzóul azt mondta az öregnek:

— Most már jók legyetek, ne lopjatok, hanem dolgozzatok. Kaptok földet és minden felszerelést, kaptok házat is, csak dolgozzatok és éljetek boldogan.

A halál kielégítette őket mindennel és az öreg el is vállalt mindent, csak azt nem, hogy dolgozzon. A halál erre nagyon megharagudott és ily szavakkal távozott:

— Már kétszer becsaptál: több olajat öntöttél a mécsesbe és nem vállaltad a munkát. Ezért, ha az időd eljön, nem tudok érted jönni, mert hamarabb meghalok, mint te. Ezért majd neked kell eljönni értem, mert te leszel helyettem a halál. Helyettem neked kell majd elvinni saját gyermekeidet is.

Ezzel a halál eltávozott s otthon hagyta az öreget. Éldegéltek is boldogan hosszú ideig: Antal 100 évig élt, az apja még 2—300 évet élt és a többi gyerek is több száz évig élt.

Egyszer csak rájött a sor az öreg legkedvesebb leányára. Erre az öreg cigány nagyon szidta a halált, hogy ráhagyta a szakmáját és elindult az olajos kannákhoz, hogy megszabítsa leánya életét.

A kamrához érve nem tudott bemenni a kannáért, mert az öregisten haragjában bezárta a kamrát. Erre az öreg cigány olyan dühös ugrálásba kezdett, hogy lezuhant az égből, pont egy nagy pocsolya kellős közepébe. A sárból sehová sem tudott menni. Ekkor elkezdett a sárból magának egy házat tapasztani és azóta is tapaszt, ha meg nem halt. Ezért kell még ma is minden cigánynak tapasztani.

Végül nótáikból is ismerjünk meg néhányat:

Elment Jani a vásárba lovakat venni.
Hazajött már; mit főztél te Aranka lány?
Főztem neked három csirkét, egyél Janikám!
Nem kell nékem, egyem azt a csöpp kis szád.

*

Tisza alatt, Duna alatt a vásár.
Sok csendőrök verték be a fejemet.
Add ide te lány a selyem kendődet,
Hadd kössem be a fájdalmas fejemet.

*

Hej, te Rozika, vettem néked muzsikát
Hogy verjed (muzsikáljon vele — megj. — *tőlem*) az utcán.
Rozikának a fekete szeme úgy ég, mint a lámpa.
Roza, sej!

*

Mondtam neked öregasszony, ne menjél a boltba.
Elszeret az öreg boltos egy kiló kenyérért.
Lány, lány, lány, sej te lány, mért nem táncolsz, mint anyád?

*

Kalapom a hídra teszem,
Magam a Dunába vetem.
Ne sajnáljon engem senki,
Csak a kedves feleségem.

*

Erdő, erdő, kerek erdő,
De szép vagy a leveleddel.

Szép vagy te a leveleddel,
Mint egy nagylány a hajával.

*

Befejezésül: Ha a XV. századtól kezdve állandóan csak feleannyi gondot fordítottak volna rájuk és csak feleannyit törődtek volna velük, mint pl. a felszabadulás után, ma már nem volna cigányprobléma.

226

21

Cigánytelep

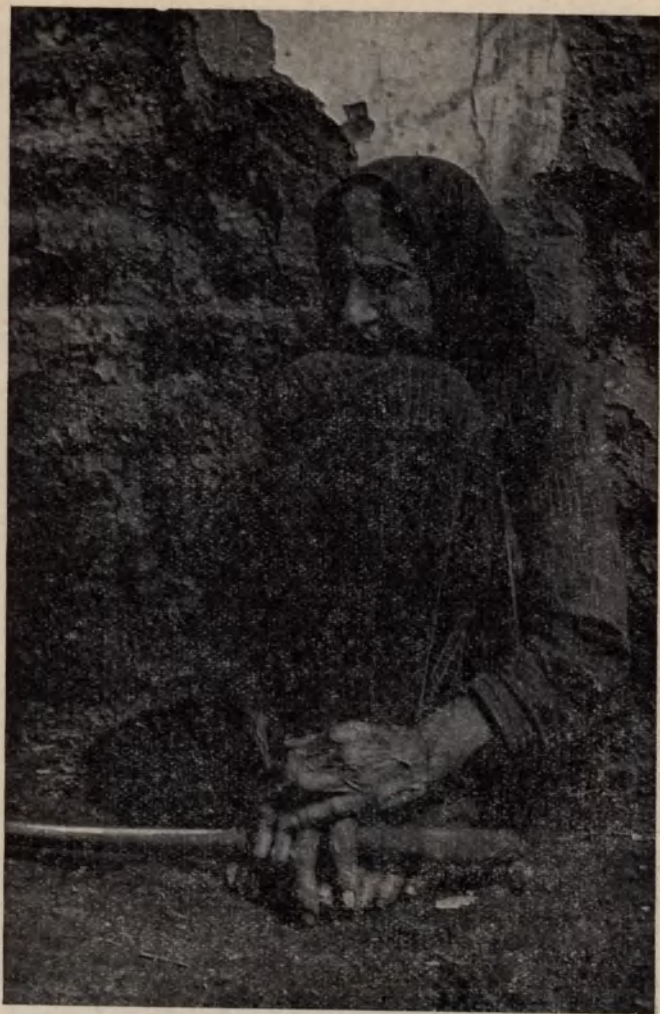
Az egyik oláh cigány lakás „lakószobája”

Dinnyét evő cigánygyerek

„Buzsga” az udvar közepén főz

A 85 éves Vilma néni, aki évtizedeken keresztül a „nagygazdák mosóasszonya” volt, az idő múlásán mereng

NÉPSZOKÁSOK KEVERMESÉN

A község telepítésekor a lakosság nem egy községből vagy körzetből került Kevermesre, hanem több helyről, az ország különböző vidékeiről. Ahány ház, annyi szokás, ahány vidék, szintén annyi szokás. Így a múlt század közepéig egységes szokásokról, egységes népviseletről stb. Kevermesen nem beszélhetünk. Egységes népviselet nem is igen alakult ki, viszont egységes szokások kialakulásáról a múlt század második felében már beszélhetünk. Mivel Kevermes lakossága csaknem 100%-ban magyar anyanyelvű és római katolikus vallású volt, így a népszokásokra a vallásosság annyira rányomta bélyegét, hogy azzal teljesen összefonódott. Csak az első világháború után következett be egy kis eltolódás a vallás rovására, de egyszerűsödtek a népszokások és hagyományok is, mely folyamatot tart mind a mai napig.

A felszabadulás után fokozatosan szaporodtak (az utóbbi években pedig egyre szaporodnak) az egyház- és vallásmentes névadási ünnepségek, a KISZ-esküvők és a társadalmi temetések. Persze ezek még nem alakultak ki teljesen, de az új már betört a nép közé és a felvilágosultsággal párhuzamosan fokozatosan teret hódít.

A következőkben a régi népszokásokból szeretnénk néhányat bemutatni. A leírt szokások a múlt század végén és a század elején voltak élők. Közülük sok a ma fiataljának már igen furcsa, de legalább jobban látják a fejlődést.

A PÓLYÁTÓL A SIRIG

A születéstől az avatásig

A kisbaba születése előtt néhány hónappal elkészítették a slingelt dunyhát, melybe a kisbabát kötötték, és a születés előtt kb. egy hónappal elkészítették a pelenkákat, a főkötőt és a kisinget is. Különben a kising a szegényembereknél csak

a századforduló után kezdett divatba jönni. Mire a baba születésének ideje eljött, már minden elő volt készítve. Legtöbb esetben már a bölcső is megvolt. A slingelt dunyhát és a bölcsőt azután örökölték a következő kistestvérek.

A kisbaba születésénél a bábaasszony segédkezett, aki az anyát is és a kicsit is rendbe tette. A kisbabán akkoriban még ritkán volt kising. Csak belecsavarták egy nagy pelenkába és úgy tették, illetve kötötték bele a slingelt dunyhába. Az anyát és a kicsit még az első nap „besátorozták”, azaz a szoba sarkában levő ágyat egészen a „plafonig” (a szoba mennyezetéig) fehér lepedőkkel befedték, körül-fedték. A lepedők közepén és szélén, széles, fehér csipkék voltak. A besátorozást azért csinálták, hogy ne mindenki láthassa meg a kisbabát, nehogy megverjék szemmel. A későbbiekben pedig azért is (kb. a századforduló idején és utána, úgy az első világháborúig), hogy elkülönítsék a család többi tagjától (ugyanis akkor még népes családok voltak). Ha a babát valaki meg akarta nézni, a „sátorlepedőt” húzták félre és úgy mutatták meg. Ez kb. két hétig volt így, amíg az anya feküdt.

Az anyának a fejénél (az ágy végében) állandóan volt „ágyaspálinka”, melyben volt gyömbér, bors, szőlő, aszaltszilva és köménymag. Ezt „gyógypálinka”-ként használták. Amíg az anya is feküdt, a rokonok és ismerősök elmentek látogatóba. Ezek a látogatók ebédet is vittek az anyának (húslevest, sült tyúkot egészben, egy-két féle kalácsot, egy liter pálinkát vagy bort). Az ebédvitelt a rokonok felosztották maguk között, nehogy egyszerre többen is vigyenek. A kisbabás háznál természetesen megkínálták a vendégeket kaláccsal és borral.

A születés után kb. egy héttel, illetve a születés utáni 5—10 nap közé eső vasárnap délelőtt a nagymise után keresztelték meg a babát. A keresztelői ebédre sütöttek-főztek a háziak és vendégeket is hívtak: szülők, testvérek, koma és komaasszony (ezek a keresztszülők voltak), esetleg egyéb közeli rokonok. A keresztelőn és az ebéden részt vett a bábaasszony is. A keresztelés a templomban történt, melyen a keresztanyán vagy a keresztapán kívül csak a bábaasszony vett részt. A keresztelés az egyházi szertartásoknak megfelelően történt és a baba rendszerint valamelyik szent nevét kapta keresztnevként (pl. József, János, István, Ferenc stb.), amit a szülők már a születés

előtt kiválasztottak (egy fiú- és egy leánynevet választottak már előre meg).

A keresztlő után a templomból azonnal hazavitték a babát. Hazaérkezéskor, mielőtt a keresztanya vagy keresztapa a babával átlépte volna a ház küszöbét, a babát letette a küszöbre és azt mondta: „Pogányt vittünk, kereszttyént hoztunk”, azután felvette a babát. Ezt a szertartást háromszor kellett megismételni.

Közben a délelőtti folyamán a vendégek is összejöttek és pálinkázgatás közben várták meg az ebédidőt. Az ebéd rendszerint húsleves, hús és kalács volt, mely borozgatással folytatódott s így gyakran megesett, hogy a keresztlői ebéd után igen jó hangulat alakult ki. A jobbmódúak ilyenkor cigányokat is fogadtak (zenészek), akik az ebéd alatt és után zenével segítették a hangulat emelkedését. Különösen az elsősülöttek keresztlője volt ilyen ünnepélyes, a harmadik-negyedik baba után a keresztlői ünnepség fokozatosan mindig szűkebb és szűkebb keretek között folyt le.

Amikor az anya véglegesen felkelt az ágyból, a „besátorozott ágy”-at lebontották, a kisbaba pedig bölcsőbe került és a továbbiakban a bölcsőben feküdt. Az anya felkelése utáni legközelebbi vasárnap az anya a babával együtt (a bábaasszony kíséretében) elment a templomba avatásra, mely szintén az egyházi szertartásnak megfelelően történt. Az avatás után már különösebb szokás nem volt. Esetleg még a bérválást lehet megemlíteni (egyházi szertartás), amikor a bérmaszülő (legtöbbször a keresztanya vagy keresztapa volt) egyúttal ajándékkal is kedveskedett a bérmafiának vagy -leányának.

A régiek nagyon féltek attól, hogy valaki „megveri szemmel” a babát. Ha a baba sokat sírt és nem aludt rendesen, akkor azt állították, hogy valaki „megverte szemmel”. Ezt rontásnak vélték és úgy szabadították meg tőle a babát, hogy szenes vízzel bal kézzel megszentelték az arcát. Ezt azért tették, hogy megszüntessék a baba szenvedését. Ha „tudták”, hogy ki verte meg szemmel a kicsit, annak kellett megszüntetni a rontást is. Volt idő, amikor a babát a szemmel való verés ellen úgy „védték meg”, hogy a csuklójára színes gyöngyökből álló kis gyöngyfűzért kötöttek. Ez már előre megvédte a rontás ellen.

Az ismerkedéstől a házasságig

Egy fiú egy lánnyal leginkább a bálban ismerkedett meg, méghozzá a nagy bálban. Abban az időben gyakoriak voltak a házi bálak, de a házi bálakban már leginkább csak azok vettek részt, akik ismerték egymást, vagy udvaroltak egymásnak, vagy rokonok voltak. A nagy bálakban, melyeket a község központibb helyein tartottak meg, a belépődíj ellenében mindenki részt vehetett. Az ilyen vasárnap délutáni és vasárnap esti bálak voltak a legalkalmasabbak az ismerkedésre.

Az ismerkedés úgy kezdődött, hogy a legény táncra hívta a leányt. A táncrahívás abból állt, hogy a legény (és legények) megállt a táncterem közepén és vagy integetett, vagy kacsingatott a kiszemelt leánynak. Ha a leány ezt fogadta, a legény táncra kérte a leányt (ha mással táncolt, elkérte) és tánc közben ismerkedtek, beszélgettek. Ha a leánynak tetszett a legény és a leány szülei is megengedték, a legény már haza is kísértte a leányt. Akik már ismerték egymást, azok számára egy másik hazakísérési lehetőség a vasárnap délutáni vecsernye (litánia) utáni hazamenetel volt. A vecsernyéről a fiatalok gyakran elmentek az utcai bálba, ahol táncoltak egy keveset, majd innen a fiú hazakísértte a leányt. Az ilyen udvarlás kb. egy fél évig, de gyakran egy évig is eltartott. Ha a fiú és a leány komolyan elhatározták magukat a házasságra, következhetett a „hivatalos udvarlás”, melyhez a szülők jóváhagyása is szükséges volt.

Ebben az időben (és még utána is hosszú ideig) divatos volt a kommandálás, melynek az volt a lényege, hogy a szülők egy közvetítő segítségével megegyeztek a fiatalok házasságában. Gyakran megesett, hogy a fiatalok nem is ismerték egymást és sorsuk már eldöntött volt. Ha a két szülő mindenképpen megegyezett, a kommandáló megkapta a kommandálási díjat (megegyezés szerint pl. 1—3 mázsa búza stb.) s a többi már nem az ő dolga volt. Sajnos az ilyen „kényszer házasságok” legtöbb esetben boldogtalanságba torkollottak. Az ilyen házasságok célja általában a nagy vagyonok összehozása volt.

Az ismerkedés és bizonyos idejű udvarlás után, illetve a kommandálás után a leánykérés következett. Ez úgy történt, hogy a legény az anyjával vagy rokonával, esetleg a szomszéd-

asszonyával, elment a leányos házhoz. Beszélgetés közben mondták meg, hogy tulajdonképpen miért is jöttek. Ezt szó szerint így mondták: „szolgálónak valót jöttünk keresni”. Majd a leánytól inni kértek, de nem azért, mert szomjasak voltak, hanem azért, hogy jobban megnézzék, hogyan mozog a leány a munkában. Erre különösen akkor volt szükség, amikor a leánykérés kommandálás alapján történt. Nem kommandálás esetén is megtették ezt, csak úgy szokásból. A leánykérés legtöbb esetben sikerrel járt, mert lényegében már elő volt készítve.

Ha a kérők nem kaptak kosarat, még a kérés alkalmával megegyeztek abban, hogy mikor tartják meg a jegykendő-váltást. Ez olyan volt, mint ma az eljegyzés, de nem gyűrűt váltottak, hanem jegykendőt. A jegykendő-váltás úgy történt, hogy a leány anyja is, meg a fiú anyja is vett egy színes se-lyemkendőt és egy kis családi körben rendezett vacsora (esetleg ebéd) közben a kendőt egymás között kicserélték. Gyűrű-váltás a jegyesek között az esküvő előtt meghatározatlan időben volt. Ennek régebben még nem volt olyan nagy jelentősége. A gyűrűváltás annyiból állt, hogy az egyik vasárnap a templomból hazamenve (esetleg a mise végén a templomban) a legény felhúzta a gyűrűt a leány ujjára és a maga ujjára.

A mátkaság a jegykendő-váltástól, illetve az eljegyzéstől tartott az esküvőig. A jegykendő-váltástól a lakodalomig a vőlegény csak szombaton este és vasárnap ment el a menyasszonyához. Közben megbeszélték az esküvő időpontját. Gyakori eset volt, hogy az esküvő időpontjában már a jegykendő-váltáskor megegyeztek.

Az esküvő előtt három héttel a jegyesek elmentek a paphoz, hogy beírassák magukat a házasságkötésre. A három hét alatt járniuk kellett a paphoz, ahol tanultak imádkozni és előkészítést kaptak az esküvői szertartáshoz. Közben elmentek a községházára is és ott is beíratkoztak a házasságkötésre. A három hét alatti 3 vasárnap a nagymisén kihirdették őket, mint jegyeseket. A nagymisén minden alkalommal jelen volt a jegyespár és hacsak tehették a szülők is megjelentek.

Az esküvő előtt egy héttel hívogattak a lakodalomba. A hívogatást a vőfélyek végezték. Kis- és nagyvőfély járt együtt fekete ruhában, csizmában és fekete kalapban. Ingük fehér

volt. Kalapjukon hosszú színes szalagok lógtak, kabátjukon nagy bokréta, mely nyáron élővirágból, télen pedig papírvirágból készült. Egyik kezükben felszalagozott görbe bot volt, másik kezükben pedig egy üveg bor, melyre egy fonott kalácsot húztak. Sorbajártak minden meghívandó házat és a házakhoz betérve a következőket mondták:

Dicsérjük a Jézust, az úristen fiát,
Szállítsa e házra az ő szent áldását.
Engedelmet kérünk illő alázattal,
Hogy be mertünk lépni ily nagy bátorsággal.
A mi vőlegényünk-m
Mi általunk megtisztelti önöket,
Szombaton délután két órára
Az isten házába, kisasszony templomába
A hit és a szeretet felvételére,
A stólának megerősítésére.
Onnan visszafordulván
Egy-két tál ételnek, egy pár pohár bornak
Jóízű elfogyasztására.
Muzsikaszónak felserkentő hangjára,
Ha meg nem vetették az ő szerény hajlékát,
Szívesen fogja látni az ön egész házi családját,
Nyoszolyóasszonyát.

Ezután a háziak megígérték (esetleg nem ígérték meg), hogy elmennek a lakodalomba, majd megkínálták egymást borral és kaláccsal.

A nagyvőfély volt a lakodalomban a „minden ügyek” intézője is.

A lakodalmat nagy előkészület előzte meg, mely sütésből, főzésből és az asztalok stb. összhordásából állt. A lakodalom előtti napokon igen sok kalácsot sütöttek: ferentő, kuglóf, csöröge, fánk, kött pite, túrós lepény stb. A sütést és főzést vagy egy megbízott rokonasszony, vagy egy fogadott asszony irányította. A munkákat a meghívott rokonasszonyok végezték.

Az esküvő napjának reggelén a menyasszony és a vőlegény elment a templomba, ahol meggyóntak és megáldoztak. Ezután még a délelőtt folyamán elmentek a két nászagnnyal a

közsegházára, ahol polgárilag megesküdtek. Délben lakodalmi kisebéd volt, amelyen mindenki csak úgy „kutyafuttában” ebédelt, azaz a nagy sietségben mindenki csak bekapott egy kis ennivalót (harapott egy keveset) az asztalra készített ételekből.

A kora délutáni órákban megkezdődött a vendégek „szálingózása”, azaz érkezése, akik magukkal hozták az ajándékokat, valamint a kalácsféléségeket. A vendégek megérkezése után megbeszélték a menet sorrendjét, de közben ettek és iszogattak is. A lakodalmi menet a vőlegényes háztól úgy indult, hogy a menyasszonyos ház ceremóniáit is beszámítva a meghatározott időre odaérjenek a templomba.

A menet sorrendjének tisztázása után, mielőtt elindultak volna, a vőfély a következő rigmusokat mondta:

Tisztelt gyülekezet! Isten szent nevében
Induljunk el innen csedes békességben.
Vőlegény urunknak keressük fel párját,
Elhozzuk majd ide kincsét, menyasszonyát.
Szerezzünk ma néki örök boldogságot,
Hozzunk a lelkébe egy szép gyöngyvirágot.
Kit először isten hajlékába viszünk
És szent áldás után boldog lehet velünk.
Induljunk hát csendben, legyünk békességben,
Menjünk az utcákon a legnagyobb rendben.

Ezután a menet a sorrendnek megfelelően (a vőfély felpántlikázva és a vőlegény násznagya, aki rendszerint a vőlegény keresztapja, vagy bérmaapja volt; a következő a vőlegény volt egy nyoszolyólánnyal; ezután következtek a nyoszolyólányok legényekkel; majd egyéb fiatal párok, idősebb házaspárok, közöttük az anya és az apa is stb.; a menet végén ment a rezesbanda, előttük asszonyok és férfiak borosüveggel a kezükben a zene ütemére táncolva haladtak a menettel együtt) elindult a menyasszonyos házhoz.

A menyasszonyos házhoz érve zárt kaput találtak. A vőfély botjával jó erősen megzörgette a kaput, mire az kinyílt, de ott állt belül a menyasszony násznagya. A vőlegény vőfélye és

násznagya a következő szózatot intézte a menyasszony násznagyához:

Van-e háznak ura, vagy gazdája
Az én pár szavamnak meghallgatására?
Örülök, hogy látom friss jó egészségét,
E királyi háznak lelki békességét,
Kívánom mindenben állandó szépségét,
Most majd átlépek e háznak küszöbét.
Előbb is, ismét is hozzátok küldettünk,
Úgy amint látjátok, meg is érkezünk.
Új parancsot csak aziránt vettünk,
Tudnánk, hogy kik vagytok, hogy vagytok.
E háznak gazdája van-e egészségben?
Ennek szószólója kíván békességet.
Vőlegényünk párja takaros épségben,
Vannak-e mindnyájan friss egészségben?
De násznagy uram még egy kérésem van,
Az én táborom még mindig idekinn van.
Eszközölje nékik bebocsájtásukat,
Amíg elvégzik nehéz munkájukat. Éljen!

Ezután a násznép bebocsájtást nyert. A vendégeket a menyasszonyos háznál azonnal megkínálták kaláccsal és borral. Közben az asszonyok és a férfiak elbeszélgettek egymással.

Ekkorra a menyasszony is elkészült az öltözködéssel. Régebben a menyasszony nemcsak fehér ruhába öltözött, hanem volt aki lila ruhába, volt aki barna ruhába, vagy egyéb színes ruhába is. Volt, akin 4—5 szélből álló bőszoknya volt. A lábukon fekete harisnya és cipő volt. A fátyol csak a fehér ruha esetén volt divatos.

Amikor a vendégeket mind sorra-kínálták, a vőlegény vőfélye a háziasszony és a házigazda elé állt (a menyasszony apja és az anyja elé) és a következőket mondta:

Itt már látom minden rendjén van,
Almárium és ágy elkészítve van.
Szépen kérem családayát és apát,
Adják hát ide a menyasszony ágát.

Mit kívánnak díjat? Mi azt kifizetjük,
Ha e tárgyakat magunkkal vihetjük.
Vőlegény urunk engem bízott arra,
Juttassam ezeket az ő birtokába. Éljen!

A menyasszony násznagya erre egy igen magas árat mondott, amit elfogadni nem lehetett. Ezután egy új alku következett. A vőlegényes menettel együtt ment néhány igen nagyszájú nyoszolyóasszony is, akik erre igen nagy lármát csaptak és körülállva az ágyat alkudozni kezdtek. Közben a párnák közé kukoricacsuhét dugdostak és mindenkinek mutogatták, hogy toll helyett mi van a párnákban és állandóan azt kiabálták: „,hogymég ezekért a párnákért akarnak ilyen sok pénzt?“. Végül minden rendbejött: megegyeztek a menyasszonyágy árán. Ezután a menyasszonyágyat, a tulipános ládát és a menyasszony kelengyéit kocsira rakták, majd amíg a nép a templomban volt, elvitték a vőlegényes házhoz.

Ezután mindkét ház násznépe sorbaállt. Közben a menyasszony könnyezve megölegette szüleit, testvéreit — búcsúzott tőlük. A búcsúzás után a vőlegény vőfélye a menyasszony szülei felé fordulva a következőket mondta:

Nem célozom az nékem, hogy én itt maradjak,
Mint Nőé hollója eledelt hol kapjak,
Hanem gyorsasággal visszaforduljak.
Az úr oltalmában jó szülők itt hagylak,
Mert nyertünk egy szüzet hosszas beszédünkre.
Által adván nekünk bizván kezünkre,
Különösen pedig friss vőlegényünkre. Éljen!

A menet elindult a templomba. Legelején a zászlótartó ment, kezében zászlóval, mely slingelt kendőkből állt sok szalaggal. A zászlótartó után ment a két vőfély, utánuk a két násznagy, utánuk a menyasszony a vezetőjével, utánuk a vőlegény egy nyoszolyólánnyal, utánuk a nyoszolyólányok fiúkkal, majd a két násznép keveredve, olyan sorrendben, mint a menyasszonyos házhoz menet. A menetet a rezesbanda zárta be a mulató asszonyokkal és férfiakkal, akik közben-közben igen nagyokat kurjongattak, énekeltek, kiabáltak, táncoltak stb. Közben a

nyoszolyóasszonyok állandóan árulták a kis bokrétákat, melyeket mindenki megvett és kitűzték a gomblyukba. Ezt az üzletelést még a templomban is folytatták.

A menet a templomba érve elcsendesedett. A templomot a menyasszony barátnői előzőleg virágokkal díszítették és így az esküvő díszes környezetben folyt le az egyházi szertartás szerint.

A templomból kifelé menet a menyasszonyt már a vőlegény vezette egészen hazáig, különben a sorrend nem változott. A násznép most még zajosabb volt: az egész menet énekelt, kiabált.

A vőlegény szülei megelőzve a menetet hamarabb hazaértek és a kapuban várták az ifjú párt, illetve az egész násznépet. Alighogy a vőfély belépett a kapun, a következőket mondta:

Nagy fáradságunk nem esett hiába,
Mert egy drága kincset hoztunk e hajlékba.
Itt a menyasszonyunk, frissen megérkezett,
Tessék násznagy uram, fogjunk vele kezét.
Uraim, legyenek egy kis figyelemmel,
Ideérkezésem hadd beszéljem én el.
Amint a víz a malmot nem magának hajtja,
Az ember a lányát nem magának tartja.
Szépen felneveli ekkorára
És által kell engedni mások számára.
Engem is szüleim, hogy felnevelének,
Maguk fiuk eljegyzett nejének.
De az eljegyzés nem volt elég magában,
Meg kellett esküdni az isten házában.
Kérem az istent, mindig oly lehessek,
Hogy e háznak kegyelméből soha ki ne essek. Éljen!

Ezután a vőlegény anyja megkínálta a fiatal párt mézzel (hogy édes legyen az életük), kenyérrrel és sóval (hogy romlatlanok legyenek) és borral (hogy vidámak legyenek egész életükön át). A vőlegényes háznál most a menyasszonyos háztól jött vendégeket kínálták meg kaláccsal és borral. A fiatal pár a fiatalokkal együtt leült az asztalhoz, ahol ettek, ittak, beszélgettek és közben-közben táncoltak. A vendégek kevés időz-

getés után hazamentek a lányos házhoz és ott mulatoztak, táncoltak.

A vőlegényes háznál, amikor közeledett a vacsora ideje, a vendégek elfoglalták helyeiket az asztaloknál. A bejáratnál szemben ült a fiatal pár (a vőlegény jobbján a menyasszony), a vőlegény mellett ült a násznagya, a menyasszony mellett ült a nyoszolyólányok, azután jobbra és balra ültek az idősebb, majd fiatalabb házaspárok. A gyerekeknek külön asztalnál terítettek. A zenészeknek nem terítettek, azok később kaptak vacsorát. A szülők nem foglaltak helyet az asztaloknál, ők a konyhában, illetve a pincében irányították a munkát.

Amikor mindenki helyet foglalt, a vőfély a szoba közepére állt és kezében kanállal, késsel és villával a következőket mondta:

Szerencsés jó estét kívánok az uraknak,
Vegyenek át gyűszű, penna, lapostű, sámfa,
Kaptafa és kármentő,
Abszesz, bőr, fűrészes és reszelő,
Bicska, dikics, csiriz, barna szurok, mosdóvíz.
Van még nálam egyéb is, még mindig friss
Acél, kova, pipa, tapló,
Csutor és pipaszár zsinórostól együttjár.
De van itt igen finom dohány,
Tótországi mutatvány.
Kilencféle sorcérna, gyűszű, tükör és penna,
Kalamáris és posztó, papíros és pecsétnyomó.
A legfinomabb gluten plajbász,
Gumi, púder és fidervájsz,
Narancs, citrom. bors, füge,
Spárga is vagy húsz inger.
Van még ánizs és gyömbér,
Orvosságnak sokat ér.
Szagos olaj, fülbevaló, pántlika,
Páros kés, kanál és villa.
Csak vegyenek uraim s ha megtetszik,
Majd ingyen adom. Éljen!

E mondóka után a nyoszolyóasszonyok megkezdték a tálalást. A tálalás után újra előállt a vőfély és megkezdte az ételhordó legények válogatását a következő szavakkal:

Tisztelt násznagy uram, ismét megérkeztem,
Van egy hadseregem, ezennel jelentem.
Kiállhatok most már a csatamezőre,
Törökkel, tatárral véres menyegzőre.
Harcban edzett hősök, akárcsak én magam,
Vizsgálja meg őket tisztelt násznagy uram.
Ez a két dali itt Attilának vére,
Az egyik kissé sántít számos tyúkszemére.
De az a másik talpig deli legény,
Kedves eledele a jó túrós lepény. Éljen!
Ez az egy meg itten Árpád unokája,
Ha szól a muzsika, rezeg a bokája.
Szereti a kártyát, a borosüveget,
Ez hordja a kenyeret. Éljen!
Ennek meg az őse Kinizsi lehetett,
Mert mióta él még sohasem nevetett.
Olyan sápadtan áll mindig az orcája,
Mintha német császár volna a gazdája. Éljen!
Ez az egy meg itten Botond nemzetsége,
Sovány egy kissé, de van jó egészsége.
Tréfálkozni vele nem igen merek.
Nyúlszívú a lelkem, mindjárt pityereg. Éljen!
Ez bátor egy legény, meg is látszik rajta,
Van akkora feje, mint egy üres pajta.
Bajusza még ugyan nincs.
De majd lesz az is,
Ha lekvárból kikenik. Éljen!
Ezt magam sem tudom, kinek maradványa,
Nem lehet felismerni, holló-e, vagy kánya?
Annyit látok rajta, két arasz a szája,
Bánom, hogy zubbonyt nem húzattam rája. Éljen!
Ez az egy meg itten kuruc gyerek lehet,
Elalszik és száját beköpik a legyek.
Él, hal a lányokért, de csak úgy titokban,
Kitűnően táncol maga a sarokban. Éljen!

Tessék ezt megnézni, milyen pofát vágott,
Pedig a konyháról ellopta a mákot.
Rendben vagyunk ecsém, oda a becsület,
Nézd meg ez a sok nép szemedben kinevet. Éljen!
Hát te részeg disznó, így rukkolsz ki nekem,
Pedig tebenned volt legtöbb reménységem.
De mikor mosdottál, talán a múlt nyáron?
Állj férrébb, pakolj ki, hogy senki se lásson. Éljen!

Közben a válogatott legények kimentek a konyhába és hozták a leveses tálat, majd sorbaálltak a vőfély mögött. Mikor az első legény megérkezett, a vőfély elvette tőle a leveses tálat és a következőket mondta el:

Érdemes uraim, nem üresen jöttem,
Étkekkel terhelve van mind a két kezem.
De mielőtt hozzá kanállal nyúlnának,
Buzgó szívből hálát mondjanak az úrnak.
De hogy én itt hosszan ne papoljak,
Ezen forró táltól sebeket ne kapjak,
Vegyék el kezemből ezt a forró tálat,
Melyet az ujjaim tovább már nem állnak.
Hátam megett is húsz legény vagyok,
Ezeknek kezét is süti igen nagyon.
Ezért hát ne tántorodjon meg előttem senki,
Mert nyakát könnyen leforrázom neki.
Így hát itt a leves, melyben áldott jó hús,
Nosza Laci koma, szóljon hát a virtus.
Senkinek a szíve ne legyen nálunk bús,
Ezennel dicsértessék az úr Jézus Krisztus. Éljen!

A leves elfogyasztása után a paprikás következett, s a vőfély a paprikást a következő szavakkal köszöntötte be:

Ismét megérkeztem uraim sokára,
De merem mondani nem jártam hiába.
Ezen eledelért nagy próbát tettem,
Egy szilaj bikával hét nap verekedtem.
Kicsibe múlt, hogy a fogam ott nem felejtettem,

De oda se neki, csakhogy legyőzhettem,
Nosza hevenyében a bőrét levettem,
Fejét a nyakától egyszerre lesztem.
Ezen jó ebédet abból készítettem,
Megmondom uraim, hogy én is szeretem.
Hús ennek a neve, paprikás a leve,
Ki ezt nem szereti, nem magyar a neve. Éljen!

A paprikás elfogyasztása után a bor következett, melyet a vőfély a következő szavak kíséretében tett az asztalra:

Ahol vígan vannak legények és lányok,
Ha szerét tehetem, oda befáradok.
Ott jó bor is vagy, ezt biztosan tudom,
Ebben szörnyen nagy az én tapasztalatom.
Nagyapám kántor volt, apám kefekötő,
A bort nagyon szerette mind a kettő.
Az istentől én is csak azt kívánom,
Fulladjak hordóba, az legyen halálom.
Egy tízakós hordó borral legyen tele,
Ha veszttem érzem, akkor ülök bele.
Kitátom a számat, foly a jó bor belé,
Lelkem pedig repül az ég felé.
Viszik az angyalok, amint neki dukál,
Szent Péter akkor a kapuba szalutál.
Uram ezt vedd be kebeledbe,
Ki egész életében a vizet a csizmán se tűrte.
De már nem tréfálok, elég is lesz ebből,
Én nem szeretek sokat egy sütetből.
Elmegyek dolgomra, ismét megérkezek,
Szent Pál napjára. Éljen!

De a vőfély nem ment sehová sem, hanem csak a poharakat tette le az asztalra, a borosüveg még a kezében maradt, majd a következő szavak kíséretében tette a borosüveget is (tele borral) az asztalra:

Drága adománya ez a teremtőnek,
Kedves unokája a szőlőtökének.

Az ide összegyűlt tisztelt vendégeknek,
Jó vígasztalója a szomorú főknek.
Ez az a vörös bor, melynek neve bánom,
Ez keveri sárba sokat a nadrágom.
Ez az a vörös bor, mely az embert rázza,
Ettől az utcát is végig léniázza.
Így hát több vörös bort nem iszok csak sillert,
Attól majd könnyebben hordozom a ferhelyt.
De ha násznagy uram mondaná, hogy tessék,
Én biz' egy szóval sem mondanám, hogy nem kék. Éljen!

Miután a tele borosüvegek az asztalra kerültek, egy-egy család feje töltött magának és családjá tagjainak, azután koccintottak és ittak az új pár egészségére.

A koccintgatás és iszogatás után kezében kaláccsal ismét megjelent a vőfély és a következő szavak kíséretében tette az új pár elé:

Itt hozok fajin lisztből jó finom kalácsot,
Nincs ebben sem ánizs, sem gyömbér, sem köszvény.
Cukorral vegyítve nem is igen kemény,
Aki ilyennel él, nem bántja a köszvény.
Jól van ez kívül-belül cukrozva,
Mint a borbély legény, hogy ki van púderozva.
Édes is vala, mint a font méz,
Bátran lehet venni, gyomornak sem nehéz.
Fogjon meg hát minden darabot kilenczenkilenc kéz.
[Éljen!

A kalácsfogyasztás után a vendégek számára vége lett a vacsorának és most a vőfély, a szakács-asszonyok és az ételhordó legények vacsorája következett a vőfély következő bevezető szavaival:

Uraim, ha elköltötték e csekély vacsorát,
Kérem, adnátok az istennek hálát.
Szíveskedjete nekünk helyet adni,
Rajtunk a sor és mi fogunk vacsorázni.
A tánc újra meg fog kezdődni,
Mihelyt az asszonyok az asztalt le fogják törölni. Éljen!

Miközben a vőfély, a szakácsok és zenészek együtt megvacso-
ráztak, a vendégek beszélgettek, nótáztak, majd a feles-
leges asztalokat kivitték az udvarra és megkezdődött a tánc.

Alig táncoltak a fiatalok egy keveset, megjelent az ajtóban
a vőfély és a főzőasszonyok kíséretében egy kerek rostát vitt
a kezében. A rostával a szoba közepére állt és elmondta, hogy
„az asszonyok a sütés és főzés közben megégették a kezüket
és kéri a szánó vendégeket, dobjanak pénzt a rostába az ő
javukra”. Ezután a vőfély vezetésével körbejártak a szobában
és a vendégek pénzt dobáltak a rostába. Ennek végeztével kez-
dőött meg igazán a tánc és a mulatozás.

Éjfél előtt a menyasszonyos háztól kálátósok mentek a vőle-
gényes házhoz. A kálátósokat megvendégelték (leültették és
megkínálták őket kaláccsal és borral), majd megkezdtek a
menyasszonytáncot. A menyasszonytánc a következőképpen
folyt le:

A vőfély egy rostát tett az asztalra, majd az asztal elé tett
egy széket. A nyoszolyóasszonyok a székhez kísérték a meny-
asszonyt és leültették. Közben a vendégek leültek az aszta-
lokhoz, vagy az asztalok mellett megálltak, vagy a menyasz-
szony közelében helyezkedtek el. A zenészek is felkészültek a
menyasszonytánchoz. Amikor minden rendben volt, a meny-
asszony elé állt a vőfély és a következőket mondta:

Víg az örömatya, mi is vigadozzunk,
Nem siralomház ez, hogy itt szomorkodjunk .
Eddig is így volt ez, ezután is így lesz,
Majd meglátod szomszéd, ha feleséged lesz.
Nosza Laci koma, cimbalom zendüljön,
Hogy a menyasszony füle bele megcsendüljön.
Húzd el Rákóczinak azt a nótáját,
Melyet dalolt, mikor vívta Belgrád várát.
Nem látunk e háznál egyet sem apácát,
Járjuk el hát szépen a menyasszony táncát. Éljen!

Ezután a vőfély pénzt dobott a rostába, majd elkiabálta
magát, hogy „enyém a menyasszony, eladó a menyasszony” és
táncolni kezdett a menyasszonnyal. Aki a menyasszonnyal
táncolni akart, annak pénzt kellett dobni a rostába és csak

azután kapta el a menyasszonyt a „jogos” táncostól. Az új táncos is azt kiabálta a vőfélyel felváltva, hogy „enyém a menyasszony, eladó a menyasszony”, közben más dobott pénzt a rostába és táncolt a menyasszonnyal és ez így ment folytatólágalosan. Ha közben a menyasszony elfáradt, néhány percig a széken ülve pihenni hagyták, majd folytatódott tovább a menyasszonytánc. Amikor a menyasszony már nehezen kelt el, a vőlegény odaszaladt menyasszonyához, illetve már asszonyához, elkiáltotta magát, hogy „most már végleg enyém a menyasszony” és kézen fogva kiszaladt vele a szobából.

A menyasszonytánc után a nyoszolyóasszonyok félrevonultak a menyasszonnyal egy másik szobába és felkontyolták, azaz levetette a menyasszonyi ruhát és felvette az újasszonyi ruhát, mely egy közönséges új ruha volt. Fejét hátrakötötték, lábára papucsot húztak. A ruha és a kendő színe leginkább piros, vagy pirosbabos vagy pirostarka volt.

A felöltözött újasszonyt a férje bekísérte a vendégek közé, ahol a vőfély a következő szavakkal köszöntötte:

Kontyfeltűzés a lakoma vége,
A konty és főkötő a nő ékessége.
Nemcsak ékessége, hanem koronája,
És az igazi nő büszke is reája.
De van oly nő is elég, ki úgy véli,
Szebb, hogyha ő e díszet férjével cseréli,
Ő lesz úr a háznál, ő visel kalapot,
Kivált ha egy kissé gyáva férjet kapott.
Gyámoltalan férjnél kell egy kardos asszony,
Ki a házi jólét s rend felett virrasszon.
Kedves jó újasszony, jegyezd meg ezt híven,
Lelki, testi áldást kíván rátok szívem. Éljen!

Most a vőfély az újpárnak átadta a rostát, melyben a menyasszonytáncossal szerzett pénz volt. Az újasszony a pénzt megszámolta, majd kötényébe rakva férjével együtt távozott néhány percre.

Néhány perc múlva visszajöttek és ekkor kezdődött meg az újasszonytánc, vagy párostánc. Ez úgy történt, hogy az újpár a szoba közepén a vendégek gyűrűjétől közrefogva a zene üte-

mére háromszor járta, illetve táncolta el a csárdást „lassú-frisses-lassú” ütemben. Persze ez a tánc nem volt nyugodt, mert a vőfély, a nyoszolyóasszonyok és néhány vidám asszony és férfi állandóan gyufát, gyújtót és gyertyát gyújtogattak az újasszony lábánál (közben a nyoszolyólányok igyekeztek ezeket elfújni) azzal a céllal, hogy megnézzék, nem sánta-e az újasszony. Közben az újembernek vigyázni kellett, nehogy elszöktessék tőle az újasszonyt, mert ez szégyen lett volna rá nézve. Amikor a háromszori „lassú-frisses-lassú” csándás véget ért, befejeződött a párostánc, majd az új férjtől elkérték az újasszonyt és megkezdődött a rendes táncmulatság és vigadozás, mely néha csak másnap délután fejeződött be.

A párostánc után a kálátósok hazamentek, illetve a menyasszonyos házhoz mentek vissza a nyoszolyólányokkal együtt (mert ezek a menyasszonyos háztól valók voltak) és mindenki mulatott ott, ahová hivatalos volt.

Hajnal felé (úgy kb. hajnali 3 órakor) újra tálaltak a vendégeknek a vacsora maradékából, majd folytatták a mulatozást, ki meddig csak bírta. Ha virradat előtt a közellakók közül valaki hazament, reggel talicskával mentek érte és úgy tolták vissza talicskán a lakodalmas házhoz, ahol folytatni kellett neki a mulatozást. Aki végképp kiborult, az elbújt valahová, hogy a talicskások meg ne találják, mert senkinek sem kegyelmeztek.

Közben az újpár elment a lányosházhoz. Ott megnézték, hogyan mulatoznak, sőt ők is mulattak egy keveset. Ám közben a vőlegényes háznál sem tétlenkedtek a szemfülesebbek, mert az újpár ágyát „megfelelően előkészítették” az első közös lefekvéshez. És amennyiben ezt az újpár nem vette észre, bizony „leszakadt velük az ágy”.

Még a kivilágosodás előtt az újpár visszament a vőlegényes házhoz, és ott folytatták a mulatozást, csak nem duhajkodhattak úgy, mint mások. Mindkét háznál addig folyt a mulatozás, amíg volt enni- és innivaló, illetve ki meddig csak bírta, míg végül előbb vagy utóbb mindenki nyugovóra tért és aludt egy keveset.

A lakodalom befejezése után a közeli rokonság és a szomszédok segítségével mindent elrendeztek a lakodalmas házaknál és az újpár is megkezdte életét a fiú szüleivel közösen.

A halálos ágytól a sírig

Ha valaki halálos beteg, vagy nagyon beteg, vagy igen idős volt és halálát közelinek gondolták, egyik hozzátartozója elment a paphoz és elhívta a beteghez. A pap megérkezése előtt takarítottak a házban. Kitakarították a beteg szobáját is és előkészítették a szertartásra. Az asztalt fehér terítővel terítették le, majd feszületet és két gyertyatartót helyeztek rá két gyermekével. Az asztal előtt egy fehér kisterítővel letakart kisszék (kissáml) volt. Erre térdepelt a pap.

A pap a harangozóval ment a házhoz, magukkal vive a szükségeseket (szentelt víz, az utolsó kenet kenőcse, szentelt ostya stb.). Amikor a pap belépett a szobába, mindenki letérdelt, mert a pap által vitt szent ostyában a római katolikus hit szerint Jézus Krisztus van jelen. A pap a megérkezés után, ha szükséges volt elbeszélgetett a beteggel, majd meggyón-tatta, megáldoztatta és utána is elbeszélgetett vele. A gyónás alatt a hozzátartozók nem lehettek a szobában, csak a pap és a beteg lehetett jelen. Ha a beteg már annyira a végét járta, hogy nem volt ereje meggyónni, csak az utolsó kenetet adták rá. Ezt azért tették, hogy a már meggyónni nem tudó beteg ne bűnös lélekkel kerüljön az isten ítélőszéke elé.

Ha a haldokló még jól tudott beszélni és szellemi képességei is rendben voltak, a gyónás és áldozás után elbúcsúzott családjától és a hozzátartozóktól. A haldokló kézfogással búcsúzott és „Isten veletek”-et mondott. A hagyományok szerint a kézfogás azt jelentette, hogy a haldokló azokra hagyta tudományát, akikkel kezét fogott. Ha az illető értett a megrontáshoz, jósláshoz, gyógyításhoz stb., kétékezi kézfogással ezt a „tudományt” is ráhagyhatta valakire. Amikor már a család a halál bekövetkezését minden órában várta, valaki állandóan a beteg mellett volt, hogy utolsó kívánságait teljesíthessék.

A halál beállta után azonnal orvost hívtak. Az orvos megvizsgálta a halottat, kiállította a szükséges iratokat, majd közölte, hogy mikor temethetik el. Az orvosi vizsgálat után a halottat megfürdették. Ezt egy külön személy végezte el: a fürdető asszony. A fürdetés után a halottat felöltöztették a már előre előkészített „halóruhába”. Ez általában a halott sötét színű ünneplő ruhája volt. De nem mindenkit öltöztettek

sötét ruhába. Például a kisgyermeket fehér kis ingbe öltöztették és a fiú derekára kék szalagot, a kislányéra rózsaszínű szalagot kötöttek; a menyasszonyt meglevő menyasszonyi ruhájába öltöztették, koszorúját a fejére tették; a vőlegényt sötét ruhába és fehér ingbe öltöztették. Ha fiatalasszony halt meg, fejét fehér kendővel kötötték be. Az időseket általában feketébe öltöztették. A férfi halottakat a fürdetés után meg is borotválták. Általában az borotválta meg, aki életében is borbélya volt. A borotvát a borotválás után eldobták, vagy elásták, nehogy utána megfertőzzön valakit.

A felöltöztetés után pokrócot tettek a földre és ráfektették a halottat, hogy a teste hüljön ki. Ezt nevezték „hidegágy”-nak. A halott szemére pénzt tettek, hogy ne maradjon nyitva; az állát pedig kendővel kötötték fel. Azt az edényt, amiben a halottat megfürdették, rendszerint elásták, hogy az is legyen az enyészeté, mint a halott. Közben elmentek a ravatalért és a koporsóért. A ravatalt a halott kedvenc tartózkodási helyére állították fel. A ravatal fekete ruhával fedett négy lábú talp volt (ferde és hosszúkás asztalszerűség). A halottat beletették a koporsóba, majd a koporsót a halottal együtt feltették a ravatalra. A ravatal mellett volt két nagy gyertyatartó is, melyben szentelt gyertyák voltak, valamint volt egy edényben szentelt víz is, és akik a halottat megnézték, e szentelt vízből meg is szentelheték, hogy a halott lelke a bűnöktől megtisztuljon. A ravatalon a halott fejénél volt egy fekete lepel is (csüngött), melyen fehér kereszt volt. Az épület azon ajtaján, melyen keresztül az udvarról a halottas szobába lehetett jutni, egy fekete ajtófüggöny volt, az utcai kiskapu felett pedig egy fekete zászlót lobogtatott a szél, jelezve, hogy a házban halott van.

A felravatalozás után, vagy már közben is, a halott egyik közeli hozzátartozója elment a paphoz, bejelentette a halálesetet. A halott adatain kívül felsorolták hozzátartozóit is, hogy a pap a búcsúztatót elkészítse. A búcsúztató terjedelme erszényhez szabott volt; kinek mennyi pénze volt, olyan hosszú búcsúztatót rendelt. A legközelebbi harangozás alkalmával csendítéssel egybekötve előszörre kiharangozták a halottat (női halott esetében kettőt, férfi halott esetében pedig hármat csendítettek), majd a következőkben a temetésig naponta háromszor (reggel, délben és este) harangoztak

a halottnak. Gazdag halott esetében (ha megfizették a harangozót), naponta többször is harangoztak.

A halottas háznál, ha temetésig a halottasszobát felseperték, a szemetet nem vitték ki, hanem a ravatal alá seperték, mert a szeméttel együtt a halottat is kivitték volna (átvitt értelemben), s ez a halott meggyalázását jelentette volna. Aki a halottas házba csak úgy benézett, sárgaságot kaphatott. A halottas háznál a vizet nem volt szabad kiönteni az udvarra, mert ezzel a hazajáró lelket is leöntötték volna.

A halottat este virrasztották. Ez abból állt, hogy a hozzátartozók, közeli, valamint távolabbi rokonok és barátok, ismerősök este elmentek a halottat megnézni és imádkozni érte. Az imákat és a különböző virrasztó-énekeket a virrasztó-asszony vagy virrasztó-asszonyok vezetésével mondták, illetve énekelték el. Íme, néhány ilyen virrasztó ének:

Öregeknél:

Öltözzetek gyászruhába,
Rózsakoszorúnk egy ága
Hullva fekszik előttünk,
Már elköltözött tőlünk.
Imádkozzunk érte, hogy ...
Még élő volt a világban,
Egy szív, lélek volt velünk,
Mert a drága rózsafüzér
Összeolvastá velünk.
Imádkozzunk érte, hogy ...
Örvendetes és bánatos,
Dicsőséges titkunkban,
Velünk volt minden ájtatosságban,
Szent fájdalomunkban.
Imádkozzunk érte, hogy ...

Kisdedeknél:

Mint földi kertész művelt földjében,
A virágok szépét saját kertjében,
Ezt még bimbójában,
Ezt kinyílt korában szedi kebelére.

Mennei úr is így kertészkedik
Földi virágokban, mert így nyönyörködik.

Menyasszonyoknál:

Én is menyasszony vagyok,
Már indulni akarok.
Jöjjön hát a gyásznépem
Gyönyörű mennyegzőmre.
Jézusom a vőlegényem
Vár rám az ég ajtajában
Boldog szűz Máriával,
Az angyalok karával.

Vőlegénynél:

Megkondult a bús harang,
Mert egy virág elhervadt.
Leszakasztá a halál,
Koporsóba bezárták.
Óh te kegyetlen halál,
Mily irgalmatlan voltál.
Nem enged egy minutát,
Ha felvonja sarlóját.
Mért ifjú koromban
Jutok gyászkoporsóba?
Búcsút veszek atyámtól
És kedves jó dajkámtól.

Ez az imádsággal és énekekkel való virrasztás csak a halottas szobában volt és főképpen csak a nők végezték. A férfiak külön szobában voltak és beszélgettek, iszogattak (bor, pálinka). Ilyenkor főképpen a halott érdemei kerültek szóba. Szokás volt a halottas háznál a virrasztó vendégeket „kettős” kaláccsal kínálni. Régebben reggelig is virrasztottak, ma már azonban csak éjfélig, sőt újabban csak este 10 óráig. A halottat a temetésig nappal is állandóan látogatták, hogy szinte egy órát sem volt egyedül, mert a földben majd úgyszegye-
dül lesz.

A temetés idejének közeledtével kocsik mentek a templomhoz a papért, a kántorért és a ministránsokért. Ezt megelő-

zően a keresztet és a lobogót már elvitték a templomból a halottas házhoz. A harangozó csendítéssel jelezte, hogy mikor indulnak a pap, a kántor és a ministránsok a templomból. Közben a halottas háznál gyülekeztek a hozzátartozók, rokonok, ismerősök, barátok stb. mindazok, akik a temetésen részt akartak venni.

Amikor a pap és kísérete megérkezett a házhoz, bementek a halottas szobába és megkezdődött a koporsóbakérés szertartása (az egyház szertartása szerint). E szertartást harangzúgás kísérte. A koporsóbakérésnél leginkább csak a közvetlen hozzátartozók voltak jelen. Az udvaron fehér terítővel fedett asztalra feszületet és két gyertyát helyeztek, elé két széket a pap és a kántor részére.

A koporsóbakérés után a pap, a kántor és a ministránsok az udvaron ülve várták meg, amíg a koporsót a halottal együtt kivitték az udvarra a már odakészített asztal elé, majd megkezdődött az egyházi temetési szertartás. A szertartás végén a kántor elénekelte a már előre elkészített búcsúztatót, majd a koporsót feltették a gyászkocsira és harangzúgás-kísérettel elindultak a temetőbe.

Legelől ment az, aki a keresztet vitte, utána pedig aki a lobogót vitte. Ha férfi volt a halott, akkor férfiak vitték a keresztet is meg a lobogót is, ha nő volt a halott, akkor pedig nők vitték mindkettőt. A kereszt és a lobogó után asszonyok mentek, akik a rózsafüzért imádkozták. Az asszonyok után ment a pap és a kántor, valamint a ministránsok, akik a szentelt vizet és tömjénezőt vitték. Az úton a kántor énekelgetett, hol egyedül, hol a rózsafüzért imádkozó asszonyokkal felváltva. A továbbiakban a gyászkocsi következett, melyben a koporsó és a koszorúk voltak. Volt amikor a koporsót „Szent Mihály lován” vitték, azaz négy ember vitte a vállán (útközben többszöri váltással) egészen a sírgödörig. A gyászkocsi után a halott legközvetlenebb hozzátartozói mentek, majd az egyéb hozzátartozók, majd a barátok és az ismerősök stb., végül a kocsik, melyeken a járni nehezen bírók ültek. Amíg a menet a háztól a sírig nem ért, a templomban több haranggal harangoztak.

A halottas háznál csak egy személy maradt (egy közeli rokon), aki azonnal szellőztetett és kisöprögetett. A kisöprött

szemetet nem lehetett kidobni az udvarra, hanem tűzbe kellett dobni. Ezután kézmosó vizet készített a mosdótálba (lavórbá), hogy amikor a háziak és a közeli rokonok hazajönnek a temetésről, kezet moshassanak.

A temetőben a koporsót levették a gyász kocsi sírjára és a sír szélén a már előre odakészített két darab kötélre helyezték rá. Ezután a pap megszentelte a koporsót és a sírt és az egyházi szertartások közben a két kötéllel leengedték a koporsót a sírba. Befejezésül a pap háromszor földet dobott a koporsóra, majd a sírásók megkezdték a sírgödör betemetését. Amikor a sírgödört betemették, még egy kis dombot is húztak (raktak) rá. A sírhalom elkészítése után a halott fejéhez leszúrták a fejfát (fakereszt), a halomra pedig rárakták a koszorúkat. Eddig vártak ott a hozzátartozók, akik sohasem dobhattak földet a koporsóra, mert ezzel a halottat dobták volna meg, ami tiszteletlenség lett volna a halottal szemben. A sírhalom elkészítésének végeztével a hozzátartozók is hazamentek.

Este a halottasháznál halotti tor volt: búcsúvacsora. Ezen leginkább csak a legközvetlenebb hozzátartozók voltak jelen. Az éték pörkölt és kóttos volt, valamint bor. A halott megszokott asztalhelyén a halottnak is terítettek, tálaltak. Erre a helyre senki sem ülhetett. A halotti tor legfeljebb csendes beszélgetés közben folyhatott le.

A temetést követő napon a halottas szobát teljesen kitakarították és újrameszelték, a halott ágyneműjét és használt ruháit pedig eladták. A temetéstől számítva a közvetlen hozzátartozók hat hónapi, a közeli hozzátartozók pedig csak hat heti gyászt tartottak.

Megjegyzés:

„A pólyától a sírig” c. szokásokat elmondták:

Katona Antalné ny. tsz-tag, Lenin u.

Ködmön Pálné ny. tsz-tag, Lenin u.

Tóth Istvánné ny. tsz-tag, Lenin u.

C. Tóth Györgyné ny. hiv. s., Ady E. u.

† T. Kovács Andrásné, Alkotmány u.

Turák Albert d. par., Jókai u.

LUCA-NAPI SZOKÁSOK

A gazdaasszony korán reggel felkelt és kiment a tyúkólba, ahová magával vitte a piszkafát is. Ezzel megpiszkálta a tyúkok fenekét és közben a következő versikét mondta állandóan:

Az én tyúkom tojjon, kotoljon,
a másé meg kotkodáljon, kaparjon.”

Az előbbtől csak mondókában különbözik egy másik, mely szerint a következőket kell mondani:

„A mi tyúkunk toj, toj, toj,
a szomszédé ne toj, toj, toj.”

Luca-napján szét kell riasztani a tyúkokat és minél többfelé szaladnak, annál több csirke lesz a következő évben.

Luca-napján nem szabad varrni, mert ezzel bevarrják a tyúkok fenekét és nem tojnak.

Ha valaki a kemence mellé ül, akkor a következő évben nem ülnek a tyúkok.

Luca-napján kukoricát kell pattogatni, ha jól pattog, a tyúkok sokat fognak tojni.

Luca-estéjén meg kell riasztani a tyúkokat, és ha kakas szólal meg először, akkor a lány férjhez megy a következő évben, ha tyúk, akkor nem megy férjhez.

Luca-napján abroncsba kell tenni az enivalót a tyúkoknak, hogy sokat tojjanak.

Luca-napján egy helyen nem szabad sokáig ülni, mert akkor nem ül a kotló.

Luca-napján korán keljen fel a háziasszony s tapassza a kemence száját, mert így korán lesz kotlója.

Luca-napján reggel egy egészséges, szép piros almát tettek az állatok itató-vályujába és egész nap arról itatták az állatokat, hogy olyan egészségesek legyenek, mint az alma.

Ha kukoricatöréskor páros kukoricacsövet találtak, eltették Luca-napjára, akkor megetették az állatokkal, hogy olyan szaporák legyenek, mint a kukorica.

Luca-napjától karácsonyig annyit adtak az állatoknak enni,

amennyit csak megettek, hogy egész évben egészségesek és kövérek legyenek.

Luca-napján, ha az asszony emberkoponyára ült és úgy fejte meg a tehenet, akkor a tehén egész évben sok tejet adott.

Ha Luca-napjának estéjén éjfélkor szénát és kukoricát adnak a tehénnek enni, az asszony pedig megkerüli a házat és azután megfeji a tehenet, akkor a tehén egész évben sok tejet ad.

Ha Luca-napján reggel először férfi megy a házhoz, akkor a tehennek bikaborja lesz, ha asszony, akkor üszőborja.

Luca-napján semmit sem adtak ki a házból, mert ezzel kiadták volna a szerencsét is. Ezen a napon nem mentek sehová sem, még tejet sem adtak ki a házból, mert ezzel megrontották volna a tehenet.

Luca-nap estéjén a lány lefekvés előtt összeseperte a konyhában a szemetet és kivitte a szemetes dombra. Amely irányban a kutyák ugattak, a következő évben arrafelé vitték el a lányt.

Luca-napján a fiatalok „Luca széke” készítését kezdték el. Mindennap dolgoztak rajta egy keveset, hogy karácsony estére készüljön el. Ezt elvitték az éjféli misére, ott ráültek, körülszórták magukat mákkal és aki ott először szólt hozzájuk, az lett a jövendőbelijük.

Más hiedelem szerint, aki az éjféli mise alatt a templom előtt ráült a székre, meglátta a falu boszorkányát.

Megint más hiedelem szerint vesszőből kellett a Luca székét fonni, az éjféli mise alatt leülni rá a templomban, közben egy méter hosszú szárú pipát szívni, s akkor meg lehet látni a falu boszorkányát.

Luca-napján a lányok 13 cédulát készítettek. Ebből 12-re ráírták egy-egy fiú nevét, egyet pedig üresen hagytak. A 13 cédulát összehajtogatták és eltették. A cédulákból mindennap egyet kihúztak és elégettek. Az utolsót megnézték és amilyen név volt a cédulán, olyan nevű férje lett a lánynak. Ha az üres cédula maradt meg, akkor a lány nem ment férjhez.

Luca-napján a lánynak egy gyümölcsfa-gallyat kell vágni és vízbe tenni. Ha az karácsonyig kivirágzik, a lány férjhez megy, ha nem, akkor pártában marad az év folyamán.

Ha a lány Luca előtt 3 napig nem evett és Luca-éjjelén meg-

zörgette a temető kerítését, majd hazament és lefeküdt, megálmodta, hogy mikor és kihez megy férjhez.

Luca-napján „lucapogácsát” sütöttek. Egy pogácsába pénzt tettek. Aki a pogácsában a pénzt megtalálta, azt az év folyamán szerencse érte.

Luca-napján a lucapogácsára ráírták a nevüket és mindegyik pogácsába tettek tollat. Akinek a pogácsájában a toll elégett, az az illető korai halálát jelentette.

Luca-napján annyiszor tíz pogácsát sütöttek, ahány tagú volt a család. Egy pogácsába pénzt tettek. A kisült pogácsákat tízenként szétoztották és aki a pogácsájában megtalálta a pénzt, az fog a családban leghamarabb meghalni.

A Luca széke készítése közben készítenek egy kisostort is. Mindkettőnek karácsony böjtjén kell készen lennie. Mindkettővel el kell menni az éjféλι misére. Ha a templom előtt a kisostorral hármát pattintanak, elzavarják a boszorkányokat.

EGYÉB SZOKÁSOK

Karácsony előtt két héttel már jártak a „turkánok” Jézuskát köszönteni. Kb. 6—7 fiatal férfi kifordított subába öltözött, fejükre is kifordított kucsmát húztak. Mindegyiknél volt egy-egy somfabot, melynek alsó végére láncot erősítettek. Menet közben ütemesen a földhöz ütötték a bot láncos végét. Leginkább a szomszédos falvakba és tanyákra mentek, házról házra jártak, a következőképpen:

Az utcáról ütemes csörgéssel bementek az udvarra, majd egy bement a házba és lefeküdt a földre. A másik subás hamarosan utána ment és így szólt:

— Hallod hé! Gyerünk Betlehembe kis Jézust köszönteni!

Fekvő: — Vén tehénbe?

Második: — Betlehembe kis Jézust köszönteni.

Fekvő: — Kis bicskát köszörülni?

Második: — Kis Jézust köszönteni.

Erre a fekvő felkelt s közben ezt dúdolászta: — Hej, hé gomolya, szárazfa, égessenek meg rajta! — Ezután mind bejött, majd a bejövetel után elénekelték a „Csorda pásztorok...” kezdetű éneket. Ennek befejeztével elmentek és a következő családot látogatták meg.

Az ünnep előtti napokon a „turkánok”-at felváltották a betlehemesek, akik gyakran újévig is jártak köszönteni.

Aprószentek napján a gyerekeket elküldték a szomszédba, vagy a rokonokhoz mustármagért. Amikor a gyerek a mustármagot kérte, a házigazda elővette a már erre a napra előre elkészített pálcát és jól elverte vele a gyereket. Ezt azért tették, hogy a gyerek sok könnyet sírjon, s akkor sok tejet ad a tehén.

Ennek természetes következménye volt, hogy minden gyereket csak egyszer lehetett becsapni, még egyszer aligha ment mustárért.

EGYÉB BABONÁS SZOKÁSOK

Karácsony böjtjén (karácsony előtt való nap) ebédre fokhagymát, diót és almát ettek a bableves után. A fokhagyma köszvény ellen volt jó, a dió „gilva” ellen, a piros alma pedig az illető arcát is pirosra festette.

Karácsony böjtjén minden ételből tettek egy asztalterítőbe és azt Újévkor felkötötték egy fára. Ez azért volt jó, hogy a következő évben védve legyenek a vihar ellen.

Általában pénteken nem jó munkába fogni, mert az ügyisikertelen lesz.

Nagypénteken körül kell járni a mesgyét, nehogy sok béka menjen a gazda földjére.

Nagypénteken korán kell felkelni és a kútnál hideg vízben megmosdani, így az illető egész évben egészséges lesz.

Amilyen idő van nagypénteken, egész évben olyan idő lesz.

Nagyszombaton, amikor először megszólal a harang, el kell söpörni a ház elejét, hogy ne legyen sok béka.

Ha úrnapiján megszentelt virágot égetnek, akkor vihar esetén nem csap a házba a villám.

Ha a haldokló kezébe gyertyaszentelőkor megszentelt gyertyát tesznek, üdvözülni a másvilágon.

Vízkeresztkor a templomban vizet szentelnek, melyből az emberek haza is vihetnek. Ha vihar esetén ebből a vízből szétlocsolnak a házban, nem tesz kárt a vihar.

Aki megeszti farsangi vasárnapján a levágott tyúk tokáját, annak szerencséje lesz a baromfiakhoz.

Újévkor rétest kell nyújtani, hogy hosszú legyen az év.

Újévkor disznóhúst kell enni, mert a disznó előre túr és sok szerencsét túr az új évben.

Újévkor kukoricát kell főzni és azt szétszórni a lakásban és az udvaron, hogy egész évben hulljon az áldás és a szerencse az egész ház népére.

Az új év első kenyérsütése alkalmával egy kis cipót kell készíteni és azt nyersen fel kell tenni a padlásra s ez megvédi a házat a villám ellen.

Újév előtt való nap (szilveszterkor) tyúkot kell enni, mert a tyúk hátra kapar és kikaparja a kellemetlenséget az új évből.

Ha vetjük a mákot, nem szabad beszélni, mert férges lesz a mák.

Ha pénteken vetjük és kapáljuk a dinnyét, akkor sok és nagy dinnyék teremnek.

A sütőtököt nagycsütörtökön kell vetni, hogy nagy tökök legyenek és megsütve parázs legyen.

A zöldséget délután egy órakor kell vetni, hogy hosszúak legyenek és egyenesek.

Ha az uborkát Márk napján vetjük, bő termésre számíthatunk.

Akit körülöspörnek, nem megy férjhez.

Aki az asztal sarkához ül, az sem megy férjhez.

Aki tükröt tör össze, az 7 évig nem megy férjhez.

Ha valaki belevágja a könyökét valamibe, azt emlegeti az anyósa.

A lány amekkora fakanalat nyal, akkora lesz az anyósa nyelve.

Ha az újasszony 3 vasárnap egymás után fekete tyúkot vág, akkor ő lesz az úr a háznál.

Ha valaki tudni akarja, hogy ki lesz a férje, tegyen éjszaka a feje alá egy koponyát s megálmodja.

Ha a lányok törött pohárból isznak, részeges férjük lesz.

Ha valaki férjhez akar menni, 3 pénteken egymás után menjen ki a kertbe és rázza meg a szilvafát s közben a következőket mondja: „Nem a szilvafát rázom, hanem azt, aki a férjem lesz.” Az illető még abban az évben férjhez fog menni.

Amikor a menyasszony hazatér, seprőt dobnaq elébe, ha lehajol érte, akkor fúrge asszony lesz.

A menyasszonynak a jobb cipőjébe az elindulás előtt 10 fil-
lért kell tenni, hogy útközben meg ne rontsák.

Ha kedden borulásba megy le a nap, akkor nagy eső lesz
a héten.

Ha este vörös az ég alja, nagy szél lesz másnap.

Ha viszket a tenyered, pénzt kapsz.

Ha a bal szemed viszket, öröm ér, ha a jobb szemed, bánat.

Ha elindulsz valahová, semmiért sem menj vissza, mert nem
lesz szerencséd.

Ha a kotlós alá a tojást kalapból rakják, sok kakas lesz, ha
kötényből, akkor sok tyúk.

Ha késsel nyúlnak a tejbe, vagy leverik a fecske fészket,
véres tejet ad a tehén.

Ha az asztal körül 13-an ülnek, egy hamarosan meghal kö-
zülük.

Szürke ló és kéményseprő szerencsét hoz.

Pappal nem jó találkozni, mert szerencsétlenséget hoz.

Ha cigány megy a házhoz, szerencsét visz.

Ha ézzenéskor hátunkat a falhoz verjük, nem leszünk fej-
fájósak.

Naplemente után az asszonyok ne adják oda senkinek se a
tejet, mert odaadják a szerencsájüket is.

Ha valahol megbotlunk, akkor ott ássunk le, mert ott van
elrejtve öregapánk (őseink) kincse.

Ha valaki megbetegedett, a legközelebbi alkalommal arra
felé járó almaárus asszonyt behívták, az befűtött a kemencébe,
majd utána a seprőt is bedobta a kemencébe. Mire a seprő
elégett, a beteg is meggyógyult.

A beteg csirkék vizébe 5 égetett seprőszálat kell szórni,
mert az ilyen víztől a csirkék meggyógyulnak. Stb...

Megjegyzés:

A Luca-napi szokásokat és az egyéb népszokásokat elmond-
ták:

Özv. Tóth Józsefné, József A. u. 56.

Tóth Pálné, Dózsa u. 1.

Kerényi Vinczéné, Jókai u. 38.

Borbás Jánosné, Rákóczi u. 40.

Özv. K. Fodor Istvánné, Alkotmány u. 14.

Fodor Károlyné, Ady E. u. 28.

SZENT IVÁN-NAPI HAGYOMÁNYOK
KEVERMESÉN
(Beck Zoltán)

A SZENT IVÁN ÜNNEP EREDETÉRŐL

A szentiváni ünnep eredetének kérdésével igen sokat foglalkoztak néprajztudósaink.¹ Annak ellenére azonban, hogy többféle nézet alapos megokolásával megkísérelték a probléma megoldását, az elfogadott eredményekben is meglehetősen nagy szerep jut a feltételezéseknek. A rendelkezésre álló irodalom alapján az ünnep kialakulásával kapcsolatosan — különös tekintettel a tűzgyújtás szokására —, az alábbi áttekintő összegzést adjuk.

A Szent Iván napi ünnep nem ősi magyar eredetű ünnep, hanem európai népektől; germánoktól és szlávoktól átvett. Erre maga a délszláv Iván keresztnév megmaradása is bizonyíték. Emellett szól az is, hogy az ünnep szokásai nem ismeretek, nem terjedtek el az egész magyar nyelvterületen, csak bizonyos határvidékeken (Szepesség és Palócföld, Bácska és Szeged környéke stb.) ismeretesek. Kevermes történetét ismerve, a máig is élő hagyományok eredetének magyarázata ilyen értelemben kézenfekvő.

A kutatások azonban még a szomszéd népek szokásainál sem állhatnak meg, és térben is, időben is messzebb kell haladniuk. Így jutunk el addig, hogy a Szent Iván napi szokások Európába való kerüléséről beszélünk, és az eddigi kutatások eredményeként azt feltételezzük, hogy két úton jutottak ide: a Földközi-tenger keleti partján fekvő országokból, valamint Egyiptomból. Időben pedig — a szokások tartalmának vizsgálatai révén a kereszténység előtti időkbe, a pogány korba és annak hitvilágába kell viszonyulnunk.

Bellosics — összegezve a szokás pogány eredetét, mások kutatásaira is hivatkozva, a következőket mondja tanulmányában: „Az égítetek már jó korán foglalkoztatták az őseiber

képzeletét. Megragadta figyelmüket elhelyezkedésük, jelenségeik csodás rendje, nagy számuk és fényük; a holdat és a csillagokat örömmel látták, mert a kísérteties éjjelt világitották meg. Valamennyi között azonban legnagyobb tisztelet tárgya a nap, különösen ott, hol életető és pusztító hatása élesen bele-vág a nép életébe: a halászoknál, vadászoknál, de különösen a földművelőknél. Nálunk a napimádás az égitestek kultuszának középpontja. A nap szekere, szeme lakóhelye a fény isteneinek, s a holddal együtt a lelkek és hősök tartózkodási helye. Tisztelete összefügg az ősök kultuszával, valamint a fákéval is, mert tisztelték az olyanokat, (szilt, jávort, borostyánt stb.), melyekkel tüzet gerjesztettek, azt híven, hogy a tűz- vagy napisten rejtezik bennük.”²

Ismerve a primitív népek nap- és tűzimádatát, a Szent Iván napi tűz pogány eredete nem lehet kétséges. Míg azonban sok vonást őrzött meg az ősi mágikus ritmusokból, tartalmában is, formájában is sokat változott a kereszténység hatására.

A terjedő kereszténység ugyanis az ősi pogány szokásokat igyekezett saját tanai keretébe illeszteni, s nem kerültek el figyelmét azok a szokások sem, melyeket az őshit a nap járásától függő természeti jelenségeket ünnepelte meg. A téli napforduló idejére esik ma a keresztény karácsony, a nyári napfordulót pedig az egyház körülbelül az ötödik század óta Keresztelő János tiszteletére szenteli.

E nap a keresztény egyház tanítása szerint Keresztelő Szent János születése napja a nyugati egyházban, a keletiben pedig János lefejezésének ünnepe.

Az ünnep legfelölőbb szokását, a tűzgyújtást a keresztény hagyomány többféleképpen magyarázza. Szlovén hagyomány szerint Keresztelő János azt mondta a zsidóknak, hogy a pusztában ott találnak rá, ahol tüzet látnak; amidőn azonban Heródes el akarta fogatni, üldözői nem akadtak rá, mert annyi tüzet láttak, hogy nem tudták, melyik felé induljanak. Szabadkai néphit szerint Jézus, midőn a zsidók üldözték, egy faluba menekült. Árulás következtében a zsidók ezt megtudták, és követték. Útközben valaki megmondta nekik, hogy abban a házban keressék, amelyik előtt tűz ég. Amidőn azonban a zsidók a faluba értek, minden ház előtt tűz lobogott, s csak azt átgörva léphettek a házakba.³

Az egyház ilyen és ehhez hasonló legendák egész sorával igyekezett a pogány képzeteket és isteneket keresztény tartalmú hiedelmekkel telíteni, és mint Szent Iván napja esetében is, a korábbi természeti ünnepből vallásos ünnepet kialakítani.

SZENT IVÁN NAPI SZOKÁSOK MAGYARORSZÁG KÜLÖNBÖZŐ VIDÉKEIN

Dolgozatunk e fejezetében kis keresztmetszetét adjuk a magyarság körében elterjedt Szent Iván napi szokásoknak, hiedelmeknek, babonáknak, azzal a céllal, hogy analógiát keressünk a Kevermesen föllelhető hagyományokhoz, illetve bemutassuk, hogy országszerte melyek a legérdekesebb Szent Iván napi szokások és hiedelmek, melyek mintegy teljessé teszik azt a komplexumot, amelynek a községünkben föllelhető szokás és emlékanyag egy kis része csupán.

A nyári napfordulói tűz szokásai elsősorban is a növényeket illetik. A napfénynek a növények életére és egészségére gyakorolt kétségtelenül jótévé hatását aztán szimbolikusan a magasabb rendű lényekre (emberre, állatra) is átvitték. Innen van az a sok babonás szokás, mely az állat és ember egészségének megóvását célozza.⁴ A sok babona és varázslás legnagyobb részét a tűznek tisztító, gyógyító és termékenyítő hatásába vetett hitben gyökerezik.⁵ Ezért is terjedhettek el széles körökben, és ezért tarthatták magukat olyan szívósan évszázadokon át. Nézzünk közülük néhányat!

Göcsejben e napon este egy marék gabonaszemet a szabad ég alá, a telekre visznek, hogy a harmat fogja meg. Ezt a vetendő gabona közé keverik, hogy ne legyen üszökös. Amely gazda melyik ruhájában a fiastyúkot e napon meglátja, abban vessen gabonát, akkor az nem lesz csörmölyös. A varázslás eredményességének azonban feltétele az is, hogy ezt a ruhát aznap leveti, s addig nem veszi magára, míg abban nem kell vetnie.⁶

Szabadkán a *szent tűznél* meggyújtott csóvával megkerülik a dinnyeföldeket, hogy nagy dinnyék teremjenek.⁷ A megégett gallyakat Szolkán (Nyitra megye) a leányok és a gyerekek

a káposzta közé tűzőgetik, hogy olyan vörös káposzta teremjen, amilyenek az üszkők voltak előző estén.⁸ Máshol ezeket a gallyakat azért szúrák a földbe, hogy „átszúrák”, elpusztítják velük a hernyókat és más rovarokat. Horgoson és Zentán úgy védik meg a káposztát, hogy a tűz átugrása közben kezükben levő, *szentivánseprűjéből* kötött virágnyalábot hazaviszik, mert ha azzal a hernyós káposztát megcsapkodják, minden hernyó elpusztul tőle.⁹

A Szent Iván napi hiedelmek és szokások másik csoportja az állatokkal kapcsolatos. Minthogy a legféltettebb háziállat, a tehén körül alakult ki a legtöbb búbájosság, az állatokkal kapcsolatos, ünnepünkhöz fűződő babonáságot is azzal kezdjük.

Zsolna vidékén (de más helyekről is van adatunk) azt tartják, hogy ha valamelyik gazdának a tehene keveset tejel, azon csakis Szent Iván napján lehet segíteni. Ugyanis a ház legöregebb nőszemélye kimegy Szent Iván napjának hajnalán a mezőre, és ott teljesen levetkőzik. Így meztelenül előveszi aztán nagy fehér vászonkendőjét, és ezzel fölszedi a füről a friss harmatot. Ha a kendő már általázott, akkor előveszi a magával hozott bögrét, hogy a fehér kendőt kifacsarja és a kicsepegő nedvet a bögrébe felfogja. Ha a tehén e nedvet megissza, úgy jó tejelő lesz belőle, és egész éven át szép haszna lesz a gazdájának.

A harmatszedés néha verekedéssel szokott végződni. Az öreg asszonyok ugyanis nemcsak a saját földjükön, de néha a más földjén is szednek harmatot. Ha ezt az illető föld tulajdonosa megtudja, akkor ez úgy dühbe jön, hogy a harmatszedő, jobbanmondva „harmatlopó” asszonyt okvetlen elpáholja. Mert mindenki bizonyosnak tartja, hogy az ilyen tolvaj a harmattal együtt tehenének tejelőképességét is ellopja. Elővigyázatból sok gazda Szent Iván napján hajnalban földjét megőrzi, vagy családja valamelyik tagjával őrizteti.¹⁰

Baján a múlt század közepén igen szép, festői látványt nyújtott Szent Iván napjának reggelén a felvirágozott szarvú tehenek tömege, mert minden tehennek szarvaira virágot kötöttek, és úgy hajtották ki azokat a csordába.¹¹ Ha a koszorút a tehén visszahozta, az annak a jele, hogy az a tehén fogja gazdájának a legtöbb hasznot hajtani.¹² Sok helyen szokásban volt, hogy

az állatokat átvezették a tűzön, vagy a tűz közelébe vezetve szájukat kinyitották és nyitott szájjal a tűz felé fordították az állatok fejét.

A tűzgrásnál használt koszorút a Pest megyei felsőszentivániaiak előlött, mikor még több juhnyáj volt, rátették a juhakolra.¹³

Orosházán, de más helyeken is úgy tudják, hogy ha a kutya átugorja a Szent Iván tűzét, akkor nem lesz bolhás. Ugyancsak Orosháza környékén él az a hiedelem is, hogy ha a kakukk Szent Iván előtt megszólal, akkor olcsó lesz a gabona, valamint az, hogy ha Szent Iván napja előtt valaki bagolyfiat talál, az azt jelenti, hogy abban az évben savanyú lesz a szőlő.¹⁴

Az emberrel kapcsolatosan kialakult Szent Iván napi szokás és hiedelemkör két fő csoportja az ember egészségére és a fiatalok szerelmére vonatkozik. „A nyári napfordulat idején, mikor a tűzistenség a Nap képében újra elhatalmasodik, az a *belső tűz* is élelnebben lobog, melynek tűzhelye az emberi szív. Ott is beáll ilyenkor a napforduló.” Vagyis: a tűzűnnepe szerelmi ünnep is volt.¹⁵

Az ünneppel kapcsolatos legelterjedtebb szokás a Szent Iván tűzének átugrálása. Ehhez az ország különböző részeiben más és más módon készülődnek hozzá. A Baranya megyei Dinnyeberki községben napnyugta előtt a fiúk és leányok végigjárják az utcákat, s *fát és szentiváni almát* kérve így kiabálnak: „Fát adjanak, ómát adjanak!” Az összeszedett fából rakják a máglyát.¹⁶ Van, ahol úgy lopkodják össze a rőzsét, mert azt tartják, hogy csak a lopott tüzelőnek van varázsereje; még máshol maga a község vitet ki néhány kocsni rőzsét a hagyományos faluszéli tűzgyűjtő-helyre.

A tűzgyűjtáshoz az egész környék népe odatódul, és mikor a tűz lángja már nem lobog nagyon magasan, megkezdik a tűz átugrálását. Még az öregek is „átkanyarítják” a szélét, hogy ne legyenek betegek. Besenyőteleken azt tartják, hogy aki ezt a tüzet átugorja, az egész évben nem lesz fekélyes.¹⁷

A Borsod megyei Mecséren a lányok, legények tisztesfüvet, árvacsanalat, székfűvirágot, borzékot (bodza) és papsajtot szedtek csomóba, körüljárták a tüzet, s annak füstjében megszóválták a virágcsomót, és ezt mondogatták:

Szent Pál, Szent Péter
Füstöd meg a füvecském,
Tisztesid meg, hasznosid meg; vagy
Tisztes légy, hasznos légy,
Majoranna bukros légy.

A megfüstölt virágcsomót hazaviszik, a padláson megszáritják, s ha a gyermek „igézetben van”, fürdőt csinálnak neki belőle.⁴⁸

Szent Iván nevéhez kapcsolják a Somlóvidéken a kamillatea gyógyító hatását: a Szent Iván pipire (kamilla) belfájdalmaknál segít.⁴⁹ Általánosan ismert a szentiváni alma gyógyító, illetve betegségmegelőző hatása.

A tűzgrás, mint szerelmi varázslás szokására László Gyula leírását idézzük, amely a múlt század közepe tájára vezet vissza bennünket. „A város (Baja) melletti Nagyrétre a város több kocsis farózsét vitetett ki. Több helyen árkot ástak, abba behányták a rőzsét. Már a kora délutáni órákban gyülekezett a fiatalság, leányok és legények, hogy el ne késsenek az alkonyatkor gyújtandó tűz ünnepségéről. — Addig virágot szedtek, Szent Iván virágát (ez sárgaszínű virág, mocsári gólyahírféle), és abból minden leány egy koszorút font magának. A leányok hajadonfővel voltak, és a helyszínén font koszorút fejükre tették (a fiatalabbak kezükben tartották csak!). Alkonyatkor meggyújtották a rőzsét, és amikor annak lángjai már kisebbedni kezdtek, azon a virágkoszorús leányok egyenkint vagy az általuk választott legénnyel párosan, kézenfogva átugrották a tüzet, egymás után többször is, amely őket — hitük szerint — megtisztította, illetve termékenyítette. Ezen ugrálás alatt alkalmi nótát énekeltek. — Ha egy háznál több férjhezmenendő leány volt, mindenik font koszorút, de azt fejére rendszerint csak a legidősebb tette, hűgai csak kezükben tartották az ugrás alatt. — Tűzgrás után hazamentek, koszorúját minden leány feldobta házuk fedelére (csak azokat a koszorúkat, amelyekkel a tüzet átugrották, a többieket csak kiakasztották a ház ormára), akinek a koszorúja ott nem állott meg, hanem lecsúszott, annak „nem volt szerencséje.” — Aztán minden leány kiakasztotta koszorúját a ház oromzatára, és azzal a jó reménységgel tért aludni, hogy már reggelre eltűnik az onnan.

Mert amelyik leánynak éjjel a ház oromzatáról koszorúját ellopták ez azt jelentette, hogy egy év alatt férjhez megy az a leány. T. i. a legények lopva meglesték, hogy szeretőjük melyik szegre akasztja koszorúját, és a leány lefekvése után nyomban ellopta és hazavitte azt. Nem egy esetben történt meg, hogy ha a leánynak két ideálja egyszerre akarta ellopni a koszorút, akkor mindjárt a helyszínen, a ház előtti úttest közepén döntötték el egymásközt, hogy kinek van több jussa a koszorúhoz és a leányhoz. Aki a földön maradt, nem volt többé keresni valója a leánynál.”²⁰

Még néhány adatot közlünk a Szent Iván napjához fűződő hiedelmekből, hogy szemléltessük velük az ünnephez kapcsolódó hagyományanyag sokoldalú gazdagságát. Nagy-Palugyán (Liptó megye) az eladó lányok kendőt vagy kötényt dobnak a háztetőre, abban a hitben, hogy ahányadik zszindelysoron az megáll, annyi év múlva fognak férjhez menni.²¹

Az ormánsági néphit szerint akinek a kisgyermek hal meg, annak Szent Iván napjáig nem szabad almát ennie, mert különben kisgyermek „elveszíti az aranyalmáját.”²² Göcsejben Szent Ivánnap éjjelén künn tüzet raknak, a szentet hazaviszik, és a gerenda közé teszik, hogy a villám a házba ne csapjon. Ugyanezen a vidéken — de másutt is — annyi pipitért raknak a szoba ablakába, ahány családtag van. Mindegyik szál a család egy-egy tagját jelképezi. Akié aznap elszárad, az meghal, akié elhervad, az beteges lesz, akié üde marad, az egészséges lesz abban az évben.²³

SZENT IVÁN NAPJA KEVERMESEN

Fentebb különböző magyarországi vidékek népeinek Szent Iván napi hagyományaiból ismertettünk meg néhányat. Az ünnepre vonatkozó gazdag szokásanyagból idézett néhány példa meggyőzően bizonyítja, hogy a nyári napfordulóhoz, mint természeti jelenséghez, az ősi kultikus motívumokból milyen sok kapcsolódott még azután is, hogy maga az ünnep átkerült az egyházi ünnepek sorába. A bemutatott szokások és hiedelmek gazdag, színes, eleven, mindenkit megmozgató, jelentős ünnepnek rajzolják meg Szent Iván napját. Figyelembe

kell vennünk azonban vizsgálódásunk során azt a tényt, hogy ezeknek a leírásoknak a többsége száz vagy annál is több, de legalább ötven év előtti helyzeteket rögzít, ír le okulásul az utókor számára, megjegyezve, hogy ez igen fontos dolog, mert a népszokások rohamosan kezdenek kimenni a divatból. Ha néprajzkutatóink már akkor kimondták a huszonnegyedik órát, úgy gondoljuk, ma méginkább ebben az időszakban vagyunk. És ha nem találunk is minden vonatkozásban az egyes területeken klasszikus szépségű formákat, a töredékes, kopottabb, de a múlt gazdagságában és szépségeiben gyökerező hagyományokat összegyűjtve is örülnünk kell annak, amivel — kis morzsával — gazdagíthatjuk megörökített, megőrzött néphagyományaink kincsesárát.

A Békés megyei néphagyományok közül az egyik legelevenebb élő és feltűnést keltő a Kevermesen évről évre megismétlődő Szent Iván napi tűzgyújtás szokása.²⁴ A formájában és tartalmában már jócskán megkopott szokás még mindig egyike azoknak, amelyek figyelmet, azon túl pedig megbecsülést érdemelnek.

A máglya megrakásában és a tűz átugrásában csak a fiatal gyerekek vesznek részt, legfeljebb 16—17 éves korig. Este felé, hét óra tájban kezdik összegyűjteni a tűznek valót, ami rőzséből, de leggyakrabban kukoricaszárból és cirokszárból áll. Jellemző a község népeinek takarékoságára, hogy a tűzrakáshoz leggyakrabban csak törődött szárat adnak, ami amúgy is a szemétkébe, a dudvába kerülne. A gyerekek azonban, hogy szép kúp alakú legyen a máglya, leginkább otthonról el-elcsenek egy-két kéve ép száríziket vagy cirokszárát, amit a felnőttek nem is néznek olyan szigorú szemmel. Annál is inkább elnézőek, mert a készülődés, és majd a tűz bennük is sok kedves fiatalkori emléket idéz, és mert majd maguk is ott lesznek a tűz közelében. A tűzrevaló hordásában a „csöpetek”, a 3—5 évesek is részt vesznek. Még a szomszéd utcából is hoznak tűzrevalót, de azt nem teszik a többihez, hanem lesik, hogy mit csinálnak a nagyok, és maguk is kismáglyát raknak, mint disznóöléskor szokták a kistüzet. És, hogy a készülődés nemcsak a fiatalok ügye, hanem igazi izgalommal várják az eseményt a felnőttek is, bizonyítják az eféle elkapott mondatok: „Mi is megyünk majd.” — „El is várjuk a szomszédokat!” —

hallottuk az egyik ház előtt, ahol éppen a tűzhöz készülődtek. Az egyik kislány pedig így biztatta társait: — Gyertek, nézzük meg a szentiványi tüzet!

Sötétedésre benépesülnek az utcák, és a fiatalok türelmetlenül nyüzsögnek a meggyújtandó szárkúp körül, az idősebbek a házak előtti fák árnyékából figyelik a fejleményeket, a legidősebbek pedig a kispadra vagy a bejárat küszöbére ülnek, hogy földézzék majd régi emlékképeiket. Persze, nemcsak a szokás kedvéért vannak jelen a felnőttek, hanem azért is, hogy ügyeljenek a rendre. Mert különösen olyan helyeken, ahol „nagyobb társadalom van”, előfordulhat valami rendetlenség. Már az ő idejükben is így volt: betartatták velük a rendet; „aki átugrott, a sor végére állt, és úgy gyűttek vissza szépen sorba.”

Mikor a tüzet meggyújtják, a nagyobbak közvetlen közel vannak hozzá és lángjába kapkodnak, a kisebbek csak messzebről merészkednek egyre közelebb. Az első nagy lobogás után, amely a hosszú utcán végig látszik, egymás után lobog föl a többi tűz is, majd mikor a láng valamelyest lohadni kezd, megkezdődik a virtuskodás: ki ugorja át elsőnek a tüzet. „Aki megy, én mék utánna!” — hallatszik a kiáltás egymás biztatására. És természetesen, akad, aki elsőnek átugorja a tüzet, amivel megkezdődik az est mozgalmassága. Egymás után ugrálják át a tüzet, miközben kurjongatnak: „Ki ugrik messzebb?”, „Leég a szőröm!”, stb . . .

Régebben az volt a szokás, hogy a legények végignyargaltak az utcákon, több tüzet is átugrottak; a fél falut is „leszallatták” ilyenkor. A szélső utcán indultak el, körül a falun minden tüzet átugrottak, és csak éjfél után egy-két óra vetette haza őket.

A szentiványi tűzgyújtás szokásának tartalmi részét illetően a kevermesiek a következő hagyományokat őrzik:

Az ünnep eredetéről azt tudják, hogy a tűz gyújtása Keresztelő Szent János lefejezésének az emlékére történik. A bibliai esetet a következőképpen mondják el: „Heródesnek, aki az első feleségét legyilkoltatta, második felesége volt. A feleséginek a lánya nagyon szép volt. Bálát rendezett Heródes, és akarta bírni a mostohalányát. Akkor a bál alkalmával azt mondta a lánya, ha a Keresztelő Szent János fejit beviszi

tálon, akkor az övé lehet. Mert erre azért haragudott (t. i. Keresztelő Szent Jánosra), mert prédikált az erkölcsstelenség ellen. Heródes pedig lefejeztette Keresztelő Jánost, és tálon bevitte a fejit . . . A lány vagy az anyja aztán tűzön égett meg.”²⁵

Szent Iván tűzének — mint másutt — a néphit szerint Ke-vermesen is varázsereje van. A tűz elsősorban a gabonával kapcsolatosan nagyon fontos. A búza töve ekkor, Szent Iván napján szakad föl a termőföldtől. Hogy ezt — a búza tövének elszakadását segítsék, azért tüzelnek. Azt tartják, hogy ha a búza tövét a Szent Iván tűzével fölégetik, akkor ettől a naptól számítva a tizenharmadikra minden búza vágásra megérik, akármilyen idő legyen is. Mások szerint azért kell tüzet rakni, hogy ne égjen meg a határ.

A tűz hamuját a káposztára kell szórní, hogy ne egye meg a tetű — tartja a kevermesi néphit. Ugyancsak a termésvarázslás diktálta azt a régebbi szokást, hogy körülkapálták a tüzet, majd másnap kora reggel a dinnyeföldre mentek kapálni, és mikor a munkához hozzáfogtak, ezt mondták: „ojan piros legyen a beled, mind a tűz lángja vót!”

A tűz átugrását azért tartják fontosnak, mert aki átugorja, abban az évben nem lesz gilvás, és más betegség is elkerüli. Hogy ezt mennyire komolyan vették, jellemzi az, hogy mikor a harmincas években a hatóságok megtiltották, hogy a Nagy-utcán tüzet rakjanak, a Nagy-utca gyerekei másik utcába mentek, mondvá: „jaj, csak eccer ugorjuk át, ne legyünk gilvásak!” Természetes, hogy az iskolás korú gyermekeknek erre a felnőttek adták az inspirációt.

Régebben a tűzugrásnál szoktak találkozni a nagylányok és legények. Sokszor előfordult, hogy tűzugrás közben „össze-ütköztek.” „Aztán jó’ jártak, Eggyütt szórakoztak, és amikor vége lett a tűznek, a legény hazakísérhette a lányt. Végül is férj és feleség lett belőlük.”

De nemcsak a tűznek tulajdonítottak gyógyító — varázs — erőt, hanem a tűzzel kapcsolatba hozott „kicsi, apró természetű” almának is, a szentiváni almának. Ennek kétféle szerepe van: betegség gyógyítása és szerelmi varázslás. Azelőtt sok gyereket megölt a „nyakfog” (mandula, torokgyík). A szentiványi édes almát beledobták a pörnyébe (később csak a tűz köré), és a gyerekek fölkapkodták. Aki abból evett, nem fáj a torka.

Egész kosárral szoktak a tűz köré szórni, hogy mindenkinek jusson, mert a nagyobb lányok igyekeztek elkapkodni. Az volt ugyanis a hiedelem, hogy amelyik nagylány ilyen almát eszik, az hamar férjhez megy. Emlegetik ezzel kapcsolatosan még ma is a néhai öreg Ködmön Pistánét, aki bűbájos hírében állott, és aki ilyenkor összeszedte a pörnyét, majd beletette az almát, és amelyik lányt megétette, az hamarosan férjhez ment.

Ezeket a hagyományokat őrzi még ma is Kevermes népe. A tűz parazsa körüli beszélgetés éjfél tájig tart el. Közben fölelevenítik azt is, hogy a hatóságok nem nézték mindig jó szemmel a tűzrakást. Arra hivatkoztak, hogy tüzet okoznak vele. Pedig — annak ellenére, hogy a faluban sok zsuptetejes ház és dohánypajta volt, még a legöregebbek nagyapjai sem emlékeztek rá, hogy valaha is tűz keletkezett volna ilyenkor.

Most, ha Szent Iván napjának reggelén végigmegyünk Kevermes utcáin, egymástól kisebb-nagyobb távolságra tüzek helyét látjuk. Örülünk a kis hamucsomóknak, mert a népi hagyományok életjeleit látjuk bennük, és örülünk annak is, hogy a község vezetői lehetővé teszik e hagyományok továbbélését.

EGY NÉPBALLADA KELETKEZÉSE

Fodor Illés halálával kapcsolatban (akiről már előbb volt szó) a következő hagyomány él még (kisebb eltérésekkel) a nép között:

Az 1880-as évek közepén Fodor Illés pohara már csordultig telt a hatóságoknál. A helyi elöljáróság kérésére és az események következményeként már állandóan tartózkodott csendőrség Kevermesen, sőt parancsba volt kiadva, hogy a legkisebb bizonyíték esetén is élve vagy halva, de Fodor Illést kézre kell keríteni, illetve elfogni és beszállítani.

A pohár csordultig-teléséhez az utolsó cseppet a sarkadi bank (?) kifosztása és a községi bíró gyertyástánca adta meg. Ugyanis a hagyományok szerint a sarkadi bankból még a kasszát is elhozták, melyet vagy útközben, vagy itthon bontottak fel (már nem Fodor Illéséknél, mert a háznál soha semmit sem tartott és társai sem, hanem mindig valahová elrejtették az összeszedett dolgokat). A bajt növelte az is, hogy itthon kezdtek kihívóan viselkedni. Minden nagyobb „munka” után egy-egy mulatságot rendeztek valahol. Így történt ez a sarkadi eset után is. Egyik este Fodor Illés és társai, valamint barátai nagy mulatságot rendeztek az egyik kevermesi kocsmában. Közben betért oda a községi bíró is néhány elöljáró társával. A már jó hangulatban levő Fodor Illés és társai arra kényszerítették a bírót és társait, hogy égő gyertyával a szájukban úgy táncoljanak, ahogy Fodor Illésék muzsikáltak. Közben ezt megtudta a törvénybíró, aki azonnal a csendőrökhöz szaladt s felháborodva jelentette az esetet. A községben tartózkodó csendőrök teljes létszámmal kivonultak a kocsmába, ahol az ajtóban megállva szétoszlásra szólították fel a mulatozókat. De nem mozdult senki sem. Erre a csendőrök szuronyt szegezve kezdték meg a mulatozók szétoszlátását. A csendőrök az ajtóból elindulva alig tettek néhány lépést, Fodor Illés egyik „jó embere” ellenál-

lást fejtett ki. Az eredmény: átszúrva a helyszínen meghalt. Erre a mulatozók azonnal szétoszlottak s a községi bíró eljáró társaival együtt megszabadult a „gyertyástánc” kellemetlenségeitől.

Az esetet azonnal jelentették felfelé, kérve azt is, hogy Fodor Illést és „bandáját” azonnal számolják fel. A válasz nem késett: parancs érkezett, hogy Fodor Illést élve vagy halva kézre kell keríteni, vagy véglegesen „elintézni.” Így történt, hogy a bíró „gyertyástánc”-a után pár nap múlva egyik éjjel kb. 3 óra tájban a csendőrparancsnok és állítólag egy Porga nevű csendőr kimentek Fodor Illésekhez és megtévesztő hangon, mintha társai hívták volna, kihívták a házból. Ahogy Fodor Illés kilépett az ajtón, a Porga nevű csendőr belelőtt, majd mindketten eltávoztak. A golyó nem találta el Fodor Illés szívét, hanem csak tüdőlövést kapott. Viszont hiába vitték Fodor Illést a helyi orvoshoz, mert az utasításra olyan kezelést adott Fodor Illésnek, hogy állapota inkább csak rosszabodott. Amikor a család látta, hogy nincs javulás, sietve a battonyai orvoshoz vitték a beteget, de már késő volt: Fodor Illés 1887. október 8-án meghalt.

Fodor Illés halálával kapcsolatban keletkezett a nép ajkán a következő népballada, melyet Fodor Illés rokonainak utódai, bár kissé hiányosan ugyan, de még el tudtak mondani. A ballada a következőképpen szól:

„1887-ben októbernek hatodik napjára
Szomorúan süt a nap sugárja
Fodor Illés gyászos kapujára.
Éjjél után három óra tájba
Megy a csendőr Illés kapujára.
Hogy fölkölcse éjjeli álmából,
Hogy kivégezhesse ebből a világból.
Fodor Illést a csendőr kihijta,
Felesége egyre hajtogatta:
Ne menjél ki, mert nem üt ez jóra!
Fodor Illés csak kilépett a gangra,
A csendőr meg puskájával agyonlúte.
Fodor Illés azt nem reméllette,

Hogy útet a csendőr agyonlűjje.
Mert ha ú ezt reméllette volna,
A házbúl ki sem lépett volna.

Beteg Fodor Illés, ágyba fekszik,
Szép fehér paplanyával takarózzik.

Októbernek nyolcadik napjára
Szomorúan sűt a nap sugárja
Fodor Illés gyászos ablakára.
Fodor Illés ki van már terítve,
Mert a csendőr útet agyonlűte.
Julcsa lánya jajszóval siratja,
Édesanyja hiába csitítja,
Mert az édesapja már fekszik halva.
A csendőrség egyre unszolgatja,
De a Julcsa lánya csak azt hajtogatja,
Hogy nincs neki többé édesapja.
Fodor Illés fekszik kiterítve,
Julcsa lánya sírva áll mellette.
Verje meg az árvák istene,
Aki Fodor Illést agyonlűte.

Felesége ráborulva jajgat,
De Fodor Illés mindörökre hallgat.
Kelj föl kedves párom hogyha lehet,
Mert a szívem mingyárt ketté reped.

Fodor Illés el van már temetve
A kevermesi nagy temetőbe.
Sárga agyag szíjja hervadt testét,
Nagy bánat nyomja Bán Panna szívét.*
Nyugodj Fodor Illés mindörökké,
Szegedébe se zárnak be többé.”

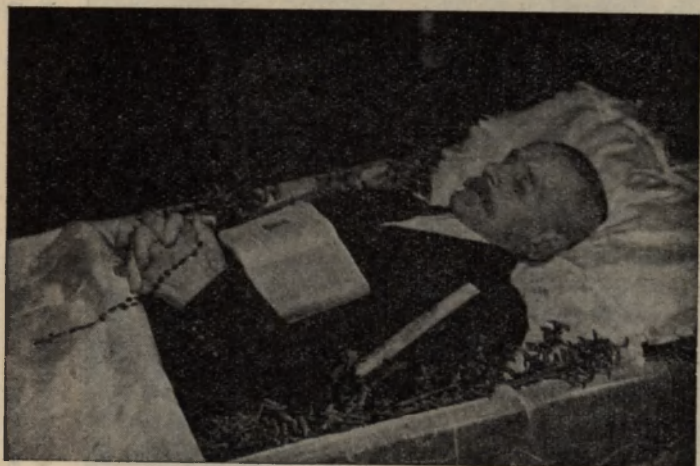
E népballadát a múlt század végén a helyi hatóságok tiltása ellenére is hosszú ideig énekelgették felnőttek és gyermekek egyaránt. Majd lassan feledésbe merült. Ma már csak az eseményt emlegetik az idősek.

Befejezésül még csak annyit, hogy a szájhagyományok szerint az a csendőr, aki Fodor Illést agyonlőtte, néhány nap múlva, mielőtt még a „vérdíjat” felvette volna, nyomtalanul eltűnt. Fodor Illés emberei bosszút álltak vezérükért. — Elhihető!

* Bán Panna a Fodor Illés felesége volt.

A lakodalmi menet összetétele a századforduló óta alig változott.
Lényegében csak a slingelt kendőkből készített zászló hiányzik
a menet éléről

A ravatalon
(biblia, olvasó és gyertya a halotton)

A halott utolsó útja
(gyász koccsival)

JEGYZETEK

Kevermes község természeti földrajza

- 1 Népszámlálási adatok 1960-ból.
- 2 *Dr. Pécsi Márton és Sársfalvi Béla*: Magyarország földrajza (Akadémiai Kiadó, Budapest 1960).
- 3 *Dr. Bodor József*: A 100 esztendőes kevermesi római katolikus plébánia és templom története (1935).
- 4 Ugyanott.
- 5 Megfigyelés alapján.

Általános történet

- 1 *Dr. Borovszky Samu*: Csanád Vármegye Története 1715-ig. II. köt. (Bpest, 1896).
- 2 Szegedi Somogyi könyvtár: Török Kincstári Defterek. II. köt. 206. old.
- 3 *Dr. Maday Pál*: Békés megye városainak és községeinek tört. 228. old.
- 4 *Dr. Borovszky Samu*: Id. mű. II. köt. 277. old .
- 5 Ugyanott.
- 6 Ugyanott.
- 7 *Dr. Bodor József*: A 100 esztendőes kevermesi római katolikus plébánia és templom története (1935) c. füzet 5. old. alapján.
- 8 Szegedi Levéltár: adóösszeírási lajstromok.
- 9 „Jelenkor” 1835. évi 80. száma. 635. old.
- 10 Az alapító szerződés alapján.
- 11 *Ifj. Palugyay Imre*: Békés—Csanád, Csongrád és Honth vármegyék leírása (Pest, 1955.). IV. köt.
- 12 *Dr. Bodor József*: Id. mű. 8. old.
- 13 Ugyanott, 9. old.
- 14 *Ifj. Palugyay Imre*: Id. mű.

- 15 Idézet az eredeti szerződés szövegéből.
- 16 Ugyanott.
- 17 Ugyanott.
- 18 Ugyanott.
- 19 Szegedi levéltár: tanácsülési jkvek.
- 20 Ugyanott.
- 21 Alispáni jelentés Csanád megye állapotáról az 1874. évben.
- 22 Szegedi levéltár: tanácsülési jkvek.
- 23 A kevermeszi „betyárokról” még ma is gyakran beszélnek az idősek, de ezek az elbeszélések nem egyöntetűek. Konkrét cselekedeteikről és a teljes létszámról, valamint „munkaterületükről” keveset tudunk.
- 24 *Dr. Bodor József*: Id. mű. 12. old.
- 25 Alispáni jelentés Csanád megye állapotáról az 1891. évben.
- 26 Ugyanott.
- 27 Ugyanott.
- 28 Ugyanott.
- 29 Szegedi levéltár: tanácsülési jkvek.
- 30 Ugyanott.
- 31 Ugyanott.
- 32 Ugyanott.
- 33 Szegedi levéltár: „Jelentések”.
- 34 Népszámlálási statisztikai adatok.
- 35 Szegedi levéltár: Csanád megye főisp. eln. 1904—1941.
- 36 Eredeti szerződésszöveg alapján.
- 37 *Dr. Bodor József*: Id. mű. 17. old.
- 38 Ugyanott.
- 39 Szegedi levéltár: Jelentés az 1914. évi állapotokról.
- 40 Szegedi levéltár: Jelentés az 1914. és az 1927. évi állapotokról.
- 41 Szegedi levéltár: tanácsülési jkvek.
- 42 Szegedi levéltár: Jelentés az 1914. évi állapotokról.
- 43 Csanád—Arad—Torontál vármegyék 10 évi népmozgalmi adatai (1920—1929), 51. old.
- 44 Népszámlálási adatok 1960-ból.
- 45 Szegedi levéltár: Jelentés az 1927. évi állapotokról.
- 46 Eredeti másolat alapján.
- 47 Szegedi levéltár: tanácsülési jkvek.
- 48 Ugyanott.
- 49 *Dr. Bodor József*: Id. mű. 23. old.

- 50 Szegedi levéltár: Csanád megye főisp. eln. 1904—1941.
 51 Szegedi levéltár: tanácsülési jkvek.
 52 Ugyanott.
 53 Ugyanott.
 54 Szegedi levéltár: Csanád megye főisp. eln. 1904—1941.
 55 *Dr. Bodor József*: Id. mű. 26. old.
 56 Szegedi levéltár: az eredeti munkásszerződés alapján.
 57 Szegedi levéltár: tanácsülési jkvek.
 58 Ugyanott.
 59 Ugyanott.
 60 *Dr. Tibori János*: A felszabadult Békéscsaba másfél évtizedes története 1944—1961. 295. old.
 61 Makói Népújság, I. évf. 231. szám.
 62 Ugyanott, III. évf. 170. szám.

A termelőszövetkezetek története

- 1 Szegedi levéltár: statisztikai adatok.
 2 Kevermesi termelőszövetkezetek irattári anyaga.
 Megjegyzés: Mivel az irattári anyag nem minden esetben egyezett meg a „Békés megye fontosabb adatai” c. statisztikai kiadványok adataival, alapul a tsz-ek irattári anyagát vettem.

Gazdasági élet

- 1 *Dr. Maday Pál*: Békés megye városainak és községeinek története (Békéscsaba, 1960).
 2 *Dr. Bodor József*: A 100 esztendő Kevermesi R. K. Plébánia és templom története alapján.
 3 *Fényes Elek*: Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. Pest, 1839. IV. köt. 151. old.
 4 *L. Nagy*: Notitiac politico-geographico statisticae cid. adn. Budde. 1828. 138.
 5 *Ifj. Palugyay Imre*: Békés—Csanád, Csongrád és ... (Pest, 1855).
 6 *Dr. Bodor József és dr. Maday Pál*: Id. mű.
 7 Szegedi levéltár: Csongrád m. közig. biz. ir. I. 1902. sz.

- 8 Az 1902. évi „Jelentés” alapján.
- 9 Ugyanott.
- 10 *Dr. Bodor József* adatai alapján.
- 11 *Dávid László* adatai alapján.
- 12 1956—1959-ig csak a *Petőfi Tsz* adatai!
- 13 1960-tól a *Petőfi—Kossuth—Vörös Csillag Tsz*-ek összesített átlagai.
- 14 Statisztikai évkönyv alapján (1956).
- 15 Szegedi levéltár: állatszámhlási adatok.
- 16 *Dr. Maday Pál*: Id. mű. 238. old.
- 17 Szegedi levéltár: tanácsülési jkvek.
- 18 *Dr. Maday Pál*: Id. mű. 238. old.
- 19 Ugyanott, 237. old.
- 20 Szegedi levéltár: tanácsülési jkvek.
- 21 Ugyanott.
- 22 Ugyanott.
- 23 *Dávid László* adatai 1944—1954-ig.
- 24 *Dr. Maday Pál*: Id. mű. 243. old.
- 25 Az 1961. évi statisztikai évkönyv alapján.
- 26 *Dr. Maday Pál*: Id. mű. 238. old.
- 27 Szegedi levéltár: alispáni jelentés alapján.
- 28 *Dr. Maday Pál*: Id. mű. 238—239. old.
- 29 *Dávid László* feljegyzései alapján.
- 30 Kevermesi Helyt. Szakkör feljegyzései alapján.
- 31 *Dr. Maday Pál*: Id. mű. 239. old.

A közegészségügy alakulása

- 1 *Dr. Bodor József*: A 100 esztendőes kevermesi R. K. Plébánia és templom története alapján. 7. old.
- 2 Ugyanott, 9. old.
- 3 Ugyanott, 10. old.
- 4 Ugyanott.
- 5 Szegedi levéltár: tanácsülési jkvek.
- 6 Szegedi levéltár: „Jelentés” az 1903. évi állapotokról.
- 7 Csanád—Arad—Torontál vármegyék 10 évi népmozgalmi adatai (1920—1929), 51. old.
- 8 Szegedi levéltár: „Jelentés” az 1927. évi állapotokról.

Népoktatás, népnevelés

- 1 A Székessy-család szájhagyománya alapján.
- 2 *Ifj. Palugyay Imre*: Békés-Csanád stb.
- 3 Azért veszem ezt az évet, mert a következő években (1962. szeptember 1-től kezdve) a diákotthonban lakó vidéki gyermekek többletet jelentenek a község gyermekeihez viszonyítva.
- 4 Szegedi levéltár: tanácsülési jkvek.
- 5 Az államosítással kapcsolatos adatok, a Szegedi levéltár tanácsülési jkvek és *dr. Bodor József* füzete alapján.
- 6 Itt és a továbbiakban egészen 1927-ig a Csanád vármegye Közig. Bizotts. a törv. hatósági bizottsághoz intézett „Jelentés”-eire és *dr. Bodor József* füzetére támaszkodtam.
- 7 Szegedi levéltár: tanácsülési jkvek.
- 8 Ugyanott.
- 9 Ugyanott.
- 10 Ez a könyvforgalom lehetett — (Megj. Tőlem).
- 11 Szegedi levéltár: „Jelentés” az 1901. évi állapotokról.
- 12 Ugyanott, „Jelentés” az 1903. évi állapotokról.
- 13 Adatok az egyesület jkvéből.
- 14 Szegedi levéltár: Kevermesi anyag, 20. csom.
- 15 Ezek egy-egy év adatai.
- 16 *Dr. Bodor József*: Id. mű. 11. old.
- 17 Ugyanott, 14. old.
- 18 Ez időben gyakran emlegetett kifejezés.

A Kevermesi Önkéntes Tűzoltótestület története

- 1 *Ifj. Palugyay Imre*: Békés—Csanád stb.
- 2 Csanád várm. Közig. Biz. — „Jelentés”-e az 1928. évi állapotokról.
- 3 Szegedi levéltár: Kimutatás a tüzesetekről.

A cigányokról

- 1 Szegedi levéltár: képviselőtestületi ülések jegyzőkönyvei.
- 2 Ugyanott.

- 3 Szegedi levéltár, kimutatás a cigányokról.
4 Okt. és Népm. áb. összeírása.

Szent Iván napi néphagyományok Kevermesen

- 1 *Marót Károly*: Szent Iván napja. Ethn. L.
Bellosics Bálint: Magyarországi adatok a nyári napforduló ünnepehez. Ethn. XIII.
Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia.
Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások.
Dömötör Tekla: Naptári ünnepek, népi színjátszás stb.
2 *Bellosics Bálint*: Magyarországi adatok a nyári napforduló ünnepehez. Ethn. L. 25. p.
 hivatkozásai: *Ratzel*: Völkerrkunde, I. 46.: *Munkácsi dr*: A vogulok pogány ősvallása. Ethn. IV. 49.; *Schurtz*: Völkerkunde. 90.; *Schurtz*: Ratzel. 90.
3 *Bellosics*: i. m. 26—27. p.
 hivatkozása: *Šuman*: Die Slovenen, 103.
4 *Bellosics*: i. m. 76—77. p.
5 *Bellosics*: i. m. 117. p.
6 *Gönczi Ferenc*: Göcsej. 256. p.
7 *Bellosics*: i. m. 77. p.
8 *Bellosics*: i. m. 77. p.
9 *Móra István*: Jeles napok. Népr. Ért. XIII. 84. p.
10 *Hauer Miksa*: Harmatszedés. Eth. XII. 80. p.
11 *László Gyula*: Tűzgrás Baján. Ethn. XLIV. 78. p.
12 *Bellosics*: i. m. 121. p.
13 *Bellosics*: i. m. 121. p.
14 *Nagy Gyula—Beck Zoltán*: Jeles napokra vonatkozó Orosháza környéki népi hiedelmek és babonák. A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve. Orosháza, 1959. 201—202. p.
15 *Marót Károly*: Szent Iván napja. Ethn. L. 254—296. p.
16 *Bellosics*: i. m. 72. p. vö. Ethn. XII. 77. p.
17 *Dr. Berze Nagy János*: Babonák, babonás alakok és szokások Besenyőteleken. Ethn. XXI. 30. p.
18 *Istvánffy Gyula*: A borsodmegyei palócok. Ethn. XII. 302. p. (kivonatossan, az idézett vers fonetikus írásmódját megváltoztatva használtam fel. B. Z.).

- 19 *Relkovics Davorka*: Adalékok a Solóvidék folklorjához. Ethn. XXXIX. 98. p.
- 20 *László Gyula*: i. m. 78. p.
- 21 *Istvánffy Gyula*: Liptómegyei tót babonák. Ethn. XIII. 31. p.
- 22 *Kiss Géza*: Az ormánysági néphit köréből. Ethn. XLIII. 164. p.
- 23 *Gönczi*: i. m. 255—256. p.
- 24 A szokásra 1964-ben *Pelle Ferenc* tanár hívta fel figyelmemet. Ezért, valamint azért, hogy volt szíves gyűjtőútamon kalauzolni, itt is köszönetet mondok.
- 25 *Özv. Borsos Itváné*, 68 éves.

Adatközlők még: *Id. Hagya András* 73 éves, *id. Pelle Ferenc* 65 éves, *Teleki Gézáné* 39 éves, *ig. Kotroczó István* 78 éves, *id. Kotroczó István* 82 éves, *Öreg Mihály* 79 éves és *Mákos Jánosné* 46 éves.

FÜGGELEK

100	A portugál nyelv története
101	A portugál nyelv története
102	A portugál nyelv története
103	A portugál nyelv története
104	A portugál nyelv története
105	A portugál nyelv története
106	A portugál nyelv története
107	A portugál nyelv története
108	A portugál nyelv története
109	A portugál nyelv története
110	A portugál nyelv története
111	A portugál nyelv története
112	A portugál nyelv története
113	A portugál nyelv története
114	A portugál nyelv története
115	A portugál nyelv története
116	A portugál nyelv története
117	A portugál nyelv története
118	A portugál nyelv története
119	A portugál nyelv története
120	A portugál nyelv története

A FONTOSABB ESEMÉNYEK
IDŐRENDI ÁTTEKINTÉSE

- 1596 A régi Kevermest a török hadsereghez tartozó tatár csapatok „eltörlik a föld színéről”.
- 1815 A „kevermesi kertészség” telepítése.
- 1831 Nagy kolerajárvány.
1835. szept. 20. Az első templom felszentelése.
- 1836 Az első egytantermes iskola építése a templom mellett.
Nagy kolerajárvány.
1838. jún. 7. Különösen nagy, viharos jégeső.
- 1842 Dombiratos telepítése a Csongrád megyei Csány faluból. Dombiratos 1876-ig a kevermesi plébániához tartozott.
- 1843 Iskola és kápolna épül Dombiratoson.
1847. febr. 11. A templom déli oldala összedől.
1848. szept. 17. Az új, ma is fennálló templom felszentelése.
- 1849 Az Arad felé menekülő magyar kormány az uradalmi kastélyban minisztertanácsot tart.
- 1852 A hívek hálából összehordják a temetőben levő dombot. (??)
- 1853—1854 A plébánialak építése.

- 1856 Meghalt báró Sina György.
- 1857—1859 Új iskola épül a templom mellett és kéttanerős lesz a kevermesi iskola.
- 1863 Igen nagy kolerajárvány.
- 1868 Leégett a jegyzőlakás.
- 1873 A legnagyobb kolerajárvány.
1874. okt. 1. Báró Sina Simon „örökváltsági szerződés”-eket köt a lakosság egy részével.
- 1874—1875 A Kevermeshez tartozó Vizes pusztán egytanerős iskolát építenek.
1876. aug. 13. Meghalt Mikesovics József, a község első plébánosa, aki 41 éven keresztül volt Kevermesen.
1881. máj. 27. A kat. egyházi jellegű iskolák községi jellegű iskolák lesznek.
Iskolai népkönyvtár és olvasókör alakul Kevermesen.
- 1884 Három tanerős lesz a kevermesi iskola.
Teljesen felújítják a templomot.
1887. okt. 8. Lövés által okozott seb következtében meghalt a sokat emlegetett Fodor Illés (betyárvezér).
- 1888 Az uradalmi pusztán (a mai „hodály” területén) egytanerős iskolát építenek.
1891. szept. 23. Egy szavazattöbbséggel nemeskéri Kiss Vilmos lesz a községi jegyző.

- 1893—1894 Községi óvoda létesül Kevermesen.
Új községházát építenek Kevermesen.
- 1894 Átadják rendeltetésének az új községháza épületét.
1895. márc. 4. Megkezdődik az iskola és az óvoda államosításának „huzavonája”.
- 1897—1898 Csendőrlaktanya lett a mai ktsz épülete.
1898. jún. 28. Országos méretű orkán, mely Kevermesen is nagy károkat okozott.
- 1899 A községi iskolát államosítják.
- 1899 „Kevermes Községi Hitelszövetkezet” alakul.
- 1901 Megalakul a „Kevermes község fogyasztási és értékesítő szövetkezet”.
Önálló községi állatorvosi állást szerveznek.
- 1901—1902 Az új áll. el. népiskola építése. (A mai Lenin utcán).
1902. szept. 1. Megkezdődik a tanítás az új áll. el. népiskolában.
- 1902—1931 Az áll. el. népiskola igazgatója: Moncsek István.
- 1903 Az első mély fúrású közkút létesítése Kevermesen.
- 1903—1904 Az első „Önkéntes Tűzoltóegylet” megalakul.
- 1904 Rittner Jakab tanítónak a „socialismus tanai elterjesztéséért” menni kell Kevermesről.

1905. okt. 12. Megalakul a „Kevermesi áll. el. népiskolával kapcsolatos Ifjúsági Egyesület”.
- 1906 Az uradalmi birtok parcellázása a júl. 1-i állapotoknak megfelelően.
- 1907 A templom melletti öreg iskolát alaposan felújítják.
- 1909 Befejezik az új jegyzői lakás és a nagyvendéglő építését.
- 1910 Meválík állásától az öreg Kubinszki Mihály harangozó, aki 67 éven át volt harangozó Kevermesen.
- 1913 A volt orvosi lakást átalakítják óvodának.
- 1914—1917 Kisegítő katonai kórház a templom melletti iskolában.
1918. nov. 1. „Őszirózsás forradalom” Kevermesen.
1919. március Megalakul a helyi direktórium és átveszi a község vezetését, irányítását.
1919. ápr. 21. A román csendőrök megszállják Kevermest.
1920. ápr. 2. A magyar csendőrség bevonul Kevermesre.
1920. nov. 12. Újra megalakul a „Kevermesi áll. el. ... Ifjúsági Egyesület”.
1922. júl. 8. A Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége helyi csoportja „Memorandum”-ot küld a Trianoni Határmegállapító Bizottság elnöklő francia tábornokának.

- 1923 Az orvosi lakásból lett óvodát veszélyesség miatt bezárják.
1923. júl. 26. Felavatják az új vámórségi laktanyát és a tisztilakot (pavillon).
- 1928 Megépítik az újtelepi iskolát.
- 1929 Megalakul a „cserkészcsapat”.
Megalakul a római katolikus egyházközségi szervezet.
A Kevermeshez tartozó, de távoli Vizes pusztát elcserélik a községgel szorosan összefüggő földterülettel.
1929. szept. 1. Beindul a tanítás az újtelepi iskolában.
1930. május Egy csütörtöki napon 10 cm-es hó esett.
1930. nov. 27. Leégett a kétemeletes hengermalom.
1931. máj. 1. A csendőrség szétveri a kevermesi nagygyepen összejövő és ünnepelni akaró agrárproletárokat és szegényparasztokat.
- 1931—1933 Az áll. el. népiskola igazgatója: Molnár Ferenc.
1932. dec. 11. Országzászlót szentelnek és avatnak.
- 1933 A báró Sina u. kikövezése (a mai Március 15. u.).
Katolikus Kör alakul a községben.
- 1933—1934 Inségmunka napi 2 kg kenyérlisztért.
- 1933—1948 Az áll. el. népiskola, majd az áll. ált. iskola igazgatója: Kliment Jenő.
- 1934 Megalakul a Katolikus Népszövetség.

- 1934—1950 Az újtelepi áll. el. népiskola, illetve az egyesített áll. ált. iskola igazgatója: Kóbori Emil.
- 1935 A kevermesi római katolikus templom és plébánia 100 éves.
Férfi-dalárda alakul Kevermesen Csurgai János vezetésével.
1935. máj. 3. Igen erős fagy és 28-án orkánnal párosult jég-eső.
- 1937 Női dalárda alakul Kevermesen ugyancsak Csurgai János vezetésével.
- 1940 Megépítik a „barakk”-laktanyát.
- 1942 A kora tavaszon óriási méretű talajvíz a község határában, de a környéken is.
Lígetet létesítenek a község központjában és a lígetben felavatják a hősök szobrát.
A régi mozi (a mai Jókai utcában) a talajvíz következményeként összedőlt és a községi nagyvendéglő középső részén új mozi nyílik.
- 1942—1943 A régi óvoda helyén megépítik az új óvodát, mely már állami óvoda.
Tűzoltószertár és őrszoba épül a községháza udvarán.
1944. szept. 26. Kevermes felszabadulásának napja.
1944. okt. 10. Megalakul az MKP helyi szervezete.
1945. március Megalakul a Földosztó Bizottság.
1946. jan. 18. Csernohorszki püspök hívei elevenen akarják eltemetni a római katolikus plébánost.

1946. október A hónap végén kisebb méretű hóvihár.
- 1948 Az újtelepi iskola mellett óvodát építenek.
- 1949 Községi könyvtár (könyvkölcsönző) nyílik a községben.
1949. aug. 24. Megalakul az első tsz Kevermesen, mely a „Petőfi” nevet vette fel.
- 1950 Kevermesen is megalakul az első tanács. Tanácselnök: Bakos József.
- 1950—1960 Az áll. ált. iskola igazgatója: Dukay Barnabás.
- 1951—1952 Kisvasút épül Lőkősháza—Kevermes—Dombiratos—Kunágota—Mezőkovácsháza között.
- 1952 Tavasszal nagy fagy, nyáron nagy aszály.
- 1952—1953 A községi nagyvendéglőt kultúrotthonná alakítják át.
- 1953 Az államosított Hegedűs-féle ház iskola lesz.
1956. okt. 27—28. Az ellenforradalom Kevermesen is kezdetét veszi.
- 1956—1957 Felújítják a mozit és a kultúrházat.
1957. dec. 1. Újra megnyílik a Községi Könyvtár.
- 1958 Idénybölcsőde nyílik Kevermesen.
1959. augusztus Az eddig letéti könyvtár községi kezelésben levő Községi Népkönyvtár lesz.
1960. jan. 12—13. Kevermes termelészövetkezeti község lesz.

1960. júl. 23-án született Takács Mária, a tízmilliomodik magyar állampolgár. Lakás: Kevermes Dózsa Gy. u. 35.
- 1960 Vegyes énekkar alakul Visy László vezetésével.
Ált. iskolai napközi otthont szerveznek, melynek vezetője Visy Lászlóné.
Állandó jellegű bölcsőde nyílik Kevermesen.
- 1960-tól az ált. iskola igazgatója: Csurgai János.
- 1961 Megszűnik Kevermesen a határőrség.
Tovább kövezik az 1942-ben megkezdett templom utcáját.
- 1962 Új egészségházat kap a község.
1962. szept. 1. Az átalakított laktanyában megnyílik a diákotthon, melynek igazgatója: Bagi Lajos.
- 1962—1963 Kéttantermes iskola épül a Lenin úti iskola udvarán (községfejlesztési alapból és társadalmi munkával), melyet 1963. szept. 1-én átadtak rendeltetésének.
1963. dec. 13. A három tsz küldötteinek közgyűlése és a „Lenin” mezőgazdasági termelészövetkezet megalakulásának napja.

A KÖZSÉG ÉS HATÁRTERÜLETÉNEK ALAKULÁSA

1855-ben 5028 kat. hold (ifj.Palugyay I. már idézett könyve alapján.)

1900-ban 8647 kat. hold 1373 n.-öl. Ebből uradalmi birtok: 7587 kat.
hold és 249 n.-öl. (Az 1903. évi „Jelentés”
alján.)

1920-ban 8648 kat. hold (Csanád—Arad—Torontál várm. 10 évi
népsz. ad. alapján.)

1947-ben 8035 kat. hold (Statiszt. jel. alapján.)

1960-ban 7534 kat. hold, ill. 4336 ha (Statiszt. jel. alapján.)

A KÖZSÉG LAKOSSÁGÁNAK ALAKULÁSA
A TELEPÍTÉSTŐL

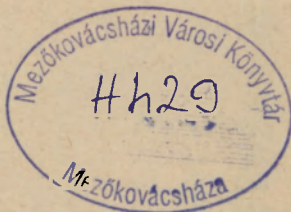
Év	Lakóházak száma	Összlakosság	Ebből zsellér és kertész	Nő	Polgár, szolgálai	Kézműves
1794		15				
1817	164	1449	323	613	12	2
1820	168	1371	239	661	25	—
1830	167	1450	268	667	3	—
1837	170	1609	332	875	—	—
1841	198	1783	420	846	—	—
1845	170	1772	373	952	—	—
1847	175	2310	358	1119	63	13
1855	285	2488	?	1226	?	?
1857	?	2650—ebből: 1 pap, 3 hivatalnok, 2 katona, 334 földbirtokos-földtulajdonos, 26 iparos, 271 mg. segédmunkás, 63 napszámos stb.				
1870	?	3068—ebből: 1 pap, 2 hivatalnok, 3 tanító, 458 haszonbérelő, 5 gazdatiszt, 470 éves szolga, 10 iparos stb. Az összlakoságon kívül külön lapon van még: 1 vak, 1 siketnéma, 11 elmebeteg.				
1880		3066				
1890		3438				
1900		3566—ebből az uradalmi pusztán lakik 412 fő.				
1910		3578				
1920		4477				
1930		5098				
1941		5263				

Év	Lakóházak száma	Összlakosság	Ebből nő
1949	1342	4782	、 ?
1960	1349	4251	2183

Megjegyzés:

1870-ig az adatok a Szegedi levéltár: Csanád megye népességösszeírásai 8. csom., a következőkben pedig a „Jelentés”-ek és stat. jelentések alapján.

Az 1817, 1820, 1847, 1855, 1870 és 1900 év adataiban a puszta (uralom) adatai is benne vannak.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
Lippai Aladár:	
Kevermes község természeti földrajza	7
A község földrajzi helyzete és területe. Szomszédos települések. A község területének geológiai felépítése és felszíne. Talajtípusok	7
Éghajlat, időjárási viszonyok (mikroklíma) és vízrajz	7
A természetes növénytakaró és az állatvilág	11
Pelle Ferenc:	
Általános történet	15
A magyar középkor előtti településekről	15
1418-tól 1815-ig	17
1815-től 1890-ig	20
1891-től 1910-ig	29
1911-től 1920-ig	44
1920-tól 1944-ig	51
1944-től 1964-ig	67
A termelészövetkezetek története	99
1956 után	116
1960 után	122
Lippai Aladár:	
Gazdasági élet	149
A mezőgazdaságra és a lakosság adófizetési kötelezettségeire vonatkozó adatok	151
Az állattenyésztés alakulása 1815-től napjainkig	160
A helyiipar, kereskedelem és a közlekedés fejlődésének jellemző vonásai	164

Pelle Ferenc:	
A közegészségügy alakulása	173
Népoktatás, népnevelés	179
Az iskolák és az iskolaügy története	179
Az óvoda története	188
Könyvtártörténet	191
Népművelés, népnevelés, kulturális élet	195
A Kevermesi Önkéntes Tűzoltótestület története	207
A cigányokról	215
Népszokások Kevermesen (szakköri gyűjtés)	231
A pólyától a sírig	231
Luca-napi szokások	255
Egyéb szokások	257
Egyéb babonás szokások	258
Beck Zoltán:	
Szent Iván napi néphagyományok Kevermesen	261
Pelle Ferenc:	
Egy népballada története	273
Jegyzetek	281
Függelék	289
A fontosabb események időrendi áttekintése	291
A község határa és területének alakulása	299
A község lakosságának alakulása a telepítéstől	300